

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

17. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA GAZEL

Hazırlayan
Handan AYANGİL

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sâdık ARMUTLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Malatya, 2011

17. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA GAZEL

Hazırlayan
Handan AYANGİL

İnönü Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili Ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Sâdık Armutlu

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Malatya, 2011

KABUL VE ONAY

Handan AYANGİL tarafından hazırlanan "17. Yüzyıl Türk Edebiyatında Gazel" başlıklı bu çalışma, 08/07/2011 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Sâdık ARMUTLU (Danışman)

Yrd. Doç. Dr. Cafer MUM

Yrd. Doç. Dr. Ebru BURCU YILMAZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Çetin DOĞAN

Enstitü Müdürü

ONUR SÖZÜ

“Yrd. Doç. Dr. Sâdık Armutlu’nun danışmanlığında yüksek lisans tezi olarak hazırladığım **17. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA GAZEL** başlıklı bu çalışmanın, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın tarafımdan yazıldığını ve yararlandığım bütün yapıtların hem metin içinde hem de kaynakçada yöntemine uygun biçimde gösterilenlerden oluştuğunu belirtir, bunu onurumla doğrularım.”

Handan AYANGİL

ÖN SÖZ

Divan edebiyatı yüzyıllar boyunca geniş bir sahada bu milletin düşüncelerini, duygularını ve hayata bakışını yansıtmıştır. Bu durum klasik edebiyat kapsamında verilen eserleri her zaman incelemeyi ve araştırmayı gerekli kılar. Bu edebiyatın manzum yönünün en önemli parçalarından biri olan gazel hakkında birçok bilgi olmasına karşın, ayrıntılı çalışmaların sayısı maalesef fazla değildir. Biz bu çalışmamızla gazele dair dar bir alanda verilmiş kısıtlı bilgileri daha da genişletmeyi ve gazelle ilgili kesin yargıları mütâlaa etmeyi amaçladık.

Çalışmamız, "Giriş", "Birinci Bölüm", "İkinci Bölüm" kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde gazelin tanımı, özellikleri ve edebiyat tarihi içerindeki gelişimi incelenirken Birinci Bölüm'de çalışmamız kapsamına giren gazellerin şekil özelliklerinden vezin, kafiye, redif, terkipler, mahlas, beyit sayısı ve teknik gibi hususlarda incelenmesi söz konusu olup varılan sonuçlar yer almaktadır. İkinci Bölüm'de ise gazeller muhtevalarına göre aşkı, sevgiliyi, tasavvufu, hikmeti, rintliği, kişi ve mekân tavsifini, tabiatı, kozmik unsurları ve diğer konuları konu alan gazeller olarak incelenmiştir.

Tez çalışmamıza, XVII. yüzyılda yaşamış şairleri tespit ederek başladık. Tespit ettiğimiz şairler ve gazellerinin tamamı bu çalışmanın sınırlarını aşacağı için öne çıkan 12 şair belirlemeyi uygun bulduk. Bu şairler Nâbî, Neşâtî, Nef'î, Şeyhülislam Yahyâ, Nâ'ilî, Fehîm-i Kadim, Mezâkî, Sâbit, Nev'î-zâde 'Atâyî, Şehrî, Kâmî, Vecdî'dir. Bu şairlerin divanları için metin bankası başta olmak üzere İnönü Üniversitesi, Erciyes Üniversitesi ve Anadolu Üniversitesi kütüphanelerinden yararlandık.

Çalışmamızın daha sonraki aşamasında bu şairlere ait gazelleri tek tek, belirlediğimiz şekil ve muhteva başlıklarına göre inceledik. Şekil hususunda, bazı gazellerin vezinlerini saymasak, pek sorun yaşamadık. Bu sorun, incelemeyi yapan kişi tarafından belirlenen vezin ile gazelin gerçek vezninin uyuşmaması şeklinde karşımıza çıktı. Muhteva bölümünde ise klasik edebiyatın farklı yorumlara açık olan şiir dünyası bizi zorlasa da biz gazelin okuyucuda oluşturduğu ilk kanaate göre konularımızı belirledik. Gazelin çoğunlukla konu bütünlüğünden uzak olması

münasebetiyle bir gazeli tek bir başlık altına almayı uygun bulmadık. Öyleki her beytinde farklı konuların işlendiği gazellerle karşılaştık. Bu durumda gazelde işlenen bütün konuları göz önünde bulundurarak aynı gazele birden çok başlık altında yer verdik. Gördük ki gazelin, çok geniş bir yelpazede çeşitli konularla yazılması mümkün olabilmektedir.

Gazellerin şekil ve muhtevalarına ait elde ettiğimiz sözel bilgileri ve sayısal verileri metin olarak ifadenin yanı sıra sayısal verilerin daha kolay anlaşılabilmesi ve akılda kalıcı olması için çalışmamızı grafik ve tablolarla desteklemeyi uygun bulduk. Çalışmamızın sözel olduğu kadar sayısal yönünün de olması bizi bu konuda teşvik eden unsur oldu.

Çalışmamıza konu olan gazellerin hepsini bütün başlıklar altında vermek tezin hacmini hayli arttıracağından konuyla ilgili örnek metinleri seçerken olabildiğince her şairin gazellerinden en az birine yer vermeye çalıştık. Çalışmamızın ilk bölümünde başlıkların nitelikleri yönünden gazelin tamamını örnek vermek yerine gazelin gerekli olan beyitlerini örnek teşkil etmesi bakımından vermeyi uygun bulduk. İkinci Bölüm'de ise ele aldığımız başlıkla ilgili muhteva içeren gazellere bütün olarak yer verdik. Aynı konunun gazelin başından sonuna kadar yer aldığı az rastlanır örneklere yer vermeye çalışsak da gazeldeki konu çeşitliliğinin görülmesi bakımından en az iki ya da üç beytinde aynı konunun işlendiği gazelleri de örnek olarak seçtik. Bazı bölümlerde, sayısal verilerin az olduğu yerlerde, istenildiğinde kolay ulaşılması bakımından ilgili bölümlere örnek teşkil edecek gazellerin numaralarını da vermeyi uygun bulduk. Çalışmamızda verdiğimiz örnek metinler "Kaynakça" bölümünde yer alan ilgili divanların gazeliyât bölümünde alınmış olup transkripsiyon açısından bu kaynakların her birine ayrı ayrı bağlı kalınmıştır.

Çalışmamız neticesinde elde ettiğimiz verilerin bazılarının söz konusu şairlerin hepsi ya da çoğunluğunda ortak olduğuna tanık olduk. İncelediğimiz konu başlıklarına dair bu verileri "Gazellerdeki Ortak Şekil ve Muhteva Özellikler" başlığı altında vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamız sonunda vardığımız sonuçları ve elde ettiğimiz verileri "Sonuç" başlığı altında özetlemeye çalıştık.

Başta beni bu konu üzerinde çalışmam için yönlendiren ve yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Yrd. Doç. Dr. Sâdık ARMUTLU'ya ve diğer hocalarıma,

TÜBİTAK'a, arkadaşlarıma ve beni her koşulda destekleyen aileme teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

AYANGİL, Handan. 17. Yüzyıl Türk Edebiyatında Gazel, Yüksek Lisans Tezi, Malatya, 2011.

Bu tezde, XVII. yüzyılda yaşamış olan klasik edebiyat şairlerinden tespit ettiğimiz 12 şaire ait 3779 gazel şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında gazelin tanımı, özellikleri ve Arap, Fars, Türk edebiyatındaki tarihi gelişimi üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, gazel şekil özellikleri kapsamında vezin, kafiye, redif, terkipler, mahlas, beyit sayısı, teknik gibi çeşitli yönlerden incelenmiş olup elde edilen bilgiler tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

İkinci bölümde ise gazellerin muhtevası ayrıntılı olarak incelenmiştir. İncelenen gazeller konularına göre aşk, sevgili, tasavvuf, hikmet, tabiat, kozmik unsurlar, rintlik, kişi tavsifi, mekân tavsifi ve diğer konular olmak üzere on başlık altında toplanmıştır. Bu bağlamda gazellerin konularına ait sayısal ve sözel veriler tablo ve grafiklerle desteklenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gazel, 17. yüzyıl, Şekil, Muhteva.

ABSTRACT

AYANGİL, Handan, Ghazel in XVII. Century of Turkish Literature, Thesis of Master, Malatya, 2011.

In thesis, was processed 3779 ghazel from the twelve poet of clasical literature in XVII. century both form and content. Our thesis consisted of two senctions.

In instroduction was dwelled on in the definition, peculiarity and historical improving in Arabic, Persian and Turkish literature of ghazel.

In the first section, all information about metre, number of couplets, ryhthm, redif, technical of ghazel, mahlas, terkip was shown tableau and graphics.

In the second section, having selcted ghazels, was examineted by the way of content. The texts were brached ten subgrours, such as love, beloved, epicurien, philosophy, mistisizm, priding of beloved and place, nature, earth of cosmic and other subjects. The tableau and graphics were supported all informations.

Key Words: Ghazel, XVII. Centrury, Form, Content.

17. YÜZYIL TÜRK EDEBİYATINDA GAZEL

HANDAN AYANGİL

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR

b.	bin
bk.	bakınız
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
GZL	gazel
Haz.	hazırlayan
mad.	madde
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
ö., öl.	ölüm
Ö.B.	Örnek Beyit
Ö.G.	Örnek Gazel
s.	sayfa
S.	Sayı
TDEA	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
vb.	ve benzeri
vd.	ve diğerleri
vs.	ve saire
yy.	yüzyıl

GİRİŞ
GAZEL ve TARİHÎ GELİŞİMİ

Nazım şekilleri, farklı medeniyet dairelerine mensup edebiyatlarda da, tıpkı musikide olduğu gibi, değişiklik gösterir. Nazım şekilleri; belirli bir ritme göre sıralanmış mısraları, alelâde bir yığın olmaktan çıkarıp kafiye aracılığıyla, mısra sayısı değişmez beyit ve kıta gibi birtakım birimler içinde kümelendirilmelerini sağlar. Farklı medeniyetlere mensup milletlerin edebiyatlarına ait nazım şekilleri arasındaki fark, bu medeniyet ve kültür camiasına mensup milletlerin mûsiki zevk ve usûllerinin farklı oluşları kadar şiir mantıklarının da ayrı oluşlarından ileri gelmektedir. Kaside, Arap şiirinin ilk dönemlerinde yegâne nazım şekli olup her beytinin sadece ikinci mısralarında yer alan tek kafiyeli ve monoton bir yapıya sahiptir. Söz konusu yapı, bu şiirin içinde meydana geldiği çöl hayatının develerin yürüyüşleriyle kendini gösteren monoton ritmiyle açıklanmaktadır. Sonraki yüzyıllarda medenî seviyenin yükselmesiyle birlikte Arap şiiri yalnız kasideden ibaret kalmamış, bilhassa Abbâsiler zamanında ona yeni nazım şekilleri de katılmıştır (Akün, 1994:401).

“Hiç eksilmeyen lirik muhtevası ve bütün divanların merkezini teşkil etmesi bakımından gazel divan şiirinin her iki mânada da kalbidir. İran edebiyatında olduğu gibi klasik Türk edebiyatının en sevilen bir nazım şekli olma üstünlüğünü taşıyan gazel, bütün estetik unsurları ve mazmunları ile divan edebiyatının şiir anlayışını aksettiren esas temsilcisi durumundadır” (Akün,1994:405).

Saraç, gazelin edebî yönüne şu sözlerle dikkat çeker:

> “Bir şairin edebî şahsiyetinin en rahat görüldüğü, onun sanattaki kabiliyetini ortaya koyan bir nazım biçimidir. Gazelin hacim bakımından sınırlı olması şairi bu kısa hacimde bütün sanatkârlığını, edebî kabiliyet ve hünerini ortaya koyma zorluğuyla imtihan eder. Bu açıdan gazeller anlam yoğunluğu bulunduran bir nazım biçimi olarak karşımıza çıkar. Şairler bu kısa şiirlerde her kelimenin kendi anlam derinliğiyle birlikte diğer kelimelerle de birlikte oluşturdukları anlam katmanlarında az sözle çok anlam üretmeye çalışmışlardır. Bazen aynı duyguyu aynı kelimelerle ifade ettiği sanılan benzer beyitlerin her

> birinin -belli bir bilgi birikimi ile incelendiğinde- çok farklı anlamlar ürettikleri görülür. Ayrıca şairler, şiirlerindeki söz varlığının bir araya gelişlerinin etkileyici bir ritim ve ahenk oluşturmasına da dikkat ederler. Böylece usta şairlerin elinde gazel, anlam ve musikinin buluştuğu bir nazım biçimi olur" (2010:50-51).

"Onun en önde gelen vasfı, bütün divan şairleri tarafından benimsenmiş, en fazla şiirin kendisiyle verilmiş olmasıdır. Kemiyetçe de keyfiyetçe de gazel her devirde divan edebiyatının öteki nazım şekillerinin önünde gelmektedir. Öbürlerinin hiçbiri sayıca ve işlenişçe gazele yaklaşamamıştır. Mevcut şekillerden birini veya birkaçını ihmal etmiş şairlere rastlanabilir, fakat gazel vadisinde hiç şiir yazmamış bir divan şairi görmek mümkün değildir" (Akün, 1994:405).

Divan edebiyatındaki önemine dikkat çekilen gazelin, sözlük mânâsına ve edebiyat terimi olarak tanımına dair farklı kaynaklardan alınan bilgiler şöyledir:

"Gazel; lugat mânası "kadınlar ile âşıkane yârenlik etmek" (bk. Kâmûs ve Lisân al-'arab, mad. GZL) olan arapça bir kelimedir; bazen isim olarak da kullanıldığı vardır. Edebî bir ıstılah olarak, bilhassa aşk, güzellik ve şaraptan bahseden küçük şiirler hakkında kullanılır" (Ateş, 1977:730).

"Gazel kelimesi Arapça'dır; mânâsı, **kadınlar için söylenen güzel ve âşıkaane söz**'dür. Bu kelime, sonraları İslâmî Şark Edebiyâtı'nda **aşk ve şarap** mevzûunda söylenen, tamâmiyle klâsik bir şiirin yaygın adı olmuştur" (Banarlı, 1987:191).

"Gazel; birinci beyti musarra' diğer beytleri birinci beytle mukaffa bir nazım şeklidir" (Pakalın, 1983:652).

"Matlaı musarra (mısrâları kafiyeli) olarak özel bir üslûbla yazılan manzumedir" (Naci, 1996:19).

Gazel hususunda en kapsamlı tanımın İskender Pala'ya ait olduğunu söyleyebiliriz:

> "Gazel kelimesi, Arapça "fa'al" vezninde sülâsî mücerred mastardır. İsim olarak kullanılır. Lügatlerde "latife ve sohbet etmek"; "mahbubenin hüsn ve cemâlini medh ederek kendisine takılma, bu yolda şiir söyleyerek mahbûbe ile eğlenme"; "güzel hanımların sözü ve övgüsü, kadınların musahabetini sevme, köpeğin geyik sesinden şaşırarak hayrette kalması"; "nisvanla âşıkane latife ve horataya denilir ve zenan ile alüftelik etmek vechile konuşmak" anlamlarına gelmektedir. Edebî bir ıstılah olarak gazel, aşk, şarap, sevgi, sevgili, rindlik,

hayat felsefesi, tasavvuf, tabiat, na't, mersiye, hezeliyat, bir kişi veya bir yerin tavsifi konularının işlendiği nazım şeklidir. Kasideden konuları arasında aşkın çokça işlenmesi ve beyit sayısının sınırlı olmasıyla ayrılır" (2004:18).

Gazel kelimesine Arap edebiyatında oldukça erken zamanlardan itibaren rastlanmaktadır. Kitâb al-Agânî'de senedleri ile nakledilen sözlerin doğru olduğu farz edilirse daha hicretin ilk asırlarında *gazel* mevcut idi. Mus'ab b. 'Abd Allâh al-Zubayrî, 'Omar b. Abî Rabî'a'nın bazı şiirlerine *gazel* derken; bir başka rivayete göre, söz konusu şairin bir şiirini kendisinden dinleyen Farazdak : "Ey Aba'l-Hattâb, vâllahi sen bütün insanların en güzel gazel söyleyenisin" diyordu. Bu kelimenin hicrî ilk asırda kullanıldığını gösteren daha başka yerleri, hem bu kitapta hem de başka eserlerde bulmak mümkündür. Tespit edilen yerlerde geçen bu kelimenin; hangi tür ve şekilde bir şiiri kasdettiğini, bu şiirler ile diğerleri arasındaki farkların nelerden ibaret olduğunu açıkça kestirmek kolay değildir (Ateş, 1977:731).

Gazel ve onun nasıl olması icap ettiği hakkında edebiyat nazariyelerine dair eserler arasında ilk defa Kudâma b. Ca'far'in meşhur *Nakd al-şi'r* adlı eserinde bilgi veriliyor. Kudâma, *nasîb*'in özelliklerini söylemenin yanı sıra bununla *gazel* arasındaki farkı göstermeye çalışıyor. Kudâma *nasîb*'i, kadınların güzelliği, endâmı, ahlâkı ve aşkın şâirde uyandırdığı ihtisas olarak *gazel*'i ise, bu ihtisasın nazım ile ifadesi olarak tanımlar. *Gazel* kadınlara düşkünlük, sevgi ve muhabbet mânâlarındadır ki *gazil* sıfatı da bu kelimeden teşkil edilmiş olup kadınlara düşkün olan, onlarla şakalaşıp-konuşmaktan ve latîfe etmekten hoşlanan zât demektir. Görülüyor ki Kudâma b. Ca'far, Mus'ab b. 'Abd Allâh ile Farazdak'ın kullanışlarına muhâlif olarak *gazel* ile *nasîb* tâbirlerini ayırmakta ve gazel adında bir edebî nevî veya şekil tanımamaktadır (Ateş, 1977:731).

Abû 'Alî al-Hasan b. Raşîk al-Kayravânî, *al-Umda fî sinâ'at al-şi'r va nakdih* adlı eserinde *nasîb, taşbîb* ve *tagazzul* tâbirlerini aynı mânada kullanır ve gazel kelimesi hakkında Kudâma'nın sözlerini tekrar eder. Yâni, *gazal*'in medlûlü *tagazzul, nasîb* veya *taşbîb*'de anlatılan şeydir (Ateş, 1977:731).

Araplar, İslamiyet öncesi devirlerinde aşk, kadın, eğlence, içki vb. üzerine duygularını ve düşüncelerini, edebiyatlarının en köklü ve hâkim nazım şekli olan kasideyle ifade ederlerdi (TDEA, 1977: III/ 297). Arap toplumu İslamiyetle birlikte büyük bir değişim içerisine girmiş, İslâma aykırı olan, Cahiliye dönemine ait

değerler, duygu ve düşünceler, âdetler yeniden şekillenmiştir. Bu değişim şiir sahasına da yansımıştır. Duygusal bir yapıya sahip olan ve şiiri hayatının her anını ifade etmede kullanmayı seven Arap toplumu içerisinde şiir özellikle Hulefâ-yı Raşidin döneminde önemini kaybetmeyerek gelişimini sürdürmüştür. Fakat bu gelişim sürecinde Cahiliye döneminin âdetlerinden olan kadınlar için aşk şiiri söyleme ve şaraptan bahsetme, Hz. Peygamber ve Hulefâ-yı Raşidin döneminde, İslâm terbiyesine aykırı görülerek uygun bulunmamıştır. Bu devir şiirindeki duygu ve düşüncelerin temelinde, Kur'ân'ın getirdiği ahlâkî ve toplumsal değerler mevcuttur (İsen vd., 2003:202). "Fakat Emevîler döneminde önce Mekke, sonra Medine ve daha sonra da Şam'da zevk ve eğlence hayatının yeniden revaç görmesiyle birlikte, İslâmiyet öncesi bilhassa kasidenin baş kısmında yer alan kadın, aşk, şarap, tabiat güzellikleriyle ilgili terennümler tekrar canlanmış, ya aynı şekilde, kasidenin baş kısmında veya ona benzer müstakil şiirler hâlinde söylenip yaygınlık kazanmıştır" (Pala, 2004: 18-19).

İsen, İslâmiyetle birlikte değişen aşk anlayışı ve bunun şiire yansımasını şu sözlerle anlatır:

> "İslâmiyetle birlikte en çok değişen hususlardan birisi de şairlerin aşk telâkkileri ve onu ifade ediş tarzı olmuştur. Bu yeni aşk telâkkisi Emevîler döneminde bir kısmı bedevî, bir kısmı ise şehirli iki grup şair tarafından değişik şekillerde ele alınmıştır. Birinci grup temiz, hazin ve ulvî aşk duygularının dile getirildiği *uzrî* veya *bedevî* gazel, ikinci grup ise şehirli şairlerin şehir hayatının, zevke bağlı, maddî aşkını şuh bir ifade ile terennüm ettikleri *hadarî* veya *hissî* gazeldir. Abbasîler devrinde Emevîler döneminde ortaya çıkan uzrî ve hadarî gazel akımları devam etmiştir. Ancak İran zevkinin ve zarafetinin hâkim olduğu Abbasî toplumunda zamanla hadarî gazel daha fazla yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca Abbasî dönemi gazel şairlerinin şiirlerinde, erkeklere veya erkek çocuklara tegazzül anlamına gelen el-gazel bi'l-gılman veya el-gazel bi'l-müzekker türünde, yeni bir temayülün ortaya çıktığı görülmektedir. Bu dönemde bir yandan da Emevîler döneminde canlanmaya başlayan şarap konusu işleyen şiir yazma geleneği zirveye ulaşmış, hatta divanlarda hamriyat başlığı altında bölümler oluşturulmuştur. Başlangıçtan itibaren sözünü ettiğimiz konularda şiir yazan belli başlı Arap şairler şunlardır: Adî b. Zeyd(ö.604), A'şâ (ö.629), Kays b. Zerih (ö.687), Kays b. Mülevvah (ö.689), Cemil b. Ma'mer (ö.701), Kuseyyir b. Azze (ö.723), Ömer b. Ebi Rebia(ö.712), Velid b. Yezid (ö.744), el-Ahtal

(ö.714), Beşşar b. Burd (ö.783), Ebu Nuvas (ö.813), İbnu'l-Mutez (ö.908)"(2003: 202-203).

Bütün bu açıklamalardan anlaşılıyor ki Arapçada *gazel* diye bir şekil yoktur (Ateş, 1977:731). Gazel, Arap edebiyatında bir nazım şekli olmayıp kasidelerin başında aşktan, sevgiliden söz eden bölümlerin adıdır ve "nesib" karşılığında kullanılmıştır. Daha sonraları şairin aşk, sevgili, şarap, bahar gibi konularda coşkulu duygularını anlatan şiirlere uzun ya da kısa olsun gazel denilmiştir (İpekten, 1996: 440). "Arap gazelleri oldukça gerçekçi ve uzundur. Şair sevgilisinden söz ederken - kasîdelerde de olduğu gibi- ayrılık ateşi içinde sevgilisini anarak ağlaya ağlaya dolaşır. Bu arada hayatın en ince ayrıntılarına kadar herşeyden uzun uzun sözeder" (İpekten, 2010:19). "İlk âşıkane gazel söyleyen şairin VI. yy.'da yaşamış olan İmrü'l-Kays olduğu kabul edilir" (Aça vd., 2009:179).

Gazel, Arap şiirinin etkisinde oluşmaya başlayan İran edebiyatında, lirik şiirin en beğenilen şekillerinden biri olmuştur. Bunda İranlıların aşk ve şarap şiirlerine olan düşkünlüklerinin rolü büyüktür. İran edebiyatında gazel, başlangıçta Arap edebiyatındaki gibi kasidenin nesib ve teşbib bölümlerinden ibaret iken, X. asırda, İran edebiyatında örnekler vermeye başladığı ve bugünkü müstakil şeklini, esas itibarıyla bu edebiyatta kazandığı görülür (Pala, 2004:19).

Saraç, gazelin İran edebiyatında günümüzdeki anlamıyla yer alması sürecini şöyle ifade eder:

> "Gazelin İran edebiyatında günümüzdeki anlamıyla yer alması Selçukluların son dönemlerinde olmuştur. Bunun iki sebebi olduğu ileri sürülmektedir. İlki sofilerin kendi düşünce ve hayat görüşlerini ifade etmede gazel formunu kasideye göre daha elverişli görmeleri ve bu amaçla gazele daha önem vermeleridir. İkincisi ise Gazneliler olsun Selçuklular olsun İran edebiyatının gelişme gösterdiği coğrafyadaki hakim otoritenin güç kaybetmesiyle şairlerin de büyük edebiyat merkezleri ve övülecek güçlü hükümdarları bulamamaları; bu bağlamda Moğol hükümdarlarının bu coğrafyadaki tahribatları dolayısıyla bunlara kaside sunulmaması. Bu iki sebep neticesinde kaside önemini kaybederken gazel ön plana çıkmıştır" (2010:55).

Gazel tarzının gelişmesinde kasidelerden pek zevk almayan Moğol hükümdarlarının da etkisi olmuştur. İranlı şairler bu hükümdarlar hakkında kaside

yazmak yerine onların yol açtığı tahribattan duydukları üzüntü ve kederi yazdıkları gazellerle dile getirmeyi tercih etmişlerdir (İpekten, 1996:441).

Arap edebiyatında sadece kadın, aşk, şarap ve tabiî çevre güzelliklerini ifade için yazılan gazel nazım şekli, İran edebiyatında tasavvufî, felsefî, hikemî düşünce ve duygular için de kullanılmaya başlanır (TDEA, 1977: III/ 297-298).

Farsça gazel ilk olarak Şehid-i Belhî (ö.935)'de onun ardından ise Rudegî (ö. 840)'de görülmektedir. İranda yetişen gazel şairleri içinde Sadî (ö.1291-1294)'nin bilhassa önemli bir yeri vardır. Sadî'nin duygu ve düşüncelerini ifade etmede kaside yerine gazeli tercih etmesiyle Sadî'den önceki dönemlerde, kasideden sonra ikinci sırada yer alan gazel, Sadî'den sonra ilk sırayı almıştır. Sadî gazellerinde sağlam bir dil kullanmış olup kendisinden önceki şairlerin mazmun ve manalarını taklit etmeyerek kendisi yeni mazmunlar bulmuştur. Gazel, Sadî ile birlikte günümüzdeki anlamda tam ve mükemmel şeklini almıştır. Gazel şekli, Sadî'den sonra İran'da hızla yayılmıştır (İsen vd., 2003:203). "Böylece gazel, İran edebiyatında Sâmâniler devrinde Hanzala-i Badgîsî (öl.835), Firûz Maşrıkî (öl.893), Ebu Süleyk Gürgânî (öl.878-79) ve bilhassa Rudegî-i Semarkandî (öl.940) ile başlayarak gelişimini sürdürmüş; Gazneliler devrinde Unsurî (öl.1050), Ferrûhî (öl.1037); Selçuklular zamanında Nizâmî (öl.1204), Enverî (öl.1191?), Hâkânî (öl.1198), Cemâlü'd-din Isfâhânî (öl.1192); Moğol istilasından sonra Sa'dî-i Şîrâzî (öl.1291-94), Selmân-ı Savecî (öl.1376), Hâfız-ı Şîrâzî (öl.1388); Timurlar devrinde Abdurrahman Câmî (öl.1492); Safeviler devrinde, Sebk-i Hindî akımının kurucuları olan Urfî-i Şîrâzi (öl.1590), Kelîm-i Kâşânî (öl.1618), Sâ'ib-i Tebrizî (öl.1677), Şevket-i Buhârî (öl.1699); Kaçarlar devrinde ise Micmer-i Isfahânî (1776-1810), Neşât-ı Isfahânî (öl. 1828), Visâl-i Şîrâzî (1783-1846), Fürûg-ı Bistâmî (1786-1857) ve Yagmâ-yı Candakî (1776-1860) gibi şairlerin elinde hem şekil hem de muhteva bakımından mükemmel seviyesine ulaşmıştır" (Pala, 2004:19).

İran'da bölgelere göre üç farklı şiir üslûbu oluşmuş ve söz konusu bu üslûplar adı geçen bölgelerin adlarıyla anılmıştır. Bunlardan Horasan'da gelişen ve "Sebk-i Horâsânî" adı verilen üslûbun temel özelliği, mantıklı ve gerçekçi duyguların sade bir ifadeyle anlatılmasıdır (İpekten, 1996:441). Sebk-i Horasânî; IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XI. yüzyıla kadar Samanîler, Gaznelîler, Selçuklular ve Harzemşahlar dönemlerinde Fars edebiyatında etkili olmuştur. Büyük Horasan

şairleri tarafından uygulanan bu üslûbun başlangıç dönemindeki öncüleri, Horasan ve Maveraünnehir'de ortaya çıktığı için söz konusu üslûba Sebk-i Horâsânî adı verilmiştir. Bu üslûbun en tanınmış temsilcileri olarak Rûdekî, Firdevsî, Unsurî, Ferruhî-i Sistânî, Minûçehrî ve Nâsır-ı Husrev'i saymak mümkündür (Mum, 2006: 231). Söz konusu üslûpta en fazla itibar gören nazım şekli kasidedir. Terim anlamıyla gazel bu dönemde oldukça az olup rubai ve mesnevi ise revaçtadır; ayrıca musammat ve terci-bentler de görülmektedir (Mum, 2007:371).

"Sebk-i Irakî; XII. yüzyıl başlarında ilk belirtileri görülmekle birlikte, bu yüzyılın özellikle ikinci yarısından itibaren XIV. yüzyılın sonuna kadar Fars edebiyatında etkili olmuş bir üslûptur. Eski coğrafya terminolojisinde İran'ın merkez ve batı bölgeleri Irak olarak adlandırıldığı ve bu üslûp da söz konusu bölgede ortaya çıktığı için sonraki dönemlerde bu üslûp *Sebk-i Irakî* adıyla anılmıştır" (Mum, 2006:233). "Üslûbun belli başlı temsilcileri Attar, Mevlânâ, Emir Husrev-i Dihlevî, Hacû-yı Kirmanî, Ubeyd-i Zakanî, Enverî, Cemaleddin-i Isfahanî, Kemaleddin İsmail, Zahir-i Faryabî, Hakanî-i Şirvanî, Nizamî-i Gencevî, Sa'dî-i Şirazî, Hafız ve Camî'dir" (Mum, 2006:234). Gazel, bu dönemin en fazla öne çıkan nazım şekli olup beyit sayısı ve mahlas kullanma bakımlarından zaman içinde belli bir standarda kavuşmuştur (Mum, 2007:372). Bu bölgede yazılan gazellerde dilin çekiciliği, lirik unsurlar, hayal gücü ve edebî sanatlar ön plandadır. Bu gazellerde dinî ve tasavvufî terimlere de yer verilmiş, böylece gazelin içeriği ve kapsamı genişlemiş ayrıca gazel kasideden tam anlamıyla bağımsızlığını kazanmıştır (İpekten, 1996:441).

17. yüzyıl başından itibaren ilk defa Hindistan'da ve aşağı yukarı eş zamanlı olarak İran'da kendi özgün yapısıyla ortaya çıkan Sebk-i Hindî, kısa zamanda yayılarak Osmanlı şairlerini de etkisi altına almıştır. Hint üslûbunun Fars şirindeki en önemli temsilcileri olarak Örfî-i Şirâzî (ö.1593), Feyzî-i Dekenî (ö.1598), Tâlib-i Âmûlî (ö.1629), Kelîm-i Kâşânî (ö. 1653), Ganî-i Keşmirî (ö.1671), Sâib-i Tebrizî (ö.1672), Şevket-i Buhârî (ö.1699) ve Bîdil-i Dihlevî (ö.1723) gibi isimleri saymak mümkündür (Mum, 2007:377-378).

Sebk-i Hindî şiiri, Fars edebiyatındaki tarihî seyrine bakıldığında, başlangıçta hem dil hem de muhteva bakımından son derece sade ve gerçekçi bir şiir olarak ortaya çıkmıştır. Fakat şairlerin yeni mazmunlar bulmaya ve yeni hayal imajları yaratmaya aşırı düşkünlükleri, zihinden uzak birtakım teşbih ve istiarelerin

şiire girmeye başlamasına neden olmuştur. Böylece Sebk-i Hindî şiiri başlangıçtaki özelliklerinden uzaklaşarak son derece ağır ve anlaşılması güç yeni bir yapıya bürünmüştür (Mum, 2007:378-379).

Gazelin Türk edebiyatındaki gelişimine baktığımız zaman, Andrews gazelin Anadolu'daki seyrini şu sözlerle ifade eder:

> "Gazelin Anadolu'ya girmesi Farsça örneklerle gerçekleşmiştir. 12. ve 13. yüzyıllarda, Anadolu Selçuklu hükümdarları, İran'daki Büyük Selçuklular gibi, Farsçayı devletin resmî dili olarak kullandılar, Fars kültürünün bütün unsurlarını benimsediler; bu arada çok önemli olan Fars şiir geleneğini de almayı ihmal etmediler. 13. yüzyılda Selçuklu merkezî idaresinin sona ermesiyle Anadolu, küçük beylikler arasında parçalandı. Bu beyliklerin beylerinin İran yüksek kültürüyle bağları zayıftı ve bu beyler, o kültürün dilini ya hiç bilmiyorlar ya da çok az biliyorlardı. Görülen o ki, Selçuklu otoritesini ele geçirmek için yürütülen rekabet, Türkçe konuşan yığınların oluşturduğu bir iktidar tabanıyla birleşince, çeşitli yerlerde, Fars kalıbına dayalı Türkçe edebî ürünler ortaya çıktı. Bunun yanında, Anadolu tarikatlerinin bir ürünü olan tasavvufî gazelin paralel bir gelişimi de söz konusuydu. Celâleddin Rumî (1207-1273) gibi Anadolulu büyük sufîlerin edebî kökleri Sanaî ve Attar'ın Fars geleneğine dayanıyordu; ama onları izleyenler, edebî çalışmalarını Türkçe konuşan bir sosyal çevrenin ihtiyaçlarına uydurma gereğini duymuşlardır" (2008:16).

Türk şairleri gazeli, İran şiirindeki işlenmiş ve geliştirilerek en mükemmel seviyesine ulaştırılmış haliyle görüp alırlar. Gazelin bizim edebiyatımızdaki ilk örneklerine, XIII. asırda Anadolu sahasında rastlanır ki bunlar daha çok dinî, ahlâkî, tasavvufî mahiyettedir. Bunların yanı sıra az da olsa kadın, aşk ve şaraba dair olanları da mevcuttur (TDEA, 1977: III/ 298). "Batı Türkçesinde yazıldığı bilinen ilk gazel, XIII. yüzyılın ilk yarısında kaleme alınan **Menâkıb-ı Evhadud-din-i Kirmanî** adlı eserde kayıtlı gazelle, Mevlânâ'ya ait mülemma gazeldir" (Macit vd., 2004:198). Şiirlerini Farsça yazmış olmasına rağmen Mevlânâ, gazel nazım şeklinin Anadolu'da yayılmasında önemli bir rol üstlenmiştir. Mevlânâ'nın ardından Sultan Veled (ö.1312)'in Doğu Türkçesi ile yazdığı ve mülemma şeklinde kaleme aldığı gazelleri de bu nazım şeklinin gelişimi açısından büyük önem taşımaktadır. Ancak gerçek manada ilk lirik gazelleri Hoca Dehhanî kaleme almıştır (İsen vd., 2003:204).

“XIV. asra gelindiğinde gazel nazım şeklini kullanan şairler çoğalmaya başlamıştır. Bu dönem şairleri usta bildikleri İranlı şairleri örnek almışlar ve onlar gibi yazmak için gayret göstermişlerdir. Hâlâ devam eden aruzun uygulama güçlüğüne karşılık, gerek Anadolu gerekse yeni yeni teşekkül etmeye başlayan Azerî sahasında, daha çok ve daha ustaca yazılmaya başlanmıştır. Konu bakımından dîn, ahlâk ve tasavvufun yanında kadın, şarap ve aşkın da işlendiği görülür” (Pala, 2004:20). Gazel, XIV. yüzyıla gelindiğinde büyük tasavvuf şairlerinden Kadı Burhaneddin (ö.1398-99) ve Seyyid Nesîmî (ö.1404-17?) ile gelişmesini sürdürür. Bu yüzyılın gazel alanında öne çıkan diğer ismi olan Garibnâme şairi Âşık Paşa (ö.1332)’nın da Yûnus tarzında söylediği gazelleri vardır. XIV. yüzyılın büyük şairleri arasında yerini alan Ahmedî (ö.1413)’nin, gerek zamane şairleri gerekse sonraki yüzyıllarda yetişen şairler üzerinde büyük etkileri olmuştur (İpekten, 2010:20-21).

XV. asırda gazel, Türkistan sahasında Sekkâkî (ö. ?), Mevlânâ Lütfî (ö. ?), Gedâî (ö. ?), Hüseyn Baykara (1438-1507) ve bilhassa Ali Şir Nevâî (1441-1501) ile en mükemmel örneklerini verirken Azerî sahasında Habibî (ö. ?), Hakîkî (Cihan Şah) (1405?-1467), Anadolu sahasında da Şeyhî (ö.1431), Ahmed Paşa (ö.1497), Melihî, Mesihî, Âhî, Ahmed-i Dâ’î (ö.1421’den sonra), İvaz Paşazâde Atayî (ö.1437), Eşrefoğlu Rûmî (ö.1468), Kemal Ümmî (ö.1475?), Dede Ömer Ruşenî (ö.1486), Zeyneb Hatun(ö. 1474), Adnî (ö.1474), Sarıca Kemal (ö. 1476), Avnî (Fatih Sultan Mehmet) (ö.1481), Cem Sultan (ö.1495), Hamdullah Hamdi (1449-1503), Mihrî Hatun (ö.1506), Adlî (Sultan II.Beyazid) (ö.1512), Mesîhî (ö.1513), Harîmî (Şehzade Korkud) (1470-1513), Karamanlı Aynî (ö. ?), Karamanlı Nizâmî (ö. ?) ve özellikle Necatî (ö.1509) ile hızlı bir gelişme gösterir (Pala, 2004: 20; TDEA, 1977: III/ 298). “Gazel bu şairlerle tabiî ve beşerî, maddî ve manevî güzelliklerin, dünyevî zevk ve eğlencelerin, aşk heyecan ve acılarının, kader karşısındaki şikâyetlerin, neşeli, yanık, küskün, gururlu veya mütevekkil, fakat duygulandırıcı bir ifadesi haline gelerek gerçek hüviyetini kazanmış olur” (TDEA, 1977: III/ 298).

XVI. yüzyılda şairlerin, kendi şiir dünyalarını oluşturma çabası içerisine girmeleri, aruzu ustaca kullanmaya başlamaları ve şiir tekniğinde mükemmelliğe ulaşmışları münasebetiyle bu asırda divan şiirinin olgunluk çağına eriştiğini söylemek mümkündür (Pala, 2004:20). XVI. yüzyıl, Osmanlı Devleti’nin tüm

alanlarda olduğu gibi, edebiyatta da klasik dönemini yaşadığı bir devirdir. Bu yüzyılda Piriştineli Mesihî (ö.1512) ve Tacizade Cafer Çelebi (ö.1514)'nin güzel gazeller yazmasının yanı sıra Azerî edebiyatının önde gelen şairlerinden Hatayî mahlaslı Şah İsmail Safavî (ö.1524) ise Nesimî'nin etkisiyle yazdığı tasavvufî gazelleriyle tanınmıştır. Yüzyılın başarılı şairlerinden Hayretî (ö.1535) çoğunlukla dinî içerikli gazeller kaleme almıştır. Zatî (ö.1546); devrinde Pir diye tanınmış olup yeni hayaller, mazmunlar içeren gazeller söylemiştir. Azerî sahasında Fuzulî (ö.1556), Anadolu sahasında Hayalî (ö.1557) ve Bakî (ö.1600), yaşadıkları devirden itibaren hemen bütün Türk şairleri üzerinde derin etkileri olan isimlerdir. Bu yüzyılın gazel nazım şeklinde önde gelen diğer şairleri ise; Muhibbî mahlaslı Kanunî Sultan Süleyman (ö.1566), Taşlıcalı Yahya Beğ (ö.1582), Nev'î (ö.1599), Bağdatlı Ruhî (ö.1605) ve Edirneli Nazmî (ö.1555'ten sonra)'dir (İsen vd., 2003:204-205).

XVII. asıra baktığımızda Klâsik Türk şiirinin; teknik, âhenk ve zariflik bakımından biraz daha oturmuş ve güzelleşmiş olduğunu görürüz. Yüzyılın divan şiiri, asırlardan beri örnek aldığı İran şiirinden geri sayılamayacak bir olgunluk çağına erişmiş hatta çağdaş İran edebiyatını ciddi bir sûrette geride bırakmıştır (Banarlı, 1987:651).

XVII. yüzyıl başta gazel olmak üzere diğer nazım şekillerinin dolayısıyla bütünüyle edebiyatın en yüksek derecesine eriştiği bir devirdir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nde askerî ve sosyal hayatta görülen gerilemenin aksine edebiyat gelişimini sürdürmüş; İran şairlerinden Urfî, Sâib ve Şevket'in öncülük ettikleri Sebk-i Hindî Türk şiirini derinden etkilemiştir (İpekten, 2010:22).

Pala, Sebk-i Hindî'nin özellikleri ve Sebk-i Hindî şairleri hakkında şunları söyler:

> "İran'da doğan ve Hindistan'da gelişen bu tarzda, sözden ziyade anlamda giriftlik ve derinlik ön plândadır. Daha evvel kullanılmayan yeni mazmunlar ortaya çıkarılmıştır. Tasavvuf, zengin imaj ve sembol dünyasıyla, önemli bir yer tutar. Söz ince, zarif ve süslüdür. Söz sanatlarından vazgeçilmiş, buna karşılık teşbih, istiâre, mecâz-ı mürsel, kinâye ve telmih sanatlarından çokça yararlanılmıştır. XVII. asrın başından itibaren Türk edebiyatını etkilemeye başlayan söz konusu üslubun özelliklerinden biri ya da birkaçı bu yüzyılın şairlerinde görülür. Ancak bu üslubun bütün özellikleri şiirlerinde görülen

şairler, Fehim (öl.1648), Şehrî (öl.1660), İsmetî (1611/12-1665), Nâ'ilî (öl.1666) ve Neşâtî (öl.1674)'dir" (2004:21).

"Bu yüzyılın gazel yazan diğer şairleri, Bahtî (Sultan I. Ahmed) (1590-1617), Kaf-zâde Fâizî (1589-1622), Fârisî (Sultan II. Osman)(1603-1622), Ganî-zâde Nâdirî (1572-1626), Hâşimî (öl.1630), Azmi-zâde Hâletî (1570-1631), Rusuhî (öl.1631), Nev'î-zâde 'Atâyî (1582-1634), Mantıkî (öl.1634), Nef'î (öl.1635), Murâdî (Sultan IV.Murâd) (1612-1640), Şeyhülislam Yahyâ (1552-1644), Riyâzî (1573-1644), Sabrî (öl.1645), Sabuhî Ahmed Dede (öl.1647), Alî (öl.1648), Şeyhülislam Bahâ'î (1595-1653), Cevrî (öl.1654), Vecdî (öl.1660), Tıflî (öl.1664), Nedim-i Kadim (öl.1670), Güftî (öl.1672), Mezâkî (öl.1676), Kelîm-i Eyyûbî (öl. 1686), Kâmî (öl.1692), Fasîh (öl.1699), Tâlib (öl.1704), Râmî (1654-1707), Sâbit (öl.1712), Nâbî (1642-1712)'dir" (Pala, 2004: 21-22).

XVII. asırda gazele verilen önemin ve gösterilen rağbetin yoğun olması saz şairlerini bile o yolda eserler vermeye zorlar. Bu durumun bir sonucu olarak halk edebiyatında dîvan, kalenderî, semâî gibi melez şekiller meydana gelmiştir (Tâhir-ül Mevlevî, 1994:48).

XVIII. yy.'da Nedim (ö.1730) beşerî aşkı, rintliği yalın bir dille ifade ederken, Şeyh Gâlib (ö.1799) ise kendisine has üslûbuyla tasavvufî inceliği gazellerinde öne çıkarmıştır. XIX. yy.'da Enderunlu Vasıf (ö.1824) ve Enderunlu Fazıl (ö.1810) ile gazellerdeki aşk temi eski konumundan yani yüksek mertebesinden sokağa inmiş fakat bu değişim Nedim'deki etkileyicilik ve zerafette olmamış, yer yer bayağılığa düşmüştür. Encümen-i Şuarâ adı verilen şairler topluluğu tasavvufî bir renk de verdikleri şiir anlayışını gazele de yansıtmışlarsa da bu vadiye yeni bir ruh vermekten uzaktırlar (Saraç, 2010:56-57). XIX. yüzyılın yarısından sonra başlayan Tanzimat Edebiyatı'nın üstâdlarından Şinâsî, Nâmık Kemal, Recâîzâde, hatta Hâmid'in gazel yazmakta eski şâirlerden geri kalmadıklarını söyleyebiliriz. Gazelin belki de en çok yazıldığı zamanlardan biri de Naci devridir ve Servet-i Fünûn şâirleri arasında gazel yazanlar da mevcuttur. Milli Edebiyat döneminde eskiden kalan bazı gazel yazan şairler olsa da dönemin şairleri hece veznine, "koşuk" yahut "koşma" şekillerine rağbet gösterdiklerinden gazel yazma geleneği (Yahya Kemal dışında) hemen hemen unutulma derecesine gelmiştir (Tâhir-ül Mevlevî, 1994:48).

Buraya kadar gazelin Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki tarihî gelişiminden bahsederek gazelin söz konusu edebiyatlardaki yerine dikkat çelmeye çalıştık. Çalışmamız konusunun kapsamı itibarıyla Türk edebiyatı ile sınırlı olduğundan gazelin edebiyatımızdaki gelişimine daha geniş yer verdik. Gazelin söz konusu üç toplumun edebiyatındaki gelişiminin ardından "gazel"i bir edebiyat terimi olarak ele alıp onun şekil, muhteva ve kendine has diğer özelliklerine yer vereceğiz.

Gazelin en öne çıkan özelliği beyitlerle yazılıyor olmasıdır. Gazelin birinci beyti musarra'dır, yani dizeleri birbiriyle uyaklıdır. Diğer beyitlerin, ikinci dizeleri birinci beyitle kafiyeli iken ilk beyitten sonraki beyitlerin birinci dizeleri kafiyesizdir (Dilçin, 1983:105). Gazelin kafiye düzeni "aa/ ba/ ca …" olup bazı beyitlerinin ve içindeki kısımlarının özel adları vardır. Gazelin mısraları birbiriyle kafiyeli olan (musarra') ilk beytine "matla", matladan sonraki beytine " hüsn-i matla", son beytine "makta" ve maktadan önceki beytine de "hüsn-i makta" adı verilir. Hüsn-i matla'ın matladan, hüsn-i makta'ın da maktadan güzel olmasına dikkat edilir. Gazelin en güzel beyti "şah beyit" veya "beytü'l-gazel" diye adlandırılır. Mahlas genellikle "tahallus" denilen makta beytinde söylenmekle birlikte mahlasın seyrek olarak hüsn-i maktada söylendiği de görülür. "Hüsn-i tahallus", mahlasın anlamının da göz önünde bulundurularak kullanılmasına verilen addır (İpekten, 1996:441).

"Türk edebiyatında gazeller 3-61 beyit arasında yazılmıştır" (İsen vd., 2003:201). 2 beyitle yazılmış gazellere de nadiren rastlanmakla birlikte gazellerin beyit sayıları 5, 7 ve 9 üzerinde yoğunlaşmıştır. 9 ve 15 beyit sayısı arasında da örneklerine rastlayabildiğimiz gazellerin 15 ve üzeri sayıda beyit sayısına sahip olanlarıyla çok nadir karşılaşmaktayız.

"Gazel nazım şekli aruzun çeşitli vezinlerinde yazılmıştır. Ama bazı aruz kalıpları diğerlerine nazaran daha çok kullanmıştır. Gazel nazım şeklinde en çok kullanılan aruz kalıpları içerisinde ilk üç sırayı, remel bahrinden "fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün"; "fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilâtün fe'ilün" ve hezec bahrinden "mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün" oluşturur. Ayrıca yaygın olmamakla birlikte rübâî vezinleri ile de gazel yazıldığı görülmektedir" (Pala, 2004:24).

Akün, gazeller kaleme alınırken konunun işlenişi yönünden izlenen yolları şöyle ifade eder:

> "Kompozisyon itibariyle gazelde tutulmuş iki yol vardır. En yaygını gazelin her beytinde, kendinden önceki ve sonrakilerle kafiye ve redif dışında bir bağ gözetmeksizin, birbirinden ayrı manzumelermiş gibi farklı şeylerden bahsetmek, aralarında ilk bakışta doğrudan doğruya bir ilgi görünmeyen değişik konu ve tasavvurlar işlemektir. **(…)** Konu bütünlüğü yerine beyitleri arasında sadece kafiye bağlantısı bulunan bu tarz gazel yapısında bütün Şark sanatına hâkim olan estetik anlayış kendini gösterir. Şairin gazel içinde her beyti tek başına alıp ötekilerle bir bağlantı aramaksızın dört başı mâmur sanat işçiliği ile işlemesinde bütüne değil parçaya ehemmiyet veren Şark estetiği ifadesini bulmuştur. Bu anlayışta, parçanın bütüne tâbi olarak ve onu inşa eden bir unsur suretinde alınmayıp her parçanın ondan ayrı ve kendi başına düşünülmesi ve işlenmesi esastır. Gazelde diğer yol ise bütün beyitlerin esas bir konu ve tasavvur etrafında toplanması, "yek-âhenk" diye adlandırılan bir bütünlük göstermesidir" (1994:406).

Beyitleri aynı kudrette ve etkileyicilikte söylenilen gazellere ise *yek-âvâz* gazel denir (Saraç, 2010:49).

Banarlı, gazelde konuların işlenmesi yönünden izlenen bu iki yolun divan şiiri açısından önemine şu sözlerle değinir:

> "Gazel'in daha makbûl olanları **yek-âhenk** gazel'lerdir ve umûmiyetle büyük çapta şâirlerin çok tanınmış ve sevilmiş birçok gazelleri bu vasıfta, **bütün şiir** güzelliğindedir. Dîvan şiiri'nin, yek-âhenk olmayan gazellerden ibâret göstererek bu şiire her beytinde başka mevzû bulunuşundan dolayı **parça bohçası** tâbiriyle yapılan isnadlar ise her bakımdan yanlıştır: Bir kere Dîvan şiiri'nin **yek-âhenk** olmayan gazellerini dahi bu edebiyâta âit kuvvetli estetiğin iki vasfı bütünler. Bunlardan biri bu şiirde hemen her beytin esâsen **müstakil ve bütün** bir söz, öyle bir şiir hâlinde söylenişidir. Başka edebiyâtların uzun manzûmelerle terennüm ettikleri büyük bir sözü **bir tek beyit içinde** ve söz sanatının bütün inceliklerine başvurarak **söylemenin sırrını bulmuş olmak**, Dîvan şiirinin üstünlüğüdür. Böylelikle bu şiirde her beyit, büyük ekseriyetle, bir vecize hâlinde söylenmiş tam ve **bütün** bir şiirdir" (1987:191).

Pakalın ise " Gazelin her bir beytinde başka bir şeyden dem vurmak marifeti Osmanlı şairlerine Acem şairlerinden intikal etmiştir. Arap şairleri gazeli yek ahenk denilen yolda söylerler" (1983:653) sözleriyle yek-âhenk olmayan gazellerin kaynağına dikkat çeker.

Divan şiirinin öz şiir yönünü en çok öne çıkaran nazım şekli olan gazel, konu bakımından lirik bir nazım biçimidir ve üslûp yönünden kusursuz olmasına dikkat edilir. Kadın ve aşk, gazelde en çok anlatılan konuların başında gelir. Bunun yanı sıra gazelde sevgilinin güzelliği, vefasızlığı, ona duyulan özlem, sevgilinin cefasının verdiği ıztırap, aşkın mutluluk ve sıkıntısı; içki meclisleri, şarabın zevki, baharın verdiği neşe, felek ve felekten şikâyet sık sık işlenen konulardır. Bunları yanı sıra dinle ilgili düşünceler, tasavvuf, zâhit ve ham sofularla alay, hayat, dünya ve âhiret hakkında hikmetler de gazellerde sık sık bahsedilen konular arasındadır. Bütün bu konuların ağırlıklı olarak işlendiği gazeller üslûp yönünden farklı isimler alır (Dilçin, 1983:109).

"Eğer gazelde, aşk, âşığın yaşadığı ayrılık acısı, sevgiliye yakarması, kavuşma arzusu; sevgilinin cefa çektirmesi ve vefasızlığı yer alıyorsa *âşıkâne*; şarap ve şarapla ilgili düşünceler, dünyaya ve hayata aldırmama, yaşamaktan zevk alma konusu işleniyorsa *rindâne*; kadın güzelliğinden, aşkın maddî ve manevî zevklerinden bahsediliyorsa *şûhâne* veya bu üslûbun en başarılı temsilcisi olan şair Nedim'in ismine izâfeten *Nedîmâne*; tasavvuf felsefesi, inançlar silsilesi ve çeşitli tarikatların düşünce sistemi konu ediniyorda *sofiyâne*; ahlakî düşünceler ve yaşanan hayat tecrübeleri deyimler ve atasözleri kullanılarak anlatılıyorsa *hikemî, hakîmâne veya hikmet-âmiz gazel* dendiği gibi; bu tarz gazel yazmaya da *hakîmâne tarz, hikemî tarz ve hikemî vadi* denilmektedir" (Pala, 2004:25).

Muallim Naci, gazelin konusunun ne olmasına dair düşüncelerini şu sözlerle ifade eder:

> "**(…)**Gazelin esas olarak güzellik ve aşkla alakalı mazmunlarla süslenmesi tabiate uygun olduğu halde şairlerin çoğu bu yolu benimsemiyerek gazel ile hiç bir münasebeti olmaması lâzım gelen siyasî meselelere varıncaya kadar her türlü fikre gazel içinde yer vermişler. Meselâ sekiz beyitli bir gazele bakılır, içinde sekiz türlü fikir görülür. Böyle gazellerin beyitleri gazete nüshalarında bulunan muhtelif yazılara benzer. O fikirler bazen bir diğerini nakz eder. Demek ki şair gazelde matla beytinin mısrâlarının kafiyeli oluşu ile kafiyeden başka bir şey gözetmeye lüzûm görmüyor. Vezin ve kafiyenin sevkına tâbi olarak aklına geleni yazıyor" (1996:22).

Gazeller, devrinin çeşitli kitap ve mecmualarında dağınık bir şekilde bulunmakla birlikte onun toplanıp yazıldığı esas yer, dîvânlardır. Dîvânların

içerisinde kaside, tarih vb. kısımlardan sonra gelen, *gazeliyât* adı verilen ayrı bir bölüm bulunur. İlk gazelden itibaren sonraki gazellere geçerken "*bu dahı*", "*ve lehû*", "*eyzan*", "ve *lehû eyzan*"; şiir mecmualarında ise şairin adıyla birlikte *Ahmedîrâ, Nesîmîrâst* ve *Fuzûlî fermâyed* gibi başlıklar görünür. Eğer bir divan, usûlüne göre düzenlenmiş (mürettep) ise gazeller, gazeliyât bölümünde, kafiyelerin son harfine göre alfabe sırası içinde ve her harfte en az bir gazel olmak şartıyla sıralanmış olmalıdır (TDEA, 1977:III/ 300). Gazellerin bu dizilişinde Arap alfabesinin harfleri ve alfabe sırası esas alınır (Dilçin, 1983:122).

Gazel, nazîre denilen şiir faaliyetinin merkezi durumundadır. "Nazîre", şairlerin divan estetiğinin gazelden beklediği doğrultuda beğenilen gazeller yazıp ortaya çıkmalarının hemen ardından, başka şairleri onu model alarak yeni yeni şiirler yazmaya davet ve teşfik etmiştir. Öyle gazeller vardır ki kendisine sadece yazıldığı dönemde değil asırlar boyunca nazîreler söylenegelmiştir. Nazîre; söz konusu gazelin, şiir dünyasında gündemde kalması demektir. Değişik yüzyıllarda düzenlenen nazîre mecmualarında gazellerin fazlaca yer alması, en çok nazîre söylenen şiir çeşidinin gazel olduğunun bir ispatıdır (Akün, 1994:406).

"Gazelden bazı nazım şekilleri de türetilmiştir. Çerçeve olarak gazelin her mısraının altına gelmek üzere kısa mısralar eklenerek müstezad yapılmış, ayrıca her beytine değişen sayıda mısra katmak suretiyle bendlerden meydana gelen daha hacimli şekiller elde edilmiştir. Bir şairin gazeline her beytin mısraları arasına iki ya da üç mısra konularak taştîr, yine her beytin önüne iki mısra eklenerek terbî', üç mısra eklenerek tahmîs ve daha çok sayıda mısra eklenerek sırasıyla tesdîs, tesmî', tesmîn, tetsî' ve ta'şîr yapılmıştır. Bunlardan en çok kullanılanları tahmîs ve tesdîs şekilleridir" (İpekten, 1996:442).

Gazel söyleme *tegazzül, gazel tarh etmek, gazel inşad etme* gibi çeşitli şekillerde adlandırılır (Saraç, 2010:49). Gazeller eskiden bestelenerek okunmakta hatta gazeller bazen bestelenmek üzere yazılmaktadırlar. Gazelleri makam ile okuyan kişiye *gazelhân*, gazel şeklinde şiirler yazan şâirlere de *gazel-serâ* denilir (*Eyyâm-ı devletinde şarâbâtı sû-be-sû/ Yahyâ gazelserây idi Bâkî kasîde-gû/* Nef'î). Türk şiirinin en ünlü gazelserâları Fuzûlî, "*Meddâh olalı çeşm-i gazâlânına Bâkî/ Öğrendi gazel tarzını Rûm'un şuarâsı*" diyen Bâkî, Şeyhülislam Yahyâ (*Nef'î vâdi-i kasâidde sühân-perdâzdır/ Olamaz ammâ gazelde Bâkî vü Yahyâ gibi/* Nedîm), Nev'î, Nâbî,

Nedîm ve Şeyh Galip gibi isimlerdir. Gazellerin; zevk ve sanat değerinin kasîdeden üstün oluşu, kasîdede olduğu gibi bir amaç veya caîze uğruna yazılmaması sebebiyledir (*Zamânede gazeli kimse almıyor Sâbit/ Güzellere verilen tuhfe-i selâm gibi*/ Sâbit) (Pala, 2004:165-166).

Şairler bazen gazelleri kaleme alırken monotonluğu kırmak adına farklı teknikler kullanmışlardır. Uygulanan bu teknikler gazellerin farklı adlandırılmasıyla sonuçlanmıştır. Gazel içinde birden fazla musarra‘ beyit varsa böyle gazellere *zâtü'l-metâli'* veya *zü'l-metâli'* adı verilir. Mahlas kimi zaman gazelin son beyitinde değil, daha önceki beyitlerinde bulunabilir. Bu durumda şair, mahlas beytinden sonraki birkaç beyitte zamanın padişahı, din ve devlet büyükleri ya da tarikat ululari için övgüde bulunur. Bu tarzda yazılan gazellere *gazel-i müzeyyel* adı verilir (Dilçin, 1983:105-108).

İki şairin birer mısra ya da beyit yazarak birlikte kaleme aldıkları gazele *müşterek gazel* denir. Bu tarz gazellerde söz konusu mısraların veya beyitlerin hangi şair tarafından yazıldığı genellikle bellidir. "Dedim", "dedi" sözcükleriyle karşılıklı konuşmanın nakledilmesi şeklinde yazılan gazellere *mürâcaa* şiiri adı verilir. Bu şiirler konuşma havası taşımakla birlikte sade bir dille yazılır ve aşk konusunu işlerler. Bu tarz şiirlerin "dedim" ve "dedi" kelimelerinin mısra başlarında yer alan örnekleri daha dikkat çekicidir. Bu tarz şiire klasik Türk edebiyatının hemen her döneminde rastlamamıza rağmen, mürâcaa şiirinin 17. yy.dan itibaren gittikçe azaldığını söylemek mümkündür. Akis sanatı yapılan gazeller *gazel-i mükerrer* olarak isimlendirilirken bu tür gazellerde tekrir sanatının yoğun olduğunu söyleyebiliriz. Beyitlerdeki mısraların ilk harflerinin toplamı bir ismi veriyorsa böyle gazeller, *gazel-i müveşşah* adını alır ki bu tarz gazeller, gazel formunda hüner gösterme, espri yapma gibi maksatlarla kaleme alınmıştır. Gazel yazmada gösterilen başka bir hüner de iade sanatıyla gazel yazmadır. Bu tarzda şair; her beytin son kelimesini, bir sonraki beytin ilk kelimesi yaparak gazeli oluşturur ve böyle yazılan gazellere de *gazel-i muâd* adı verilir. Gazelin 15 beyitten uzun olması halinde bu tür gazellere gazel-i mutavvel denir (Saraç, 2010:48-49-50).

Arapça, Farsça ve Türkçe dillerinden ikisi veya üçüyle birlikte söylenmiş gazellere *mülemmâ gazel* adı verilir. Bazı gazellerde matladan sonra gelen beyitlerin ilk ve ikinci mısra ortalarının ilk mısranın sonu ile kafiyelendiği görürüz. Bu

durumda böyle gazellere *musammat gazel,* bu gazellerin mısra ortalarındaki kafiyelerine ise iç kafiye denir. Şairlerin matla mısralarından birini gazelin sonunda tekrarlamasına *redd-i matla,* matladan başka bir mısranın tekrarlanmasına ise *redd-i mısra* adı verilir (İpekten, 2010: 18).

BİRİNCİ BÖLÜM
GAZELİN ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1.BEYİT SAYISI

Gazelin şekil unsurlarından birisi, beyit sayısıdır. Gazelin beyit sayısı ile ilgili farklı bilgiler mevcuttur. Yekta Saraç'a göre "Dört beyitli olanlarına rastlanmakla beraber gazellerin beyit sayısı genellikle 5 ile 9 beyit arasındadır. Üç veya dört beyitli gazellere *nâ-tamâm gazel* de denilir. Aslında gazel, genellikle 5 beyitle yazılır. Gazelin bir diğer adının *penç beyt* olması ve bununla birlikte *beş beyit* kavramına da şiirlerde rastlamamız, ayrıca uygulamada da (Fuzulî gibi istisnaları bulunmakla birlikte) şairlerin en fazla 5 beyitli gazel yazmayı tercih etmesi bunu göstermektedir" (2010:48).

Cem Dilçin ise "Gazellerin beyit sayısı 5 ile 9 arasında değişir. Beyit sayısı çift rakamlı yani 6 ve 8 olan gazeller genellikle azdır, çoğunlukla tek rakamlı, yani 5,7 ve 9'dur.Beyit sayısı, bu sayıların altına ve üstüne çıkan gazeller de vardır" (1983:109) diyerek gazellerin beyit sayısı hususunda tek sayıların öne çıktığını vurgular.

İncelediğimiz 3779 gazel içerisinde 3245 gazel tek rakamlı beyit sayısına sahip olup toplam içinde % 85.86'lik paya sahipken çift rakamlı beyit sayısına sahip gazellerin sayısı 534 olup toplam içinde % 14.13'luk paya sahiptir. İncelenen gazellerdeki beyit sayısı dağılımını ayrıntılı olarak bölüm sonundaki grafikte görmek mümkündür. Bu gazeller içinde tek sayıyla yazılan gazellerin en azı 3 beyitlik, en çoğu ise 19 beyitliktir. Çift rakamlarda ise en küçük beyit sayısı 2 iken en büyük beyit sayısı 20'dir.

Tek rakamlı beyit sayıları içinde ise en yüksek rakamla 5 beyitlik gazeller ilk sırayı alır. 2028 tane 5 beyitlik gazeli 930 gazel ile 7 beyitlik gazeller, 215 gazel ile 9 beyitlik gazeller, 42 gazel ile 11 beyitlik gazeller, 13 gazel ile 13 beyitlik gazeller, 8 gazel ile 3 beyitlik gazeller, 6 gazel ile 15 beyitlik gazeller, 2 gazel ile 17 beyitlik gazeller ve 1 gazel ile 19 beyitlik gazeller takip etmektedir.

Tablo I. Tek Rakamlı Beyit Sayısına Sahip Gazellerin Sayı ve Oranları

BEYİT SAYISI	**GAZEL SAYISI**	**TEK RAKAMLI BEYİT SAYILARINA SAHİP GAZELLER İÇİNDE ORANI**	**TÜM GAZELLER İÇİNDE ORANI**
5	2028	% 62.49	% 53.66
7	930	% 28.65	% 24.60
9	215	% 6.62	% 5.68
11	42	% 1.29	% 1.11
13	13	% 0.40	% 0.34
3	8	% 0.24	% 0.21
15	6	% 0.18	% 0.15
17	2	% 0.061	% 0.052
19	1	% 0.030	% 0.026

Çift rakamlı beyit sayıları içinde ise 6 beyitlik 318 gazel ilk sırayı alır. Bunu 8 beyitlik 127 gazel, 10 beyitlik 38 gazel, 4 beyitlik 24 gazel, 12 beyitlik 12 gazel, 16 beyitlik 6 gazel, 14 beyitlik 3 gazel, 2 beyitlik 3 gazel, 18 beyitlik 2 gazel ve 20 beyitlik 1 gazel takip eder.

Tablo II. Çift Rakamlı Beyit Sayısına Sahip Gazellerin Sayı ve Oranları

BEYİT SAYISI	**GAZEL SAYISI**	**ÇİFT RAKAMLI BEYİT SAYILARINA SAHİP GAZELLER İÇİNDE ORANI**	**TÜM GAZELLER İÇİNDE ORANI**
6	318	% 59.55	% 8.41
8	127	% 23.78	% 3.36
10	38	% 7.11	% 1
4	24	% 4.49	% 0.63
12	12	% 2.24	% 0.31
16	6	% 1.12	% 0.15

14	3	% 0.56	% 0.07
2	3	% 0.56	% 0.07
18	2	% 0.37	% 0.05
20	1	% 0.18	% 0.02

Nâ-tamâm gazel de denilen 5 beyitin altında yazılan gazeller ve bu gazellerin sahibi şairleri de belirtmek gerekirse,

2 beyitlik gazel yazanlar: Sabît (1/ G.300), Nâbî (2/ G.36- G.156);

3 beyitlik gazel yazanlar: Vecdî (2/ G.24- G.64), Nev'î-zâde Atâyî (2/ G.272- G.273), Nâbî (2/ G.542- G.816), Şeyhülislâm Yahyâ (2/ G.134- G.187);

4 beyitlik gazel yazanlar ise Vecdî (1/ G.57), Şehrî (3/ G.26- G.37- G.84), Nev'î-zâde- Atâyî (3/ G.112- G.128- G.133), Neşâtî (1/ G.75), Nâilî (5/ G.92- G.216- G.268- G.302- G.355), Sabît (1/ G.201), Nâbî (4/ G.250- G.251- G.473- G.541), Şeyhülislâm Yahyâ (4/ G.132- G.154- G.212- G.300) şeklindedir.

10 beyit ve üzerindeki gazellerin de sayıları, şairleri ve gazel numaraları ile belirtelim.

10 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (10/ G.117- G.122- G.172- G.225- G.234- G.265- G.320- G.370- G.376- G.403), Vecdî (1/ G.45), Şehrî (1/ G.125), Fehim-i Kadim (3/ G.77- G.157- G.260), Nev'î-zâde Atâyî (2/ G.28- G.147), Nefî (2/ G.15- G.31), Nâilî (2/ G.65- G.315), Sabit (3/ G.84- G.276- G.339), Nâbî (14/ G.88- G.100- G.107- G.112- G.159- G.206- G.238- G.312- G.430- G.558- G.654- G.667- G.742- G.744);

11 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (4/ G.209- G.350- G.364- G.379), Fehim-i Kadim (6/ G.16- G.38- G.56- G.100- G.106- G.257), Kâmî (1/ G.57), Nefî (1/ G.121), Nâilî (3/ G.133- G.214- G.244), Sabit (2/ G.244- G.), Nâbî (25/ G.34- G.49- G.50- G.128- G.147- G.167- G.242- G.260- G.346- G.372- G.392- G.421- G.461- G.513- G.515- G.538- G.547- G.584- G.585- G.775- G.802- G.829- G.833- G.836- G.861);

12 beyitlik gazel yazanlar: Şehrî (1/ G.100), Kâmî (3/ G.30- G.52- G.201-), Nâilî (2/ G.63- G.303), Sabit (1/ G.274), Nâbî (5/ G.155- G.303- G.374- G.564- G.812);

13 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (4/ G.317- G.318- G.404- G.414), Fehim-i Kadim (1/ G.231), Nev'î-zâde Atâyî (1/ G.222), Kâmî (1/ G.43), Sabit (1/ G.311), Nâbî (5/ G.496- G.608- G.705- G.727- G.883);

14 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (2/ G.257- G.303), Nâbî (1/ G.489);

15 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (1/ G.102), Fehim-i Kadim (1/ G.66), Kâmî (1/ G.119), Nâilî (1/ G.230), Sabit (1/ G.319), Nâbî (1/ G.48);

16 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (2/ G.156- G.170), Vecdî (1/ G.28), Fehim-i Kadim (1/ G.206), Nâbî (2/ G.406- G.850);

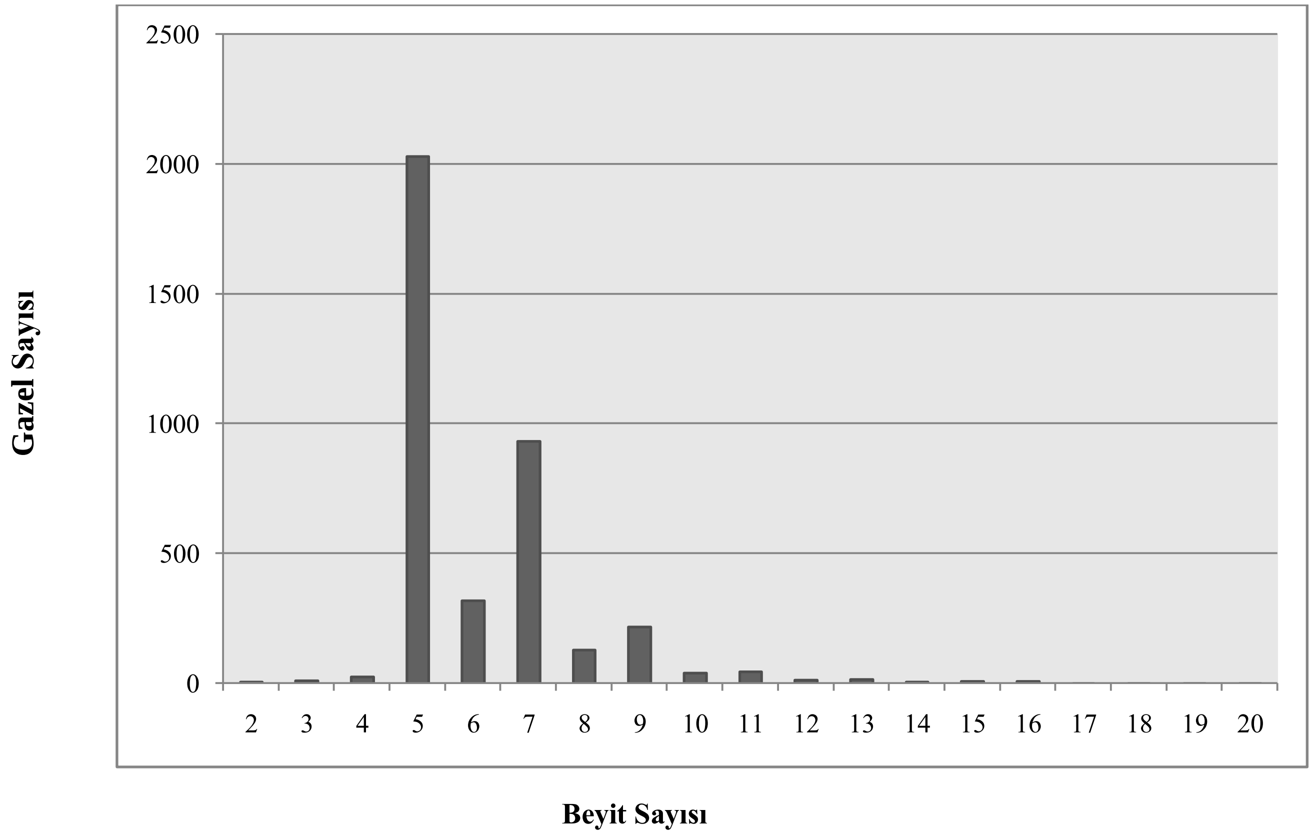
17 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (1/ G.180), Nâbî (1/ G.69);

18 beyitlik gazel yazanlar: Mezâkî (2/ G.150- G.389);

19 beyitlik gazel yazanlar: Fehim-i Kadim (1/ G.144);

20 beyitlik gazel yazanlar: Nâbî (1/ G.367).

Grafik I. Beyit Sayılarına Göre Gazellerin Dağılımı

Ö.G.1.

Mahzûn gelen huzûrına dil-şâd olur gider
Dest-i gama esîr ise âzâd olur gider

‘Âlemlere vücûdını Hak rahmet itmegin
Vîrâne-i dalâl olan âbâd olur gider
(Nâbî - G.156)

Ö.G.2.
Mihr ü mâhı pîş ü pesden Hak idüp âyînedâr
Sûret-i gaybiyye-i eltâfın itdi âşikâr

Göz yumar bî-şübhe nakş-ı hâl ü hatdan ey gönül
Çeşm-i idrâke çeke ‘ârif ki kuhl-ı i’tibâr

Mülk-i bâkîde na’îm-i câvidânı isteyen
Cân u ser terk eyler ey Yahyâ nedür dâr u diyâr
(Şeyhülislam Yahya - G.134)

Ö.G.3.
Gam göz açdurmazdı yârân-ı safâyı görmesek
Şehrümüzde âşinâ-yı rûşenâyı görmesek

Çeşm-i ma‘lûle devâdur sürme-i hâk-i rehi
Nesne görmezdük eger ol tûtiyâyı görmesek

Hicr-i la’linde yiter eglence dirsin ‘âşıka
Sâkiyâ bâri şarâb-ı dil-güşâyı görmesek

Aldanurduk kubbe-i nüh-tâk-ı çarhun cevrine
Sîmyâda kıssa-ı gayret-nümâyı görmesek
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.133)

Ö.G.4.
Gel ey gönül zen-i dünyâya pâymâl olma
Olup mücerred-i gül beste-i ayâl olma

Bu dâm-gehde olup âşiyân-harâb-ı vücûd
Zebûn-ı keşmekeş-i nefs-i bed-sigâl olma

Mekânın eyleme evc ü hazîz devlet için
Harîs-i dâne olan mûr-ı pâymâl olma

Olup gazâl-ı harem gibi ser-be-zânû-yı rîş
Misâl-i esb-i harûn pây-der-şikâl olma

Ko meyli bir iki günlük safâya verme vücûd
Esîr-i devlet-i deh-rûz u nîm-sâl olma

Bu sûmenât-ı vücûda sakın perestişden
Karîn-i Birhemen-i nefs-i bed-fi'âl olma

Hümâ-veş olsa yerin fark-ı târik-i ikbâl
Firîb-hôrde-i baht-ı huceste-fâl olma

Olursa bâliş-i zerkâr-ı câh tekyegehin
Yine cebîn be-kafây-ı saf-ı ni'âl olma

Serâser olsa sözün lubb-ı lâyihât-ı hikem
Sakın müşa'biz-i nîreng-i kîl u kâl olma

Rehin-i sem'-i kabûl et cevâhir-i sahtın
Zebân-ı fezleke-i kürsî-i kemâl olma

(Nâ'ilî – G.315)

Ö.G.5.

Kesret-i gamzesi fikriyle bizüm vîrâne
Oldı bir nîşteri çok tafralı berber-hâne

Her hilâline diş urmak sadedinde şâne
Eylemiş hey'et-i mecmû'asını dendâne

Nigehi usturasın itdi niçe kana şerîk
Ortagı kâfir ile kıydı müselmânâna

Perçemin de dil-i giryânuma ta'rîz eyler
Satl-ı nem-nâkini zencîre takup cânâne

Her gören şîftenün dîdeleri kalmışdur
Çekilen ag degül pîşgeh-i dükâne

Benzedürsem n'ola gözden geçirüp müjgânın
Ucı çıkmış ikişer kat saf-ı nîşter-dânâ

'Aksini gösterür âyinede ol müflise kim
Nukresüz 'azm-i kinâr eyliye küstâhâne

Kayışı harcı dahi 'âşıkı sırtındandur
Derisin yüzse bütün yok diyemez fermâna

Dil-i sengîni ile geldi fesânı hem-seng
Göz terâzûsına aldum ikisin rindâne

Püştemâl ide diyü sînesin cildin 'âşık
Gömgök itmiş dögerek yumruk ile dîvâne

Dahi azgında iken kerpedeni lâyık mı
Vâ'izün burnına mıkrâs gire hasmâne

Şeyh Efendiye bu gün mirvaha-cünbân olarak
Sokdı kuyruk sanup ol rîş-i dırâza şâne

Hûn-ı erbâb-ı dile şîşe gibi teşne imiş
Çekelüm şâhid ile Sâbit uyup erkâna

(Sâbit – G.311)

Ö.G.6.

Ne yâd-ı hânmân u ne fikr-i hazârdayuz
Bir mâ-hazar yeter bize râh-ı seferdeyüz

Râh-ı gazâda sür'at ile katre-zen iken
Bir hâlet el virür ki ne gökde ne yirdeyüz

Biz tayy-ı arz-ı düşmen ile behre-yâb olup
Ser-der-hevâlaruz ki ne bahr ü ne yirdeyüz

Sad-çeşm-i şûr-ı düşmen eser eylemez bize
Bir kutb-ı nüh-felek gibi evc-i nazardayuz

Hûn-ı 'adû-yı kâfiri rîzân idüp müdâm
Bu yolda şugl-ı ref'-i gubâr-ı kederdeyüz

Biz cevşen-i tevekküli kimdür yaratmışuz
Ne bîm-i kâr-zâr u ne havf ü hatardayuz

Cem'-i gubâr-ı râh-ı revân-ı cihâd idüp
Çeşm-i dile tedârik-i kuhl-ı basardayuz

Şeb-zinde-dâr-ı mihnet isek olmazuz melûl
Her subh-dem telâkkî-i feyz-i seherdeyüz

Meydân-ı kâr-zâr küşâd olsa şevk ile
Bir fevc fevc olup haşer-ender-haşerdeyüz

Kâfirlere havâle idüp tîg-ı intikâm
Ya ahz-ı cân-ı düşmen ü ya kasd-ı serdeyüz

Dilden garaz mahabbet-i ehl-i cihâddur
Biz kânı n'eylerüz ser ü kâr-ı güherdeyüz

Biz itmezüz gazâda 'adûlardan ihtirâz
Biz 'avn-ı Hak'la hıfz-ı kazâ vü kaderdeyüz

Nakş u nigâr-ı feth ü fütûhıyla dem-be-dem
Ârâyiş-i kitâbe-i devr-i kamerdeyüz

Hûn-ı ‘adû silâhımuzı itdi jeng-dâr
Şimdi kıyâm-ı saykal-ı tîg u siperdeyüz

Medh-i gazâ Mezâkî temâm oldı lâ-cerem
Şimdi du’â-yı âsaf-ı nigû siyerdeyüz

Hem-nâm-ı fahr-i her dü-cihân mefhar-ı sudûr
Kime meclisinde kesb-i kemâl-i hünerdeyüz

Hak zâtını hatâ vü hatardan masûn ide
Kim devletine böyle bir a’lâ-makardayuz
(Mezâkî – G.180)

Ö.G.7.

Subh-dem eyler iken savma‘ada cûş u hurûş
Geldi peymâne-be-kef mugbeçe-i bâde-fürûş

Çeşm-i mahmûr-ı mey-i hûn-ı dil-i zühd ü hıred
Gamze-i mesti şikest-âver-i peymâne-i hûş

Hüsni büt-hâne-kün-i Kâ‘be-i islâm-penâh
Nigehi sâki-i peymâne-dih-i bezm-i sürûş

Mu‘tekif her şiken-i silsile-i zülfinde
Dil-i zühhâd-ı cünûn-kıble vü zünnâr be-dûş

İki mihrâbı bozup şekl-i çelîpâ itmiş
Mûy-ı pîşânî vü ebrûsın idüp hem-âgûş

Dedi ey kâle-fürûşende-i bâzâr-ı riyâ
Dedi ey nâle-i bî-sûzı hırâşende-i gûş

Habbezâ müflis-i nakd-ı dil ü sâlûs-metâ‘
Merhabâ perde-der-i ‘ısmet-i nâkûs-fürûş

Dilün âteş-geh-i hüsnümde vü sen delk içre
Nice bir eyleyesin şu‘le-i ‘aşkı has-pûş

Neş’e-i gayret-i ‘aşkum sana versün bir keyf
K’idesen Ka‘be’de câm-ı meyi bî-pervâ nûş

Gark-ı bahr-ı ‘arak-ı şerm olup oldum mebhût
Hayret-i hüsni beni zikrden itdi hâmûş

Nukl-ı la’lini idüp ta‘biye câna sundı
Şîre-i cân ile itdi beni mest ü medhûş

Bir kadeh dahı gül-efsûn verüp aldı ‘aklum
Ne ‘arak nûş iden itmez lebin âlûde-i nûş

Pâyına düşdüm idüp girye-i bîtâbâne
Dedüm itdün beni çün bî-dil ü dîn ü bîhûş

Kâfirem bir dahı yâd eyler isem savma‘ayı
Tâ-be-key gûşiş-i bî-nef‘ dili bîhüde gûş

Be-ciger-gûşe-i Meryem beni kıl mahrem-i deyr
Dil-i zikr-ülfetüm et nagme-i nâkûs bî-nûş

Verdi düzdîde tebessümle rızâ lîk dedi
Eyleme zemzeme-i ta‘n-ı melâmet-geri gûş

Ragm-ı erbâb-ı riyâ rû-be-reh-i deyr olduk
Bâde-hôr na‘re-zenân leb-be-leb ü dûş-a-dûş

Katre-veş savma‘ada sâkin olan dil gördüm
İtmede gûşe-i meyhânede deryâ ile cûş

Reşkden zümre-i zühhâdı idersin kâfir
Ey Fehîm itme yeter râz-ı dilün fâş hamûş
(Fehîm-i Kadim – G.144)

1.2.MAHLAS

“Arapça menşeli bir kelime olan mahlas, sözlüklerde ‘kurtulma yeri, sığınılacak yer’ gibi anlamlara gelmekle birlikte, dilimizde bu anlamlarından ziyade bir edebiyat terimi olarak tanınmıştır. Kelime bu manada ise ‘şairlerin, şiirlerinde kullandıkları takma adlar ve sanat isimleri’ şeklinde tanımlanabilir” (Kurtoğlu, 2006: 71).

Ateş, mahlasın gazellerde nasıl kullanılmaya başladığına dair görüşlerini şöyle ifade eder:

> “Gazal’in sonunda şâirin ismini zikretmesi âdeti, her hâlde sûfiyâne şiirlerde, başlamış ve sonra bu âdet kasîda’lere geçmiş olmalıdır. Çünkü gerek arap edebiyatında ve gerek yeni iran edebiyatının ilk devirlerinde, şâirin ad veya mahlasına kasîda ve gazal’lerde nâdiren tesâdüf ediliyor. Bu şâirler gerek memdûhlarını öğerlerken, gerekse aşkı veya sevgililerinin vasıflarını anlattıkları

zaman, kendi isimlerini söylemeğe pek de fırsat bulamazlardı. Buna mukabil nefsini her an murakabe eden ve bu yol ile hakikî sevgiliye, Allah'a, erişmek isteyen sûfî, sık sık kendi kendisine hitap edebilir. Bundan dolayı, divanı elimizde bulunan bütün sûfî şâirlerin şiirlerinde onların adlarına ekseriyetle tesâdüf ederiz" (1977:732-733).

Çalışmamıza konu olan 17. yüzyıl ve bu yüzyıl kapsamında incelediğimiz divan şairlerinin hepsinin de mahlas kullandıklarını görmekteyiz. Şairler mahlaslarını genellikle son beyitte kullanırlar. Nitekim incelediğimiz 3779 gazel içerinte mahlas kullanılan gazel sayısı 3732 olup mahlas kullanma oranı % 98.75'tir. Bu gazeller içinde ise mahlasın son beyitte yer aldığı gazel sayısı 3606 olup % 95.42'lik bir paya sahiptir.

Mahlas, kimi zaman gazelin makta beyitinden önce kullanılabilir. Bu durumda şair, mahlas beytinden sonraki birkaç beyitte zamanın padişahı, din ve devlet büyükleri ya da tarikat uluları için övgüde bulunur. Böyle gazellere *gazel-i müzeyyel* adı verilir (Dilçin, 1983:108). İncelediğimiz gazeller içerisinde 126 gazelde mahlasın son beyitte değil önceki beyitlerde kullanıldığını görmekteyiz. Bu 126 gazelin ise 56 tanesi müzeyyel gazel tarzında yazılmıştır.

Şairlerimiz bazı gazellerinde ise mahlas kullanmamayı tercih etmişlerdir. İncelediğimiz gazeller içerisinde 47 gazelde mahlasa rastlamadık. Böylece incelediğimiz 3779 gazel içinde mahlas kullanılmayan gazel oranı % 1.24 şeklindedir. Mahlası olmayan gazellerin beyit sayılarına baktığımız zaman 2 beyitlik 3, 3 beyitlik 6, 4 beyitlik 12, 5 beyitlik 10, 6 beyitlik 9, 7 beyitlik 2, 8 beyitlik 1, 9 beyitlik 1, 10 beyitlik 1, 11 beyitlik 1 ve 12 beyitlik 1 gazelin yazılmış olduğunu görüyoruz.

Tablo III. Mahlası Olmayan Gazellerin Beyit Sayıları

BEYİT SAYISI	**GAZEL SAYISI**
2	3
3	6
4	12
5	10
6	9
7	2

8	1
9	1
10	1
11	1
12	1

Mahlas kullanmalarına rağmen bazı gazellerinde mahlasına yer vermeyen şairler de vardır. Bu şairler ve gazel numaraları ise şöyledir:

Şeyhülislâm Yahyâ (3/ G.154- G. 300- G.384)

Nâbî (19/ G.36- G.156- G.221- G.248- G.250- G.251- G.358- G.359- G.473- G.539- G.540- G.541- G.542- G.600- G.630- G.649- G.816- G.821- G.839)

Kâmî (3/ G.30- G.44- G.92)

Nev'i-zâde Atâyî (5/ G.87- G.128- G.133- G.272- G.273)

Sabit (1/ G.300)

Vecdî (3/ G.24- G.57- G.64)

Neşâtî (1/ G.134)

Nailî (10/ G.35- G.216- G.226- G.227- G.244- G.293- G.302- G.304- G.315- G.337)

Fehîm-i Kadîm (1/ G.170)

Mezâkî (1/ G.200)

Nâbî, Sabit, Kâmî ve Nev'î-zâde Atâyî gibi şairlerimiz birer gazellerinde mahlaslarını iki ayrı beyitte kullanmayı tercih etmişlerdir. Bu beyitler şu şekildedir:

Ö.B.1-2

Olsak 'aceb mi bezm-i meyün bâde- âveri
Çekmez Atâyî 'âkil olan intizâr-ı mey

Meclisde bâde kalmayıcak bâde arar ol
Bir dem Atâyî çekme yüri intizâr-ı mey
(Nev'î-zâde Atâyî - G.238/ 5,7)

Ö.B.3-4

Agzunda tüy bitince te'essüfle Kâmîyâ
Mazmûn-ı hatt-ı la'lini sorar yürür misin

Reftâr-ı yâr tavr-ı hakîkatde Kâmîyâ
Semt-i mecâza sen dahi bilmem yürür misin
(Kâmî – G.136/ 7,8)

Ö.B.5-6

Bir nefes kâşâne-i kalbinden olmazsın cüdâ
Çokdan ey gam Nâbî-i nâ-şâd ile ülfet mi var

Nâbîyâ tâze metâ` ile pür itdün `âlemi
Çârsûy-ı `âlem-i endîşede zînet mi var
(Nâbî- G.216/ 5,6)

Ö.B.7-8

Mermerde sikke kazdı yazup Sâbit o gülün
Nakşın cidâr-ı sînede kilk-i hayâl ile

Na'leyn-i nâza bindi çeküp câm-ı 'işveyi
Öldürmesün mi Sâbiti tîg-i celâl ile
(Sâbit –G.319/ 7,15)

Şairler mahlaslarını her zaman yalın kullanmamışlardır. Ek almadan kullanılan mahlaslar olduğu gibi ön ek ve son ek kullanarak oluşturulmuş mahlaslar da vardır. İncelediğimiz gazellerde bazı mahlasların ikileme şeklinde, bazılarının benzetme edatları (veş- âsâ- vâr) ile birlikte, bazılarının ise mahlasdan önce "ey" ya da mahlasın sonunda kullanılan "â" gibi nidâ bildiren edatlarla birlikte kullanıldıklarını görmekteyiz. Bu şekilde birtakım edatlarla kullanılan mahlasların sayısı 576 olup en çok tercih edilen kullanım şeklinin ise mahlasın sonuna "â" nidâ edatı getirilmesi şeklindedir ve bu kullanım 544 gazelde karşımıza çıkar. Bu kullanım şekline rastladığımız şairlerimiz ve gazel sayıları şöyledir: Nâbî (238), Kâmî (115), Sâbit (82), Fehîm-i Kadim (51), Nailî (50), Neşâti (4), Mezâkî (3), Vecdî (1).

Ö.B.9.

Noksanı gayrılarla olur Nâbiyâ tamâm
Her kimse kim tekellüm ider tercemân ile
(Nâbî – G.676/ 7)

Ö.B.10.

Biz nakd-ı cânı itmez idük Kâmiyâ dirîg
Ol şûh va'de virmemiş olsa visâline
(Kâmî – G.165/ 5)

Ö.B.11.
Nagme-i bülbüli basdurdı sarîr-i kalemün
Sâbitâ böyle gerek zemzeme-i nazm ile sît
(Sâbit – G.38/ 5)

Ö.B.12.
Var cân-ı Fehîmâ gibi gibi sad hâne-harâbun
Ey şûr-ı lebi hâne-ber endâz-ı Mesîhâ
(Fehîm-i Kâdim – G.3/ 5)

Ö.B.13.
Vermem bihişte Nâ'ilîyâ ben o bezmi kim
Sâkîleri cevân ol pîri bulunmaya
(Nâ'ilî – G.317/ 6)

Ö.B.14.
Mezâkiyâ gazel-i nükte-perverân-ı hayâl
Pür-isti'âre olur böyle nazm-ı sâde degül
(Mezâkî – G.285/ 7)

Ö.B.15.
Gam-ı humâr ile olduk Neşâtîyâ bî-tâb
Miyân-ı meclise gelmez mi câm-ı bâde dahı
(Neşâtî – G.125/ 5)

Ö.B.16.
Olanlar tâlib-i âb-ı hayât eşâruma baksun
Bulurlar Vecdîyâ bin çeşme her satr-ı siyâhumda
(Vecdî – G.58/ 5)

"-veş" benzetme edatı ise kullanım sıklığı açısından 25 gazelle ikinci sırayı almaktadır. Mahlaslarını bu şekilde kullanan şairlerimiz, gazel sayıları ve gazelleri şu şekildedir: Nailî (11/ G.65- G.89- G.109- G.150- G.232- G.233- G.241- G.288- G.296- G.321- G.387), Şeyhülislâm Yahyâ (4/ G.37- G.235- G.257- G.261), Nev'i-zâde Atâyî (4/ G.125- G.137- G.157- G.229), Mezâkî (3/ G.1- G.2- G.5), Neşâti (2/ G.126- G.129), Şehrî (1/ G.40).

Ö.B.17.
Mâdâm Nâ'ilî-veş terdâmen-i hevâyız
Ey akl ey dil ey cân hep pây der-giliz biz
(Nâ'ilî – G.150/ 5)

Ö.B.18.
Hem dil-i Cibrîlden dâmân-ı istiğnâsı pâk
Nâ'ilî-veş hem yine âlûde-meşreb gamzesi
(Nâ'ilî – G.387/ 5)

Ö.B.19.
Mesti aşk oldunsa Yahyâveş açılma kimseye
Şahne-i devrân sakın bûy-ı dehânun tuymasun
(Şeyhülislâm Yahyâ – G.257/ 5)

Ö.B.20.
Mezâkî-veş bu gün i'câz-ı nazm ile Rûmun
Güzîde şâ'ir-i mu'ciz-beyânuyuz cânâ
(Mezâkî – G.5/ 8)

Ö.B.21.
'Atâyî-veş 'aceb mi olmasa dil bir dem anlarsız
Mey-i gül-fâm ile ancak güler yüz câmdan gördi
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.229/ 5)

Ö.B.22.
Tâ ebed dâg-ı derûnı görmesün rûy-ı hazân
Her ki Şehrîveş bahâr-ı 'aşk ile şâd-âb olur
(Şehrî – G.40/ 5)

Ö.B.23.
Dil-harâb-ı ışkdur amma Neşâtîveş yine
Gencden hâli degül her kûşe-i virânesi
(Neşâtî - G.129/ 5)

"-âsâ" benzetme edatı ise 4 kez kullanılmış olup kullanım yerleri şu şekildedir: Nâbî (1/ G.830), Sâbit (1/ G.122), Nailî (1/ G.319), Fehim-i Kadim (1/ G.164).

Ö.B.24.
'Adûyı Nâbîâsâ 'âşık-ı sâdık kıyâs itmiş
Koculmış zûr ile yokdur mecâl inkâra besbelli
(Nâbî – G.830/ 5)

Ö.B.25.
Hazret-i Nâbî-i üstâda nâzire dimege
Sâbit-âsâ Halebün merd-i suhen-dânı mı var
(Sâbit – G.122/ 6)

Ö.B.26.
Duranlar cân be-leb bismilgehinde Nâ'ilî-âsâ
Saf-ı kerrûbiyân-ı arşdır kurbâniyân sanma
(Nâ'ilî – G.319/ 7)

"Ey" seslenme nidâsı ile kullanım ise Şeyhülislâm Yahyâ (1/ G.330)'da karşımıza çıkar. Mahlasını ikileme şeklinde kullanan şair ise bunu 1 gazelinde (G.2) uygulayan Şehrî'dir.

Ö.B.27.

Reh-i 'aşkındayuz ol serv-kadün ey Yahyâ
Korkaruz kim yolumuz vâdi-i hicrâna çıka
(Şeyhülislam Yahyâ- G.330/ 5)

Ö.B.28.

Şehrî Şehrî sebeb-i magfiretümdür zinhâr
Zevk-i cürm eyleme de eyleme imsâk bana
(Şehrî – G.2/ 5)

Mezâkî ise 1 gazelinde mahlasını "-vâr" benzetme edatıyla birlikte kullanır.

Ö.B.29.

Yeter yeter geçelüm bâde ile dil-berden
Birez de nûş idelüm hûn-ı dil MEZÂKÎ-vâr (G.89/ 7)

1.3. GAZELE AİT TEKNİK TERİMLER

Gazel, beyitlerle yazılır. Şair, beyitlerle oluşturduğu gazelinde birtakım teknikler uygular. Bunlar, gazel nazım şeklinin içerisinde gazel ıstılahları olarak karşımıza çıkar. Bu ıstılahlar gazelin adlandırılmasını sağlar. Gazeller yazılış amaçlarına, beyit uzunluklarına ve yazılışlarında kullanılan bazı tekniklere göre isimler alırlar. İşte biz, bu başlık altında ilk aşamada, incelediğimiz 3779 gazel içinde bu yönleriyle diğerlerinden ayrılan gazellere yer vereceğiz. Bu gazeller karşımıza müzeyyel gazel, mutavvel gazel ve zâtü'l-metâli gazel olarak çıkar. Bunlar arasında kullanım sıklığı açısından ilk sırayı 63 gazel ile müzeyyel gazeller alırken onu 26 gazel ile zâtü'l-metâli gazeller ve 6 gazel ile mutavvel gazeller takip eder.

1.3.1.Müzeyyel Gazel

"Mahlas beytinden sonra bir kişiyi övmek için, bir ya da birkaç beyit eklenirse bu gazellere *müzeyyel gazel,* eklenen beyitlere de *zeyl* adı verilir" (İsen vd., 2003:201). İncelediğimiz müzeyyel gazellerde çoğunlukta padişahlar daha sonra vezirler, devrin ileri gelenleri ile kendi çağında ya da kendinden önce yaşamış şairler övülmüştür.

Tablo IV. Müzeyyel Gazel Sahibi Şairler ve Gazel Sayıları

ŞAİR	**MÜZEYYEL GAZEL SAYISI**
Şeyhülislâm Yahyâ	15
Nef'î	13
Mezâkî	12
Nâbî	9
Nailî	4
Kâmî	4
Vecdî	2
Şehrî	2
Nev'i-zâde Atâyî	1
Sâbit	1

Ö.G.8.

Yine der-kâr olsa dâmân-ı nesîm-i nev-bahâr
Yine gülşende tutuşsa âteş-i şevk-i hezâr

Verd-i ra'nâ bezmi germ-â-germ idüp gülzârda
Tutsa elde âteşîn bâdeyle câm-ı zer-nigâr

Sâye-i evrâkdan eşcâr kursa dâmlar
Olsa sahn-ı bâgda ayş u safâ mürgi şikâr

Devlet-i sermâ ki buz üstündedür bulur şikest
Hüsrev-i nev-rûz ider cünd-i şitâyı târ-mâr

Bûy-ı gülle 'âlemi tatyîb ider Yahyâ sabâ
Nîtekim hulk-ı kerîm-i pâdişâh-ı kâm-kâr

Hazret-i Sultân 'Osmân Hân-ı 'âlî-kadr kim
Ibtihâc eyler bahâr-ı devletiyle rûzgâr

Devha-i ikbâl ü bahtun ser-bülend itsün Hudâ
Her diyâr olsun zılâl-ı re'fetünden hissedâr

(Şeyhülislam Yahyâ – G.105)

Ö.G.9.

Çâk etdi câmesin atılıp cûybâra gül
Benzer ki yandı âteş-i âh-ı hezâra gül

Birbirine mukârin edip ittihâd-i hüsn
Verdi güle bahâr letâfet bahâra gül

Hûn oldu bağrı reşg-i izârınla âkıbet
Düşdü çemende hançer-i sertîz-i hâra gül

Bir al perde çekdi arakrîz-i şerm olup
Gülberg-i âfitâb-ı ruhundan izâra gül

Gülzârı feyz-i nâmiye encümen-nazîr edip
Döndü nihâl ile şecer-i şu’le-bâra gül

Attâr gibi aldı nefes andelîbden
Verdi çemende tablaların rûzgâra gül

Artırtı nâz u nahveti gülşende gûyiyâ
Yüz sürsü hâk-i pây-ı hudâvendigâra gül

Yahyâ Efendi hazreti kim mihr-i şefkati
Hârâya feyz-i gevher eder hârzâra gül

Bezminde dâverâ ki edeb gülsitânıdır
Çok gonce zîr-i perdeden eyler nezâre gül

Mihre tasaddur eyledi vaz’-ı cebîn ile
Bezminde cây-ı hâdim-i hidmet-güzâra gül

Düşdükçe hâk-i pâyine bîtab-ı reşg olur
Rûy-ı niyâz-ı Nâ’ilî-i şermsâra gül

Hemderd olup o bîdile geldikçe ser-be-pîş
Bîdâd-ı hârdan kapına i’tizâra gül

Âzâr-ı zahm-ı hâr ile pürhûn iken dili
Bulmaz recâ-yı merhem için nutka çâre gül

Nakkâş-ı kârgâh-ı kader kasr-ı bâğda
Yazdıkça nev-be-nev safahât-ı bahâra gül

Hem dem bahâr-ı ömrün ola reşg-i Çârbâğ
Ol vakte dek ki mihri ola bu bâğ-ı çâra gül
(Nâ’ilî – G.230)

Ö.G.10.

Koma çeşm ü dilün tîre tururken bezm-i dünyâda
Şu‘â-ı çihre-i sâkî safâ-yı sûret-i bâda

‘Arak-rîz-i hicâb olmaz o şûh ancak letâfetde
Düşer reng-i hicâbum rûyına vakt-i temennâda

Murâd âzâdelikse ey gönül geç câme kaydından
Tamâm-ı ‘ömre dek bir câme besdür serv-i âzâde

Hezârân bezmden kalmış nice Cem’den cüdâ düşmiş
N’ola hûn-âbe peydâ olsa çeşm-i câm-ı sahbâda

Tutan bir dâmeni elbette maksûdın bulur dirler
Görenler Yûsuf-un dâmânını dest-i Züleyhâ-da

Gelen bezm-i cihâna cümle gamgîn gitmiş ey Nâbî
Birisi bulmamış bir katre mey bu heft mînâda

Musâhib Mustafâ Pâşâ’nun olsun devleti efzûn
Ne gördükse anun luyfıyla gördük dâr-ı dünyâda
(Nâbî – G.782)

Ö.G.11.

‘Andelîb-i zâr feryâd eylesün nev-rûzdur
Tarh-ı sad-nakş-ı Hudâ-dâd eylesün nev-rûzdur

Bülbül-i âteş-nefes âh-ı şerâr efrûzını
Dâne-sûz-ı dâm-ı sayyâd eylesün nev-rûzdur

Câm-ı mihri sâkî-i gerdûn yine gerdân idüp
Bir kadehle bin dili şâd eylesün nev-rûzdur

Zînet-i bâg u bahârın gül-sitân-pîrâ-yı ‘ışk
Bîd-i Mecnûn nâr-ı Ferhâd eylesün nev-rûzdur

Tâze tâze dâglar ile sînesin ‘uşşâk-ı zâr
Gül-şen-i tasvîr-i Behzâd eylesün nev-rûzdur

Gösterüp gül-gonca-i destârını ol serv-i nâz
Dâg-ı reşk-i fark-ı şimşâd eylesün nev-rûzdur

Ey Mezâkî böyle gül-deste-i ser-i sebz ile
Birbirin erbâb-ı dil yâd eylesün nev-rûzdur

Âsaf-ı Cem meclisün bülbül olup râmiş-geri
Böyle bir nev-beste inşâd eylesün nev-rûzdur

Sadr-ı a’zam ol semiyyi fahr-i ‘âlem kim bugün
Lutf idüp icrâ-yı mu’tâd eylesün nev-rûzdur

‘Âlem olsun nev-bahâr-ı devletinde behre-yâb
Bâg-ı dehri hurrem-âbâd eylesün nev-rûzdur
(Mezâkî - G.117)

Ö.G.12.

Bakmadı harf-i temennâma o mecmû‘a-i nâz
Zâyi‘ oldı bu kadar eyledügüm meşk-i niyâz

Himmet-i ‘aşk şehi bende ider bendeyi şâh
Buna şâhid dil-i Mahmûd ile efsûn-ı Ayâz

Bülbülî Rûhü’l-Emîn olsa yine açılmaz
Bulmadum gonca-i bahtum gibi bir mahrem-i râz

Feyz-i te’sîr-i nefes şöyle gerek ‘âşıkda
Ki ide nâziş-i ma‘şûkını tebdîl-i niyâz

Degme söz şimdi eser eylemez erbâb-ı dile
Güfte-i Şehrî gibi sihr gerek yâ i‘câz

Yâ meger Hazret-i Mollâ-yı edîbü’l-‘asrun
Kılasın cilvegeh-i ragbetine pây-endâz

O suhan-senc ki ser-cûş-ham-ı fikretîdür
Âhirîn rikkat-i Hassân-ı belâgat-perdâz
(Şehrî - G.60)

1.3.2. Zâtü’l-Metâli Gazel

Gazelin ilk beytinin mısraları birbiriyle kafiyeli(musarra)’dir. Eğer gazel içerisinde birden fazla musarra beyit varsa böyle gazellere zâtü’l-metâli ya da zü’l-metâli denir (Dilçin,1983:105). Şairlerimizin yazdıkları zâtü’-metâli gazellerin sayısı ve gazel numaraları ise şu şekildedir:

Nâbî (12/ G.62- G.145- G.251- G.282- G.296- G.421- G.482- G.496- G.535- G.705- G.707- G.844)

Nev’i-zâde Atâyî (6/ G.25- G.40- G.99- G.158- G.238- G.257)

Sâbit (6/ G. 224- G.225- G.274- G.320- G.350- G.355)

Kâmî (1/ G.29)

Fehim-i Kadim (1/ G.168)

Aşağıdaki gazeller zâtü’l-metâli gazele örnek teşkil etmesi bakımından verilmiştir.

Ö.G.13.

Dîde-i ‘âşık-ı müflis ki hat u hâldedür
Çeşm-i nekbet-zededür safha-i remmâldedür

Sanma kim ʻıyş ü safâ kesret-i emvâldedür
Hırmen-i derd ü elem muntazamü'l-hâldedür

İtme rindâna takâzâ ramazânda sâkî
Zimmet-i def'-i gamun vaʻdesi şevvâldedür

Ne olur naks-pezîr ü ne çeker gerd-i kesâd
Niʻmet-i zevk ki sandûka-i ihmâldedür

Düşmez âlûdelere dâʻiye-i istigfâr
Çıkmaz ol çirk ki pîrâhen-i bakkaldadur

O meh-i çârde-sâlün bakar ebrûsına dil
Çeşm-i erbâb-ı vezâ'if meh ile sâldedür

Bende bilmem ki ne şekle girecekdür Nâbî
Sâʻat-i hâtırumuz pençe-i etfâldedür
(Nâbî – G.145)

Ö.G.14.
Gâretger-i şekîbdür ümmîd-i vuslatum
Semâye-sûz-ı sabr ü sükûndur mahabbetüm

Mânende-i sütûn ise de mû kadar kalur
Bâzû-yı saht-zûr-ı kemân-gîr-i fürkatüm

Ol nüsha-i mufassal-ı hüsnüm ki harf harf
Nâ-hândedür tamâm-ı kitâb-ı letâfet

Nev-şehryâr-ı kişver-i nâzum ki arturur
Dil-dâdeler müzâhemesi şân ü şevketüm

Ol pâdişâh-ı kişver-i hüsn ü letâfetüm
Kim rûz ü şeb çalınmadadur kûs- devletüm

Dilber dilinden açdı yine tâze bir zemîn
Nâbî bü şi´r ile kılam turfe san´atüm
(Nâbî - G.535)

Ö.G.15.
Surâhî-veş muhabbet ʻâşıkuñ bagrını hûn itdi
Dilin dem-beste cânın haste bahtın ser-nigûn itdi

Olup her sâlike irşâd-ı pîr-i ʻaşk bir yoldan
Kimi sahrâya düşdi kimi ʻazm-i Bî-sütûn itdi

Zalâm-ı hevlnâk-ı deşt-i hayret ola mı hâ'il
Aña kim pertevin şem'-i hidâyet reh-nümûn itdi

Meded sâkî yitişdür ol şarâb-ı râhat-efzâyı
Teb-i tâb-ı sitem ben hastayı gâyet zebûn itdi

'Atâyî şerha kesdi dâg yakdı kanlu yaş dökdi
Bir iki günde 'aşkuñ anı merd-i zû-fünûn itdi

Muhabbet sâgarın nûş eyleyüp dil ser-nigûn itdi
Tehî peymânesin pür nûş-ı câmı lâle-gûn itdi

Bakup hayrân olanlar nakş-ı nâ-hem-vâr gerdûna
İnandı sâye-i dîvâre izhâr-ı cünûn itdi
(Nev'i-zâde Atâyî - G.257)

Ö.G.16.
Âhum ile her gece eyler sipâh-ı mâh ceng
Berk-ı âteş-bâddur gûyâ ki eyler kâh ceng

Tünd-hû şâh gördüm âştî bilmez nedür
Bende-i efgendesiyle itmede her-gâh ceng

Çeşmi saff-ı müjgân saldukça ider müjgân hücûm
'Askere gayret düşer itdükçe lâbüd şâh ceng

La'l-i mey-gûnı rakîb öpdükçe olur hışm-gîn
Eylemez mest olmayınca kâfir-i güm-râh ceng

Eyleyen 'uşşâk-ı zâra gâh lutf u gâh ceng
Gamze der-baht-ı Fehîmî ebrüvân-ı âh ceng
(Fehîm-i Kadim – G. 168)

Ö.G.17.
Dil-i bed rûzgâr-ı 'âşıkı dâg üsti bâg eyle
Rakîb-i kâfiri yel mûmlarile bir çerâg eyle

Sebû-yı bezm ile beynin tagıt agyâr-ı bed-mestün
Yetişdür keyfimüz hem sen de tahsîl-i dimâg eyle

Sebû-âsâ müli bir ay kefîl al devr-i mînâda
Dönekdür sâkî-i bed-'ahd ile bâzârı sâg eyle

Girift ü dâ'ireyle geldi ol gül sohbete 'âşık

Ten-i pür-dâgı nây ü def gibi heb göz kulâg eyle

Semâ'-ı nagmeyi münkir yakînen kaldurur dirler
İlâhî bed sadâ var işidenlerden ırâg eyle

Mücerred merg-zâr-ı Üsküdârun bülbülin dinle
Teferrücgâhını Kuzguncugun teslîm-i zâg eyle

Nihâl-i jâle-dâr-ı bâgı Sâbit dâg dâg eyle
Kalemden nemçe-kân-ı feyz-i kudsî 'azm-i bâg eyle
(Sâbit – G.320)

1.3.3. Mutavvel Gazel

"Kesin bir kural olmamakla birlikte gazeller genellikle 5, 7, 9, 11 gibi tek sayılı beyitlerle yazılmışlardır. İlk yüzyıllarda 15 beyte kadar, hatta daha da uzun olan gazellerin yüzyıllar ilerledikçe beyit sayısı azalmıştır. 15 beyitten uzun gazellere *Gazel-i Mutavvel* denir" (İpekten, 2010:17).

Fehim-i Kadim'in 144 numaralı gazeli 19 beyit ve 206 numaralı gazeli de 16 beyittir. Nâbî'nin ise 69 numaralı gazeli 17 beyit, 367 numaralı gazeli 20 beyit ve 406 ile 850 numaralı gazelleri 16 beyitten oluşmaktadır. İncelediğimiz yüzyılda toplam 6 mutavvel gazel yazılmıştır.

1.3.4. Redd-i Matla

Gazel tekniğinde karşımıza çıkan bir başka unsur, redd-i matladır. Redd-i matla hususunda birbirinden ince bir detayla ayrılan iki ayrı görüşü paylaşalım. Yekta Saraç redd-i matla için, "Matla beytindeki mısraların birisi gazel içinde tekrarlanırsa buna *redd-i matla* adı verilir" (2010:49) derken, Cem Dilçin ise bu konuda şöyle der: " Kimi zaman şair, matla'ın birinci ya da ikinci dizesini makta'da yani gazelin son beytinde yineleyebilir. Buna *redd-i matla'* denir" (1983:106). Dilçin, bir gazelde redd-i matladan söz edebilmek için matla beytindeki mısralardan birinin gazelin herhangi bir beytinde değil makta beytinde tekrarlanması gerektiğini vurgular. Biz çalışmamızda Cem Dilçin'in tanımı yönünde 17. yüzyıl gazellerinde redd-i matlayı inceledik. Şener Demirel "Divan Şiirinde Redd-i Matla" adlı makalesinde " Sebk-i Hindî şairlerinin az sözle çok şey ifade etme düşüncesinin bir yansıması olarak değerlendirilebilecek edebî sanatlardan biri de redd-i matla veya redd-i mısradır. Oldukça iddialı bu tespitin ve buna bağlı olarak sanatın kullanımına daha önceki dönemlerde pek fazla rastlanılmadığını belirtmek gerekir" (2004:163)

diyerek redd-i matlayı bir sanat olarak değerlendirmenin yanı sıra redd-i mısra ile aynı kavramlar olduğunu ve 17. yüzyıl şairlerinin bu "sanat"a sıkça başvurduklarını ifade eder.

İncelediğimiz gazeller neticesinde Demirel'in "kullanım sıklığı" konusundaki görüşlerine katılmamak elde değildir. Nitekim 38 gazelde bu tekniğin uygulandığı söylemek mümkündür. Aşağıdaki tabloda redd-i matlayı gazellerinde uygulayan şairleri, gazel sayılarını ve numaralarını görmek mümkündür.

Tablo V. Redd-i Matlayı Uygulayan Şairler, Gazel Sayıları ve Gazel Numaraları

ŞAİR	**REDD-İ MATLANIN YER ALDIĞI GAZEL SAYISI**	**REDD-İ MATLANIN YER ALDIĞI GAZELLERİN NUMARALARI**
Neşâtî	7	G.57- G.73- G.84- G.85- G.105- G.108- G.123
Nef'î	6	G.10- G.39- G.52- G.74- G.81- G.84
Nailî	6	G.38- G.76- G.101- G.206- G.266- G.354
Şehrî	6	G.1- G.28- G.49- G.68- G.71- G.91
Mezâkî	3	G.175- G.307- G.428
Vecdî	2	G.36- G.72
Nâbî	2	G.32- G.628
Sâbit	2	G.71- G.268
Fehim-i Kadim	2	G.255- G.271
Kâmî	1	G.185
Şeyhülislâm Yahyâ	1	G.304

Ö.G.18.

Dil-sûz iden ol âfeti tâb-ı nazarumdur
N'itsün o yakan gönlümi kendi şererümdür

Pâşide olan tişe-i âhum deheninden
Sanman ki şerer-rize-i mihnet cigerümdür

Pervânenem ey şu‘le-nihâlüm senün ammā
Pervâz idemem şart-ı edeb bend-i perümdür

Şûh olsa benüm gibi n’ola şâhid-i nutkum
Perverde-i âgûş-ı dil-i hoşterümdür

Şehrî n’ola eylerse dil-i ‘âlemi sūzān
Dil-sûz iden ol âfeti tâb-ı nazarumdur
(Şehrî - G.28)

Ö.G.19.

Gamzesi mahmûr u çeşmi nîm-mest-i hâb-ı nâz
Biribirine nezâketle eder işrâb-ı nâz

Katl-i uşşâk etmeden âr eylemezdi gamzesi
Olmasa şemşîr-i istiğnâsı ger şâdâb-ı nâz

Bir nigehle Kahramânı katl eder Rüstem gibi
Baksan ammâ çeşmine bir haste-i bî-tâb-ı nâz

Her nigâhı bir belâ-yı nâgehânîdir dile
Gayrı dilberler gibi lâzım değil esbâb-ı nâz

Kime şekvâ eylesin bîçâre Nef’î n’eylesin
Gamzesi mahmûr u çeşmi nîm-mest-i hâb-ı nâz
(Nef’i - G.52)

Ö.G.20.

İncinme cevrine dahi ol mâh tâzedir
Bilmez nevâziş-i dili bi’llah tâzedir

Bîgânelerle cünbişi ol nahl-i nevresin
Âha havâle eyler idim âh tâzedir

Gözler görüp o mâhı kulaklar işitmemiş
Guft u şenîdi âleme her gâh tâzedir

Ol mâh-ı nev rakîb ile yabana gitmesin
Bilmez ne olduğun hatar-ı râh tâzedir

Olmuş berât-ı hüsnüne kayd-ı hayât o hatt
Hatt tâze hüsn tâze o nevcâh tâzedir

Ey Nâ’ilî sakın dem-i serd-i hezârdan
İncinme cevrine dahi ol mâh tâzedir
(Nâ’ilî – G.76)

Ö.G.21

Ham itdi kadüm hem-çü kemân bâr-ı melâmet
Çün tîr-i hedef tende ‘ıyân hâr-ı melâmet

Ey bülbül-i şeydâ n’ideyüm gülşen-i dehri
Besdür bana sînemdeki gülzâr-ı melâmet

Çün lâle-sıfat yakdı derûnum dil-i şîrîn
Bismilgehüm olsa n’ola kûhsâr-ı melâmet

Feryâduma mâni‘ mi olur ta‘ne-i agyâr
Efzûnter ider şevkumı güftâr-ı melâmet

Âzâde iken serv-sıfat dehrde Nâbî
Ham itdi kadüm hem-çü kemân bâr-ı melâmet
(Nâbî – G.32)

Ö.G.22.

Irişür câna râhat kûy-ı dil-berden nesîm esse
Husûsâ çîn-i zülfinden gelüp anber-şemîm esse

Semûm-ı herc-i yârün ehl-i ‘aşka itdügin itmez
Hevâ olsa cehennem âteşi nâr-ı cahîm esse

Rakîb-i nâ-kabûl esmiş savurmuş yâri incitmiş
Agrıdur âdemün başın hevâ gâyet hamîm esse

Kalur mı bâg-ı dilde bir açılmaduk gül-i ümmîd
Nesîm-i himmet ü ihsânun ey şâh-ı kerîm esse

Gelür tîri muvâfık rûzgâr olursa ey Yahyâ
Irişür câna râhat kûy-ı dil-berden nesîm esse
(Şeyhülislam Yahyâ – G.304)

Ö.G.23.

Gülşen-i aşkem nevâ-keş andelîbümdür gönül
Dil-güşâ eyvân-ı derdüm nakş u zîbümdür gönül

Tabum esrâr-ı nühüftün nüsha-i kübrâsıdur
Akla hayret-bahş olan sırr-ı acîbümdür gönül

Bî-karârum cilvegâhumdur benüm deşt-i cünûn
Âteşîn kâşâne-i sabr u şekîbümdür gönül

Sihr akl itmez eser her ne füsûn itse bana
Turfe-tavîz ü aceb hırz-ı garîbümdür gönül

Tutsa ey Vecdî cihânı âh u efgânum nola
Gülşen-i aşkem nevâ-keş andelîbümdür gönül
(Vecdî – G.36)

Ö.G.24.
Sevdâ-yı tîg-i gamzen ile sîne-çâkünem
Öldür beni ki teşne-i zevk-i helâkünem

Gördükce düşmemek seni mümkin mi pâyuna
Küstâhi-i mahabbet ile şerm-nâkünem

Olsam ‘aceb mi zîb-dih-i çeşm-i âftâb
Nahlünden ana sâye düşen şûre hâkünem

Pâkize-meşrebem ki safâ-yı derûn ile
Mir’ât-ı tâb-dâde-i ruhsâr-ı pâkünem

Virmez keder bana hatar-ı reh-güzâr-ı ‘ışk
Ser-bâz-ı gussa ‘âşık-ı bî-vehm ü bâkünem

Olsam ‘aceb mi hem çü Neşâtî şehîd-i ‘ışk
Sevdâ-yı tîg-ı gamzen ile sîne-çâkünem
(Neşâtî - G.84)

Matla ya da maktadaki dizeler dışında bir dize maktada tekrarlanırsa buna redd-i mısra denir (Dilçin, 1983:106; İpekten, 2010:18). Bu tanıma göre çalışmamız içinde redd-i mısraya rastlamazken Mezâkî’nin 6 gazelinde matla dışındaki herhangi bir beyitin içerisinde geçen bir mısra daha çok geçtiği beyitin ardındaki beyitte tekrar edilmiştir. Biz bu durumu redd-i mısra olarak algıladık. Aşağıda bu duruma örnek Mezâkî’nin iki gazelini veriyoruz.

Ö.G.25.
Añılsun ol dem-i ferhunde kim şâd oldugum yirdür
Niçe dem hem-dem-i yâr-ı perî-zâd oldugum yirdür

Añılsun ol şebistân-ı tarab kim şem'-i bezm-âsâ
Niçe dem mahrem iken 'âkıbet yâd oldugum yirdür

Añılsun ol zamân-ı hirmen-i şâdı ki âhar-kâr
Bu gûne sarsar-ı hasretle ber-bâd oldugum yirdür

Añılsun ol gülistân-ı safâ kim serv-i kadlerle
Çemende sâye-dâr-ı zîr-i şimşâd oldugum yirdür

Añılsun ol şikâristân-ı pür-âhû-yı vahşî kim
Çemende sâye-dâr-ı zîr-i şimşâd oldugum yirdür

Añılsun bir zamân ol kûh u sahrâ-yı mahabbet kim
Gehî Kays-ı belâ-keş gâh Ferhâd oldugum yirdür

Añılsun rûhı şâd olsun şehîd-i 'arsa-i 'ışkuñ
Benüm de çâk çâk tîg-ı pûlâd oldugum yirdür

Añılsun zikri hayr olsun yine pîr-i mugânuñ kim
Benüm mug-beçelerle 'ıyşa mu'tâd oldugum yirdür

Añılsun ey MEZÂKÎ ol debistân-ı me'ânî kim
Dahi şâkird iken bir böyle üstâd oldugum yirdür (G.121)

Ö.G.26.

Hiç makdem-i dil-berden yollarda eser yok mı
Ey bâd-ı sabâ sende bir tâze haber yok mı

Yûsufla o meh-rûnuñ farkı katı zâhirdür
Erbâb-ı mahabbetde bir ehl-i nazar yok mı

Bu bâg-ı mahabbet kim bir tâze gülistândur
Zîb-i ser-i ümmîde bir gonca-i ter yok mı

Bu nâle-i şeb-gîrüñ âsârı görülmez mi
Bu şâm-ı garîbâna bir vakt-i seher yok mı

Ey Hızr-ı huceste-pey güm-nâm-ı reh-i 'ışkuz
Pinhân yine sînemde sad-dâg-ı ciger yok mı

Ey Hızr-ı huceste-pey güm-nâm-ı reh-i 'ışkuz
Bu vâdî-i hayretde bir râh-güzer yok mı

Âlemde MEZÂKİ-veş biz sâhib-i 'irfânuz
Erbâb-ı dile mâyil bir ehl-i hüner yok mı (G.408)

1.4.TERKİPLER

Devellioğlu terkipi; “Birkaç şeyi birleştirip karışık bir şey meydana getirme, birkaç şeyden meydana getirilmiş şey” (2005:1086) olarak; Kanar ise “Bindirme, oturtma; bağlama; bileşim, terkip” (2008:442) olarak tanımlar. Divân şiirinde çoğunlukla Farsça örneklerine rastladığımız terkipler, en az iki kelimenin bir araya getirilip aralarında anlam ilişkisi kurularak yeni ve anlamlı bir ifadenin oluşumudur. İncelediğimiz şairler tarafından en fazla Farsça tamlamaların tercih edildiğini

söyleyebiliriz. Bu terkipler 2 kelimeyle başlayıp 6 kelimeye kadar çıkan oluşumlara sahiptir. Arapça terkiplere ve âtıf vavıyla yapılan tamlamalara da rastlamak mümkündür. Toplamda 41.453 terkipin 41.101'i Farsça iken 352'si Arapçadır. Farsça tamlamalar da kendi içinde ikili, üçlü, dörtlü, beşli, altılı terkipler ve âtıf vavıyla oluşturulanlar olmak üzere gruplara ayrılır. Farsça terkipler içinde 31.219 kere kullanım ile ilk sırayı ikili tamlamalar alır. Onu 7246 ile üçlü, 1331 ile dörtlü, 1122 ile âtıf vavıyla kurulanlar, 176 ile beşli ve 7 kez kullanım ile altılı terkipler izler.

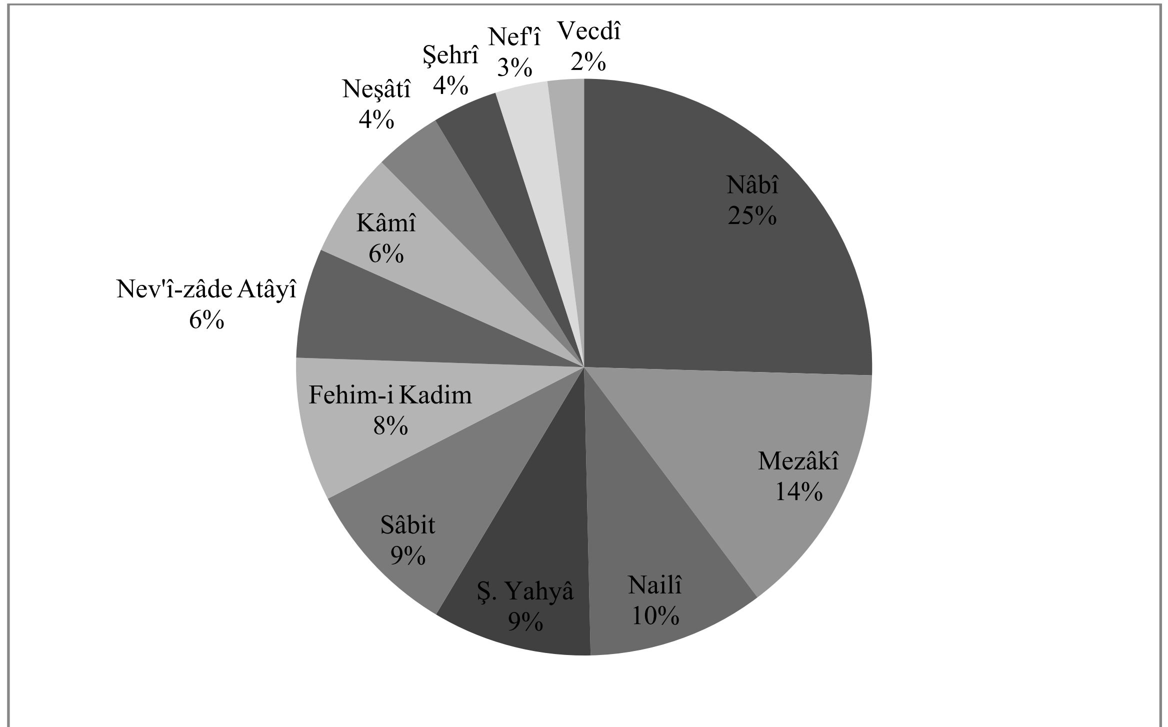
Tablo VI. Arapça ve Farsça Terkip Sayıları ve Oranları

TERKİP ÇEŞİDİ		**KULLANIM ADEDİ**	**FARSÇA TERKİPLER İÇİNDE ORANI**	**TÜM TERKİPLER İÇİNDE ORANI**
FARSÇA	İKİLİ TERKİPLER	31.219	% 75.95	% 75.31
	ÜÇLÜ TERKİPLER	7246	% 17.62	% 17.48
	DÖRTLÜ TERKİPLER	1331	% 3.23	% 3.21
	BEŞLİ TERKİPLER	176	% 0.42	% 0.424
	ALTILI TERKİPLER	7	% 0.017	% 0.016
	ÂTIF VAVIYLA KURULAN TERKİPLER	1122	% 2.72	% 2.70
ARAPÇA		352		% 0.84

1.4.1. İkili Terkipler

İki kelimeden oluşan Farsça tamlamalar bütün şairlerimiz tarafından en çok tercih edilen tamlama grubu olarak nitelendirilebilir. Şairlerimiz ve gazellerinde kullandıkları ikili tamlama sayıları şöyledir: Nâbî (7947), Mezâkî (4455), Nailî (3095), Şeyhülislam Yahyâ (2793), Sâbit (2768), Fehim-i Kadim (2519), Nev'î-zâde Atâyî (1922), Kâmî (1846), Neşâtî (1178), Şehrî (1143), Nef'î (918), Vecdî (635).

Grafik II. İkili Terkiplerin Şairlerce Kullanım Oranları

Ö.B.30
Şâm-ı gülşende çıkup sebz ***menâr-ı şâh***a
Hıdmet-i lâzımedür bülbüle temcîd itmek
(Nâbî - G.464/ 3)

Ö.B.31.
İder hemîşe ***tezerv-i dil***i nigâhı şikâr
O şeh-süvâra gelür ***sayd-ı şâhbâz*** lezîz
(Fehim-i Kadim - G.44/ 5)

Ö.B.32.
Tekellüf eyleme Sâbit sana virilmişdür
Bu ***hüsn-i sebk*** ile ***şîrînî-i kelâm*** sana

(Sâbit - G.3/ 5)

Ö.B.33.
Nakd-i dili dildâra verip mâhasal aldım
Bâzâr-ı mahabbetde ***gam-ı bîkesel*** aldım
(Nailî – G.240/ 1)

Ö.B.34.
Lây-ı firâkı hoş görelüm ***şevk-i vasl*** ile
Bir bâdedür bu kim giderek sonra sâf olur
(Mezâkî – G.130/ 3)

Ö.B.35.
Dil ***nakd-i recâ*** ile olup ***kâm-ı hırîdâr***
Dellâl-ı felek virmedi bâzâr tagıldı
(Vecdî – G.65/ 4)

Ö.B.36
Gamzesi ***mest-i nâz*** ise nâzı da ***mest-i gamze***dür
Kanı o kim halâs ola ***mertebe-i niyâz***dan
(Şeyhülislam Yahyâ- G.253/ 2)

Ö.B.37.
Kim bakar ***mir'ât-ı hûrşîd***e dururken ***rûy-ı yâr***
Rûy-ı dil göstermede sâfîdir andan sînesi
(Nef'î – G.131/ 2)

Ö.B.38.
Şîşe içre ***sükker-i tâbende*** sandum sâkiyâ
'Aks-i engüştin olınca ***câm-ı mey***de âşikâr
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.78/ 6)

Ö.B.39.
Çevgân idince turraların ***bâd-ı şevk*** ile
Çün guy geldi bin ***dil-i mehcûr*** bir yire
(Neşâtî – G.117/ 3)

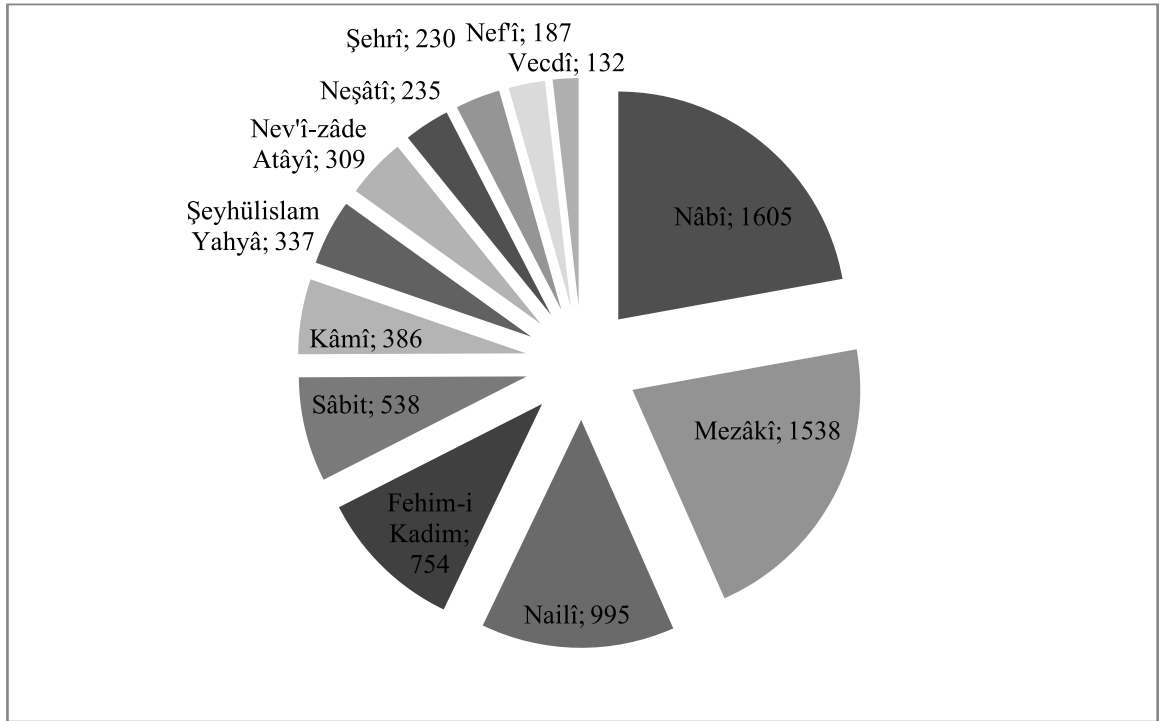
Ö.B.40.
'Usâre-i gülümüz sâkiyâ döküp saçma
Zemîn-i meykedeyi ***ferş-i ergavân*** itme
(Kâmî – G.189/ 2)

Ö.B.41.
İçdüm ***şarâb-ı la'l***üni mestâneyem mestâneyem
Oldum ***esîr-i kâkül***ün dîvâneyem dîvâneyem
(Şehrî – G.102/ 1)

1.4.2. Üçlü Terkipler

En çok tercih edilen Farsça tamlama grubunda ikinci sırayı üçlü terkipler alır. Bu terkipleri kullanan şairler ve kullanım sayıları şu şekildedir: Nâbî (1605), Mezâkî (1538), Nailî (995), Fehim-i Kadim (754), Sâbit (538), Kâmî (386), Şeyhülislam Yahyâ (337), Nev'î-zâde Atâyî (309), Neşâtî (235), Şehrî (230), Nef'î (187), Vecdî (132).

Grafik III. Üçlü Terkip Sayıları ve Şairlere Göre Dağılımı

Ö.B.42.

Takrîr idemem ***hâl-i dil-i zâr***umı Yahyâ
Bir hâlete vardum gam-ı aşk ile denilmez
(Şeyhülislam Yahyâ – G.151/ 5)

Ö.B.43.

Oldı tâbende ***ser-i şâh-ı nihâl*** üstine gül
Geldi hûrşîd-sıfat burc-ı kemâl üstine gül
(Şehrî – G.88/ 1)

Ö.B.44.

Günâh içün atılur suya diyü bende-i şâh
O yâr ***gark-ı yem-i 'aşk*** ider gönül vireni

(Nev'î-zâde Atâyî – G.239/ 3)

Ö.B.45.
Olursa kıyâmetde kaddin gibi dil-âşûb
Cân ile ider ***halk-ı temennâ-yı kıyâmet***
(Nef'î – G.17/ 4)

Ö.B.46.
Dâmında giriftâr yatur niçe humâlar
Zir-i hâm-ı zülfinde olan dâne-i hâlün
(Neşâtî – G.72/ 2)

Ö.B.47.
Nâmurâdân-ı ser-i kûyun olan cânlar için
Olma ***kâm-ı dil-i ağyâr***a mühim-sâz sakın
(Nâ'ilî- G.288/ 4)

Ö.B.48.
Mekteb-i bâg-ı mahabbetde Gülistân okıyup
Bülbülân meşk alurlar dil-i nâlânumdan
(Fehîm-i Kadim – G.229/ 5)

Ö.B.49.
Sevâd-ı kevn ***sütûr-ı berât-ı kudret***dür
Sipihr ***beyza-yı tugrâ-yı âferîniş***dür
(Nâbî – G.95/ 8)

Ö.B.50.
Va'd-i visâl-i yâr yine kaldı yarına
Ferdâ-yı subh-ı mahşere dek intizâr çek
(Sâbit – G.217/ 5)

Ö.B.51.
Mest iken ***hâl-i ruh-ı yâr***i yine şem itsek
Nükhet-i müşg-i Huten 'ıtr-ı meşâm olsa bize
(Mezâkî – G.390/ 2)

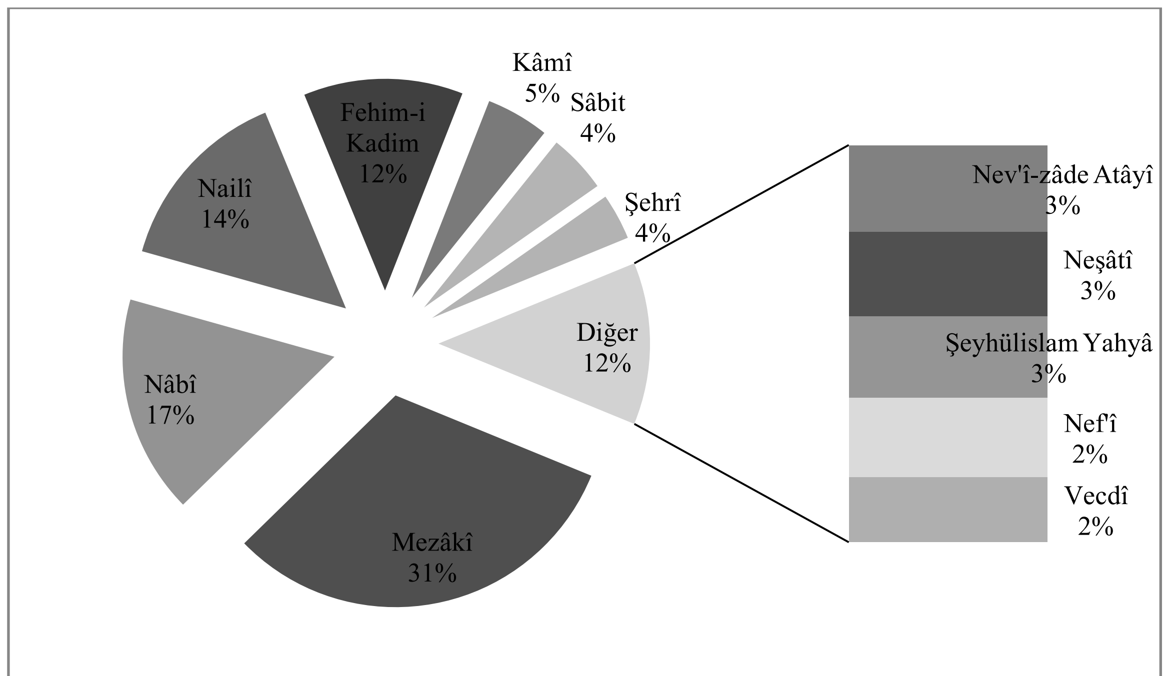
Ö.B.52.
Anlaruz derd-i dili ***nakd-i sirişk-i ter***den
Sâhib-i sikke-i aşkı direminden bilürüz
(Vecdî – G.28/ 8)

Ö.B.53.
Hüsn-i cemâl-i yâr ki çeşm-i riyâdadur
Yûsuf henûz ***mihnet-i çâh-ı belâ***dadur
(Kâmî – G.50/ 1)

1.4.3. Dörtlü Terkipler

Kullanım sıklığı açısından üçüncü sırada yer alan dörtlü terkipleri kullanan şairler ve kullanım sayıları şu şekildedir: Mezâkî (419), Nâbî (222), Nailî (192), Fehim-i Kadim (162), Kâmî (64), Sâbit (60), Şehrî (47), Nev'î-zâde Atâyî (36), Neşâtî (35), Şeyhülislam Yahyâ (34), Nef'î (33), Vecdî (27).

Grafik IV. Dörtlü Terkiplerin Şairlere Göre Dağılımı

Ö.B.54.

***Hücûm-ı derd-i ser-i rûzgâr**a takât güc*
Gerek vücûd ser-â-ser bütün dimâg olsun
(Kâmî – G.153/ 5)

Ö.B.55.

Hâmûş görüp Nâ'ilîyâ sanma bu deyrin
***Nakş-ı suver-i hâme-i ressâm**ı tehîdir*
(Nâ'ilî – G.90/ 7)

Ö.B.56.

Al ***tamgâ-yı ser-i dâmen-i pâk**ün* birdür
Çeşm-i pür-hûnum ile hâtem-i tatbîk gibi
(Sâbit – G.337/ 4)

Ö.B.57.
Âhumdadur ***kilîd-i tılısmât-ı genc-i rûh***
Âb-ı hayât lücce-i çeşm-i terümdedür
(Nâbî – G.58/ 4)

Ö.B.58.
Olmış ***sezâ-yı sikke-i ikbâl-i Ahmedî***
Bulmış ***revâc-ı nakd-i kemâl-i Muhammedî***
(Mezâkî – G.426/ 1)

Ö.B.59.
Korkum bu o silh- âfeti ibrâm-ı şefî´ân
Germ-i taleb-i şefkat-i dîrîneler eyler
(Şehrî – G.27/ 3)

Ö.B.60.
Vuslat içre şâdî vü firkatde gam giryân ider
Mest-i câm-ı bezm-i 'aşkuz câvidândur giryemüz
(Fehîm-i Kadim- G.127/ 5)

Ö.B.61.
Nişân-ı tîr-i hışm-ı yâr olursun ey kamer bir gün
Felekde hüsnüne magrûr olup gögsün aceb gerdin
(Şeyhülislam Yahyâ – G.200/ 3)

Ö.B.62.
Rûh-ı revân-ı Urfî-yi şâd eylesem n'ola
Reşk-i nevâ-yı Hâfız-ı Şîrâzdır sözüm
(Nef'î- G.78/ 6)

Ö.B.63.
Temâşâ-yı hırâm-ı kadd-i yâra intizâr eyle
Çemende haşr olınca turmaga şimşâd ayak basmış
(Vecdî- G.31/ 5)

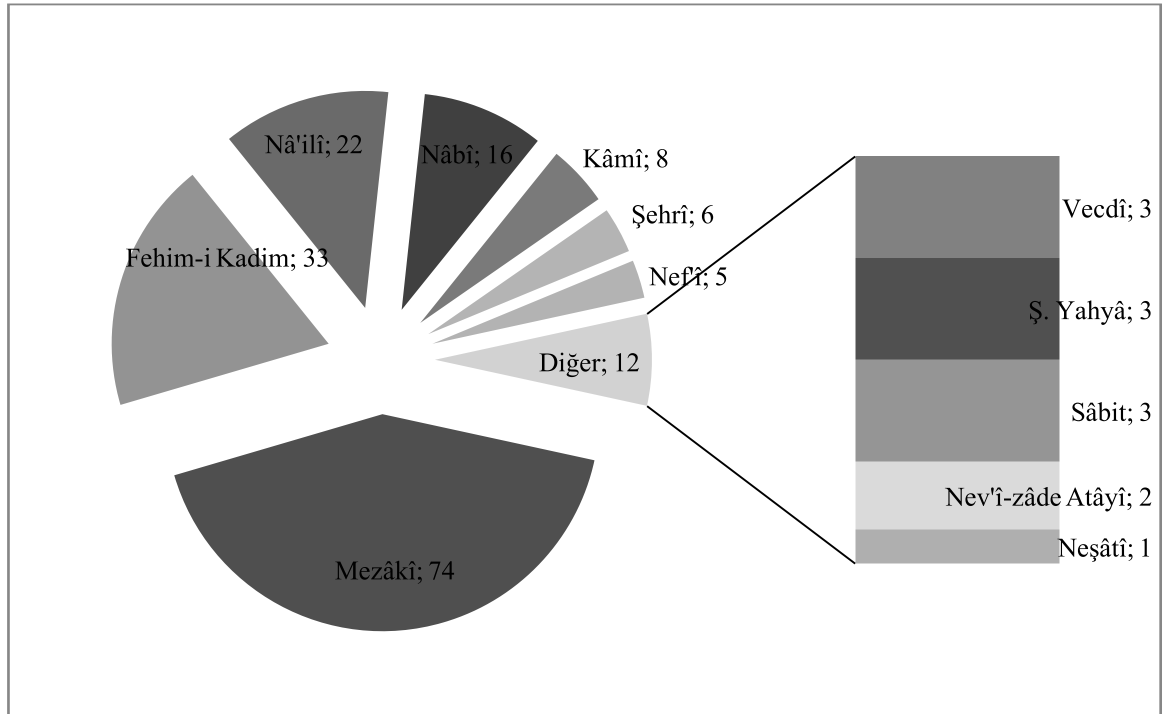
Ö.B.64.
Anunla ***intisâb-ı dergeh-i pîr-i mugân*** itdi
Ölince duhter-i rezden dil-i âvâre ayrılmaz
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.103/ 3)

Ö.B.65.
Bâde-i nazm-ı Neşâtî kim şarâb-ı feyzdür
Âb-ı rûy-ı şâhid-i endîşedür her katresi
(Neşâtî – G.127/ 5)

1.4.4. Beşli Terkipler

Beşli terkipler, Farsça terkipler içinde, şairler tarafından altılı terkiplerden sonra en az kullanılan tamlama çeşididir. Mezâkî 74, Fehim-i Kadim 33, Nâ'ilî 22, Nâbî 16, Kâmî 8, Şehrî 6, Nef'î 5, Vecdî 3, Şeyhülislam Yahyâ 3, Sâbit 3, Nev'î-zâde Atâyî 2, Neşâtî 1 kere gazellerinde beşli terkibe yer vermişlerdir. Grafikte 176 terkibin hangi şairler tarafından gazellerinde hangi sayılarda kullanıldığını görmek mümkündür.

Grafik V. Beşli Terkiplerin Şairlerce Kullanım Sayıları

Ö.B.66.
Rûz-ı mahşer bulınur dest-i nigâhunda senün
Nâme-i malzeme-i hûn-ı şehîdân-ı kazâ
(Fehim-i Kadim – G.12/ 5)

Ö.B.67.
Anlamaz keyfiyyet-i hâl-i dilüm hüşyâr olan
Mest-i câm-ı bâde-i bezm-i elest anlar beni
(Şeyhülislam Yahyâ – G.390/ 3)

Ö.B.68.
Şevkımız yok ***zevk-i câm-ı lâ'l-i nâb-ı dilber***e
Şi'r-i hâkân-ı şeker-güftâra düşdü gönlümüz
(Nef'î – G.46/ 6)

Ö.B.69.
Nûş iderken ***zehr-i kahr-ı dürd-i devr-i mihnet***i
Dil götürmez hâsılı rıtl-ı girân-ı minneti
(Nev'î-zâde Atâyî – G.246/ 1)

Ö.B.70.
Şeb-i işretde yaksun şem-i zevkı şule-i sâgar
Elümde ***câm-ı dâg-ı cân-ı eyyâm-ı ferâg*** olsun
(Vecdî – G.52/ 4)

Ö.B.71.
Hirâs-ı pençe-i şâhîn-i çeşm-i bî-dâdı
Uçurdı hâbını âvâre-i perîdesün
(Kâmî – G.116/ 4)

Ö.B.72.
E's-selâm ey gevher-i yektâ-yı zât-ı akdesün
Zîver-i bâlâ-yı tâk-ı 'arş-ı a'zam e's-selâm
(Nâbî – G.537/ 2)

Ö.B.73.
Ey nev-niyâz olma sakın Nâ'ilî gibi
Âlûde-i tasavvur-ı özr-i günâh-ı nâz
(Nâ'ilî – G.156/ 5)

Ö.B.74.
Hoşâ ***feyz-i şarâb-ı sâkî-i hum-hâne-i gam*** kim
Bizi ***müstagnî-i keyf-i mey-i engûr-ı tâk*** eyler
(Sâbit – G.70/ 2)

Ö.B.75.
Mânend-i sarîr-i kalem-i tab'-ı Mezâkî
Mürgânı 'aceb zemzeme-sâz eyledi bülbül
(Mezâkî- G.277/ 7)

Ö.B.76.
Dil ***esîr-i lezzet-i la'l-i leb-i cân-perver***ün
Cân giriftâr-ı dü zülf-i dil-nevâzündür senün
(Neşâtî – G.74/ 2)

Ö.B.77.
Tasvîr-i mahşer eyledi her berg-i gülşene
Kilk-i mihir-i terâviş-i nev-rûz-ı 'andelîb
(Şehrî – G.10/ 3)

1.4.5. Altılı Terkipler

Farsça terkiplerin bu grubu, şairler tarafından en az tercih edilen tamlama çeşidi olmuştur. Neşâtî, Vecdî, Fehim-i Kadim, Nev'î- zâde Atâyî, Nef'î, Kâmî, Şeyhülislam Yahyâ, Nâbî ve Sâbit gazellerinde altılı terkiplere hiç yer vermezken Mezâkî 5, Şehrî 1, Nâ'ilî 1 kez altılı terkip kullanmışlardır. Bu şairlerimizin birer beyitlerini örnek teşkil etmesi bakımından burada veriyoruz.

Ö.B.78.
Hırz-ı emân-ı âfet-i terk-i tarîk-i 'ışk
Bâzû-yı şevk-ı 'âşık-ı ser-bâza bestedür
(Mezâkî – G.147/ 4)

Ö.B.79.
Ârzû-yı feth-i bâb-ı genc-i vasl-ı yâr ile
Yok yire ma'mûre-i ümmîdi vîrân eyledük
(Mezâkî – G.254/ 4)

Ö.B.80.
Eyledi murg-ı dil-i Nâ'ilî-i zârı hevâ
Beste-i dâm-ı şikenc-i ham-ı gîsû-yı taleb
(Nâ'ilî – G.12/ 5)

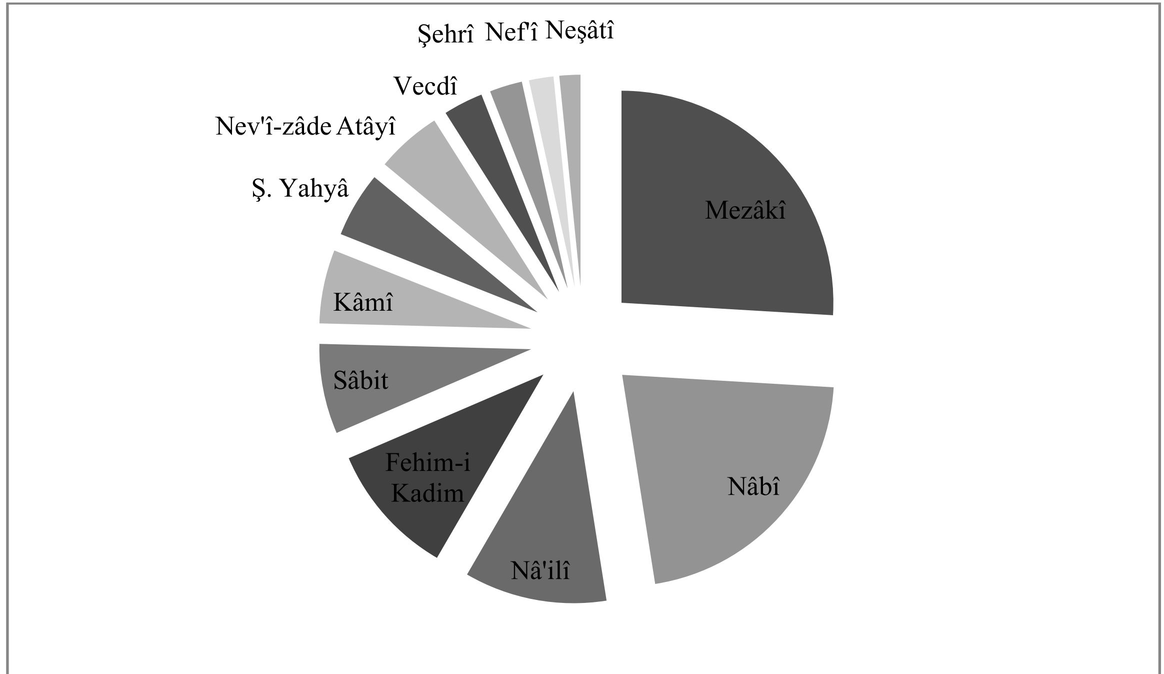
Ö.B.81.
Olur refûgerî-i Mesîhâya hande-zen
Her ***çâk-ı sîne-i dil-i vîrân-ı ehl-i derd***
(Şehrî – G.21/ 2)

1.4.6. Âtıf Vavıyla Kurulan Terkipler

"Bu harf, Arapça veya Farsça iki kelimeyi birbirine bağlarken ilk kelimenin son harfi konsonla bitmiş ise bu harfi **ü** gibi okutur: **ilim ve irfan** (= ilim ü irfân); vokal ile bitmiş ise iki kelimeyi birbirine bağlayan "vav" harfi ortada- Farsça kaidesine göre- **vü** okunur: **kazâ ve kader** (=kaza vü kader)… gibi" (Devellioğlu, 2005:1140). Farsça kaideye göre kurulan terkiplerde tamlayan ya da tamlanan birden fazla kelimeden oluştuğunda âtıf vavıyla bu kelimelerin birbirlerine bağlandıklarını görüyoruz. Bu farklılık nedeniyle bu tip tamlamaları ayrı bir başlık altına almayı uygun bulduk. İncelediğimiz her şairin gazellerinde vâv-ı âtıfa ile kurulan tamlamalara yer verdiklerini söyleyebiliriz. Mezâkî 291, Nâbî 242, Nâ'ilî 122, Fehim-i Kadim 114, Sâbit 77, Kâmî 63, Şeyhülislam Yahyâ 56, Nev'î-zâde Atâyî 56,

Vecdî 34, Şehrî 28, Nef'î 21, Neşâtî 18 kez gazellerinde bu tip tamlamaya yer vermiştir.

Grafik VI. Âtıf Vâvıyla Kurulan Tamlamaların Şairlere Göre Dağılımı

Ö.B.82.

Gamzenle gönül kişveri pür-şûr u şer ancak
Mahrûsa-i derbend-i kazâ vü kader ancak
(Nâ'ilî - G.195/1)

Ö.B.83.

'Ûdun da düşdi hissesine ***sûz u tâb-ı reşk***
Bûs-ı 'izâr hisse-i baht-ı kilâb ile
(Nâbî – G.726/ 8)

Ö.B.84.

Gârib-i yâr ü diyâram sabâh ü şâm müdâm
Vatan hayâli ile fikr-i râhdur kârum
(Fehim-i Kadim – G.216/ 4)

Ö.B.85.

Çok geldi kârbân-ı mahabbet sıgışmıyor
K'âlâ-yı nâz u şîveye târ oldı hânemüz
(Sâbit – G.139/ 3)

Ö.B.86.
Ser-â- pâ katre katre kanlu yaşıyla gören çeşmüm
Nihâl-i erguvân-ı gülsitân-ı derd ü mihnet der
(Şeyhülislam Yahyâ – G.45/ 4)

Ö.B.87.
Virmez keder bana hatar-ı reh-güzâr-ı ‘ışk
Ser-bâz-ı gussâ ***‘âşık-ı bî-vehm ü bâk***ünem
(Neşâtî – G.84/ 5)

Ö.B.88.
Zerredir ammâ ki tâb-ı âfitâb-ı aşk ile
Rûzigârın ***şemse-i tâk u revâk***ıdır gönül
(Nef’î- G.74/ 4)

Ö.B.89.
Deşt ü sahrâ-yı cünûnı geşt iderdi ser-be-ser
Urmasaydı pây-ı akla kayd-ı zülf-i ham-be-ham
(Vecdî – G.43/ 3)

Ö.B.90.
Mecnûnlaruz ki baş açup itmekdeyüz du‘â
Bed-hâh-ı cünd-i sabr u sükûn u selâmetüz
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.98/ 3)

Ö.B.91.
Tâ kim ola nümâyân bu ***pîç ü tâb-ı ebrû***
Dilden olur mı hâlî hiç ıztırâb-ı ebrû
(Mezâkî – G.365/ 1)

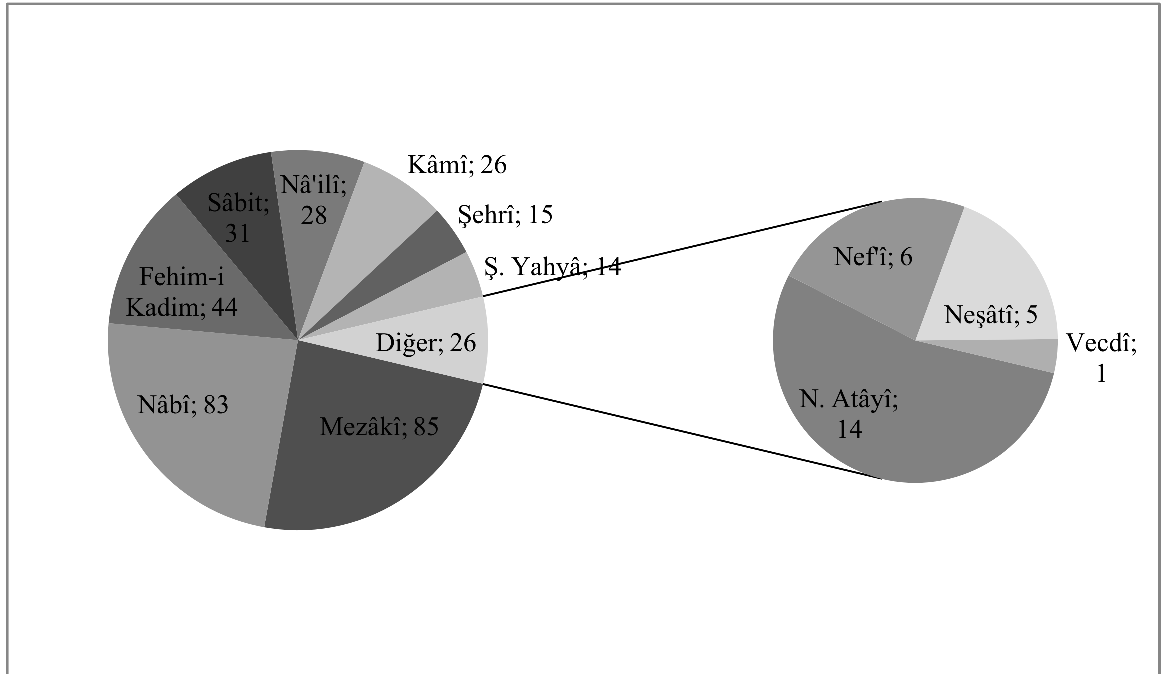
Ö.B.92.
Tavaf ider dem-i şîvende rûh-ı bismil-i ‘aşk
Fahar-künân-ı leb-i nâle vü figânumuzı
(Şehrî – G.123/ 4)

Ö.B.93.
Rûze-i hecr ü firâkun şebidür sabr-güdâz
Tâkat-efsürde olur savm-ı visâl olsa dahi
(Kâmî – G.211/ 5)

1.4.7. Arapça Terkipler

Farsça terkipler kadar fazla tercih edilmese de Arapça tamlamalara da gazellerde rastlıyoruz. Nitekim Mezâkî 85, Nâbî 83, Fehim-i Kadim 44, Sâbit 31, Nâ’ilî 28, Kâmî 26, Şehrî 15, Şeyhülislam Yahyâ 14, Nev’î-zâde Atâyî 14, Nef’î 6, Neşâtî 5, Vecdî 1 kez gazellerinde Arapça terkip kullanmıştır.

Grafik VII. Arapça Terkiplerin Şairlerce Kullanım Sayıları

Ö.B.94.

Devlet ü ikbâl-i zâtun kim cihânda çün sadef
Yâdgârı bir dür-i yek-tâ kala ***hayrü'l-halef***
(Kâmî – G.107/ 1)

Ö.B.95.

Katre katre nem düşüp tonmış giyâh-ı huşkda
Fi'l-mesel şol rişte-i bârîke benzer dürdedür
(Nev'î-zâde Atâyî – G.59/ 2)

Ö.B.96.

Dilden âgâh oluruz cilve-i hüsn-i yâra
Büt-i hoş-peykeri ***beytü's-sanem***inden bilürüz
(Mezâkî – G.156/ 3)

Ö.B.97.

Milket-i sabrı harab eyledi ahir gamzen
Bü'l- aceb fitne garîb âfet-i dünyâsın sen
(Neşâtî – G.88/ 4)

Ö.B.98.

Bu nâle ki mülk-i dili ***dârü'l- hazan*** eyler
Havfum bu hayâlünde cilâ-yı vatan eyler
(Şehrî – G.37/ 1)

Ö.B.99.
Cânı cânânun ile ***müttehidü'l-eczâ*** kıl
Dem-i vasla şegaf u hicre te'essüf ne belâ
(Fehîm-i Kadim – G.4/ 5)

Ö.B.100.
Cigerden germî-i hicrânı ***bi'l-hâsiyye*** def' eyler
Girüp şekl-i enâra dilde hûn-âlûde peykânlar
(Nâbî – G.90/ 2)

Ö.B.101.
Bizi unutdu mu yohsa peyâm-ı sıhhat-ı yâr
Bu memleketde ***garîbü'd-diyâr***a değmez mi
(Nâ'ilî – G.368/ 2)

Ö.B.102.
Vücûdum mülkinün aşk oldı sultân-ı cihânbânı
Derûn-ı sîne ***dârü's-saltana*** dil taht-ı sultânî
(Şeyhülislam Yahyâ – G.440/ 1)

Bazı örneklerde Arapça terkibin Farsça bir tamlamanın tamlayanı ya da tamlananı olduğunu görmekteyiz.

Ö.B.103.
Olmakla sahnı ***hâbgeh-i hâtemü'r-rüsül***
Fass-ı nigîn-i ravza-i cennet Medîne'dür
(Nâbî – G.101/ 3)

Ö.B.104.
Merd ise ger zuhûr ide ***fitne-i âhirü'z- zamân***
Leşker-i hattı der-kemîn 'işve kirişme çekti saf
(Fehim-i Kadim – G.156/ 3)

Ö.B.105.
Hazret-i Sultân Murâd Hân-ı kerîmü'ş-şân kim
Şevk-i medhiyle garîb efkâra düşdü gönlümüz
(Nef'î – G.46/ 7)

Ö.B.106.
N'eylesin ***bü'l-heves-i 'aşk*** olunca derkâr
Nigeh-i çeşm-i emel gûşe-i ebrû-yı taleb
(Nâ'ilî – G.12/ 3)

1.5. KAFİYE

"Eskilere göre şiir 'mevzûn u mukaffâ söz'dür. Yani eskiden vezinli (ölçülü) ve kafiyeli (uyaklı) sözlere şiir denirdi. **(…)** Şiir, tılsımlı bir sözdür. **(…)** Şiirde bir âhenk gerekir. Çoğu zaman bu âhengi de vezin ve kafiye sağlar" (Pala, 2004:249).

Arap şiirinde kafiye, İslâmiyeti kabul eden milletlerden İranlıların ve bilhassa Türklerin eski şiirlerinde olduğu kadar gelişmiş bir nazım unsuru değildi (Banarlı, 1987:182). "Kafiye kelimesi Arapça'da önceleri 'beyitler halinde söylemiş hikmetli veya hicivli söz' mânasına geliyordu. Daha sonraları sırasıyla bu manzum sözün yapısı olan beyit, şiir ve bugünkü mânasını kazandı" (TDEA, 1977: V/ 88).

Banarlı, kafiyenin Arap şiirindeki tarihî gelişimini şöyle ifade eder:

> "Arap şiirinde bu son mânâdaki kafiye, önceleri basit bir ses benzeyişinden ibâretti. Beyit'lerin son kelimelerindeki son harflerin aynı harfler olması, kafiye için kâfi geliyordu. **(…)** Arap şiirinde bu basit kafiye sistemini; kendisinden evvel bâzı ehemmiyetsiz teşebbüslerden sonra; bilerek; ve kesin olarak; şâir **Ebü'l- 'Alâ Maarrî'** (973-1057)'nin değiştirdiği söylenir. **Maarrî**, kafiye sanatında beyitlerin sondan iki harfinin de aynı harf olmasını sağlayan bir ses zenginliğine yürümüştü. Bununla berâber **kafiye ilmi** İslâm'ın hemen ikinci asrından itibâren Arap edebiyâtında **arûz ilmi**'yle birlikte gelişmiş ve ilk arûz âlimi **İmâm Halîl b. Ahmed** (711?- 786?) zamânından başlayarak kafiyenin türlü inceliklerine dikkat eden eserler yazılmıştır" (1987:182).

"Kâfiya, arûzdan ayrı bir ilim sayılmaktadır; gâyesi ünsüz ve ünlü vb. bakımından, beyitin son 'harflerinin' kaidelerini bildirmektir. Daha dar bir mânada, kâfiya, Halîl b. Ahmed'e göre, beyitin son sâkin iki ünsüzünden hemen evvel bulunan harekeli ünsüzden itibâren başlayan ünsüzlerin bütünüdür; mâlûmdur ki, bir beyit dâima zâhir veya mefrûz bir sâkin 'harf' ile nihâyet bulur" (Cheneb, 1988:65).

Şiirde vezinle birlikte olmazsa olmaz ritm unsuru sayılan kafiye; "Son harf ve harekeleri birbirine uygun olan ve mısrâ yâhut beyt sonunda bulunan kelimelerdir" (Tâhir-ül Mevlevî, 1994:77), "Nazımda şiirlerin sonlarında tekerrür eden ve aynı sesi veren harflerin hareke ve sükûn hallerindeki birleşmeleri" (Devellioğlu, 2005:480), "En az iki dizenin sonunda tekrarlan, yazılışları aynı, ama anlamları *farklı* olan ses benzerliğidir" (Pala, 2005:29), "En az iki mısra sonundaki ses tekrarıdır. Bu ses tekrarının bulunduğu kelimelerin ya kendilerinin ya da anlamlarının farklı olması gerekir" (Saraç, 2010:257).

Sınırları kalın çizgilerle çizilmiş olan klasik edebiyat geleneğimizde şairler, hem gelenek içerisinde kalmak hem de farklılık yakalamak gayretindedirler. Şairler bir taraftan semantik özgünlük diğer taraftan söyleyiş mükemmeliyeti oluşturma arzusundadırlar ki bu yüzden kafiye ve redifin imkânlarından bol bol faydalanırlar (Aydemir vd., 2009:115). "Divan şiirinde kafiye, bir şairin nazımda kudret ve kabiliyeti hususunda bir ölçü sayılır. Şair kafiyelenmesi güç kelimeleri seçerek hüner ve nazma hâkimiyetini göstermek ister" (Akün, 1994:402).

"Klâsik edebiyat bilgisinde kafiye konusunun ortaya konuluş şekli doğrudan o dönemde kullanılan Arap alfabesi ile ilişkilidir" (Saraç, 2010:262). Divân şiiri kafiyesi, göze hitap ettiği için, seslerin yazılış biçimini esas alırdı. Arap harfleriyle yazılan şiirlerde yazı benzerliği ön planda tutulurken söyleyiş farkı önemsenmezdi. Bu nedenle seslerin kulağa hitap şekillerinde farklılıklar olabilmektedir (Pala, 2005:29).

Biz de bu çalışmamıza konu olan gazellerin kafiyelerini divan şiirinde esas alınan kafiyeye göre inceledik. Böylece mücerred, mürdef, mukayyed, müesses ve cinaslı gibi başlıklar altında incelediğimiz gazellerin; Latin harfleriyle düzenlemiş nüshalarıyla çalıştığımızı, kafiye ve redif konusunu bu metinler üzerinden incelediğimizi belirtmekte fayda görüyoruz.

Tablo VII. Kafiye Çeşitlerinin Kullanıldığı Gazel Sayıları ve Oranları

KAFİYE ÇEŞİDİ	**KULLANILAN GAZEL SAYISI**	**KULLANIM ORANI**
Mücerred	1121	% 29.66
Mürdef	2409	% 63.74
Mukayyed	93	% 2.46
Müesses	64	% 1.69
Cinaslı	7	% 0.18

Bu kafiye gruplarının dışında kuruluşu itibarıyla tek bir başlık altına alamadığımız, birden fazla kafiye türünün birlikte kullanıldığı gazelleri, ayrı bir başlık olarak almayı uygun bulduk. Sayısını 80 olarak belirlediğimiz ve kusurlu

kafiye olarak nitelendireceğimiz bu grup da diğer başlıklarla birlikte çalışmamızda yer alacaktır.

Kafiye çeşitlerine geçmeden önce kafiyeyi bulmamızda esas rolü oynayan harfleri kısaca tanıyalım istedik.

1. **Revi**: Kafiyenin kendisiyle gerşekleştiği harftir. "… bahâ***r***/ … ezhâ***r***"
2. **Te'sis**: Revi ile arasında harekeli bir harf bulunan elif harfidir. "… m***â***il/ …k***â***bil"
3. **Dahîl**: Te'sîs ile revi arasındaki harfin adıdır. "… müs***â***dif/ …***â***rif"
4. **Ridf**: Revîden önceki sakin harf olup bunlar elif, kendinden önce zammeli bir harf bulunan vav ve kendisinden önceki harfin kesreli olduğu sakin yâ'dır."… mu't***â***d/ … âb***â***d…"
5. **Kayd**: Ridf dışında revîden önce olan harflerdir. "…de***r***d…/ …me***r***d…" (Saraç, 2010:269-270-271)

1.5.1. Mücerred Kafiye

"Yalnız revi harfi ile yapılan kafiyedir" (Saraç, 2010:272). İncelediğimiz gazellerin 1121'inde bu tür kafiyeye rastlıyoruz. Bu kafiye çeşidinin şairlerimiz tarafından kullanım sayıları şu şekildedir: Nâbî 301, Şeyhülislam Yahyâ 144, Mezâkî 112, Sâbit 107, Nâ'ilî 92, Kâmî 79, Nev'î-zâde Atâyî 75, Fehim-i Kadim 75, Nef'î 45, Şehrî 42, Neşâtî 32, Vecdî 17.

Tablo VIII. Şairlere Göre Mücerred Kafiye Kullanım Sayıları ve Oranları

ŞAİRLER	**MÜCERRED KAFİYE KULLANILAN GAZEL SAYISI**	**TOPLAM (1121 MÜCERRED KAFİYE) İÇİNDE KULLANIM ORANI**
Nâbî	301	% 26.85
Şeyhülislam Yahyâ	144	% 12.84
Mezâkî	112	% 9.99
Sâbit	107	% 9.54
N'âilî	92	% 8.20
Kâmî	79	% 7.04
Nev'î- zâde Atâyî	75	% 6.69

Fehim-i Kadim	75	% 6.69
Nef'î	45	% 4.01
Şehrî	42	% 3.74
Neşâtî	32	% 2.85
Vecdî	17	% 1.51

Ö.B.107.
Eylese hışm ile Mirrîhe naza***r*** gamzelerin
Gösterir sîne-i hârâda ese***r*** gamzelerin
(Nâ'ilî - G.204/ 1)

Ö.B.108.
Gam 'âlemi harâbe virürdi Ce***m*** olmasa
Dergâh-ı Cem de beste kalurdı ga***m*** olmasa
(Nâbî – G.686/ 1)

Ö.B.109.
Fermân-dih-i gamza tâ o şe***h***dür
Dil ceyş-i kazâya ser-sipe***h***dür
(Fehim-i Kadim – G.95/ 1)

Ö.B.110.
Eylemiş ahter-şinâs-ı dil zenâhdanun rasa***d***
İhtirâk-ı necm-i hâlün gözleyüp çıkmaz ebe***d***
(Sâbit – G.63/ 1)

Ö.B.111.
Zehî cây-ı ferah-bahş safâ-güster hayât-efz***â***
Nebâtından yese bir mürg ola ol tûtî-i gûy***â***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.15/ 1)

Ö.B.112.
Şûh olsa güzel gâyet ile pür-neme***k*** olsa
Sevmem nemegîn olmayanı ger mele***k*** olsa
(Nef'î – G.104/ 1)

Ö.B.113.
Çıkdı şâhından bahârun sünbül-i müşgîn-de***m***i
Sabr ider mi zîr-i destârinta yârün perçe***m***i
(Şehrî – G.126/ 1)

Ö.B.114.
Dil virdüm anun zülfine tûl-i eme***l*** aldum
Âzâde iken zevki degişdüm kese***l*** aldum

(Vecdî – G.42/ 1)

Ö.B.115.
Yüzine sürsün yüzin ‘âşık helâk olsun ‘ad***û***
Da ‘vi-i ‘aşk eyleyen yâr ile olsun rû-be-r***û***
(Nev’î-zâde Atâyî – G.188/ 1)

Ö.B.116.
Bir şûh-ı şu’le- hûy ile ser-germ-i ülfe***t*** ol
Pervâne-i çerâg-ı temennâ-yı vusla***t*** ol
(Mezâkî – G.292/ 1)

Ö.B.117.
Aceb mi dîde-i terden akarsa c***û*** tâze
Cefâya başladı ol şûh-ı kîne-c***û*** tâze
(Neşâtî – G.118/ 1)

Ö.B.118.
Fikr-i visâl hasret ile hem-de***m*** olmasun
Nîş-i mecâz u nûş-ı hakîkat he***m*** olmasun
(Kâmî – G.139/ 1)

Mücerred kafiyenin gazelin bütününde görülmesi açısından birkaç gazeli bütünüyle örnek vermeyi uygun buluyoruz.

Ö.G.27.
Etdi beni firifte hüsn-i mevedde***t***in
Küstâh kıldı aşk-ı cemâl-i mahabbe***t***in

Dünyâyı hüsn-i hulkuna dilbeste eylemiş
Âyine eyleyen ruh-ı ikbâle devle***t***in

Masrûf-ı cebr-i hâtır-ı ehl-i niyâzdır
Lutf-ı dem-â-demin kerem-i bî-nihâye***t***in

Dest-i keremde olsa da mümkin mi insirâf
Bahşâyiş-i hızâne-i lutf u inâye***t***in

Muhtâc-ı mâliş-i mehek-i imtihân degil
Sarrâf-ı rûzgâr bilir nakd-ı himme***t***in
(Nâ’ilî – G.227)

Ö.G.28
Hayât devlet-i pâ der-hev***â*** degül de nedür
Vücûd mevc-i bekâ der-fen***â*** degül de nedür

İden nigâh-ı bekâ bu nümûd-ı bî-hûde
Girîve gerd-i hatâ-der-hat***â*** degül de nedür

Cihânı anlayanun çeşm-i i 'tibârında
Gubâr-ı kûy-ı fenâ tûtiy***â*** degül de nedür

Sipâh u memlekete ihtiyâcı sâbit iken
Mülûk-ı 'âlem-i sûret ged***â*** degül de nedür

Mülûk-ı sâlifenün gûş iden hikâyâtın
Bilür 'arûs-ı cihân bî-vef***â*** degül de nedür

Esîr-i keşmekeş-i ıztırâb iken ehli
Bekâ-yı câha du 'â bed- du '***â*** degül de nedür

Ümîdvâr olıcak ebr-i nev-bahârândan
Nüzûl-ı sâ'ikadan ma- 'ad***â*** degül de nedür

Ümîd-i lutf u mürüvvet zamâne halkından
Husûle gelmeyicek müdde '***â*** degül de nedür

Visâle gelse bile kârı yâr-ı bed-hûnun
Mü 'âhezât-ı kühen-mâcer***â*** degül de nedür

Gönül meşâbe-i rakkâs-ı sâ 'at ey Nâbî
Esîr-i gerdiş-i havf u rec***â*** degül de nedür
(Nâbî – G.112)

Ö.G.29.

Dil nakdin alur gamzesi itmez anı pürsi***ş***
Ol çeşm-i siyehkâr inen sag degülmi***ş***

Peykânı irer cânı keser hençeri bî-bâk
Gûyâ ki biri hâkim u birisi müfetti***ş***

Işler diyü zahm-ı dili ko nâle vü zârı
Zinhâr sakın iş degül ey gam-zede bu i***ş***

Ferzâne geçüp sola saga salma sakın at
Bu nat'-ı cihânda nice şâha didiler ki***ş***

Her seng-i cefâ kim atar ol yâr-i hışmnâk
Yahyâ'ya gelür her biri ta'zîm ü nevâzi***ş***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.164)

Ö.G.30.

Hançerün gerçi dil-i zârı delüp göz gö**z** ider
Nâvekün yine gelüp geçse dem-â-dem gö**z** ider

Hâk-rûb-ı derün olmış güzelüm bâd-ı sabâ
Nice aglamayayın kim ser-i kûyun yo**z** ider

Meş ‘al-i âh ile hâcet mi kalur hurşîde
Müstedâm ola gamun gîcemüzi gündü**z** ider

Dâne-i hâl-i ruhun sûfi gönülden geçirür
Dilde tesbîhi olur sübhayı elde yü**z** ider

Cevrüni nazm ile itmişdi ‘Atâyî meşhûr
Gayra lutfun işidürse anı da bir sö**z** ider
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.61)

1.5.2. Mürdef Kafiye

Kafiye-i mürdefe, ridf harfinin bulunduğu kafiyedir. Şairlerimizin kafiye tercihlerine baktığımızda mürdef kafiye ilk sırayı alır. Nitekim incelediğimiz 3779 gazelin 2409’unda bu kafiye türü tercih edilmiştir. Nâbî 515, Mezâkî 296, Şeyhülislam Yahyâ 282, Nâ’ilî 274, Sâbit 222, Fehim-i Kadim 196, Nev’î-zâde ‘Atâyî 185, Kâmî 118, Neşâtî 97, Şehrî 88, Nef’î 83, Vecdî 53 gazelinde mürdef kafiyeyi kullanmıştır.

Tablo IX. Şairlere Göre Mürdef Kafiye Kullanım Sayıları ve Oranları

ŞAİRLER	**MÜRDEF KAFİYE KULLANILAN GAZEL SAYISI**	**TOPLAM İÇİNDE (2409 MÜRDEF KAFİYE) KULLANIM ORANI**
Nâbî	515	% 21.37
Mezâkî	296	% 12.28
Şeyhülislam Yahyâ	282	% 11.70
Nâ’ilî	274	% 11.37
Sâbit	222	% 9.21
Fehim-i Kadim	196	% 8.13
Nev’î-zâde ‘Atâyî	185	% 7.67
Kâmî	118	% 4.89

Neşâtî	97	% 4.02
Şehrî	88	% 3.65
Nef’î	83	% 3.44
Vecdî	53	% 2.20

Ö.B.119.

Hayâlünçün biri birine girdi çünki müjg***â***num
O dem aralarından çıkdı eşk-i çeşm-i giry***â***num
(Şeyhülislam Yahyâ – G.247/ 1)

Ö.B.120.

O hatt ki gird-i ruh-ı lâle-g***û***na yazmışlar
Anun misâlini levh-ı der***û***na yazmışlar
(Mezâkî – G.123/ 1)

Ö.B.121.

Nedür bu tâb ki virmiş şarâb-ı n***â***b sana
Bakınca hire olur çeşm-i âfit***â***b sana
(Neşâtî – G.4/ 1)

Ö.B.122.

Gam-hîz-i nâ-murâdî olaldan zem***î***n-i ye’s
Halk olmadı benüm gibi bir hûşe-ç***î***n-i ye’s
(Şehrî – G.62/ 1)

Ö.B.123.

Çâkdir tîg-i nigâhınla der***û***n-ı fitne
Gamzene lâzimedir rîziş-i h***û***n-ı fitne
(Nâ’ilî – G.329/ 1)

Ö.B.124.

Yârün esîr-i hande-i hatır-fir***î***biyüz
Ol matlabun velîk ‘aceb bî-nas***î***biyiz
(Nâbî – G.252/ 1)

Ö.B.125.

Hemîşe ‘âşık-ı bîmâram ***â***hdur kârum
Nühüfte hüsn-i bütâna nig***â***hdur kârum
(Fehim-i Kadim – G.216/ 1)

Ö.B.126.

Meşâmm-ı câna virür tâze kahve bûy-ı nef***î***s
'Aceb mi ehl-i tıbâ' şi'rüm itseler tahm***î***s
(Sabit – G.152/ 1)

Ö.B.127.
Gülşen-i aşkem nevâ-keş andel***î***bümdür gönül
Dil-güşâ eyvân-ı derdüm nakş-ı z***î***bümdür gönül
(Vecdî – G.36/ 1)

Ö.B.128.
Agyâre açılmaz idi gerçi deh***â***nı
Tanbûranun orta kılıdur mûy-miy***â***nı
(Nev'i-zâde 'Atâyî – G.243/ 1)

Ö.B.129.
Nâz ederse gamzesi uşşâk-ı z***â***ra nâz eder
Zülfü bir âşüftedir kim rûzg***â***ra nâz ider
(Nef'i – G.40/ 1)

Ö.B.130.
Zahm açar sînemüze tîr u kemânı m***û***dan
Çeşm-i efsûnverün farkı mı var câd***û***dan
(Kâmî – G.144/ 1)

Gazelin bütününde görülmesi açısından birkaç şairimizden mürdef kafiye örneği vermeyi faydalı buluyoruz.

Ö.G.31.
Olsa ne 'aceb mahrem-i esrâr-ı hez***â***run
Gül-berg-i ter iç gömlegidür şâh-ı bah***â***run

Olmazlar idi tâ bu kadar kanlı bıçaklı
Dil sokmasa mâ- beynine sûsen gül ü h***â***run

Setr itme gönül sîne-i çâkunda açıkdur
Çatladı Kapu semti imiş kûy-ı nig***â***run

Ruhsârı ile zülfi hevâsında ölürsen
'Âşık gül ü sünbül bitürür hâk-i mez***â***run

Gül-goncadaki jâle degül tâbiş-i gülden
Sâbit yüregi yagı erür bülbül-i z***â***run
(Sâbit – G.214)

Ö.G.32.
Felekde misli yok bir mâh-ı mihr- efr***û***zumuz vardır
Güzel sevmekde elhak tâli'-i fîr***û***zumuz vardır

Takınsın dilrübâlar gamzelerden tîg-i âşık-küş
Bizim de âhımızdan nâvek-i dil-d***û***zumuz vardır

N’ola seyl-i sirişk-i çeşm-i giryân durmayıp aksa
Söyünmez sînede bir âteş-i cân-s***û***zumuz

Günü günden yig olsun rûza-dârân-ı gam-ı aşkın
Demezler kim bizim de ıydımız nevr***û***zumuz vardır

Aceb mi bûriyâ- bâfân-ı nazma kılmasak rağbet
Bizim Nef’î gibi bir şâ’ir-i zer-d***û***zumuz vardır
(Nef’î – G.36)

Ö.G.33
Ey sâkî-i Cem-cen***â***b-ı 'işve
Kıl meclisi kâm-y***â***b-ı 'işve

Germiyyet-i meyle hûy-feşân ol
Vir rûyuna âb ü t***â***b-ı 'işve

Der-kâr idüp kilîd-i nâzı
Eyle yine feth-i b***â***b-ı 'işve

Kıl nâz ile sâgar-ı niyâzı
Mînâ-kadeh-i şar***â***b-ı 'işve

Olsun yine çîre-dest-i gamze
Bürka'-fiken-i hic***â***b-ı 'işve

Erbâb-ı dili temâm itsün
Ol nergis-i nîm-h***â***b-ı 'işve

Bu şevk ile eylesün Mezâkî
Şerh-i sibak-ı kit***â***b-ı 'işve
(Mezâkî – G.388)

1.5.3. Mukayyed Kafiye

Kayıd harfinin bulunduğu kafiyeye mukayyed kafiye denir. Kafiye türleri içinde tercih edilmesi bakımından üçüncü sırada yer alan mukayyed kafiye, 93 gazelde kullanılmış olup bu gazellerin şâirlere göre dağılımı şu şekildedir: Nâbî 15, , Nâ’ilî 15, Mezâkî 13, Şeyhülislam Yahyâ 10, Fehim-i Kadim 10, Sâbit 8, Nef’î 5, Kâmî 5, Neşâtî 4, Nev’î-zâde ‘Atâyî 4, Vecdî 2, Şehrî 2.

Tablo X. Şairlere Göre Mukayyed Kafiye Kullanım Sayıları ve Oranları

ŞAİRLER	**MUKAYYED KAFİYE KULLANILAN GAZEL SAYISI**	**TOPLAM İÇİNDE (93 MUKAYYED KAFİYE) KULLANIM ORANI**
Nâbî	15	% 16.12
Nâ'ilî	15	% 16.12
Mezâkî	13	% 13.97
Şeyhülislam Yahyâ	10	% 10.75
Fehim-i Kadim	10	% 10.75
Sâbit	8	% 8.60
Nef'î	5	% 5.37
Kâmî	5	% 5.37
Neşâtî	4	% 4.30
Nev'î-zâde 'Atâyî	4	% 4.30
Vecdî	2	% 2.15
Şehrî	2	% 2.15

Ö.B.131.

Mutrıb-ı bezm-i gam âhe***ng*** nedür bilmez hîç
Zühre-i çarh-ı elem çe***ng*** nedür bilmez hîç
(Fehim-i Kadim – G.31/ 1)

Ö.B.132.

Meş'al-i câm ile 'işret bana bir ze***vk*** gelür
Câmdan hâne-i târîk-i dile şe***vk*** gelür
(Sâbit – G.74/ 1)

Ö.B.133.

'Aklum tamâmdur ne kadar nîm-me***st*** isem
'Ahdüm dürüstdür ne kadar ten-şike***st*** isem
(Nâbî – G.507/ 1)

Ö.B.134.

Kadin reşgiyle şâh-ı ve***rd*** gâhî râst gâhî keç
Gül-i âl-i ruhundan ze***rd*** gâhî râst gâhî keç
(Nâ'ilî – G.29/ 1)

Ö.B.135.

Gönül esîr-i leb-i nûş-ha***nd*** olup kalmış
Meges gibi ki giriftâr-ı ka***nd*** olup kalmış

(Vecdî – G.30/ 1)

Ö.B.136.
İki zülfün ki biribirine be***nd*** etdi sabâ
Dil-i Cibrîli giriftâr-ı keme***nd*** etdi sabâ
(Nef'î – G.3/ 1)

Ö.B.137.
Kimse yâd eylemez ölürse beni ol gözi me***st***
Üstühânumla meger itleri duta yâ de***st***
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.17/ 1)

Ö.B.138.
Kâfir-i 'ışkum felek köhne-kini***şt***ümdür benüm
Dûzah-ı derd ü mahabbet hod behi***şt***ümdür benüm
(Mezâkî – G.315/ 1)

Ö.B.139.
Iltifât eyler sana ey dil o şâh-ı nîk-ba***ht***
Meyl ider elbette hâke mîvedâr olsa dıra***ht***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.29/ 1)

Ö.B.140.
'Âşık dil-figârî gibi derdme***nd*** olur
Ne müstefîd-çâre ne sıhhât-pese***nd*** olur
(Şehrî – G.44/ 1)

Ö.B.141.
Mutrıb alsun eline bezm-i safâda çe***ng***in
Rûy-ı sâkîde yine seyr idelüm mey re***ng***in
(Neşâtî – G.95/ 1)

Ö.B.142.
Bir dildeki 'aşkun eseri re***nc*** bulınmaz
Vîrânesi hâlîdür anun ge***nc*** bulınmaz
(Kâmî – G.91/ 1)

Mukayyed kafiye türünün gazelin bütününde görülmesi açısından birkaç örnek verelim.

Ö.G.34.
Her dil ki esîr-i girih-i re***yb*** degüldür
Sâ'irlere gayb olan ana ga***yb*** degüldür

Hûbân ne kadar olsa da bâlâ-rev-i nahvet
'Uşşâkdan ümmîd-i nazar 'a***yb*** degüldür

Bâtındaki mihr itmededür pertevin ızhâr
Pîrânda nümâyân eser-i şe***yb*** degüldür

Dâmen meger âsûde midür hâr-ı sitemden
Mihmânkede-i çâk hemân ce***yb*** degüldür

Nâbî olan âvâre-i sahrâ-yı vesâvis
Reh-yâb-ı der-i gülşen-i lâ-re***yb*** degüldür
(Nâbî – G.122)

Ö.G.35.
Ne muntazır-ı bû ne sabâdan gileme***nd***üz
Hicrân ile cân virmede Ya ‘kûb-pese***nd***üz

İtdük yine Tûr-ı dili hayretle müzeyyen
Müştâk-ı temâşâ-yı tecellî-büle***nd***üz

Ey fâ’ide-cûyân-ı dü- ‘âlem size müjde
Mahşerde dahı dest-i der-âgûş-ı geze***nd***üz

Yakmazsa n’ola cismümüzi âh-ı şerernâk
İ‘câz-ı muhabbetle has-ı bârika-be***nd***üz

Bin nâle-i cân-sûz ile âteş-zedelerde
Şîvenger-i Şehrî vü gazâ-gîr-i pese***nd***üz
(Şehrî - G.50)

Ö.G.36.
Yâr olmayınca sana dil-ârâ çi fâ'ide
Âhun çıkarsa tâ-be-Sürey***yâ*** çi fâ'ide

Ben iştiyâk-ı mihr-i cemâlünle zâr iken
Rûşen olursa dîde-i dün***yâ*** çi fâ'ide

Bin kere öldürür bizi şemşîr-i gamzesi
Bir rûy-ı dille eylese ih***yâ*** çi fâ'ide

Dürr-i murâda girye-i vakt-i seher yeter
İtsen sirişk-i dîdemi der***yâ*** fâ'ide

Bâzâr-ı ‘aşka girme tehî-dest Kâmiyâ
Ser-mâye olmayınca mühey***yâ*** çi fâ'ide
(Kâmi – G.179)

1.5.4.Müesses Kafiye

Müesses kafiye, te'sis harfinin bulunduğu kafiyedir. 64 örneğine rastladığımız bu kafiyeyi Nef'î, Vecdî, Şehrî gibi şairlerin gazellerinde göremiyoruz. Diğer şairlerimiz ve müesses kafiyeyi kullanım sayıları ise şu şekildedir: Nâbî 34, Kâmi 8, Şeyhülislam Yahyâ 5, Nev'î-zâde 'Atâyî 4, Sâbit 4, Nâ'ilî 3, Fehim-i Kadim 2, Neşâtî 2, Mezâkî 2.

Tablo XI. Şairlere Göre Müesses Kafiye Kullanım Sayıları ve Oranları

ŞAİRLER	**MÜESSES KAFİYE KULLANILAN GAZEL SAYISI**	**TOPLAM İÇİNDE (64 MÜESSES KAFİYE) KULLANIM ORANI**
Nâbî	34	% 53.12
Kâmi	8	% 12.5
Şeyhülislam Yahyâ	5	% 7.81
Nev'î-zâde 'Atâyî	4	% 6.25
Sâbit	4	% 6.25
Nâ'ilî	3	% 4.68
Fehim-i Kadim	2	% 3.12
Neşâtî	2	% 3.12
Mezâkî	2	% 3.12

Ö.B.143.

Benümle rûy-be-rûy ol sözümde s***â***dık isem
Dem-i visâlde döndür yüzün mün***â***fık isem
(Nâbî – G.508/ 1)

Ö.B.144.

Bir gülde tal'atındaki t***â***biş görülmedi
Hûrşîd ü mâhda bu nüm***â***yiş görülmedi
(Nâ'ilî – G.375/ 1)

Ö.B.145.

N'eyleyem dil her hünerde m***â***hir olmış olmamış
Zûr ile ilzâma dehri k***â***dir olmış olmamış
(Fehim-i Kadim – G.139/ 1)

Ö.B.146.
Müdâm sohbetinün hâst-kâr ü t***â***libidür
Sürâhı meykeşün agzı kokar mus***â***hibidür
(Sâbit – G.111/ 1)

Ö.B.147.
Gün gibi tulû` itdi bu şeb necm-i hid***â***yet
Iyd itdi şeb-i kadre irüp ehl-i vel***â***yet
(Şeyhülislam Yahyâ – G.22/ 1)

Ö.B.148.
O şûh-ı bî-vefâ kanda ol ***â***fet kanda ben kanda
Girân-bâr-ı cefâya düş t***â***kat kanda ben kanda
(Mezâkî – G.384/ 1)

Ö.B.149.
Gidermesün 'alâ'ik fikrini ey mâh kalb-i '***â***şıkdan
Ayırma bâri anı gam gibi yâr-ı muv***â***fıkdan
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.186/ 1)

Ö.B.150.
Gâhî ki gele nâz ile reftâre o k***â***met
Dünyâyı tutar şûriş-i gavgâ-yı kıy***â***met
(Neşâtî – G.12/ 1)

Ö.B.151.
Bu hasta-hâli koyup mihnet ü mel***â***metle
Giderse yâre gönül sıhhat u sel***â***metle
(Kâmi – G.162/ 1)

Müesses kafiyeyi gazelin tümünde görebilmek adına birkaç örnek verelim.

Ö.G.37.
Giydi libâs-ı hüsni let***â***fet ne boy görün
Salındı serv gibi zar***â***fet ne boy görün

Zülf-i siyâhın eyledi ol şâh pây-mâl
Erbâb-ı dilde hüzn ü mel***â***let ne boy görün

Reftâra geldi kâmet-i ar`ar-hırâm-ı dost
Şimşâd u nârvende hac***â***let ne boy görün

Başdan ayaga şîve vü nâz olmuş ol perî
Bî-çâre ehl-i aşkda h***â***let ne boy görün

Teşrîf itdi nazmunı ol şeh kabûl ile
Yahyâ-yı müstmende in***â***yet ne boy görün
(Şeyhülislam Yahyâ – G.211)

Ö.G.38.
Cihânda kalmamagla şekveye şâyeste h***â***letler
İderler şimdi dîvânda zemistândan şik***â***yetler

O denlü saldı berf-i bî-emân kevne bürûdet kim
Miyân-ı ‘âşık u mâ ‘şûka yol bulmaz mahabbetler

Cihânı incimâd itdi ihâta havfum andandur
K’ide zımn-ı cevâhirde olan âba sir***â***yetler

O gûne eyledi âsâr-ı sermâ ‘âleme te’sîr
Ki virmez tondurur şimdi kime virsen em***â***netler

Binâ-yı ‘ahd-ı hûbân gibi te’sîr-i bürûdetden
Buz üstinde turur hep şimdi bünyân-ı sad***â***katler

Sular üstinde reftâr itmeden gayre degül kâdir
Bu demde şeyhlerden olsa da şâdır ker***â***metler

Yah üzre berf püşt-i âyine göstermeden
Bürûdetden ider rû gerdiş-i halka iş***â***retler
(Nâbî – G.61)

Ö.G.39.
Kâküli kim dili bend eylemede m***â***hirdür
Kendüyi sihr ile bend itdi ‘aceb s***â***hirdür

Âbâ Eyyûb ise de hasta olan sabr itmez
Çeşm-i bîmârı neden hûn-ı dile s***â***birdür

Dilberân çeşm-i siyeh-pûşına ser-germ-i niyâz
Eylemiş secde-berân bütleri bir k***â***firdür

Hüsni ger perde-nişîn-i harem-i mihr olsa
‘Aksi âyîne-i çeşmümde yine h***â***zırdur

Bî-nazîr oldı Fehîm’ün sözi kim sevdügi şûh
Hem hevâ-perver ü hem dilber ü hem ş***â*** ‘irdür
(Fehim-i Kadim – G.107)

Ö.G.40.
Çeşmün beni gamzen kader âzâde-h***â***tır eylemez
Cânâ ne zulm olur bu kim kâfirce k***â***fir eylemez

Dil kand-ı la'lün yolına harc itdi cümle varını
Hakkâ ki Mısr'a varsa da ol kârı t***â***cir eylemez

Mey-hâne sadrına varup rindâne câm-ı Cem çeker
Kemter gedânun itdügin banda ek***â***bir eylemez

Eşk-i revânından bilür hâl-i dil-i 'uşşâkı yâr
Suya bakanlar ol kadar keşf-i ser***â***'ir eylemez

Eyler 'Atâyî nazm ile mâ'il perî-peykerleri
Şâ 'ir degül efsûn ile ol kârı s***â***hir eylemez
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.93)

1.5.5. Cinaslı Kafiye

Sözlük anlamı münâsebet, benzeyiş, birçok anlamlara yorulabilen söz, îmâlı, telmihli söz, lastikli söz, teleffuzu bir, mânâsı ayrı olan kelimelerin bir sözde bulunması olan cinas, kafiye türü olarak ele alındığında ses bakımından aynı, anlamca farklı kelimelerden oluşan kafiye türüdür (Devellioğlu, 2005:143). "Cinas, sözde belli bir mûsikîyi oluşturmanın yanı sıra, aynı lafızlara farklı anlamlar yükleyerek kişiyi hem zihnî bir faaliyetin içine çeker, hem de onun muhayyilesini genişletir" (Mum, 2006:153).

Çalışmamıza konu olan şairler arasında cinas sanatına düşkünlüğü ile tanınan herhangi bir şair bulunmamaktadır. Elbetteki her şair diğer birçok sanat gibi cinas sanatını da şiirlerinde kullanır. Çalışmamızın kapsamı böyle bir araştırmayı içine almamaktadır. Biz burada cinas sanatının her kullanımını değil, sadece bu sanatın kafiyedeki kullanımını yani cinaslı kafiyeyi ele alıyoruz. Söz konusu ettiğimiz şairler arasında cinas sanatını kişisel üslûbunda ayırt edici bir özellik olarak kullanan kimse yoktur. Bu nedenle cinaslı kafiye kullanımına ilişkin çok az örnek verebiliyoruz. Bu örnekler ise çoğunlukla matla beyitle sınırlı ve oran olarak değerlendirmeye girebilecek bir sayıda değildir.

Ö.B.152-153

Gitmez önünden gerçi kim bülbüllerün evrâk-ı **gül**
Ben bildigüm budur hele pervânedür üstâd-ı **[kül]**

Gül meclisinde dâ'imâ bülbül şetâret itmede
Pervâne-i bî-çâreyi nâr-ı mahabbet itdi **kül**
(Şeyhülislam Yahyâ- G.220/ 1,2)

Ö.B.154.
Gerçi baglandı dil ol turra-i **müşg-efşâne**
Pâre pâre ideyor kendüyi ammâ **şâne**
(Şeyhülislam Yahyâ – G.341/ 1)

Ö.B.155.
Elde çün câm-ı zer **nigâr**um var
Hân-kahda benüm **ne kâr**um var
(Mezâkî – G.61)

Ö.B.156.
Gel kulak tut nâya gör feyz-i dem-**â-dem** n'eydügin
Anla âhınun usûl-i devr-i **âdem** n'eydügin
(Mezâkî – G.324/ 1)

Ö.B.157-158.
Berg-i gül-i tebessümin gülbün-i la'li itdi cem'
Gonca-misâl tâ ide bir gül-i hande ***sâhte***

Hâbda iken itmede 'âlemi gamzesi şehîd
Vay o dem ki eyleye tîgini çeşmi ***âhte***
(Fehîm-i Kadim - G.271/ 2,3)

Ö.B.159.
Sanma erbâb-ı mesâvîye ***müsâvîyüz*** biz
Sûzen-i fikr ile leb-dûz-ı ***mesâvîyüz*** biz
(Nâbî – G.271/ 1)

Yukarıdaki beyitler tespit ettiğimiz çok az sayıdaki cinaslı kafiye örneğinden birkaçıdır. Cinaslı kafiyenin, gazelin tamamında uygulandığı gazel örneklerine rastlamamakla birlikte cinaslı kafiye genellikle ya sadece matla beyitinde ya da matla beyitiyle birlikte gazelin diğer birkaç beyitiyle sınırlı olmaktadır; sayıları da değerlendirmeye esas teşkil edecek miktarda değildir.

Çalışmamız süresince incelediğimiz birkaç gazelin kafiyelerini herhangi bir gruba dahil etmemiz mümkün olmadı. Kafiyeli kelimelerin son harflerinin sırasıyla "elif, harekesiz bir harf ve ye" den oluştuğu bu tür kafiyelere 5 gazelde rastladığımızı belirtmekte fayda görüyoruz. Şeyhülislam Yahyâ, Sâbit, Fehîm-i Kadim, Nâbî ve Kâmî'nin birer gazelinde bu kafiye çeşidini görmek mümkündür.

Ö.G.41.
Fasl-ı bahâr irdi güle bülbül ***mülâkî***dür yine
Meclis o meclis mey o mey sâkî o ***sâkî***dür yine

Her nahl-i tâze bâgda biri birine sarılur
Zevk u safâ hengâmıdur vakt-i ***telâkî***dür yine

Gül vaslıdur pür-şevk iden şimdi hezârı bâgda
Lâl idecek bî-çâreyi derd-i ***firâkı***dur yine

Sâkî şarâb-ı telhüni dânâ içer nâ-dân içer
Zevkin alan bu neşvenün ehl-i ***mezâkî***dür yine

Yahyâ kalupdur hâtırum ol pür-cefâya gerçi kim
Ammâ ki şevk-i sohbeti hâtırda ***bâkî***dür yine
(Şeyhülislâm Yahyâ - G.336)

İncelediğimiz gazeller arasında bazılarının kafiye çeşitlerini saptamak mümkün olmadı. Bunun nedeni, şairin gazelin başından sonuna kadar aynı çeşit kafiyeyi kullanmaması ya da kafiyeyi belirleyen harfleri ortak kılamamasıdır. Biz, bu çeşit gazelleri kafiyesi kusurlu olarak isimlendirdik ve bu tipte 80 gazele rastladık. Vurgulamamız gereken önemli bir nokta var ki; bir gazelin kafiyesini kusurlu olarak nitelendirirken belirleyebildiğimiz kafiye türüne uymayan ufak uyuşmazlıkları değil, kafiyeyi oluşturan harfleri veya kafiye türünü belirleyemeyecek kadar ikilem yaratan durumları göz önünde bulundurduk. Bu gazeller bazen redifi belirlememiz açısından da sorun yaratmış olup bu konuyu "redif" başlığında daha ayrıntılı inceleyeceğiz. Vecdî, Kâmi ve Şehrî'nin gazellerinde kusurlu kafiyeye rastlamazken Nâbî'de 21, Mezâkî'de 16, Sâbit'te 12, Şeyhülislam Yahyâ'da 8, Fehîm-i Kadim'de 7, Nev'î-zâde 'Atâyî'de 7, Nâ'ilî'de 6, Neşâtî'de 2, Nef'î'de 1 kusurlu kafiyeye rastladık.

Ö.G.42.

Zevk-i gam dilde midür dâgda mı ***tende*** midür
Neşve bülbülde midür gülde mi ***gülşende*** midür

Oldı sermâye-i hayret bana bîm ü ümmîd
Bilemem eyleyecek girye midür ***hande*** midür

Oldı bâzîçe-i 'aşkunda nihân hâtem-i dil
Çîn-i zülfünde midür sende midür ***bende*** midür

Gül hem açıldı hem ârâyiş-i destâr oldı
Bülbül-i bî-haber âyâ dahı ***şîvende*** midür

O tevâzû‘ anı mümtâz cihân itmişdür
Nahl-i gül bâgda bîhûde ser-***efgende*** midür

Dürr ü mercân bulunurmış tutalum deryâda
Bu kadar çîn-i cebîn satmaga ***erzende*** midür

Hâh u nâ-hâh olur âvîze-i gûş-ı ahbâb
Nâbîyâ her gazelün böyle hoş-***âyende*** midür
(Nâbî – G.213)

Ö.G.43.

Ne berg-i sâz-ı vuslat ne gül-i şâdâb-ı ***şâdîdir***
Garaz bâg-ı mahabbetden hazân-ı ***nâmurâdîdir***

Degildir fitnede tahrîk-i bâda turası muhtâc
O mest-i fitne-cû kim sad cihân-âşûba ***bâdîdir***

Nesîm-i dilkeş-i subh-ı hidâyetden murâd ancak
Der-i maksûd-ı erbâb-ı dilin best ü ***güşâdur***

Bu denli fitne vü âşûba bâ’is kişver-i dilde
Ol iki çeşm-i mestin bir biriyle ***ittihâdıdır***

Sözün ey Nâ’ilî olmazsa da şâyeste-i tahsîn
Yine bir tarz-ı hâs-ı şûhdur bir özge ***vâdidir***
(Nâ’ilî – G.94)

Ö.G.44.

Gerd-i sad gamla ki âlüde akar ***cûy***-ı taleb
Ola mı ‘aks-i temâşâ‘-yı meh-i ***rûy***ı taleb

Pây-ı dil âbiledâr olmaz idi olmasa ger
Rîze-seng-i elem-i ye’s ile pür ***kûy***-ı taleb

Yeter ey ye’s yeter hışm ile bu çîn-i cebin
Tengdür havsala-i kûşe-ı ***ebrû***-yı taleb

Eylesün ‘ışk heman himmet-i pâkin derkâr
İrişür menzile elbetde ***tekâpü***-yı taleb

Şâh-ı ümmîd-i Neşâtî nice olsun sir-âb
Bâg-ı dilde kati âheste akar ***cûy***-ı taleb
(Neşâtî – G.6)

Ö.G.45.

Esdi kûyından sabâ şâd olmaga ***bâdî*** budur
Ayagı tozıyla geldi bâ'is-i ***şâdî*** budur

Mâni' oldı hâb-ı nâza diyü gül açılmamış
İncinilmez bülbül-i şeydâya ***mu'tâdı*** budur

San'atıyla haşre dek andırdı kendin Kuh-ken
Kâr-ı 'aşkun işte bi onmaduk ***ırgadı*** budur

Şîve-i mahbûb zevkinden haberdar olmadun
Bilmedün ey Kays 'âlem bundadur ***vâdî*** budur

Destüme sâgar alup itdüm riyâyı ber-taraf
Pîr-i aşkun bana Yahyâ şimdi ***irşâdı*** budur
(Şeyhülislam Yahyâ – G.111)

Ö.G.46.

Ehl-i aşkı çekdi bâga ***ârzû***-yı nevbahâr
Oldı zencir-i cünûn gûyâ ki ***cûy***-ı nevbahâr

Var ise kıldı sabâ gîsû-yı sünbülden güzer
Her dimâgı nâfe-i müşk itdi ***bûy***-ı nevbahâr

Gonca-i gülden firâz-ı gülbüne fânûs asup
Bülbül oldı pâsbân-ı ***çârsû***-yı nevbahâr

Gül gül olmış rûy-ı şebnem-rîzi gül-geşt itmede
Olmış ol goncam çemende âb-ı ***rûy***-ı nevbahâr

Lâle-âsâ dâg-ber-dâg oldı cism ü dil Fehîm
Geldi nevrûz-ı cünûn oldı ***gulû***-yı nevbahâr
(Fehîm-i Kadim – G.48)

Ö.G.47.

Her kaçan bezm-i meye sagâr ile ***bâde*** gelür
Zakan u lâ'l-i leb-i yâr hemân ***yâda*** gelür

Ne 'aceb cây-ı ferah-küster olur mey-hâne
Ana def'-i gam içün bende vü ***âzâde*** gelür

Ol perî-çehre gibi bûkalemûn şekl olmaz
Bezme geldükçe birer sûret-i ***zîbâda*** gelür

Gam-ı hicr-i leb-i cânâneyi takrîr itsem
Ney ü def hasret ile nâle vü ***feryâda*** gelür

Gonca-leblerle Mezâkî hele ‘işret idelüm
Vakti vardur yetişür ol gül-i ***ra’nâ*** da gelür
(Mezâkî – G.129)

1.6.REDİF

Kelime anlamı olarak; hayvanda birinin arkasına binen, arkadan gelen birinin ardından giden mânâlarına gelen redif, edebiyat terimi olarak, her beytin sonunda kafiyeden sonra tekrarlanan kelime (Devellioğlu, 2005:881), “Kafiyeden sonra tekrarlanan kelimeler” (Tâhir-ül Mevlevî, 1994:122) şeklinde tanımlanabilir.

“Redîf bir veya bir kaç heceden, ekten veya müstakil kelimelerden teşekkül edebilir; fakat eski nazariyeciler tekrarlanan heceler için *redîf* tâbirinin kullanılmasını doğru bulmazlar. [Arap nazım nazariyesi esâslarına göre, *radîf* kafiyenin devam eden bir parçası sayılır] ve bunları teşkil eden her (arap) harfine ayrı ayrı isimler verilirdi: vasl (1. harf), hurûc (2. harf), mazîd (3. harf) ve nâ’ira (4. Harf). İran ve türk şiirinde *radîf*, bir manzûmenin [biribiri ile kafiyeli mısralarının veya] beyitlerinin sonunda tekrarlanır” (Deny, 1988:666).

Kafiyenin kökeninin Arab’a dayanmasına karşın redif, Türk edebiyatına İranlılardan girmiştir. Redifin en önemli görevi, kafiye bulmakta güçlük çekilen kelimeleri dize sonunda getirebilmekte kolaylık sağlamaktır. Redifin kafiyeden ayrıldığı nokta, anlam ve görevi bir olan ekler ve kelimelerden oluşmasıdır (Pala, 2004:250).

“Redif, divan şiirinin en sevdiği bir kafiye tarzıdır. Kafiyenin bütünleyicisi ve zenginleştiricisi olarak ona çok yer verilmiştir. Redif, simetrik tekerrürü ile şiiri belirli bir kavram veya bir konu etrafında toplayan, bir atmosfer yaratan mihver olmuştur” (Akün, 1994:402).

Muallim Naci, redifle ilgili düşüncelerini şöyle ifade eder:

> “*Redifli* şiir söylemek hususu da bize Acem şairlerinden geçmiştir. Arap edebiyatçılarının şiirinde redif görülmez. Bununla beraber redifli şiirin kendisine mahsus bir letâfeti olduğu inkâr edilemez. Meselâ redifli belîğ bir gazelin matlaı okunduğu vakit onu takib eden beyitlerde redifin nasıl bir maharetle tekrar edildiğini görmeye tabiat arzu ve şevk duyar. Redif tekrar ettikçe bu şevki artar. Redifsiz şiirde ise bu durum bulunmaz. Onda yalnız kafiye zevki vardır. Halbuki tabiata redifli şiir söylemek redifsiz şiir söylemekten kolay

gelir. Çünkü mazmunları redif cezb eder. Tabiat da onun cazibesine kapılıp gider" (1996:26-27).

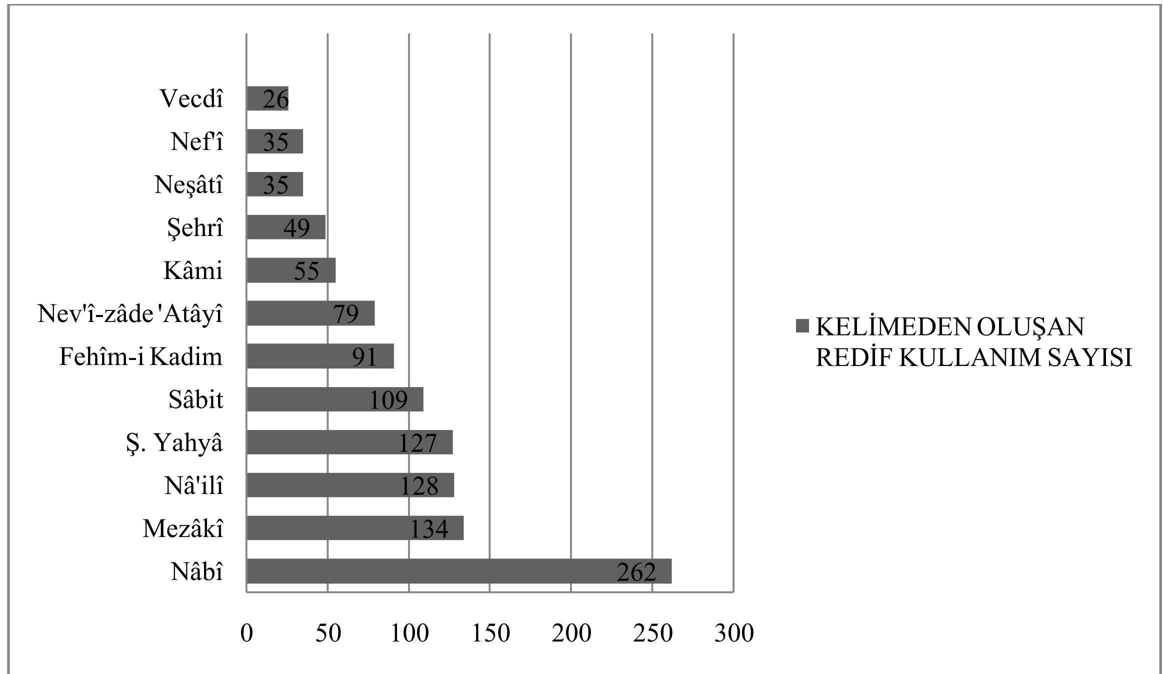
Çalışmamızda incelediğimiz gazellerin rediflerini altı ayrı gruba ayırdık. Kelimeden oluşan redifler, kelime grubundan oluşan redifler, ekten oluşan redifler, ek ve kelimeden oluşan redifler, ek ve kelime grubundan oluşan redifler ve redif kullanılmayan gazeller olmak üzere kategorilerimizi belirledik. Ayrıca bu gruplardan herhangi birine tayin edemediğimiz kusurlu olanlarını da inceledik.

Tablo XII. Redif Türlerinin Sayı ve Oranları

REDİF TÜRÜ	**KULLANILAN GAZEL SAYISI**	**KULLANIM ORANI**
Kelime	1130	% 30.21
Kelime Grubu	419	% 11.20
Ek	789	% 21.09
Ek ve Kelime	967	% 25.85
Ek ve Kelime Grubu	136	% 3.63
Redif Kullanılmamış	299	% 7.99

1130 gazelde kullanılarak, ilk sırada yer alan kelimeden oluşan redifler ve şairlerin bu tür redifi gazellerinde tercih sayıları şu şekildedir: Nâbî, 262, Mezâkî 134, Nâ'ilî 128, Şeyhülislam Yahyâ 127, Sâbit 109, Fehîm-i Kadim 91, Nev'î-zâde 'Atâyî 79, Kâmî 55, Şehrî 49, Neşâtî 35, Nef'î 35, Vecdî 26.

Grafik VIII. Kelime Halindeki Rediflerin Şairlerce Kullanım Sayıları

Ö.B.160.

Çeşmini fitne kemîn-gûşe-i râz ***eylemesin***
Her müjen tîg-i sitem ber-kef-i nâz ***eylemesin***
(Nâ'ilî – G.294/ 1)

Ö.B.161.

Beste-zünnâr-ı nâ-güzîr ***benem***
Kâfir-i zülfüne esîr ***benem***
(Fehîm Kadim – G.206/ 1)

Ö.B.162.

Olmazdı bu gûne dil-i hayrân ***mütereddid***
Vaz'ında eger olmasa cânân ***mütereddid***
(Nâbî – G.55/ 1)

Ö.B.163.

Koyulma kâse-i mey-hâneye şarâb ***gibi***
Koparma nâdim olup etlerün kebâb ***gibi***
(Sâbit – G.348/ 1)

Ö.B.164.

Boyınca serv-i nâzum zülf-i müşgînin dırâz ***itmiş***
Meger pâ-bûsına müştâk olan diller niyâz ***itmiş***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.160/ 1)

Ö.B.165.

Pâdişâh-ı vakt idüm bî-kayd bir dervîş ***iken***
Nâz iderdüm merhem-i dâg-ı dile dil-rîş ***iken***
(Mezâkî – G.342/ 1)

Ö.B.166.

Gâhi ki gelüp bezme ol yâr ***güşâde***
Meclisde olur sad dil-i gam-hâr ***güşâde***
(Neşâtî – G.110/ 1)

Ö.B.167.

Esdi yine nesîm-i seher ***nev-bahârdur***
İtdi cihânı tâze vü ter ***nev-bahârdur***
(Şehrî – G.32/ 1)

Ö.B.168.

Nigâh-ı lutfun itmem ârzû-yı âşnâ ***düşmen***
Bana cevr eyle kim gamzen gibi oldum vefâ ***düşmen***
(Vecdî – G.44/ 1

Ö.B.169.

Söyleşilmez çarh ile geh şöyle gâhi ***böyledir***
Münkalibdir bu cihânın resm ü râhı ***böyledir***
(Nef'î- G.38/ 1)

Ö.B.170.

Şikest olur ser-i 'uşşâk lâ'l-i yâr ***üzre***
Nice sebû kırılur gâhi sebzezâr ***üzre***
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.199/ 1)

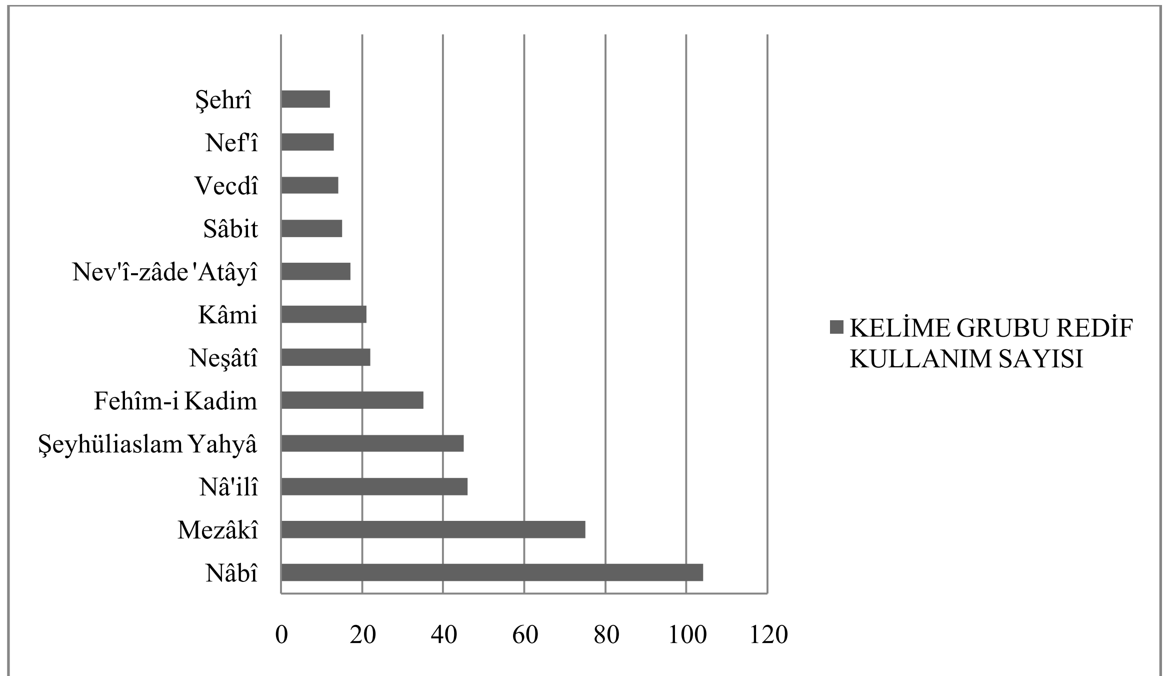
Ö.B.171.

Koyup firâş-ı elemde beni bu hâlet ***ile***
Giderse yâre gönül sıhhât u selâmet ***ile***
(Kâmi – G.163/ 1)

En az iki kelimeden meydana gelen redifleri kelime grubu redifler olarak adlandırdık. Redifin kelime grubundan oluştuğu gazellerin sayısı 419 olup redif

türleri içinde % 11.2’lik bir paya sahiptir. Bu tür redifler, Türkçe deyimlerin şairler tarafından tercih ediliyor olmasını göstermesi açısından önemlidir. Nâbî 104, Mezâkî, 75, Nâ’ilî 46, Şeyhülislam Yahyâ 45, Fehîm-i Kadim 35, Neşâtî 22, Kâmî 21, Nev’î-zâde Atâyî 17, Sâbit 15, Vecdî 14, Nef’î 13, Şehrî 12 kez gazellerinde redif olarak kelime grubunu tercih ederler.

Grafik IX. Kelime Grubundan Oluşan Rediflerin Şairlere Göre Dağılımı

Ö.B.172.

İtdi nigâhı şûr ***‘Alî Zü’l-fekâr ile***
Virdi dü-çeşme nâr ***‘Alî Zü’l-fekâr ile***
(Nâbî – G.760/ 1)

Ö.B.173.

Bu süllem-pâye-i ikbâle kım Şeddâd ***ayak basmış***
Felek kasr-ı vücûdum etmeğe berbâd ***ayak basmış***
(Nâ’ilî – G.178/ 1)

Ö.B.174.

Ehl-i dili ne kazâ ne kader ***eyler helâk***
Dilber-i ‘âşık-küş-i ‘işve-ger ***eyler helâk***
(Fehîm-i Kadim – G.169 /1)

Ö.B.175.
‘Âşıkım ‘âşık sana ey âfet-i cân ***bilmiş ol***
Tâbekey ‘ışkun idem sînemde pinhân ***bilmiş ol***
(Sâbit – G.241/ 1)

Ö.B.176.
El virse visâli bana dil-dâr ***elin öpsem***
Bir devlete irsem yine hünkâr ***elin öpsem***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.237/ 1)

Ö.B.177.
Dizilmiş zîr-i ebrûsında müjgân-ı siyeh ***saf saf***
Kemân ber-dûş olup turmış kemîn-gehde sipeh ***saf saf***
(Mezâkî – G.237/ 1)

Ö.B.178.
Geşt-gîr-i gam olup gerçi ki ‘uryân ***idi Kays***
Sadme-i mihnet ile bî-ser ü sâmân ***idi Kays***
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.107 / 1)

Ö.B.179.
Ben mest-i harâbım dil mestâne ***degil mi yâ***
Gerdûn yine ol bezme peymâne ***degil mi yâ***
(Nef’î – G.6/ 1)

Ö.B.180.
Bir lahza beni bî-gam-ı yâr ***eyleme yâ Rab***
Bî- şevk u mahabbet dili târ ***eyleme yâ Rab***
(Vecdî – G.2/ 1)

Ö.B.181.
Bir sencileyin âyine-i râz ***ele girmez***
Bir bencileyin tûtî-i i‘câz ***ele girmez***
(Şehrî – G.51/ 1)

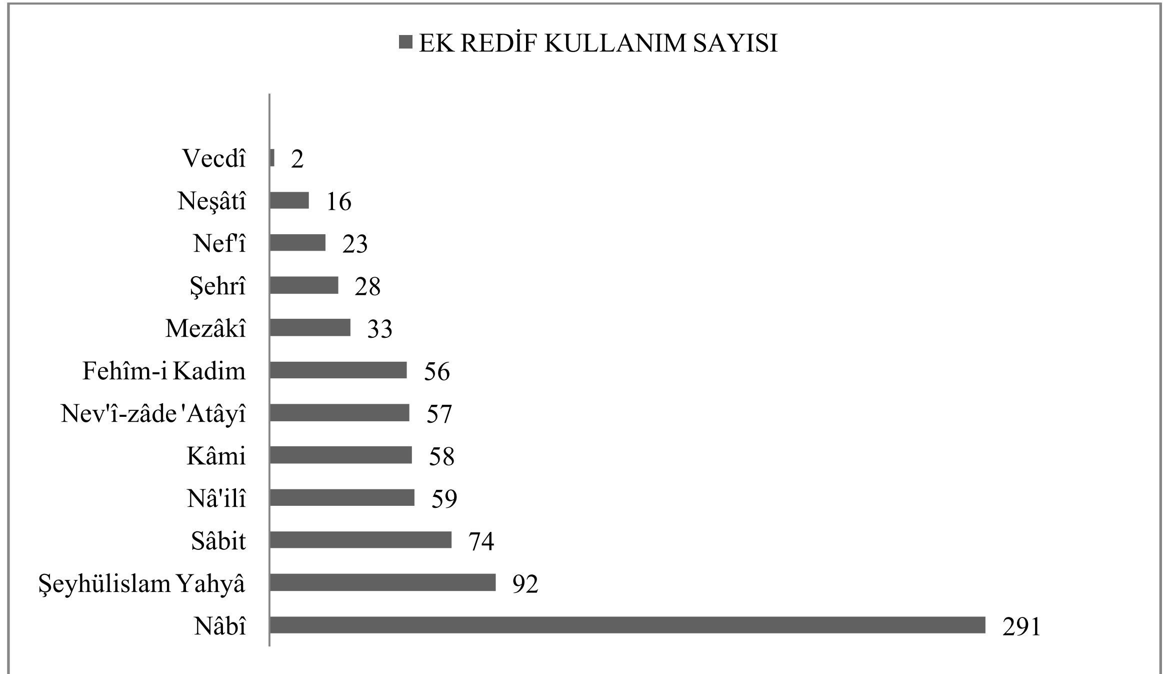
Ö.B.182.
Bî-safâ-yı ‘ışk olup bî-derd-i yâr ***olmak da güc***
Bir sitemger âfetün cevriyle zâr ***olmak da güc***
(Neşâtî – G.16/ 1)

Ö.B.183.
Ol perî ey dil sana râm ***olsa da mâni‘ degül***
Bu hayâl-endîşe ham ***olsa da mâni‘ degül***
(Kâmi – G.124/ 1)

Ek şeklinde olan redifler 789 kullanımla üçüncü sırayı alırlar. % 21.09’luk kullanım oranına sahip bu redif türünü Nâbî 291, Şeyhülislam Yahyâ 92, Sâbit 74,

Nâ’ilî 59, Kâmi 58, Nev’î-zâde ‘Atâyî 57, Fehîm-i Kadim 56, Mezâkî 33, Şehrî 28, Nef’î 23, Neşâtî 16 ve Vecdî 2 gazelinde kullanır.

Grafik X. Ek Şeklindeki Rediflerin Şairlerce Kullanım Sayıları

Ö.B.184.

Kûyında gâh niyyet-i gerdiş gedâ***lıga***
Ümmîddür vesîle ola âşinâ***lıga***
(Nâbî – G.692/ 1)

Ö.B.185.

Dergâh-ı Gülşenîye olanlar nihâde-***rû***
Gül gibi bir kadehle olurlar güşâde-***rû***
(Nâ’ilî- G.297/ 1)

Ö.B.186.

Şekkerîn gonca ki her tûtî-i cân bülbül***dür***
Âyîne ‘aks-i cemâlünle açılmış gül***dür***
(Fehîm-i Kadim – G.101/ 1)

Ö.B.187.
Sanma ki rahât-ı dil devlet ü ikbâl***dedür***
Bâr-ı mihnet götüri gerden-i hammâl***dedür***
(Sâbit – G.97/ 1)

Ö.B.188.
Ne meclisler kurulmuşdur ne sâgarlar sürül***müşdür***
Mahabbet bâdesine benzer olmaz hep görül***müştür***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.80/ 1)

Ö.B.189.
'Âşıkun sûzişi hep dâg-ı derûn***undandur***
Hôd-be-hôd sözleri hôd fart-ı cünûn***undandur***
(Mezâkî – G.65/ 1)

Ö.B.190.
Hoş tutar gamzeleri zahm-ı dil-i nâlân***ı***
Gûyiyâ sûzen ile anı diker müjgân***ı***
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.240/ 1)

Ö.B.191.
Gül gibi k'ide duhter-i rez perde-figen***lik***
Lâzım gelir erbâb-ı dile tevbe-şiken***lik***
(Nef'î – G.70/ 1)

Ö.B.192.
Hezârân kuvvet-i samsâm var şemşîr-i âh***umda***
Felek bin baş ile tursun turursa hâk-i râh***umda***
(Vecdî- G.58/ 1)

Ö.B.193.
Seyr eyle hat-ı zerdini ol 'ârız-ı âl***ün***
Gör şa'şaasın mihr-i cihân-tâb-ı cemâl***ün***
(Neşâtî – G.72/ 1)

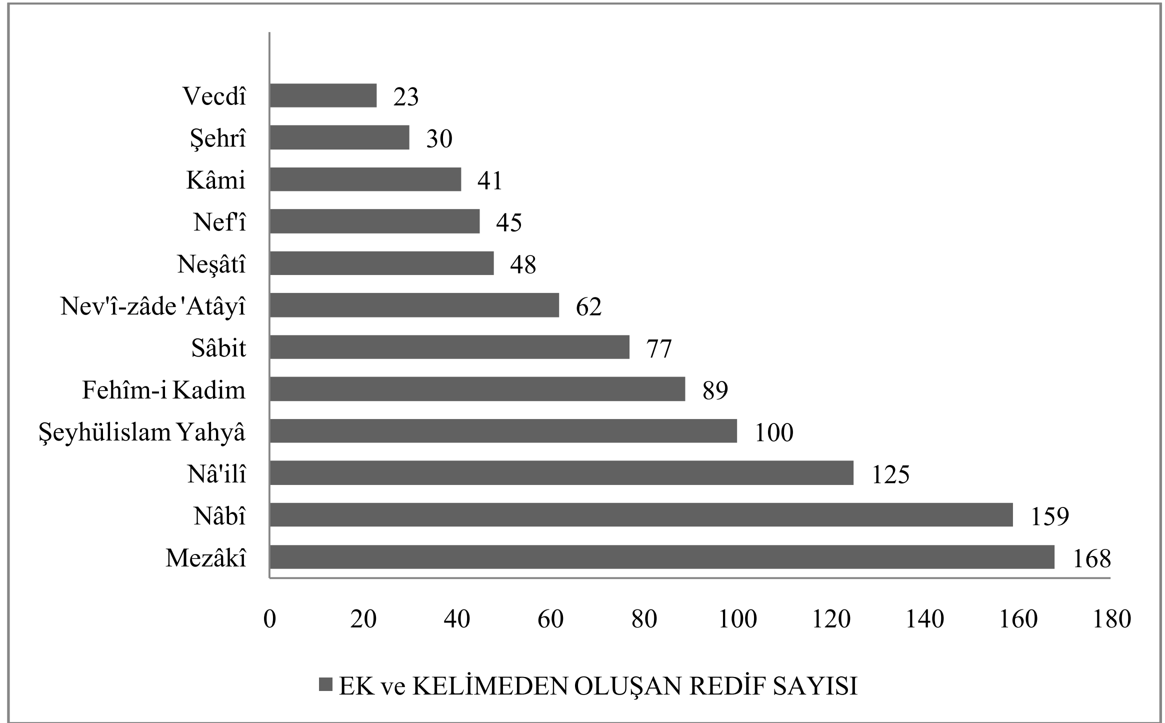
Ö.B.194.
İtdi beni bir mertebe dil teng-i zamân***a***
Kalmadı dimâgım bile feryâd u figân***a***
(Şehrî- G.111/ 1)

Ö.B.195.
Âb içün keş-me-keşi var yine gird-âb***larun***
Dahı çok su götürür gerdişi dolâb***larun***
(Kâmî – G.117/ 1)

Ek ve kelimeden oluşan redifler 967 kullanım sayısı ve % 25.85'lik bir oranla ikinci sırada yer alır. Mezâkî 168, Nâbî 159, Nâ'ilî 125, Şeyhülislam Yahyâ

100, Fehîm-i Kadim 89, Sâbit 77, Nev'î-zâde 'Atâyî 62, Neşâtî 48, Nef'î 45, Kâmi 41, Şehrî 30 ve Vecdî 23 gazelinde redif olarak ek ve kelime kombinasyonunu tercih eder.

Grafik XI. Ek ve Kelimeden Oluşan Rediflerin Şairlerce Kullanım Sayıları

Ö.B.196.
Dögünse müşt-i te'essüfle n'ola sîne-***i 'ömr***
Ki zâyi' olmadadur yok yire hazîne-***i 'ömr***
(Nâbî – G.119/ 1)

Ö.B.197.
Olmazdı gamın mâye-i îcâd-***ı mahabbet***
Hüsn-i ezelî olmasa hemzâd-***ı mahabbet***
(Nâ'ilî – G.27/ 1)

Ö.B.198.
Çekdüm yakasın gerden-i agyâr***a yapışdum***
Gavga büyüdi dâmen-i inkâr***a yapışdum***
(Sâbit - G.251/ 1)

Ö.B.199.
Her kâküle sad-pâre gönül şâne***lüg eyler***
Her silsile-i turraya dîvâne***lüg eyler***
(Fehîm-i Kadim – G.54/ 1)

Ö.B.200.
Âşıka ta'n etmek olmaz mübtelâ***dır n'eylesin***
Âdeme mihr ü mahabbet bir belâ***dır n'eylesin***
(Nef'î – G.90/ 1)

Ö.B.201.
Dilâ bâr-ı visâle dest-i himmetle iril***mez mi***
Nesîm-i lutf esmez mi o nahl-i nâz egil***mez mi***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.408/ 1)

Ö.B.202.
Kaçup gamdan diyâr-ı 'aşk ser-gerdân***ıyuz cânâ***
Anunçün her gice bir tekyenün mihmân***ıyuz cânâ***
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.4/ 1)

Ö.B.203.
Ey felek tugyân-ı âh-ı âteşîn***ümden sakın***
Böyle ser-keş şu'le-i ser-der-kemîn***ümden sakın***
(Mezâkî – G.340/ 1)

Ö.B.204.
Câme sürh ile bir gül-i râ'nâ***sın sen***
Zîver-i gülşen-i cân özge temâşâ***sın sen***
(Neşâtî – G.88/ 1)

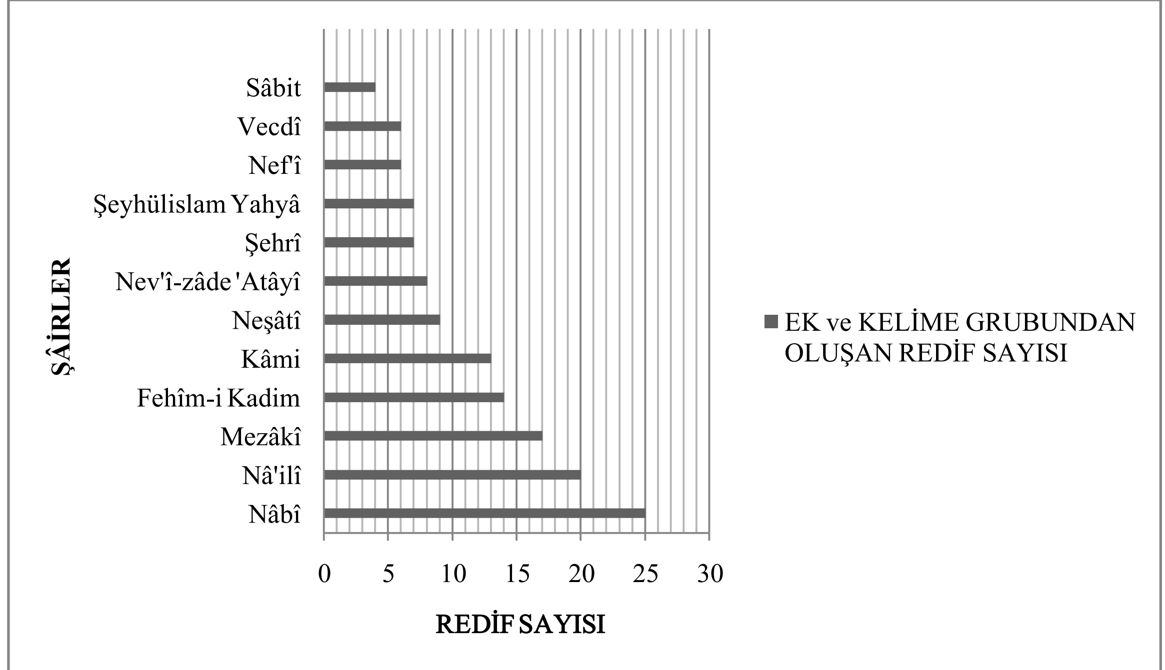
Ö.B.205.
Gâhî kelâm-ı lutf u geh âzâr***a kâilüz***
Fermân-ı âlî-i dehen-i yâr***a kâilüz***
(Vecdî – G.23/ 1)

Ö.B.206.
Mey kadar neş'e virür âb u hevâ***sı Halebün***
Âh cennet gibi olsa-y-ıdı bekâ***sı Halebün***
(Şehrî - G.86/ 1)

Ö.B.207.
Kûy-ı yâre sû-be-sû diller akar su***lar gibi***
Seyl-i tûfân-hîz-i eşküm çaglasun cû***lar gibi***
(Kâmi - G.207/ 1)

Ek ve kelime grubundan oluşan redifler sayıca en az olup 136 gazelde karşımıza çıkar. % 3.63'lük paya sahip olan bu redif grubunda Nâbî'nin 25, Nâ'ilî'nin 20, Mezâkî'nin 17, Fehîm-i Kadim'in 14, Kâmî'nin 13, Neşâtî'nin 9, Nev'î-zâde 'Atâyî'nin 8, Şehrî'nin 7, Şeyhülislâm Yahyâ'nın 7, Nef'î'nin 6, Vecdî'nin 6, Sâbit'in 4 gazeli yer alır.

Grafik XII. Ek ve Kelime Grubundan Oluşan Rediflerin Şairlere Göre Dağılımı

Ö.B.208.

Sipihr-i himmete devr-i kamer***dür halka-i tevhîd***
Riyâz-ı cennete havz-ı şeker***dür halka-i tevhîd***
(Nâbî – G.48/ 1)

Ö.B.209.

Mihri gördüm ‘ârız-ı dildâr***a benzer benzemez***
Pertev-i hurşîddür kim nâr***a benzer benzemez***
(Fehîm-i Kadim - G.116/ 1)

Ö.B.210.

Hikmet ki derd-i aşkı ilâc***-ı dil eylemiş***
Kâfûr-ı hüsnü şu’le-mizâc***-ı dil eylemiş***
(Nâ’ilî – G.174/ 1)

Ö.B.211.

Vâ’izün bunca ‘akârat ile irfân***ı mı var***
Ki harâbâta koya hânı mı dükkân***ı mı var***
(Sâbit – G.121/ 1)

Ö.B.212.

Umup nigâh der-i dil-rübâ***ya yüz sürerüz***
Ayagına düşerüz ol ricâ***ya yüz sürerüz***
(Şeyhülislam Yahyâ – G.136/ 1)

Ö.B.213.

Leşker-i müjgânı kim bir Kahramân***dır her biri***
Gamzesiyle ceng eder sâhib-kırân***dır her biri***
(Nef'î – G.132/ 1)

Ö.B.214.

Var ise dergâh-ı şâha dâd***a geldün ey gönül***
Cevr-i devri yâd idüp feryâd***a geldün ey gönül***
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.137/ 1)

Ö.B.215.

Girîbânın açup dil sîne-i cânân***a el sunmış***
Aceb mi gevher-i maksûdı bulsa kân***a el sunmış***
(Vecdî – G.32/ 1)

Ö.B.216.

O rind-i pâk-dil kim dâmen-i dünyâ***dan el çekmiş***
Fenâ-yı dehri tuymış hâhiş-i bî-câ***dan el çekmiş***
(Neşâtî - G.62/ 1)

Ö.B.217.

'Işk âb u hâk-i sıdk u safâ***dan zuhûr ider***
Ol kîmiyâ bu arz ile mâ***dan zuhûr ider***
(Mezâkî – G.135/ 1)

Ö.B.218.

Gelüp bu 'âleme biz 'âlem***ün nesin gördük***
Tamâm-âdem olan âdem***ün nesin gördük***
(Şehrî – G.85/ 1)

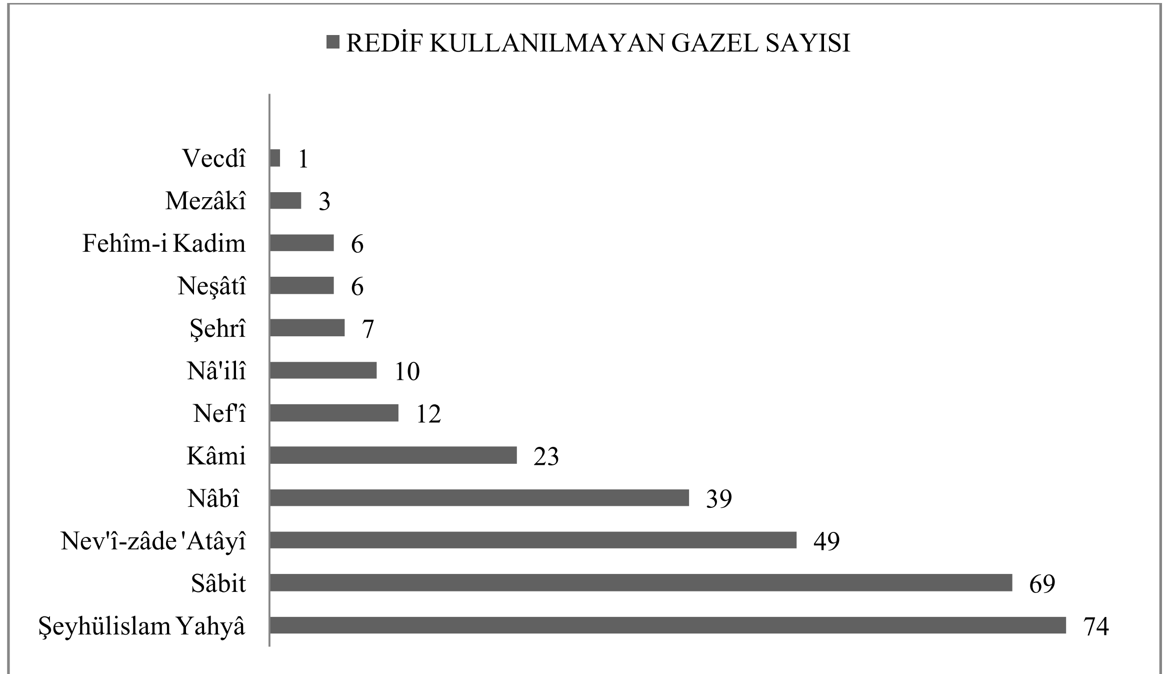
Ö.B.219.

Hüsn-i cemâl dîde-i hayrân***a bir degül***
Bahşâyiş-i kemâl her insân***a bir degül***
(Kâmi – G.125/ 1)

Kafiye, gazeller için olmazsa olmaz iken redif için aynı şeyi söyleyemiyoruz. Nitekim çalışmamız esnasında kafiyesiz hiçbir gazele rastlamazken

redifi olmayan 299 gazelin olduğunu görüyoruz. Tüm gazeller içinde %7.99'luk bir orana sahip redifsiz gazel yazan şairler ve gazel sayıları şöyledir: Şeyhülislam Yahyâ 74, Sâbit 69, Nev'î-zâde 'Atâyî 49, Nâbî 39, Kâmi 23, Nef'î 12, Nâ'ilî 10, Şehrî 7, Neşâtî 6, Fehîm-i Kadim 6, Mezâkî 3, Vecdî 1.

Grafik XIII. Redifi Olmayan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

Ö.B.220.

Kalmazdı böyle teşne-i hayretle dil 'alîl
Peydâ olaydı menzil-i maksûdına sebîl
(Nâbî – G.483/ 1)

Ö.B.221.

Eylemiş hâb-ı tegâfül nigeh-i şûhunu mest
Çeşmin âşûb-ı nazar gamzelerin nâz perest
(Nâ'ilî – G.24/ 1)

Ö.B.222.

Çeşmün ki ede hançer-i müjgân-ı keşîde
Eyler nigehün gamze-i sad-'ömri derîde
(Fehîm-i Kadim – G.258/ 1)

Ö.B.223.

Eylemiş ahter-şinâs-ı dil zenâhdanun rasad
İhtirâk-ı necm-i hâlün gözleyüp çıkmaz ebed

(Sâbit – G.63/ 1)

Ö.B.224.
Nikâb-ı gonceden arz-ı cemâl itdi gül-i ra'nâ
Bir a'lâ perdeden sen de görin ey bülbül-i şeydâ
(Şeyhülislam Yahyâ – G.4/ 1)

Ö.B.225.
Cihâne 'aşk ile salmaz mı bülbül âvâze
'Ale'l-husûs ola yanında gül gibi tâze
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.195/ 1)

Ö.B.226.
Mihr-i âlem da'vi-i hüsne dırâz etdikçe dest
Rûy-ı pür-tâbında anı ay düşürdü hor u pest
(Nef'î – G.14/ 1)

Ö.B.227.
Olmayup dil-beste-i pîrâye-i bâg-ı İrem
Âkıbet mihmân-ı kâfir-hâne oldun ey sanem
(Vecdî – G.43/ 1)

Ö.B.228.
Yanumda yâr elümde sâgar-ı mey
Bu demdür sohbet-i 'ıyş-ı pey-â-pey
(Mezâkî – G.429/ 1)

Ö.B.229.
Gâhi ki gele nâz ile reftâre o k***â***met
Dünyâyı tutar şûriş-i gavgâ-yı kıy***â***met
(Neşâtî – G.12/ 1)

Ö.B.230.
Hayret-i dîdârun eyâ 'işvekâr
Tâli'-i nezzâreye hasret-nigâr
(Şehrî – G.25/ 1)

Ö.B.231.
Gelür o mâh-likâ nâz ile hûy-kerde cebîn
Gösteriş bu ki kamer menzili olmuş Pervîn
(Kâmi – G.149/ 1)

Kafiye hususunda olduğu gibi redif konusunda da bazı gazellerde şiirin genelinde şâirlerin belli tür redifi kullanmadıklarını görüyoruz. Biz de kafiyede olduğu gibi bu redifleri kusurlu olarak nitelendirdik. Bu kusurlar, gazelde kullanılan

genel redif türüne uymayan değişiklikler değil geneli belirleyemeyeceğimiz kadar belirgin sorunlar olmuştur. Yani redifi belli bir grubun içine almakta sorun yaşadığımız redif türlerini bu şekilde adlandırdık. Bu tarzda 39 gazele rastladık. %1.03 gibi düşük bir orana sahip kusurlu rediflere; Mezâkî'nin 11, Nâbî'nin 8, Sâbit'in 7, Şeyhülislam Yahyâ'nın 5, Nev'î-zâde 'Atâyî'nin 3, Nâ'ilî'nin 2, Fehîm-i Kadim'in 2, Neşâtî'nin 1 gazelinde rastlıyoruz. Vecdî, Kâmi, Şehrî ve Nef'î'de redif kusurlarıyla karşılaşmadık.

Ö.G.48.

Ne çerh-i hüsne senün gibi mâh-pâre gelür
Ne kûy-ı 'aşka benüm gibi nâbe-çâre gelür

Ne dem ki fikr-i nevâziş derûn-ı yâre gelür
Hayâli müjde-i tab'-ı ümîdvâre gelür

Bisât-ı mâliş-i rûyiyle cânib-i pâdan
'Akib-i bezmde çârûb i'tizâre gelür

Olur sebük-serî-i cûda fark-ı naks u ziyâd
Ferâh havsaladur bahr bir karâra gelür

Hicâb-ı 'ârız-ı ma'nî olan hurûf u nukat
O lüccenün has u hâşâkidür kenâre gelür

Münâfıkâne yürür nîm-hand-i istihzâ
Sadâ-yı hande-i ihlâs âşikâre gelür

Atar kenâreye bahr-ı muhît-i rahmetden
O mevc-i ye's ki tab'-ı günâhkâre gelür

Degül me'âli tecezzî-pezîr ey Nâbî
Egerçi sûret-i elfâz pâre pâre gelür

(Nâbî – G.62)

Ö.G.49.

Atlas-ı câha ki ârifte tehâşî görünür
Câhilin dûş-ı tefâhürde kumâşı görünür

Zîb-i elvân ile olmaz mütelevvin ârif
Heves-i câh ile câhil mütelâşî görünür

Nîlgûn çâder-i eflâk ki mâtem yeridir
Câhilin çeşmine bir garka-i kâşî görünür

Nâ'ilî nâhün-i çengâl-i meh-i îd üzre
Ârifin laht-ı dil-i sîne-hırâşı görünür

(Nâ'ilî – G.92)

Ö.G.50.

Sîne-i bî-misl ü bedel 'ârız ü gerden de güzel
'Aybı ancak katı nâzükdür o nâzende güzel

Cümlenün hüsnine söz yok begüm ama sensin
Yüzün ardun degül anun hepisinden de güzel

Didüm anam mı güzel şâh-ruhum zâtun mı
Didi bin nâz ile anam da güzel ben de güzel

Yine hidmet yanaşup dün eşege bindürmiş
Zâhit-i har ne-keşed çekdi o har-bende güzel

Sende varur yatarum bir gice Sâbit diyerek
Beni aldadıyor ol şûh-ı firîbende güzel

(Sâbit – G.238)

Ö.G.51.

Yeter itdün sitemi bu dil-i şeydâya yeter
İtdügün cevr ü cefâlar bana dünyâya yeter

Olmazız minneti altında çenâr u servün
O sehî kadd ki sala üstümüze sâye yeter

Âlemün hüsnini âdem nice inkâr itsün
Hüsnün ey gonce-dehen 'âleme pîrâye yeter

Yalınuz yügrügidür şimdi bu meydânun o şâh
Katı bir dil-ber-i ra'nâ o dil-ârâya yeter

Az zamânda nice bin derd kazan ey Yahyâ
Nakd-i eşkün ruh-ı zerdün sana ser-mâye yeter

(Şeyhülislam Yahyâ – G.123)

Ö.G.52.

Her kaçan bezm-i meye sâgar ile bâde gelür
Zakan u lâ'l-i leb-i yâr hemân yâda gelür

Ne'aceb cây-ı ferah-küster olur mey-hâne
Ana def'-i gam içün bende vü âzâde gelür

Ol perî-çehre gibi bûkalemûn şekl olmaz
Bezme geldükçe birer sûret-i zîbâda gelür

Gam-ı hicr-i leb-i cânâneyi takrîr itsem
Ney ü def hasret ile nâle vü feryâda gelür

Gonca-leblerle Mezâkî hele 'işret idelüm
Vakti vardur yetişür ol gül-i ra'nâ da gelür
(Mezâkî – G.129)

Ö.G.53.

Cânâ rakîbi lutf ile şermende eyledün
Defterde nâmı gibi ser-efgende eyledün

Seng-i cefâdan eyledün âhir seri halâs
Bezm-i belâdan sâgar-ı gerdende eyledün

Dilde gamunla kalmadı sabr u karâr u hûş
Zulm ile bir diyârı perâkende eyledün

Her-câylıkda aşırısın sen de ey felek
Ammâ o şûhun iydügini kande eyledün

Diller düşüp 'Atâyî gibi bend-i zülfüne
Sen bu tutumla 'âlemi hep bende eyledün
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.135)

1.7.VEZİN

"Manzum metinlerde vezin, kelime savurganlığını dizginleyerek dilin musikîsini öne çıkarmaya yarayan bir unsurdur. Türk şiirinde başlangıçta parmak hesabı da denilen hece vezni kullanılmıştır. **(…)** Türk şiirinde hecelerin sayısına

dayalı bu ölçü sisteminin yanı sıra, hecelerin ses değerine dayanan aruz ölçüsü de asırlarca kullanılmıştır" (Macit vd., 2004:169).

Ömer Faruk Akün, aruzun divan şiirindeki yerini şu sözlerle ifade eder:

> "Divan şiirinin üzerine kurulduğu temel ve onun ayrılmaz bir rüknü, İslâmî edebiyatların ortak vezni olan aruz veznidir. Aruz tek ve rakipsiz bir vezin olarak divan şiirine hükmetmiş, onun ifade ve lugatına yön vermiştir. Türk şiiri İslâmî edebiyatın başlangıcı ile beraber bu vezinle temasa gelmiş, asırlarca onun tesiri altında yürümüştür. Klasik Türk şiiri bütün gelişmesini aruzla ve aruzun etrafında yapar. Divan şiiri asırlar boyunca sesini aruzdan alacak, mûsikisini hep onun içinde arayacaktır" (1994:400).

"Arabların manzum sözlerindeki aheng ölçülerini öğreten ilmin adı" (Tâhir-ül Mevlevî, 1994:20) olarak tanımlanan aruz vezninin esasını, hecelerin durum ve mahiyeti (kapalılık, açıklık; uzunluk, kısalık) teşkil etmektedir. Bu vezinde hecelerin sayısına değil, keyfiyetine (kalitesine) bakılır (Timurtaş, 2005:194).

"VIII. Yüzyılda Arap edebiyatında doğan ve bu yüzyıldan başlayarak Arap şiirinde kullanılan bir şiir ölçüsü olan Aruz, Arap istilaları ile gittikçe geniş alanları kapsayan Arap kültürü ve edebiyatı ile birlikte İran'a, Afganistan'a, Orta Asya ve Hindistan'a kadar yayılmış ve yavaş yavaş bu yöre halklarının edebiyatlarında kullanılmakta olan bütün değişik şiir ölçülerinin yerini almağa başlamıştır. Önce İran edebiyatını etkisi altına alan aruz, İran şiirindeki değişiklikleriyle de öteki edebiyatlara girmiştir. X. yüzyıldan başlayarak İslâm dinini ve kültürünü benimseyen Türklerin edebiyatına da giren bu şiir ölçüsü eskiden beri kullanılmakta olan hece ölçüsü yanında ve ayrıca okumuş ve kültürlü bir halk kesiminin sevdiği, beğendiği, Arap ve İran şiirlerinden gelen yeni nazım şekillerinde kullandığı bir nazım ölçüsü olmuştur" (İpekten, 2010:131).

Aruzun Türk edebiyatında başarılı bir şekilde kullanılması belli bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir. Başlangıçta, Türkçe kelime kadrosu aruzun ihtiyaç duyduğu uzun ünlüleri bulundurmadığından aruz ile şiir yazmakta zorlanılıyor ve istenilen düzeyde başarıya ulaşılamıyordu (Saraç, 2010:201). Bu nedenle ilk devirlerde hece ölçüsüne çok benzeyen kalıplar seçilerek kullanılmıştır ve Türk edebiyatında kullanılan ilk aruz kalıplarında hece sayısına dayanan şiir ölçüsünün etkileri açıkça görülür (İpekten, 2010:140). Bu durum yani aruzla Türk şiirinin ilişkisinin başlangıç döneminde, aruz vezinlerinden hece veznine yakın olanların

tercih edilmesi, Türk şiir geleneğinin devam gücünü ve kendi varlığını sürdürme kabiliyetini gösterir (Saraç, 2010:203).

"Sonraları bir yandan İslâm dini ile Arap kültürünün, öte yandan örnek tutulan İran edebiyatının etkileriyle Arapça ve Farsça kelimeler ve Farsça tamlamalar, hatta bazı dil kaideleri şiir diline girmeğe ve gittikçe çoğalmaya başlayınca, aruzla söylenen Türk şiirinin âhenginde yavaş yavaş bir düzelme olmuş, imâle ve zihaflar gittikçe azalmıştır. Bu sonucun alınmasında, doğal olarak şairlerin bu yabancı şiir ölçüsüne alışmaları ve bu konuda deneyim kazanmalarının da büyük etkisi olmuştur. XV. Yüzyılda aruz ölçüsü artık Türk şiirine yerleşmiş ve başarılı bir biçimde kullanılmaya başlanmıştır. XVI. yüzyılın başında ise aruzun kullanılmasında hiçbir güçlük kalmamış ve önceki yüzyıllardaki aksaklıklar ortadan kalkmıştır" (İpekten, 2010:141).

Çalışmamız çerçevesinde incelediğimiz 3779 gazelin 11 bahirde 30 farklı vezin kalıbı ile yazıldığını görüyoruz. Bu vezinlerden en çok tercih edilen 699 gazelde % 18.49'luk kullanma oranıyla Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün olurken onu 669 gazel ve % 17.70'lik oranla Mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'îlü/ fâ'ilün kalıbı takip eder. Üçüncü olarak en çok tercih edilen kalıp ise 647 gazelde uygulanması ile % 17.12'lik orana sahip Fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün' dür. Bu kalıpları 573 sayı ve % 15.16 ile Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün; 485 sayı ve % 12.83 ile Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlü/ fa'ûlün; 469 sayı ve % 12.41 ile Mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün; 49 sayı ve % 1.29 ile Fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün; 25 sayı % 0.66 ile Mef'ûlü/ fâ'ilâtün/ mef'ûlü/ fâ'ilâtün; 23 sayı ve % 0.60 ile Müfte'ilün/ mefâ'ilün/ müfte'ilün/ mefâ'ilün; 21 sayı ve % 0.55 ile Müfte'ilün/ fâ'ilün/ müfte'ilün/ fâ'ilün; 20 sayı ve % 0.52 ile Müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün; 19 sayı ve % 0.50 ile Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün; 16 sayı ve % 0.42 ile Mef'ûlü/ mefâ'îlün/ mef'ûlü/ mefâ'îlün; 12 sayı ve % 0.31 ile Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ûlün; 8 sayı ve % 0.21 ile Mütefâ'ilün/ fe'ûlün/ mütefâ'ilün/ fe'ûlün; 8 sayı ve % 0.21 ile Müstef'ilün/ fe'ûlün/ müstef'ilün/ fe'ûlün; 8 sayı ve % 0.21 ile Mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilâtün; 6 sayı ve % 0.15 ile Müfte'ilün/ müfte'ilün/ fâ'ilün; 4 sayı ve % 0.10 ile Fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün ile Müstef'ilâtün/ müstef'ilâtün takip eder.

Mütefâ'ilün/ mütefâ'ilün/ mütefâ'ilün/ mütefâ'ilün, Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün, Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ fa'ûlün, Fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûl kalıplarıyla 2'şer

gazel yazılmış olup toplam içinde % 0.05'lik paya sahiptirler. Birer gazelde % 0.02'lik oranla kullanılan vezinler ise Fâ'ilâtün/ fe'ilâtün/ fa'lün, Fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün, Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlün-fâ', Mef'ûlü/ fâ'ilün/ mefâ'îlü/ fâ'ilün, Fâ'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün, Müfte'ilün/ fâ'ilâtü/ müfte'ilün/ fâ' şeklindedir.

Bu kalıpların dahil oldukları bahirlerin sayı ve oranları ise remel 1353 sayı ile % 35.80, hezec 1107 sayı ile % 29.29, muzârî 694 sayı ile % 18.36, müctes 477 sayı ile % 12.62, recez 55 sayı ile % 1.45, hafif 49 sayı ile % 1.29, münserih 21 sayı ile % 0.55, kâmil 10 sayı ile % 0.26, seri' 6 sayı ile % 0.15, mütekârib 3 sayı ile % 0.07 şeklindedir. Bu bahir gruplarına dahil olmayan 4 vezin kalıbı ise % 0.10'luk paya sahiptir.

Tablo XIII. Kullanılan Bahirlerin Sayıları ve Oranları

BAHİRLER	**KULLANIM SAYILARI**	**KULLANIM ORANLARI**
Remel	1353	% 35.80
Hezec	1107	% 29.29
Muzârî	694	% 18.36
Müctes	477	% 12.62
Recez	55	% 1.45
Hafif	49	% 1.29
Münserih	21	% 0.55
Kâmil	10	% 0.26
Seri'	6	% 0.15
Diğer	4	% 0.10
Mütekârib	3	% 0.07

Tablo XIV. Kullanılan Vezin Kalıplarının Sayıları ve Oranları

	VEZİNLER	**KULLANIM SAYILARI**	**KULLANIM ORANLARI**
1	Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün	699	% 18.49
2	Mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'îlü/ fâ'ilün	669	% 17.70
3	Fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün	647	% 17.12
4	Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ mefâ'îlün	573	% 15.16

5	Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlü/ fa'ûlün	485	% 12.83
6	Mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün	469	% 12.41
7	Fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün	49	% 1.29
8	Mef'ûlü/ fâ'ilâtün/ mef'ûlü/ fâ'ilâtün	25	% 0.66
9	Müfte'ilün/ mefâ'ilün/ müfte'ilün/ mefâ'ilün	23	% 0.60
10	Müfte'ilün/ fâ'ilün/ müfte'ilün/ fâ'ilün	21	% 0.55
11	Müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün/ müstef'ilün	20	% 0.52
12	Mefâ'îlün/ mefâ'îlün/ fe'ûlün	19	% 0.50
13	Mef'ûlü/ mefâ'îlün/ mef'ûlü/ mefâ'îlün	16	% 0.42
14	Mef'ûlü/ mefâ'ilün/ fe'ûlün	12	% 0.31
15	Mütefâ'ilün/ fe'ûlün/ mütefâ'ilün/ fe'ûlün	8	% 0.21
16	Müstef'ilün/ fa'ûlün/ müstef'ilün/ fa'ûlün	8	% 0.21
17	Mefâ'ilün/ fe'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilâtün	8	% 0.21
18	Müfte'ilün/ müfte'ilün/ fâ'ilün	6	% 0.15
19	Fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün	4	% 0.10
20	Müstef'ilâtün/ müstef'ilâtün	4	% 0.10
21	Mütefâ'ilün/ mütefâ'ilün/ mütefâ'ilün/ mütefâ'ilün	2	% 0.05
22	Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün	2	% 0.05
23	Fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûl	2	% 0.05
24	Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ fa'ûlün	2	% 0.05
25	Fâ'ilâtün/ fe'ilâtün/ fa'lün	1	% 0.02
26	Fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün/ fa'ûlün	1	% 0.02
27	Mef'ûlü/ fâ'ilün/ mefâ'îlü/ fâ'ilün	1	% 0.02
28	Mef'ûlü/ mefâ'îlü/ mefâ'îlün-fâ'	1	% 0.02
29	Fâ'ilâtün/ mefâ'ilün/ fe'ilün	1	% 0.02
30	Müfte'ilün/ fâ'ilâtü/ müfte'ilün/ fâ'	1	% 0.02

İKİNCİ BÖLÜM

GAZELİN MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

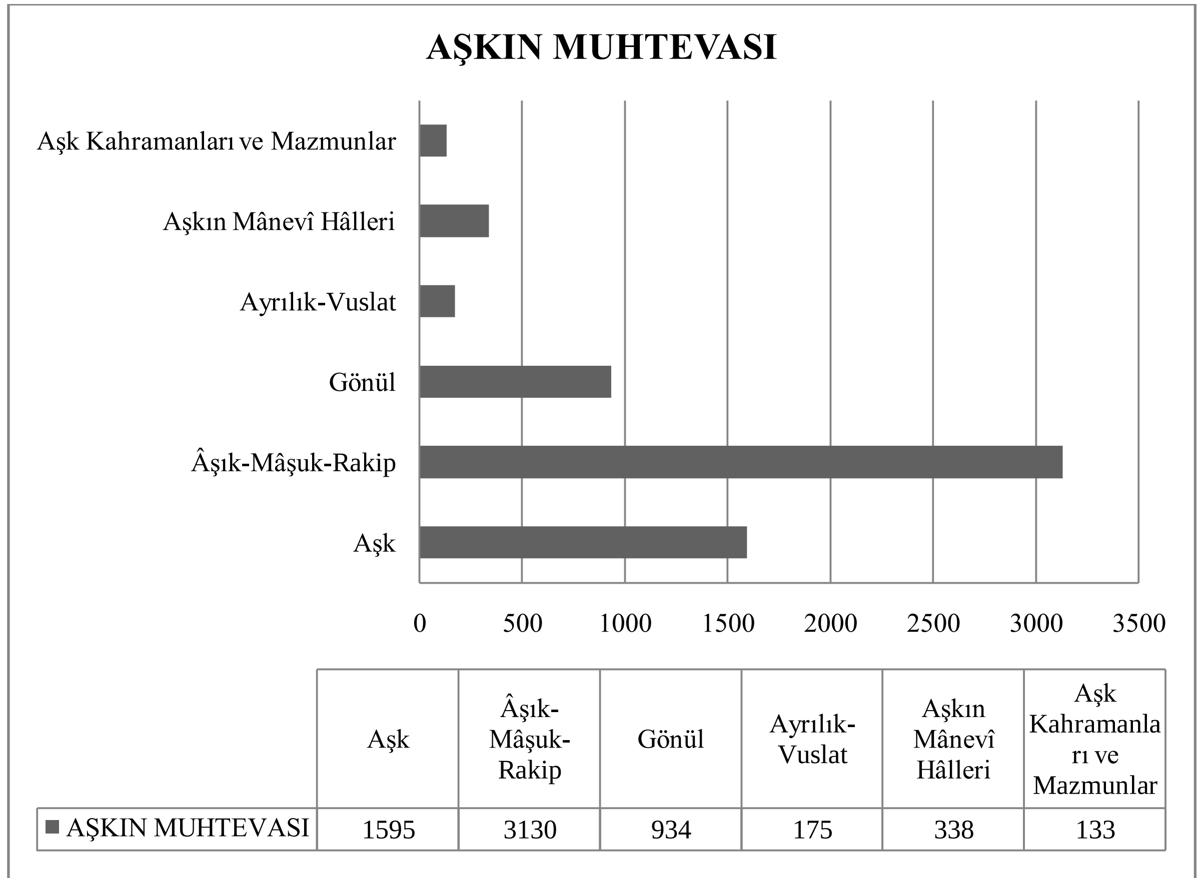
2.1.AŞKI KONU ALAN GAZELLER

"Milletlerin edebiyatlarında en mühim yeri işgal eden aşk, klasik Türk şiirinin de ana ekseni durumundadır. XIII. asırdan başlayarak XIX. asra kadar devam eden klasik Türk şiirinde aşk ve aşkın mahiyeti, toplumda etkili olan anlayış ve düşünce yapısına paralel bir çizgide şiirlerde ele alınmıştır. Klasik Türk edebiyatının özellikle XI. asırdan başlayarak toplum üzerinde geniş bir nüfus alanı bulan tasavvufi anlayıştan derin ölçüde etkilenmesi, bu edebiyatın temel konusu olan *aşk*ın ele alınışında etkili olmuş ve sevgili tipinin teşekkülünde önemli rol oynamıştır" (Yağcıoğlu, 2010:560).

"Divan şiirinin doğrudan doğruya duygusal hayatla ilintili sayıldığı açıktır" (Andrews, 2008:143). Böylece aşk gibi önemli bir duygunun da bütün unsurları, beraberinde getirdiği diğer duygular ve devinimlerle birlikte klasik edebiyatımızın merkezinde olması kaçınılmaz olmaktadır.

Çalışmamamızın bu bölümünde bir bütün olarak "aşk"ı ele aldıktan sonra aşkı meydana getiren âşık-sevgili-rakip ilişkilerine; aşkın beraberinde gelen gam, dert, hüzün, acı, âh, ızdırap gibi diğer duygulara; gönül, cân, feryat, ayrılık, yara, hasret, yanmış ciğer, vuslat, cefâ, gözyaşı, delilik, sevdâ gibi aşkla ilgisi olan diğer unsurlara değineceğiz. Ayrıca söz konusu "aşk" olunca klasik edebiyatın vazgeçilmezi olan aşk kahramanlarına ve mazmunlarına da yer vereceğiz.

Grafik XIV. Aşkın ve Aşka Ait Unsurların Gazellerde Yer Alma Sayıları

	Aşk	Âşık-Mâşuk-Rakip	Gönül	Ayrılık-Vuslat	Aşkın Mânevî Hâlleri	Aşk Kahramanları ve Mazmunlar
AŞKIN MUHTEVASI	1595	3130	934	175	338	133

Pala, "Bir şeyin aşk olabilmesi için tutkulu olması, patolojik olması, anormal olması gerekir zannımca" (2007:16) sözleriyle aşkın sevginin ötesinde oluşuna dikkat çeker. Şiddetli sevgi olarak da tanımlayabileceğimiz aşk; âşığı özellikle ruhsal yönden hırpalayan aynı zamanda da ona zevk veren, hüznün sevincin önüne geçmesine rağmen âşıkta daha fazlasına karşı istek uyandıran karmaşık duygu halidir.

Bir dil-rübâya düşdi gönül mübtelâsı çok
Aşkun safâsı yok degül ammâ belâsı çok

(Şeyhülislam Yahyâ – G.174/ 1)

"Aşkın verdiği mutluluğu, sıkıntıyı, sevgiliden yakınmayı, sevgiliye karşı yakarışları, içli ve duygulu olarak anlatan gazellere *âşıkâne (garâmî, lirik) gazel* denir" (Dilçin, 1983:109-110). İncelediğimiz gazeller içinde genel olarak "aşk" 1604 kez karşımıza çıkar. Bu gazeller aşkın tezahürlerini ve âşık-mâşuk-rakip gibi unsurlarını bir arada bulunduran örneklerdir. Farklı yorumlara bağlı olarak oluşabilecek belirsizlikleri göz önünde bulundurmadığımız takdirde bu gazellerden

9'u hakikî aşkı 1595'i ise mecâzî aşkı konu alır. Hakikî aşkı "tasavvuf" başlığı altında inceleyeceğiz.

Şeyhülislam Yahyâ 321, Mezâkî 267, Nâ'ilî 190, Fehîm-i Kadim 146, Nâbî 131, Nev'î-zâde 'Atâyî 115, Neşâtî 92, Kâmi 85, Sâbit 84, Nef'î 72, Şehrî 69, Vecdî 32 gazelinde aşka yer verir. Aşkın öne çıktığı gazellere örnekler verelim.

Ö.G.54.

Ol mest-i hüsn vaz'-ı cefâyı hüner sanur
'Uşşâka kec-nigehlügi hüsn-i nazar sanur

Bîmârlıkdan oldugı yok gözleri halâs
Ol mâh-pâre nâlelerüm bî-eser sanur

Şevk-i miyân-ı yâr ile âgûşum açmadan
'Âlemde kim görürse beni keşfger sanur

Pest oldı kadrüm eyleyeli terk-i sûz-ı 'aşk
Her kim beni görürse söyünmiş fener sanur

Bu rûzgârun anlamayan germ ü serdini
Âh-ı şerâre-pâşı nesîm-i seher sanur

Nâbî piyâle lutf içün efvâhı devr ider
Keyfiyetini anlamayan derd-i ser sanur

(Nâbî – G.192)

Ö.G.55.

Bir kerre gül-i hüsnine bîtâb nigâh it
Ey bülbül-i cân hâlüni var sonra tebâh it

Âteş-ruhumumı şu'le-fürûz-ı gazab itdün
Ey dil sana kim derdi bakup rûyına âh it

Ey şâh-ı tegâfül-sipeh-i mülket-i 'işve
Peyk-i nigehün gâhi dile rûy-be-râh it

Gör girye ile çâk-i girîbân u figânın
Mecnûnuna da bir nazar-ı havsala gâh it

Hâk itse mahabbet gam-ı hüsniyle o mâhun
Yâ Rab bu ten-i sebzümi bir mihr-i giyâh it

Ma'şûk ile yek-hâl olup ey tâlib-i Yûsuf
Beytü'l-hazen'i ko yüri câyun bün-i çâh it

Hâlün görüp eyler sana ol şâhun terahhum
Bîçâre Fehîmâ ser-i kûyını penâh it
(Fehîm-i Kadim – G.23)

Ö.G.56.
Derûn-ı nâfe kim endîşe-i la'lünle demdür heb
Vücûdı celb-i bûy-ı zülf hırsından şikendür heb

Gazâlân-ı harem-veş mezheb-i ehl-i mahabbetde
Mürâ'ât-ı segân-ı kûy-ı dilber mültezemdür heb

Öper başına kor dil-hasteler dest-i irâdetle
Hâcer-âsâ senün her seng-i cevrün muhteremdür heb

Bu günden sonra şeftâlûlarından mevsim-i tahsîl
Ki nakd-i va'd-i ferdâ ile 'akd olmış selemdür heb

Kötek yir tûradur cem'iyyet-i helvâda 'âşıklar
O bezmün çâşnî-i ni'metinden mugtenemdür heb

Cebîn-i îffeti mersûm-ı dâg-ı şerm iden Sâbit
Gider sermâye-i gavga-ı dînâr ü diremdür heb
(Sâbît – G.27)

Ö.G.57.
Umulmaz mı tıfl-ı şûhdan şeftâlûlar virmek
Cihânda şimdi mi oldı nihâl-i tâze ber virmek

Hayât-ı tâze virmek denlü vardur mürde-i aşka
Cevânı lutf ile yâd itdiginden bir haber virmek

Çekilmiş meclis-i aşka gelür diyü dil-i zârı
Acab mi lutf-ı tab'-ı Kays'dan yârâna yer virmek

Leb-i şîrînüni sun agzuma cânâ sözüm dinle
Olur tûtîye güftâr itmege bâ'is şeker virmek

Hümâ-yı 'aşk besdür âşiyân-sâz-ı ser-i Yahyâ
Ne lâzım kendüsine Kays-âsâ derd-i ser virmek
(Şeyhülislam Yahya - G.205)

Ö.G.58.
Âşıkların hemîşe niyâzından incinir
Ol nâzenin-i işve ki nâzından incinir

Uşşâka bir belâsı da aşkın budur ki yâr
Âh-ı dil-i rakîb-nevâzından incinir

Dil-teng olur o gonce-dehen bâd-ı âh
Bûy-âşinâ-yı nefha-i râzından incinir

Bulmaz harîm-i kûyuna yol ol ki Ka'benin
Bâd-ı semûm-ı deşt-i Hicâzından incinir

Gâh olsa kûh kûh gamın Nâ'ilî gönül
Duşvârî-i nişîb ü firâzından incinir
(Nâ'ilî – G.59)

Ö.G.59.
Dil silsile-biksiste-i tedbîr degül mi
Dîvâne-i vâreste-i zencir degül mi

Âvârelere râbıta-i mihr ü mahabbet
Ser-rişte-i gîsû-yı girih-gîr degül mi

Âşık tutalum nâle-i cân-gâh idermiş
Ya gayret-i 'ışk âfet-i te'sîr degül mi

Ben âh idicek çîn-i ser-ebrû-yı dil-dâr
Âmâde-i sad-şîve-i ta'zîr degül mi

Fikr-i dehen-i dil-ber-i gül-ruhla Mezâkî
Dil safha-i pür-gonca-i tasvîr degül mi
(Mezâkî – G.416)

Ö.G.60.
Öyle mi nâzik geçer ol gamze-i câdû-firîb
Âşıka zahm urdugun idrâk ede anın rakîb

Ol ilâc etmekde âciz derdimin meftûnu ben
İkimiz de kurtulurduk geçse dermândan tabîb

Yâ bu gün olmuş yâ erte çekmeziz vuslat gamın
Yârdır çünkim bize dünyâ vü ukbâdan nasîb

Cezbe-i hüsne nice tâkat getirsin ehl-i aşk
Bir nigâh-ı germe döymez bin cihân sabr ü şekîb

Yâr u bîgâne müsellem tutsa ey Nef'î n'ola
Şi'rimin hep âşinâdır lafzı ma'nâsı garîb
(Nef'î – G.11)

Ö.G.61.

Dil-dâre gönül dilde mekân eyleyemez mi
Cânâneyi cân içre nihân eyleyemez mi

‘Uşşâka ne hâ’il olur ey husrev-i hûbân
Bir âh ile bin kûhı revân eyleyemez mi

Tutmış mıdur esrâr-ı gülû-gîr-i muhabbet
‘Âşık-ı ser-i kûyında figân eyleyemez mi

Bî-tâkat iderse ne kadar hüsn-i dil-ârâ
Pîrân-ı gamı ‘aşkı civân eyleyemez mi

Sad-merhale dûr olsa ‘Atâyî der-i dil-dâr
Dil himmet ile tayy-ı mekân eyleyemez mi
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.253)

Ö.G.62.

Cilvegâh istemezüz kûşe-i gamdan gayrı
Hem-zebân istemezüz sâgar-ı Cemden gayrı

Gelmemiş derd mi var bâdiye-i aşkundan
Ser-i bî-devletüme zıll-i keremden gayrı

Bu acebdür dil-i pür-sûz iderken mecrûh
Kimse dermân idemez yine o femden gayrı

Eylese çeşm-i hayâl âyîne-i kalbe nazar
Hiç sûret göremez şekl-i elemden gayrı

Söyleş ey Vecdî ehâdîs-i gamı hâme ile
Hem-zebân yok sana dünyâda kalemden gayrı
(Vecdî - G.66)

Ö.G.63.

Gider mi âşıkun gam hatır-ı endûh-gîninden
Hususa cevr mu’tâd ola dâ’im nâzenînînden

Dil ol pervâne-i germ-ülfet-i sûz-ı mahabbetdür
Olur bin şem’ peydâ gâhi âh-ı âteşininden

Nihan her kûşe-i çeşminde bin âşub ile fitne
Hazer ol gamze-i şûhun hazer ey dil kemîninden

Nice mestâne feryâd itmesün gülşende bülbüller
Çıkarmış yine her bir gonce bir cam âstîninden

Safâ-yı dehri gördük seyr-i bag itdük Neşâtîveş
Dil-i pür-dâg-ı lâleyle gülün çîn-i cebîninden
(Neşâtî – G.90)

Ö.G.64.
'Aşk ile imtizâc idemez râhat-ârzû
Lezzet-şinâs-ı gam olamaz 'işret-ârzû

Şemşîr-i gamzeden bile dil eylemez kabûl
Ol zahm-ı bî-vefâyı k'ola sıhhat-ârzû

Mahrûm-ı zevk-i hayret-i dîdârun olayum
Rûz-ı cezâ olursam eger cennet-ârzû

Zevk-i tahammül-i gam-ı hasret harâm ola
Ol bî-mezâk-ı 'aşka k'ola vuslat-ârzû

Âsîb-i hoş-dilîden emîn olasın müdâm
Ey Şehrî-i elem-taleb ü mihnet-ârzû
(Şehrî – G.109)

Ö.G.65.
Ruhlarun gösterme gel gülzâra Allah 'aşkına
Olmasun gel reşk ile sad-pâre Allah 'aşkına

Câna minnet hançerün tek tîr-i müjgân itmesün
Sîneye bir kabzadan sad pâre Allah 'aşkına

Lokma-i kurbân-ı 'aşkundan ko olsun hissemend
Vir segân-ı kûyuna bir pâre Allah 'aşkına

Gabgab-ı hûy-kerden itmiş 'âşıkı tefsîde-leb
Penbe ile gel su vir bîmâra Allah 'aşkına

Tâ-be-key ey kâ'id-i gümrâhi-i 'aşk-ı mecâz
Reh-nümâ ol bu dil-i nâ-çâra Allah 'aşkına

Kâmi-i dil-hasta nakd-ı cânı nezr-i 'aşk idüp
Varını sarf eyledi bî-çâre Allah 'aşkına
(Kâmi – G.181)

Divan şiirinde aşk, âşık-mâşuk-rakip çerçevesinde işlenir. Şüphesiz bu üçgenin en önemli öğesi âşıktır. Âşık karşımıza şairin kimliğinde çıkar. Çoğunlukla acı çeken, sevgilinin hasretiyle yanıp tutuşan, ondan gelen her türlü cefaya ve lutfa razı olan, vuslat özlemiyle yanıp tutuşan, sevgilinin rakibe yakınlaşmasına büyük sabır gösteren bu âşık tipi karşısında, âşığa eziyet çektirmekten hoşlanan, bunun için

özellikle rakibi kullanan sevgili tipiyle karşılaşıyoruz. Her yönüyle mükemmel olan sevgiliyi kendi başlığı altında daha ayrıntılı olarak inceleyeceğiz.

"Aslında rakip de bir nevi âşıktır; ama sevgili karşısında âşığa göre daha şanslıdır. Rakibin görevi, âşıkla sevgilinin arasına girerek âşığı sevgiliden uzaklaştırmaktır. Âşık, ortada bir rakip olsa da olmasa da sevgili karşısında hep talihsizdir" (Çeltik, 2010:136).

619 gazelde rastladığımız âşık tipine karşılık 2393 gazelde mâşûk, 118 gazelde ise rakiple karşılaşıyoruz. Nâbî'nin 177, Sâbit'in 124, Nev'î-zâde 'Atâyî'nin 98, Fehîm-i Kadîm'in 66, Kâmi'nin 55, Mezâkî'nin 47, Şehrî'nin 20, Nâ'ilî'nin 14, Vecdî'nin 13, Şeyhülislam Yahyâ'nın 4, Nef'î'nin 1 gazelinde âşık yer alırken rakip; Sâbit'in 42, Nâbî'nin 34, Kâmi'nin 17, Nev'î-zâde 'Atâyî'nin 16, Fehîm-i Kadim'in 5, Şeyhülislam Yahyâ'nın 3, Nâ'ilî'nin 1 gazelinde karşımıza çıkar. "Sevgili"ye dair ayrıntıları ilgili konu başlığında vereceğiz.

Ö.G.66.

Kan ağlamadır âdet-i dîrîne-i âşık
Hûnâbe-i dildir mey-i dûşîne-i âşık

Hurşîde değil tâb-ı tecellâ-yı cemâle
Tercih olunur safvet-i âyîne-i âşık

Zerrâtı gamın şevk ile hep raksa getirdi
Hurşîd gibi sîne-i bîkîne-i âşık

Cân gibi eder gevher-i aşkın yine pinhân
Sad pâre de olsa sadef-i sîne-i âşık

Olmazsa eğer Nâ'ilî-i haste-dil efsûs
Pîrâye-dih-i vuslat u gam-pîşe-i âşık

(Nâ'ilî – G.196)

Ö.G.67.

Helâk-i 'aşkuna olmaz çü bîm-i cân mâni'
Ferâgat etmezem olsa eger cihân mâni'

Şu'â'-ı rûyun olur perde-i hayâdan fâş
Olur mı pertev-i mehtâba kehkeşân mâni'

İlâhi etme nasîb-i hümâ-yı şu'le-i 'aşk
Olursa nâvek-i dildâra üstühân mâni'

Dil-i rakîb-i bed-ahter nedür ki hâ'il ola
Hadeng-i âhuma olmaz nüh-âsumân mâni'

Hayâl-i yâr ile halvet-nişîn-i tecrîdüz
Fehîm sen de gelüp olma her zaman mâni'
(Fehîm-i Kadim – G.151)

Ö.G.68.

Hüsnün temellük-i dile hayl ü haşem çeker
Zülfün siyâh sancak ü kaddün 'alem çeker

Âşûb-ı bâz-ı gamze ki çeşmün kolundadur
Tınmaz mahabbet ehli de herkes elem çeker

Kâlâ-yı bûse almadı cân belki kurtılur
Her ne çekerse düzd-i dil-i mültehem çeker

Bir mü'min olsa âh ipin çekse kâfirün
'Âşık rakîbden nice bir derd ü gam çeker

Güncişk-i rûh muztarib olmış figân ider
Mâr-ı şikâr-pîşe-i emmâre dem çeker

Söylen şu genç yoldaşa heb ihtiyârlar
Döymez bu vaz'a yola çekerler sitem çeker

Ey mâh-pâre derd-i derûn tâ cigerdedür
Sâbit fakîr haylî zemândur verem çeker
(Sâbit - G.89)

Ö.G.69.

Dilde ki senün âteş-i aşkun eseri var
Âh eylese göynini yakar bir şereri var

Der-kâr olıcak sanat-ı teshîrde gamzen
Cibrîli dahi zülfüne bend itse yiri var

Nâz itse n'ola ehl-i mahabbet yem ü kâna
Dünyâya deger anlarun özge güheri var

Tâg olsa nigâhına tayanmaz dil-i âşık
Ol âfetün Allâh ne zâlim nazarı var

Gencîne-i esrârını açsa n'ola Vecdî
Sandûka-i tabında göreydün neleri var
(Vecdî – G.12)

Ö.G.70.

Ruhında bâdeden yârun ki âb u tâb olur peydâ
Derûnumda benüm bir ma‘den-i sîm-âb olur peydâ

Hayâl-i halka-i zülfünle eşküm düşse deryâya
Zamân-ı haşre dek gird-âb ber-gird-âb olur peydâ

Ne dem olsa hayâlün cilve-rîz-i âsmân-ı dil
Fezâ-yı ‘âlem-i endîşede meh-tâb olur peydâ

Serün sen âşinâ-yı secde-i ‘aşk eyle de seyr it
Gönül ebrû-yı hubândan sana mihrâb olur peydâ

İrâde itse bir emrün ta‘alluk fethine Nâbî
Ana etrâf-ı nâ-me’mûldan esbâb olur peydâ
(Nâbî – G.8)

Ö.G.71.

Ebrû vü müjen tîg-i cefâ tîr-i kazâdur
Ol kâkül-i pür-çîn ise emvâc-ı belâdur

Aşûb u fitendür hat u hâlün senün ey mâh
Ol gamze-i hûn-rîz ise bir hışm-ı Hudâdur

Zülf-i siyehün dâm-ı giriftârî-i uşşâk
Bîmâr gözün derd-i derûn-ı zu’afâdur

Zehr akmada her bâr rakîbünse yüzünden
Her bir sözi öldürmese de câna cefâdur

Çün hükm-i kazâdur bu cefâlar bu belâlar
Yahyâ’ya düşen cân ile teslîm ü rızâdur
(Şeyhülislam Yahyâ – G.78)

Ö.G.72.

Gelüp üftâdeler saf saf olup ‘arz-ı niyâz eyler
O şûh-ı nâzenîn anlar niyâz itdükçe nâz eyler

Sakın mücrim idinme gamze-i gammâz-ı dil-dârı
O bir ser-mest-i bî-pervâdur âhir keşf-i râz eyler

Dil-i âhen-nihâd-ı dil-bere te’sîr ider lâ-büd
Kaçan ‘âşık derûn-ı dilde âh-ı cân-güdâz eyler

Düşenler râh-ı ‘ışka şevk-i fikr-i vasl-ı yâr ile
Ne reh-zenden hazer ne terk-i serden ihtirâz eyler

Belâ-yı hicr ü sevdâ-yı ser-i zülfünde sultânum
Mezâkî dahi çok endîşe-i dûr u dırâz eyler
(Mezâkî – G.133)

Ö.G.73.
Bî-çâre dil ki bâr-ı gam-ı erguvân çeker
Bir pehlevân gibi saga sola kemân çeker

Gûyâ çeküp ider gülini hârdan cüdâ
'Âşık kaçan rakîbün elinden civân çeker

Ol şeh-süvâr gayrıları çignedür dirîg
Görseysi ben fütâdeyi nâ-geh 'inân çeker

Sabr u karâr tutdı yanup dilde nâr-ı 'aşk
Hicrân şebinde sanma ki 'âşık duhân çeker

Âh-ı şerer-feşân ile 'aşk ehli bellüdür
Dâ'im 'Atâyî bir 'âlem-i zer-nişân çeker
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.63)

Ö.G.74.
Cânân odur ki serkeş ola mübtelâsına
Âşık odur ki nâzı geçe dilrübâsına

Bir güft ü gûda yüz nigeh-i çeşm-i çâr ile
Aşk olsun ol mu'âmelenin âşinâsına

Ne tercümân-ı gamze gerek âşıka ne nâz
Dilber mukayyed olmayıcak müdde'âsına

Ne eşk-i dîde lâzım olur dilbere ne âh
Âşık tahammül eylemeyince cefâsına

Nef'î bize ne gamze gerek ne nigâh-ı dost
Biz mâ'iliz güzellerin en bî-vefâsına
(Nef'î – G.114)

Ö.G.75.
Dil sensiz olan meclis-i 'ayş u demi n'eyler
Zehr-âb-ı sitemle tolı câm-ı Cemi n'eyler

Agyâr ile 'âlemde ola dem-be-dem ol şûh
Âdem tutalum cennet imiş 'âlemi n'eyler

Bî-perde inen sûz virür âh-ı niyâza
Kânûn-ı dilün nagmesi zîr u bemi n'eyler

Bend irmiş iken dilleri zîr-i külehinde
Ol şeh dagılup zülf-i ham-ender-hamı n'eyler

Ruhsâr-ı 'arak-rîzi ki i'câz-ı hüsündür
Yohsa gül-i hûrşîd-nümâ şeb-nemi n'eyler

Şâd olsa bile nîm-nigâhun ile 'âşık
Agyâra nevâzişden irişen gamı n'eyler

'Uşşâka yeter hasret ile âh u enîni
Kâmî elem ü gamda yatan hem-demi n'eyler
(Kâmî – G.74)

Ö.G.76.

'Âşık dil-figârî gibi derdmend olur
Ne müntefîd-çâre ne sıhhat-pesend olur

'Âşık o telh-kâm-ı tarabdur ki nûş-hand
Gelse leb-i halâvetine zehr-hand olur

'Âşık cihânda kadri gibi pest ise n'ola
Âh-ı eser-şikâri icâbet-kemend olur

'Âşık ne denlü dîde-fütâd ise de yine
Yekke-süvâr-ı himmet-i 'âlî-semend olur

'Âşık iderse cem'-i rakîbânla imtizâc
Şehrî-i hoş-tab' gibi hûbân-pesend olur
(Şehrî - G.44)

Ö.G.77.

Gamzen ki ola böyle füsûnkâr-ı mahabbet
Eyler dil-i Cibrili giriftâr-ı mahabbet

Sad fitne ile turralarun olsa da hem-dest
Olmaz yine gamzen gibi mekkâr-ı mahabbet

Hem âfet-i dil hem sebeb-i rahât-ı cândur
Uymaz hele birbirine etvâr-ı mahabbet

Nazunda olan hâleti bulmaz dil-i 'âşık
İtsen ne kadar lutf ile izhâr-ı mahabbet

Cevrünle n’ola başka safâ bulsa Neşâtî
‘Âşık mıdur ol kim ola gam-hâr-ı mahabbet
(Neşâtî – G.14)

Aşk söz konusu olduğunda aşkın doğduğu ve yaşadığı yer olarak telakki edilen kalbin de öne çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Klasik edebiyatta “kalp” kelimesi yerine “gönül” sözünün kullanımı daha yaygındır. Gönül, aşkın her türlü tezahürünü yansıtmak için araç olarak kullanılır. Öyleki şairler çoğu zaman kendi hâllerini gönülleri üzerinden ifade ederler. Bu hâl beyânı çoğunlukla aşk hususunda olmakla birlikte şairlerle ilgili başka durumlarda da söz konusu olabilmektedir. Aşkın şairler tarafından gazellerde sıkça kullanıldığını biliyoruz. Öyleyse “aşkın evi” olarak nitelendirebileceğimiz gönlün de gazellerde fazlaca karşımıza çıkması kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim 934 gazelde gönülle karşılaşıyoruz. Nâbî 183, Mezâkî 147, Fehîm-i Kadim 105, Nev’î-zâde ‘Atâyî 88, Nâ’ilî 86, Sâbit 84, Kâmi 65, Şehrî 58, Şeyhülislam Yahyâ 42, Neşâtî 37, Vecdî 28, Nef’î 11 gazelinde gönüle yer verir.

Ö.G.78.

Reşk-i mahabbetünle ‘adûdur benümle dil
Gavgâ-yı gamda ‘arbede-cûdur benümle dil

Âgûşı hasretiyle o şûhun miyânını
Deryâ-yı gamda iki kedûdur benümle dil

Benden o jeng-yâb ü ben andan safâ-pezîr
Âyîne gibi rûy-be-rûdur benümle dil

Ben çâk çâk-i hasretüm ol pîç pîç-i derd
Çün zülf ü şâne mûy-be-mûdur benümle dil

Ben eşk-rîz-i firkat o hûn-âbe-pâş-ı gam
Bezm-i elemde câm ü sebûdür benümle dil

Nâbî fesâd gelmiş anun da dimâgına
Bezm-i suhanda bîhude-gûdur benümle dil
(Nâbî – G.478)

Ö.G.79.

Her kâküle sad-pâre gönül şânelüg eyler
Her silsile-i turraya dîvânelüg eyler

Sevdâ-yı gam-ı zülf ü cünûn itdi serâpâ
Bîçâre dili göre yine ferzânelüg eyler

Te'sîr-i hayâl-i nigeh-i çeşm-i bütândur
Tab'um dil-i sermestüme meyhânelüg eyler

Mir'ât-ı tecellî olalı sîne-zamîrüm
'Aks-i mey-i dîdâr ile peymânelüg eyler

Dil gûşe-i çeşminde mekân ideli yârün
Mahmûr da olsa yine mestânelüg eyler

Hüsni ki odur şem' şebistân-ı hatında
Ancak yine hâli ana pervânelüg eyler

Âgûş-ı hayâlinde iken meskeni her şeb
Gördükçe Fehîm'i yine bîgânelüg eyler
(Fehîm-i Kadim – G.54)

Ö.G.80.

Verziş-i âh ederek şu'le-nijâd oldu gönül
Nakş-ı hüsnün görüp âşufte-nihâd oldu gönül

Olmadı mahrem-i pâ-bûs-ı segân-ı kûyun
Gerçi hâtırdan o sevdâ ile yâd oldu gönül

Âteş-i hüsnüne hemsâye olup zülfünde
Âh-ı dûzah-şerer-i bârika-zâd oldu gönül

Aşk-ı tedrîc ile kâm-ı dili hırmân edeli
Düşmen-i tâli'-i pür-şûr u fesâd oldu gönül

Nâ'ilî-veş n'ola ahvâli perîşân olsa
Nakş-ı hüsnün görüp âşufte-nihâd oldu gönül
(Nâ'ilî – G.232)

Ö.G.81.

Füsûn ki çeşm-i mest-i yâre laf-ı ihtisâs eyler
Gazâl-ı dil degül âhû-yı kudsî iktinâs eyler

Sebû-yı dildeki hûn-âbeyi yâd-ı hatunla 'ışk
Şarâb-ı miskit-âsâ ber-güzâr-ı bezm-i hâs eyler

Mukâbil eylemiş mir'ât-ı muhmât-ı güli gerdûn
Yüzin penbeyle örtüp nergisün çeşmin kısâs eyler

Metâ'-ı derd virmiş 'âşıkun dermânın almışdur
Ser ü sâmânın alsa cümle ol deyne takâs eyler

Ruhun ıtlâkına hatt-ı hümâyûn eyleyüp ihrâc
Dil-i mahbûsı zindân-ı mahabbetden halâs eyler

Degül bârân-ı gam âteş de yagsa kaydı yok Sâbit
O dil kim bâm-ı ‘ışkun zîr-i mîzâbın menâs eyler
(Sâbit – G.80)

Ö.G.82.
Dil-rübâ hercâyi sen âvâre oldun ey gönül
Bir devâsız derd içün bî-çâre oldun ey gönül

Kanı insâfun seni dil-ber nice alsun ele
Vardugunca sen de âteş-pâre oldun ey gönül

Senden özge dahı nesnem var mı yâre çekmege
Gerçi tîg-i cevr ile pür-yâre oldun ey gönül

Tîri âhenden geçer şemşîri taşa kâr ider
Tutalum âhen yâ seng-i hâre oldun ey gönül

Hânkah-ı şehri ma’mûr eyledün Yahyâ gibi
Bu harâbât içre kim mey-hâre oldun ey gönül
(Şeyhülislam Yahyâ – G.215)

Ö.G.83.
Bir lahza beni bî-gam-ı yâr eyleme yâ Rab
Bî-şevk u mahabbet dili târ eyleme yâ Rab

Bu sîneyi kim mahzen-i derd-i dil ü cândur
Dünyâ gamına cây-ı karâr eyleme yâ Rab

Nev-reste-gül-i âl gibi eyle şüküfte
Dâg-ı dilümi köhne-bahâr eyleme yâ Rab

Hâlet-dih-i aşk olmayıcak cürası kalbe
Rıtl-ı mey-i zevkı dile bâr eyleme yâ Rab

Vecdîye nasîb itmez isen verd-i visâlün
Her dem anı âzürde-i hâr eyleme yâ Rab
(Vecdî – G.2)

Ö.G.84.
Diller nice bir çâh-ı zenahdânına düşsün
Sâyen gibi zülfün de ko dâmânına düşsün

Çöz zülfünü bârî bu bahâneyle dil-i zâr
Geh gerdenine gâh girîbânına düşsün

Şâne ko ciger pârelesin sîne değil tek
Dil pâyına yüz sürmek içün yanına düşsün

Cânbâz gibi gör ne mu'allak atar dil
Bir kere hele turra-i pîçânına düşsün

Dil verdi ise gamze-i hûn-rîzine Nef'î
Biçâre hemân hançer-i bürrânına düşsün
(Nef'î – G.94)

Ö.G.85.

Hûblar ser-keş olur serv-veş âzâde olur
Döşenür sâye-sıfat ehl-i dil üftâde olur

Sâde Rûm ili ile câna düşer âteş-i hâl
Câm-ı Cem'dür dil-i 'âşık su kosan bâde olur

Ham-ı zülfünde gönül çille-i merdân çıkarur
Hat-ı 'ârız ana âb üstine seccâde olur

Dilde cân gibi nihân eyle hayâl-i yâri
Vuslat istersen eger yâr ile tenhâda olur

Ni'met-i valsa mey-i la'le tekellüf mi kalur
Ey 'Atâyî dil ü dil-ber ki bir arada olur
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.89)

Ö.G.86.

Bü'l-'aceb şeb-çerâgdur gönlüm
Mâye-sûz-ı dimâgdur gönlüm

N'ola berk ursa nûrı sînemde
Kurretü'l-'aynı dâgdur gönlüm

Tâze-dâgıyla gül gül olmışdur
Hâne-ber-dûş-ı bâgdur gönlüm

Ârzû-yı nüvîd-i vuslat ile
Kûçe-gerd-i sürâgdur gönlüm

Böyle ser-germ-i şevk-i vuslat iken
Perde-dâr-ı ferâgdur gönlüm

Bülbül-i hoş-nevâ iken hayfâ
Gerd-i baht-ı zâgdur gönlüm

Ey Mezâkî şarâb-ı ‘ışk ile pür
Turfe-la’lin ayagdur gönlüm
(Mezâkî – G.304)

Ö.G.87.
Gülistân-ı dilün kim gülleri dag-ı belâdur hep
Nesîmi âh-ı hasret cûyı eşk-i gam-fezâdur hep

Perişân olmamak mümkin midür ‘ışkunla diller kim
O müşgin turra-i pür-hâm gibi ser-der-hevâdur hep

N’ola hûn-ı ciger rîzân olursa şîşe-i dilden
Gelen dest-i sitemle dem-be-dem seng-i cefâdur hep

Gönül pür-tâb-ı hasret ‘ışk ile ben âteşem âteş
Mezâyâ-yı kelâmüm ser-be-ser sûz-âşinâdur hep

Neşâtîveş ki sad âşub ile hatır perişândur
Bu şûr u fitneye bâ’is o kâfir mâcerâdur hep
(Neşâtî – G.8)

Ö.G.88.
Dil oldı germî-i ‘aşkun ile tâbdan mahzûz
O şû’leveş ki olur ıztırâbdan mahzûz

Garîb kaldı gönül mâ-beyende sulh-misâl
Ben ilticâdan o şûh ictinâbdan mahzûz

‘Aceb mi bahtum ile olsa ye’s-i germ-ülfet
Olur mizâc-ı ‘ataş çün serâbdan mahzûz

N’ola olursa ciger-teşne-i cerâhat-reşk
Olur gönül sitem-i intihâbdan mahzûz

Olur mı sâye-nişîn-i hümâ-yı devlet olan
Mezâk-ı Şehrî-i hâne-harâbdan mahzûz
(Şehrî - G.70)

Ö.G.89.
Feryâdumuzı gûş-zed-i dâd ide bilsek
Bir nîm-nigâh ile dili şâd ide bilsek

Ol seng-dile âhumuz eylerdi eser biz
Her mûyumuzı tîşe-i Ferhâd ide bilsek

‘Arz itmek olur hâl-i dil-i yâre mufassal
Agyârı birer hâl ile ib‘âd ide bilsek

Şeh-bâz gözi bir nigeh-i merhamet itse
Mürg-i dilümüz der-hor-ı sayyâd ide bilsek

Çeşminden ümîd eyler idük merhamet ammâ
Bîdâr olacak mertebe feryâd ide bilsek

Olurdı ‘aceb cilvegeh-i şâhid-i maksûd
Beyt-i dili ihlâs ile âbâd ide bilsek

Kâmî nigeh-i mestine tâkat getürürdük
Rûy-ı dili âyîne-i fûlâd ide bilsek

(Kâmi – G.121)

Klasik edebiyatta âşığın en büyük ikilemi vuslat ve ayrılıktır. Sevgiliden ayrı olmak âşığı her zaman kedere sürükler ama âşığın kaderi budur. Âşığın en büyük arzusu sevgiliye kavuşmaktır ama bu bir türlü gerçekleşemez, gerçekleşse bile bu an ya çok kısadır ya da âşık sevgilinin yanında kendinden geçerek zamanı değerlendiremez. Şüphesiz âşığın sürekli hasret çekmesi onun aşkını besleyen ve büyüten en önemli unsurdur. Âşık her ne kadar ayrılıktan şikâyetçi gibi görünse de onu “âşık” kılan sevgiliden ayrı olmasıdır. Nitekim “aşk” vuslata erdiği zaman bu duygu gücünü yitirecektir.

“Vuslat denilen şey, sonunda ayrılık ihtimali olduğu için, gerçek âşığın pek de istediği bir şey sayılamaz. Çünkü bir âşık, vuslatı isteyeceğine ayrılığın devamlı artan acısını isteyerek aşk mesleğinde bir gömlek daha yükselmek, sevgilinin yolunda kendini olgunlaştırmak ister. Aşkta vuslat istemek acemilik, kendini bilmezlik ve hamlık göstergesidir. Çünkü vuslata giden yolun uzunluğu veya kısalığıdır ki aşkın ömrünü belirler” (Pala, 2007:19). Bu nedenledir ki âşık, vuslatın özlemiyle yanıp tutuştuğunu dile getirse de hasretin hüznünden ve sevgiliden ayrı olmanın beslediği aşktan bir türlü kendini kurtaramaz.

Pektaş ise âşık (şair) hakkında şunları söyler:

> “Şair, sevgili karşısında çoğu zaman edilgen bir pozisyondadır, hiçbir zaman sevgiliye kavuşma konusunda yeterli adımları atmaz. Onun yaptığı her fırsatta canını ortaya koymak ve şiir yazmaktan ibarettir. Çok sık olmasa da ona sarılmayı, onu öpmeyi talep eder. Sevgili ise âşığı reddeder. Elbette ki sevgilinin gerçekten âşığı reddedip reddetmediğini bilmiyoruz. Çünkü şiir âşık olan şairin

beyanıdır. Dolayısıyla talep eden de reddeden de yine aynıdır. Böylelikle seven ve sevilen arasında bir çeşit döngü oluşmuş olur" (2010: 488).

İncelediğimiz gazellerin 87'sinde ayrılık, 88'inde vuslat konu edilir. Nâbî 29, Nev'î-zâde 'Atâyî 19, Sâbit 17, Mezâkî 12, Kâmi 4, Fehîm-i Kadim 3, Şehrî 2, Vecdî 1 kez gazellerinde ayrılığı konu alırlar. Vuslat ise Nâbî'nin 54, Nev'î-zâde 'Atâyî'nin 15, Kâmî'nin 8, Sâbit'in 8, Mezâkî'nin 2, Fehîm-i Kadim'in 1 gazelinde konu olarak yer alır.

Ö.G.90.

Dem-i visâlde dün ıztırâb idüp gayet
Soyınca gömlegini bulmadum tumâ'niyyet

Recâ-yı vuslat ile câme-hâbda 'âşık
O nâz-pervere bâr olma eyleyüp sıklet

Rakîbi dögmeyi dildâr kâr idinmişdür
Kolına kuvvet ü kâr-ı helâline bereket

Cünûn-ı 'ışk ile bîmâr-hânede agyâr
Hîç ushanurmıdı ammâ kötekdedür hikmet

O şûh Sâbiti künc-i firâka kısdırmış
Anunla şimdi o nâ-kâma kasdıdur minnet

(Sâbit – G.36)

Ö.G.91.

Gûşe-i çeşmini biz gûşe-i mihnet bilürüz
Sîne-i sîmîni meydân-ı mahabbet bilürüz

Nice gerdân iderüz sîneyi peykânından
'İllet-i firkate dârû-yı ifâkat bilürüz

Bî-dimâg olmışuz ol mertebe hicrândan kim
Yâr teklîf-i visâl eylese zahmet bilürüz

Na'rasız geçmegi meh-pârelerün kûyından
Kesr-dâdende-i nâmûs-ı melâmet bilürüz

Nahvet u nâz ile düşnâmını yârün Nâbî
Haste-i mihnete ta'vîz-i selâmet bilürüz

(Nâbî – G.297)

Ö.G.92.

Ne neş'edür ki cünûnı yıkar şarâb-ı firâk
İlâhî eyleme ehl-i dili harâb-ı firâk

Yeter çemen-gehümi eyledün felek pâmâl
Ki oldı tohm-ı dilüm berk-ı şu‘le-tâb-ı firâk

Felek felek ide cismün İlâhî hâkister
Nücûm-veş şerer-i âh-ı bî-hisâb-ı firâk

Tokınma çarhuma tîg-i cefâ ile ey mâh
İder seni dahı âteş-i şihâb- firâk

Yapar müfettihü’l-ebvâb hâne-i vaslı
Açar velîk ana sad-hezâr bâb-ı firâk

Firâk gerçi beni yakdı ben de âhumla
Hemîşe olmadayam bâ’is-i ‘azâb-ı firâk

Murâdı derd idi elhamdülillâh oldı Fehîm
Bu nâ-müsâ‘ide tâli‘le kâm-yâb-ı firâk
(Fehîm-i Kadim – G.162)

Ö.G.93.

Cân virürdük vasl-ı cânâne firâkı olmasa
Kim kaçardı ölmeden yâr iftirâkı olmasa

Bin yaşardı irişen âb-ı hayât-ı vuslata
Zehr-i câm-ı hicr-i derd ü iştiyâkı olmasa

Yâr içün cân u cihândan geçmez idi ehl-i ‘aşk
Ârzû-yı haşr u ümmîd-i telâkî olmasa

Defter-i ‘ömre geçerdi hançer-i rây-ı resîd
Va‘de-i nakd-i visâl-i yâr bâkî olmasa

Seyl-i eşk ile ‘Atâyî def‘ olurdı sûzumuz
Lâle gibi dilde sevdâ ihtirâkı olmasa
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.203)

Ö.G.94.

Bir dahi gitdi gelmedi ol mâh-pâremüz
Nerd-i elemde düşmedi nakş-ı dü-bâremüz

Encüm-şümâr-ı tîre-şeb-i hasretüz meded
Mahv oldı nûr-ı dîde vü tâb-ı nezâremüz

Yok şâm-ı hicre tâkat ü togmaz o meh-likâ
Kaldı sabâh-ı haşre tulû’-ı sitâremüz

Böyle kalursa rîziş-i hûn-âb-ı çeşm-i ter
Hem-reng-i la'l-i nâb olur seng-i hâremüz

Yok çare derd-i fürkate şimdi Mezâkîyâ
Bî-çârelikden özge meger var mı çâremüz
(Mezâkî - G.188)

Ö.G.95.

Ol dem degül midür ki ese rûzgâr-ı vasl
Vakt olmadı mı kim ire fasl-ı bahâr-ı vasl

Vîrâne oldı hâne-i dil eylesen nola
Ben âşık-ı kemîneni gencîne-dâr-ı vasl

Zülfün gibi uzun gelür ey meh leyâl-i hicr
Az görinür ruhun gibi bana nehâr-ı vasl

Hayf u dirîg bezm-i ezelde sunulmuş
Erbâb-ı tab'a câm-ı mey-i hoş-güvâr-ı vasl

Yahyâ giderse komasa hâşâk-ı gussayı
Gülzâr-ı dilde olsa revân cûybâr-ı vasl
(Şeyhülislam Yahyâ – G.232)

Aşkın âşıktaki tezâhürü çoğunlukla gam şeklindedir. Sevgilinin cefâsı, uzayıp giden ayrılık âşığın cânına derdi, feryâdı, hüznü, gönül yarasını, âhı, acıyı, hasreti, yanık bir ciğeri, gözyaşını ve ızdırabı taşır. Aşkın en önemli nişâneleri sayılan bütün bu unsurlar, aşkı konu alan gazellerde sıkça karşımıza çıkmaktadır.

Pala, aşk ve âşıklık için şunları söyler:

> "Eski âşıkların sözcüleri konumunda olan ve kendileri de birer âşık olmak bakımından övünen şairler derler ki: 'Keşke yaşamış bütün âşıkların karşılaştıkları zorlukları tek başıma ben göğüsleseydim… Böylece bütün aşkların lezzetini(azabını) ben tatsaydım da, önce de sonra da onu benden gayrisi yaşamasaydı.' Bu anlayış, divan şiirinde her şeyin en ideal, en mükemmel biçimde kurgulanmasından kaynaklanan bir bakış açısını yansıtır. Çünkü divan şiirine göre kara en kara, beyaz en beyazdır. Sevgili, güzellerin en güzeli; rakip, kötülerin en kötüsüdür. Boy servi, yanak gül, diş inci vb. her şey kendi cinsinden en mükemmel olanla ölçülür. Bu ölçülerin ortası asla kabul edilemez, noksanlık, eksiklik sayılır. Bu durumda bir âşığın aşkı da elbette hem acı hem de lezzet bakımından en mükemmel olanı içerir. *Azap* kelimesi her iki anlamı da karşıladığı için âşık daimî bir aşk azabı içindedir" (2007:18).

Bu durumda bahsini ettiğimiz aşk nişâneleri âşığın azabına tekâbül eder ki bütün bu azap, âşığa aslında müthiş bir lezzet vermektedir.

İncelediğimiz gazellerde gam 193, âh 74, hasret 23, cân 16, yanmış ciğer 9, gözyaşı 5, gönül yarası 5, acı 3, hüzün 3, dert 3, cefâ 2, feryat 1, ızdırap 1 gazelde konu olarak yer almaktadır.

Ö.G.96.

İncinme cevrine dahi ol mâh tâzedir
Bilmez nevâziş-i dili bi'llah tâzedir

Bîgânelerle cünbişi ol nahl-i nevresin
Âha havâle eyler idim âh tâzedir

Gözler görüp o mâhı kulaklar işitmemiş
Guft u şenîdi âleme her gâh tâzedir

Ol mâh-ı nev rakîb ile yabana gitmesin
Bilmez ne oldugun hatar-ı râh tâzedir

Olmuş berât-ı hüsnüne kayd-ı hayât o hatt
Hatt tâze hüsn tâze o nevcâh tâzedir

Ey Nâ'ilî sakın dem-i serd-i hezârdan
İncinme cevrine dahi ol mâh tâzedir
(Nâ'ilî – G.76)

Ö.G.97.

Böyle germ olmaz idi meclisi rindân-ı gamın
Olmasa hûn-ı ciğer bâdesi mestân-ı gamın

Sarsar-ı âh ede eczâ-yı vücûdun berbâd
Ne revâdır ola uşşâk perîşân-ı gamın

Tâbiş-i mihr-i ruhun dilleri pürhûn etdi
Gevheri reng-pezîr oldı yine kân-ı gamın

Sahn-ı bâğ-ı dile uğratma semûm-ı âhın
Olmasın gülleri pejmürde gülistân-ı gamın

Nâ'ilîdir yine her hâl ile ey âfet-i cân
Âşık-ı haste dilin bîser ü sâmân-ı gamın
(Nâ'ilî – G.199)

Ö.G.98.

Tâb-ı dilden cûş idince 'aşk-ı şûr-engîzümüz
Oldı serhôş-ı fenâ cümle vücûd-âmîzümüz

Biz ki mest-i neşve-i esrâr-ı hüsn-i dilberüz
Bâde-i hasretle pürdür sâgar-ı leb-rîzümüz

Gelmişüz nezzâre-i hâl-i cemâl-i yârdan
Dâg-ı hasretdür dil-i ‘uşşâka dest-âvîzümüz

Bahtumuz hâb içre olsun tâ-kıyâm-ı subh-ı haşr
Pâsbân-ı dil yeter bu nâle-i şeb-hîzümüz

Oldı feyz-i âfitâb-ı hüsn-i ‘aşk ile Fehîm
Nice mihr-i enverîdür zerre-i nâçîzümüz
(Fehîm-i Kadim – G.130)

Ö.G.99.
Cânumuz vakf-ı tîg-i nâz idelüm
Zahm urdukça bir niyâz idelüm

Çeşmine murg-ı cânı gösterelüm
Kebk ile sayd-ı şâhbâz idelüm

Gamze-i çeşm-i şûh-ı gammâzın
Dîdebân-ı metâ‘-ı râz idelüm

Bezm-i ‘uşşâka eyleyüp teklîf
Der-i âşûb-ı haşrı bâz idelüm

Biz ki tarz-ı Rızâ-pesend olduk
Sihr-i i‘câzı da tırâz idelüm

Dil-i zâr-ı Fehîm ile ikimüz
Turmayup âh-ı cân-güdâz idelüm
(Fehîm-i Kadim – G.221)

Ö.G.100.
N’olurdı la’lüne bir reşha eylese tevfîz
Bilür ki cânum o şerbet ucından oldı marîz

Kenâr-ı havz-ı hayâlünle gavs idüp tenhâ
Gamunla sohbet-i hâs eyledün ‘amîk ü ‘arîz

Firâk-nâmeyi tesvîd eyleyüp bu gice
Sabâh olınca ne zahmetle eyledüm tebyîz

Bütân-ı nâza iderdüm libâs-ı nev peydâ
Kumâş-ı cân-ı ‘âzîz olsa kâbil-i teb’îz

Elinde kâse-i mey gösterüp kinâye ile
Harâret-i ciger-i Sâbite ider ta'riz
(Sâbit - G.176)

Ö.G.101.

Dâgsız bir sîne var mı şem'-i rûyundan senün
Dil-perîşân olmaduk kim kaldı mûyundan senün

Geh tegâfül geh sitem gâhî gazab gâhî 'itâb
Zahmsuz dönmek nasîb olmadı kûyundan senün

İki müjgân bir yire gelmekden oldı nâ-ümmîd
Gamze-i hâtır-şikenle güft-gûyundan senün

Eşk ü âhı eylemezdi zîr ü bâlâya revân
Kalsa 'uşşâkunda tâkat cüst-cûyundan senün

Kimsede kalmadı şemm-i nâfe-i çîne dimâg
Ârzû-yı çîn-i zülf-i müşk-bûyundan senün

'Arz-ı hâl eylerdi Nâbî mâcerâ-yı hasretin
Hâme sûzân olmasa te'sîr-i huyundan senün
(Nâbî – G.444)

Ö.G.102.

Sıma âyîne-i kalbüm hazer kıl inkisârumdan
Beni hâk ile yeksân eyleme sakın gubârumdan

Yele virdi neşâtum kâr u bârın bâd-ı âhumla
Figân baht-ı siyâhumdan şikâyet rûzgârumdan

Biri hûrşîd-i 'âlem-tâb u biri mâh-ı bedr olmuş
Çıkup iki şerer eflâke âh-ı pür-şerârumdan

'Aceb nice bulupdur ben nahîfi derd ü gam bilsen
Nişân hod kalmamışdur za'f ile cism-i nizârumdan

Ricâm oldur Hudâdan ol kıyâmet kaddi göstersin
Şu dem ki gözüm açup turam ey Yahyâ mezârumdan
(Şeyhülislam Yahyâ – G.280)

Ö.G.103.

Âhum tuyurup 'aşkumı 'uşşâk arasında
Bir gulguledür kubbe-i nüh-tâk arasında

Bezmünde şehâ nukle iki sîm-tabakdur
Ay ile güneş çarh-ı nüh-atbâk arasında

Var ise der-i dil-ber arar ki yakup şem‘
Âhum tolanur her gice âfâk arasında

Cân u dil içün incinüp ol yâr dimiş kim
Kaldum bu iki ‘âşık-ı müştâk arasında

Yârâne ‘Atâyî nice turfa gazelüm var
Şimdi bunı buldum hele evrâk arasında
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.215)

Ö.G.104.

Yakdı beni kül etdi o mâhın güneş yüzi
Oldu dil-i za’îf ü şikeste kül öksüzi

Bir gece yok ki çıkmaya tâ mâh u encüme
Âhımla âsumân alışdı yüzü gözi

Âşık odur ki şu’le-i dâğıyla hoş geçe
Gam âleminde bir ola geceyle gündüzi

Rez-duhterine sübha-i sad-dâneyi satıp
Sûfî de yüzsüz oldu görünce o yüzsüzi

Nef’î esîr-i bâde giriftâr-ı aşkdır
Sûz u safâdan olmasa hâlî n’ola sözi
(Nef’î - G.123)

Ö.G.105.

Benümdür nevbet-i feryâd bülbüller hamûş olsun
Figânum ehl-i aşka mâye-i cûş u hurûş olsun

Dirîg itme dil-i mehcûrdan câm-ı mey-i vaslun
Yeter çekdi humâr-ı gam biraz da bâde-nûş olsun

Gelüp menşûr-ı hat men eyledi uşşâkı lalinden
Yasâg oldı şarâba hâtır-ı zühhâd hoş olsun

Dil-i uşşâk saf saf muntazırdur nakd-i cân der-kef
Nihâl-i kadd-i mevzûnun yine cilve-fürûş olsun

Bana tan itdügi bir bir gelür hep başına Vecdî
Benüm gibi hele Râmî de derd-i aşka dûş olsun
(Vecdî - G.51)

Ö.G.106.

Kanı bir gün ki ciger pür-tef ü pür-tâb degül
Dem mi var dîde-i ter garka-i hûn-âb degül

Gitdi ol gonca-dehen bu dil-i zâra şimdi
Gül tesellî viremez lâle-i sîr-âb degül

Nice âh itmeyeyin körpe kuzum andukça
Kalb-i miskîn peder-i hod dil-i kassâb degül

Beni tenhâ kodı zulmet-gede-i hasretde
Şeb-çerâg-ı dil idi gevher-i nâ-yâb degül

Nâhun-ı gamla n'ola sînemi sad-çâk itsem
Dil-hırâşî-i elem nagme-i mızrâb degül

Tutdı dünyâyı yine bahr-i muhît-ı giryem
Anca bu çarh-ı felek halka-i girdâb degül

Dil ü dîdemde eser kalmadı âsâyişden
Bilmezin pister ü bâlîn nedür hâb degül

Sûziş-i hasret ile bu 'alev-i âh-ı derûn
Korkarın çarhı yakar bu dil-i bî-tâb degül

Çok mı bu nâle Mezâki o ciger-kûşem içün
Anı a'dâ acıdı zümre-i ahbâb degül

(Mezâkî – G.283)

Ö.G.107.

Hâl-i dili ne yâr u ne agyâr ile söyleş
Ferhâd-ı belâ-keş gibi kuhsâr ile söyleş

Yetmez mi sana hem-dem-i nâle-i hasret
Ne hem-nefes ol nâye ne etvâr ile söyleş

Zulmet-kede-i gamda dilün sûz u güdâzın
Dök hâke yaşun şem'-i şeb-i târ ile söyleş

Gûş it cereyânında olan sıyt-ı safâyı
Var gülşene cûş-ı dili enhâr ile söyleş

Râz-ı dilinü açma Neşâtî gibi yâre
Evvel hele ol gamze-i mekkâr ile söyleş

(Neşâtî – G.60)

Ö.G.108.

Müjde ey girye hurûş eyledi ‘ummân-ı sirişk
Eyle tûfân-ı ciger-teşneyi mihmân-ı sirişk

Ey garîk-i nazar-ı ârzûmend-i Ya‘kûb
Çeşm-i rûşen yine cûş eyledi tûfân-ı sirişk

Âh-ı âteş-eser ü girye-i hûnînümden
Oldı dil şu‘le-feşân dîde gülistân-ı sirişk

Hased ol hasretî-i la‘lüne kim gayretden
Ola bî-feyz ciger-çeşmî gül-efşân-ı sirişk

Eyledüm şevk-i ciger-kâvî-i müjgânun ile
Girye-i teşne-lebi garka-i ihsân-ı sirişk

Feyz-i handânî olur mâye-i giryânî-i gam
Câri ber-mertebe mülk-i dile fermân-ı sirişk

Eyledi gayret-i Nûhiyye dil-i zâra hücûm
Şehrî şimden girü dest-i men ü dâmân-ı sirişk
(Şehrî – G.78)

Ö.G.109.

‘Ömr-i dü-serâ şîve-i evvel hevesümdür
Tûl-ı emel-i kâküli âhir nefesümdür

Pîrâmen-i çeşmümdeki mûyı müje sanma
Seyl-âb-ı sirişkümle gelen hâr u hasumdur

Efgânuma bâ‘is nigeh u gamzedür ammâ
Ol çeşm-i mukahhal yine feryâd-resümdür

Esbâb-ı hüsün gerçi ki boyınca biçilmiş
Mümtâz olan ammâ o levendâne kesümdür

Şeh-râh-ı mahabbetde gönül itmede feryâd
Kâmî hele ol yolda benüm dil ceresümdür
(Kâmi - G.36)

Aşk söz konusu olunca divan edebiyatının en önemli aşk kahramanları şüphesiz Leylâ ve Mecnûn’dur. Biz de bu çalışmamızda 7 tane Mecnûn’ı, 1 tane de Leylâ’yı konu edinen gazele rastlıyoruz. Klasik edebiyatta aşkın en öne çıkan iki mazmunu gül-bülbül ve mum-pervane de incelediğimiz gazellerin konularından

ikisini oluştururlar. Gül 57, bülbül 63; pervâne 3, mum 2 gazelde konu olarak yer almaktadır.

Ö.G.110.

Gül hâre düşdü sîne-figâr oldu andelîb
Bir hâre bakdı bir güle zâr oldu andelîb

Şehnâme-hânlık eyledi Keyhusrev-i güle
Destân-serâ-yı sebz ü bahâr oldu andelîb

Feryâda başladı yine her peri hârdan
Dîvânserây-ı gülde hezâr oldu andelîb

Gül gördü pâre pâre ciğer gonce gark-ı hûn
Memnûn-ı zahm-ı hançer-ı hâr oldu andelîb

Ey Nâ'ilî vedâ'-ı gül ü bâğ u râğ edip
Mehcûr-ı yâr u dâr u diyâr oldu andelîb
(Nâ'ilî – G.17)

Ö.G.111.

Hezâr-ı hasteye gülbün tokınsa senderedür
O tâze gül ne bilür serçeye çubuk beredür

Şehâdet-i Zekeriyyâ-yı bülbül-i zâra
Gülün bu bâgda her berg-i sebzi desteredür

Neler gelür serine bülbülün ki jâle gibi
Gülün tükürdügi heb müşt-i gonca-ı teredür

'Aceb mi revzen-i mihre karaltı assa sehâb
Harîm-i hüsn-i nigâra havâle manzaradur

Sirişki çeşmün ile rûy-ı zerdüne bakmaz
Nigâh-ı dilber-i nâzende sîmedür zeredür

Düketdi bahr-ı midâdı hurûc idüp Sâbit
Temâm-ı kâmet-i Ye'cüc-i hâme bir seredür
(Sâbit - G.75)

Ö.G.112.

Dâglar pes bu ser-i şîfte-hâl üstine gül
Cevrdür bülbüle kim kona sifâl üstine gül

Bülbül-i bâgçe-i ye's tesellî bulmaz
Yazsa tâvûs-sıfat ger per ü bâl üstine gül

Tuti-i âla döner âyîneye ‘âksi düşe
Kosa gülşende harifâne mey-i âl üstine gül

Görinür âbda nîlûfer-i hurşîd gibi
Kosan ol sîne-i âyîne-misâl üstine gül

Yazmadı böyle dahı Mâni-i endîşe Fehîm
Levh-i dîbâçe-i dîvân-ı hayâl üstine gül
(Fehîm-i Kadim - G.196)

Ö.G.113.

Hûn-ı dilümü gonce-i câm eyledi bülbül
Bezm-i güli nâleyle tamâm eyledi bülbül

Her nâlede bir nahl-i güle kondı safâdan
Her nagmede tebdîl-i makam eyledi bülbül

Gehvâresini gerçi nesîm eyledi tahrîk
Ammâ ki gele hâbı hırâm eyledi bülbül

İtdi sözün âmihte-i şevke-i hicrân
Mest olmag ile halt-ı kelâm eyledi bülbül

Dün geldi sabâ sahn-ı çemenden didi Nâbî
Hâk-i reh-i destûra selâm eyledi bülbül

Destûr-ı zekî hem-dem-i sultân-ı cihân kim
Vasfiyle çemen mülkini râm eyledi bülbül
(Nâbî – G.493)

Ö.G.114.

‘Aşk-ı Leylâ ile bir âteş-i sûzân idi Kays
Bilmeyüp dirdi görenler neye üryân idi Kays

Cem idüp bir nice hâşâk ile birkaç mürgi
Hâsılı muntazır-ı makdem-i mihmân idi Kays

Ne içün başına üşdürmüş idi mürgânı
Bunca gavgâ ne idi tut ki Süleymân idi Kays

Rûh vardı harekât u sekenâtında anun
Zâhirâ gerçi ki bir sûret-i bî-cân idi Kays

Pâ-bürehne harekât itse aceb mi Yahyâ
Dâ’imâ çün harem-i aşka pûyân idi Kays
(Şeyhülislam Yahyâ - G.156)

Ö.G.115.

Şû'le-i âh ile kim bâdiye püyân idi Kays
Âteş-endâz-ı reh-i hâr-ı mugaylân idi Kays

Herze-gerd-i reh-i gam hâne ber-endâz-ı belâ
Hâsılı ışk ile bir bî-ser ü sâmân idi Kays

Bir 'âceb hâlet-i pür-zevk getürmişdi ele
Da'imâ deşt-i mahabbetde hurûşân idi Kays

Bâl-ı murgân-ı belâ perr-i külahıydı anun
Âlem-i 'ışkda bir başına sultân idi Kays

Hırmen-i sabrı Neşâtî gibi itmişdi harâb
Şû'le-i âh ile kim bâdiye-puyân idi Kays
(Neşâtî - G.57)

Ö.G.116.

Olalı abdâl-ı 'aşkun ey ruh-ı gül-nâr şem'
Âteşîn-dâg urdı farkına kalender-vâr şem'

Keh-rübâ-yı şu'lesin şol dem ki izhâr eyledi
Kâh-veş cezb eyledi pervâneyi nâ-çâr şem'

Ruhlarun evsâfını yazar diyü ey mâh-rû
Giceler oldı benümle subha dek bî-dâr şem'

'Asker-i zengî-i şâmı târumâr idüp fitîl
Engine giydürdi anun hil'at-i zer-kâr şem'

Ey 'Atâyî bezmümüz reşk-i sipihr olsa nola
Câm-ı mey mâh-ı münevver necm-i giysû-dâr şem'
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.118)

Ö.G.117.

Seher-geh aldı ele câm-ı hoş-güvârını gül
Getürdi şevke yine 'andelîb-i zârını gül

Ne nagmeler ide bülbül firâz-ı gül-bünde
Pesend iderse ser-âgâz-ı nakş u kârını gül

'Ayân olan seheri gonca üzre jâle degül
Hezâra 'arza kılur dürr-i gûş-vârını gül

O yâr-ı gonca-dehensüz çemende n'eyleyeyüm
Ger itse bâd-ı sabâ ferş-i reh-güzârını gül

Mezâki bülbül-i bâg-ı sühandur itse n'ola
Bu gûne zîb-i ser-i nazm-ı âb-dârını gül
(Mezâki - G.275)

Ö.G.118.
Pervâne gibi yanmayıcak nâr-ı aşka ten
Ol şem'-i hüsne vasl olımazsın cihânda sen

Sâgar da yandı üstine pervâneveş anun
Gice surâhî olmuş idi şem'-i encümen

Pervânedür ki bâl ü perin yakdı âteşe
Şem'-i ruhunla hâlün eyâ serv-i sîm-ten

Şevk-i ruhunla şem'-i şeb-ârâdur kamer
Pervâne her taraf ana encüm felek legen

Yahyâ'yı yaksa nâr-ı elem yâre gam degül
Pervâ ne şem'e derd ile pervâne yanmadan
(Şeyhülislam Yahyâ – G.264)

2.2.SEVGİLİYİ KONU ALAN GAZELLER

Klasik edebiyatta en çok öne çıkan konunun aşk olması münasebetiyle sevgili de en çok kullanılan tip olma özelliğine kavuşur. İncelediğimiz 3779 gazelin 2393 (% 63.3)'ünde sevgilinin konu edilmesi de bu durumu destekler niteliktedir. Bu sevgili tipinin gazellerin farklı yorumlanmasına bağlı olarak hakikî sevgili olarak ya da şairin cinsiyet belirtmemesinden kaynaklı erkek olarak düşünülmesi mümkündür. Biz çalışmamız kapsamına giren gazellerdeki sevgiliyi; getirilebilecek farklı yorumlara göre hakikî ya da mecazî, kadın veya erkek olarak değil genel anlamda "sevgili" tipi olarak incelemeyi uygun bulduk. Karşılaştığımız sevgili tipi fiziksel ve ruhsal açıdan divan şiirindeki mâşûkla örtüşmektedir.

Sevgilinin en önemli fiziksel özelliği şüphesiz "güzel" oluşudur. Şairler gerek bütün olarak sevgiliye hitap ederken gerekse sevgilinin uzuvlarından bahsederken daima güzelliği hatta mükemmel güzelliği öne çıkarırlar. Sevgili öyle güzeldir ki onun güzelliği tasvir dahi edilemez. Sevgilinin ismi yerine kullanılan kelimeler, aynı zamanda sevgilinin tavır ve davranışlarını yansıtan özellikler de taşır. Şûh, hûnî, âfet, perî, dil-şâd, nazik mizaçlı, put, padişâh, ay, dil-ber, şair, gül bahçesi, dil-dâr, dil-rübâ, cânâ, şâh, şeh, cihanın güzellik şâhı, naz padişahı, ayyaş şûh, taze

ruh, meh-pâre, sanem, güşâde, mâh-rû, güzellik sarhoşu, gül-i ra'nâ, dil-dâde, cihan şuhu, şâh-bâz-ı hüsn, bahr-ı naz, şehr-i hüsn, şuh-ı mâh-rû, tâze, şûh-ı fettân, meh-i sîmîn-ten, şûh-ı vefâ-düşmen, kamer-tal'at, sultân, dil-ber-i şîrîn-harekât, mâh-ı münevver, âfet-i devrân, âfet-i cân-ı cihân, kafir, şûh-ı kine-cû, latif, cerrâr, şûh-ı bî-vefa, şûh-ı mekkâr, şûh-ı dil-sitân, şûh-ı nazenîn, perî-çehre, şûh-ı bütan, nûr-ı dîde, âftâb, şûh-ı 'işve-bâz gibi aslında sıfat niteliğindeki bu isimler sevgilinin fiziksel ve ruhsal özellikleri hakkında bize bilgi verir niteliktedir.

Ö.G.119.

Bir zamân hüsn ile âfet-i meh-rû ne imiş
Nâz u şîve ne imiş kâmet-i dil-cû ne imiş

'Âşıkın sihr ü füsûniyle idermiş Mecnûn
Vâdî-i mekrde ol gamze-i câdû ne imiş

İtmege 'âşıka ta'lîm-i perestişkârî
Hey'et-i ham-şude-i tâk-ı dü-ebrû ne imiş

Seyr idün kevkebe-i nîm-güzeşt-i hüsnin
Devlet-i hüsni kemâlinde iken bu ne imiş

Gamzesinden dökilür nükte-i ser-tîz-i sitem
Nâbiyâ fitnede ol çeşm-i suhan-gû ne imiş
(Nâbî – G.344)

Ö.G.120.

Fikr-i ruhun ki dîdeden eşküm revân ider
Bâg-ı hayâli bir suyı çok gülsitân ider

Her yiri hûb olan güzelün nâzı çog olur
Esbâb-ı hüsn sâhibini kâm-rân ider

Aşık ne denlü olsa da bî-nâm ü bî-nişân
Bir nâm ider hadengine dil-ber nişân ider

Dil-ber odur ki hüsn ü bahâ kıymetin bile
Ol hâce-i cemâl sakınsun ziyân ider

Yahyâ o mâha ta`nı ko nâ-mihribân diyü
Te`sîr-i aşk bir gün anı mihribân ider
(Şeyhülislam Yahyâ – G.61)

Ö.G.121.

Çekme ruhuna nikâb-ı işve
Ey matla-ı âftâb-ı işve

Kimden okudun bu ders-i nâzı
Ey hatt-ı ruhun kitâb-ı işve

Şemşîr-i tegâfül ile gamzen
Dünyâyı ider harâb-ı işve

Çeşmine getürdi hâb-ı nahvet
Tesîr-i şarâb-ı nâb-ı işve

Kim karşu turur nigâh-ı meste
Gelmiş gözine şarâb-ı işve

Müjde dil-i zâra dest-i gamzen
İtdi yine feth-i bâb-ı işve

Var mı dahi bir muhâtab-ı nâz
Vecdîye midür hitâb-ı işve
(Vecdî - G.56)

Ö.G.122.

Ol sehî-kadd geliyor cilve-i reftârına bak
Ne kadar âfet olur tarzına etvârına bak

Söze âgâz idicek ‘işvelerin seyr eyle
Leb-i şîrînini gör şîve-i güftârına bak

Gül-şen-i hüsni meger bâg-ı melâhat mı degül
Sünbülin eyle temâşâ gül-i gül-zârına bak

Dili sad-pâre ider câna urur bend-i belâ
Gamze-i tîg-keş ü turre- i tarrârına bak

Nevk-i peykân-ı girişme nice dil-dûz olmaz
Tîr-i müjgân ile ebrû-yı kemân-dârına bak

Meşreb-i pâk-i Mezâkîde letâfet vardur
Zâde-i tab’-ı tutuk-perver-i efkârına bak
(Mezâkî – G.239)

Ö.G.123.

Mir’ât-ı câna bak bu dil-i mübtelâyı gör
Âyîne sundu destine şâhın gedâyı gör

Bin mübtelâsı var ser-i râhında cân-be-kef
Ol tıfl-ı nev-zuhûr-ı hezâr-âşinâyı gör

Âşûb-ı dil-firîbî-i hüsn-i bütâna bak
Zünnârî-i muhabbet olan pârsâyı gör

Zülfü izâr-ı pâkine kat kat hicâb iken
Uşşâka ol perî yine bakmaz belâyı gör

Verdi harâba çeşmi gibi âlemi henüz
Nâz uykusunda ol sanem-i bîvefâyı gör

Pâmâl iken rübûdesidir gûy-ı âfitâb
Çevgân-ı dest-i fitne o zülf-i dütâyı gör

Bak çeşm-i iltifât ile eş'âr-ı pâkine
Âsâr-ı tab'-ı Nâ'ilî-i hôş-edâyı gör
(Nâ'ilî – G.106)

Sevgilinin en öne çıkan manevî özelliği insafsız ve vefasız oluşudur. Gazabıyla âşıkları öldüren sevgili, dünyayı harap eder ve âşık yolunda başını verse bile umursamaz. Sevgili nâz ve sitemin zirvesindedir, âşığı perişan edecek gücü her zaman vardır. Sevgilinin nazı âşık için hem bir lütuf hem de bir eziyettir. Sevgilinin nazı o kadar çoktur ki âşık, buna dayanmak için sabır diler. Âşıklar niyaz ettikçe sevgili nazını arttırır. Sevgili âşığa yaptığı eziyeti bile naz sanmaktadır ki bu cevr, âşığın gönlündeki ateşi alevlendirmekte ve âhını arttırmaktadır. Sevgili aynı zamanda umursamaz ve kayıtsızdır. Âşık ne yaparsa yapsın sevgilinin dikkatini bir türlü çekemez. Bu da yetmezmiş gibi sevgili agyarla düşüp kalkar ona ruhsat verir. Vefâdan ümidini kesen âşık, sevgiliden derdini arttırmasını ister. Sevgili, cefâ etse de âşık buna sonuna kadar razıdır çünkü sevgilinin eziyet edip âşığın gam çölünde inlemesi Mecnûn ve Leyla'dan beri böyledir.

"Âşığına eziyet, cefa, naz, kahredici ilgisizlik ve vefasızlık, divan şiirindeki sevgili tipinin hâkim ve değişmez moral vasıflarıdır. Etrafını alan diğer âşıklarla onu kıskançlık azabı içinde kıvrandırmak mâşukun cefa metotlarının başında gelir. **(…)** Âşığın aşk ıstırabı ile değişik ruh halleri yaşamasına karşılık mâşuk moral bakımından tek boyutlu ve psikolojik derinlikten mahrumdur. Kendisini seveni devamlı hasret ve ayrılık duygusu içinde tutmaktan, ümitle ümitsizlik arasında

sürüklemekten başka bir tutum bilmeyen mâşuk, âşığa bir ıstırap terbiyesi verme rolünü üzerine almış gibidir" (Akün, 1994:415).

Ö.G.124.

Çözme zülfün bâgbânı itme sünbülden hacîl
Perde-pûş itme ruhun kıl bülbüli gülden hacîl

Neşve-i mülden degül surhi-i rûy-ı ehl-i ‘aşk
Belki itmiş zevk-ı la'lün anları mülden hacîl

Hışm ile olsun nigâh it bü'l-hevesler ragmına
‘Âşık-ı mahcûbunam itme tegâfülden hacîl

Gör gül-i ra‘nâyı kim fikr-i ruhunla bâgda
Gûş idüp sûzişle nâlem oldı bülbülden hacîl

Sonradan bîgâne-tavr olma Fehîm-i ‘âşıka
Bî-tekellüf âşinâ olur tecâhülden hacîl
(Fehîm-i Kadim - G.185)

Ö.G.125.

Gözüm görüp seni gönlüm begendi sultânum
Kumâş-ı hüsne özendüm efendi sultânum

Kemâl-i hırs ile mess-i nigâh-ı ‘âşıkdan
Metâ'-ı hüsn-i bahâ örselendi sultânum

Vefâ-misâli çıkarma derûn-ı hâtırdan
Cefâ-keşîde dil-i derd-mendi sultânum

Günâh-ı boynuna kaldurma bir dahi göreyüm
Şu gerden üzre düşen müşg-bendi sultânum

Şikenc-i zülfüne bogdurma Sâbit-i zârı
Usûl ile çekerek tut kemendi sultânum
(Sâbit – G.247)

Ö.G.126.

Dü-şâh-ı turranı gördükçe end-bend oluruz
Gazâl-i dil gibi ser-halka-i kemend oluruz

Bütâna gamzesi ser-çeşmedür o hûn-rîzün
Silâh-ı gam kuşanup biz dahi levend oluruz

Sirişkümüzle güzer-gâhını ter eyleyelüm
Niçün kurı yire hâk-i süm-i semend oluruz

O şûh terkiye asmaz yolunda ser virsek
Ne turfe başı musîbetli derd-mend oluruz

Şu hôş-kumâş-ı nesîc-i belâgate Sâbit
Bu şâh beyt ile tamgâ-zen-i perend oluruz
(Sâbit – G.143)

Ö.G.127.

Ne tende cân ile sensiz ümîd-i sıhhat olur
Ne cân bedende gam-ı firkatinle râhat olur

Ne çâre var ki firâkınla eğlenemem bir dem
Ne tâli'im meded eyler visâle fırsat olur

Ne şeb ki kûyuna yüz sürmesem o şeb ölürüm
Ne gün ki kâmetini görmesen kıyâmet olur

Dil ise gitdi kesilmez hevâ-yı aşkından
Nasîhat eylediğimce beter melâmet olur

Belâ budur ki alışdı belâlarınla gönül
Gamın da gelse dile bâ'is-i meserret olur

Nedir bu tâli' ile derdi Nef'î-i zârın
Ne şûhu sevse mülâyim dedikçe âfet olur
(Nef'î - G.32)

Ö.G.128.

Ey tîg-ı nâz ile dili sad pâre eyleyen
Dârû-yı bî-'ilâcı ile çâre eyleyen

Yûsuf da olsa sîne-i nâmûsı çâk ider
Çeşm-i siyâh-mestüne nezzâre eyleyen

Îmâ-yı gûne gûne-i gamzendürür senün
'Uşşâkı sad kemân ile âvâre eyleyen

Şevk-ı ciger-hırâş-ı müjendür nezâremi
Hem-vâre mevce-hîz-i ciger-pâre eyleyen

Bîmârîyâne nazralarundur çü derd-i dil
Şehrî-i derdmendegî bî-çâre eyleyen
(Şehrî - G.106)

Sevgilinin bahsedilen fiziksel özellikleri ise divan şairlerinin müthiş gözlem gücünü ortaya koyar niteliktedir. Sevgilinin her bir uzvu muhakkak tabiattaki

benzeriyle eşleştirilerek kusursuz bir güzellik çizilmeye çalışılır. Söz konusu güzelliğin her bir parçası âşığı ayrı ayrı derde salmaktadır.

Ö.G.129.

Bağlanır zülfüne diller nice câdûsun sen
Harem-i Kâ'beyi dâm eyleyen âhûsun sen

Döndü Bağdâd-ı dile kişver-i cân ahdinde
Müjeler leşger-i Tatar u Hülâgûsun sen

Cân verir âb-ı hayât-ı lebine Hızr u Mesîh
Teşnesi rûh-ı Sikender bir içim susun sen

Zîb-i nüh-ravza-i eflâksin ey mihr ammâ
Benzemezsin ruh-ı yâre gül-i hôdrûsun sen

Olur ebrûları pür-çîn-i gazab Nâ'ilîyâ
Dehen-i yâre denildikçe ser-i mûsun sen

(Nâ'ilî – G.259)

Ö.G.130.

Gerçi vuslat remz ider çeşm-i füsûnkârun senün
Ugradur mı gamze-i bî-dâd-ı gaddârun senün

Mihr-i ruhsârun olaldan ebr-i zülfünden nihân
Bana gün göstermedi bir dem şeb-i târun senün

Olmada kâlâ-yı vaslun nakd-ı cân ile mezâd
Mübtelâlar cân virür sagına bâzârun senün

Lâne-sâz olmış serinde şimdi mürgân-ı çemen
Servi mecnûn eyledi gülşende reftârun senün

Gûşuna girmez figânı 'âşık-ı şûrîdenün
Dûşuna vâ-restedür hem-vâre destârun senün

Söyledükçe reşha-rîz olsa n'ola la'l-i lebün
Tamla yâkût oldı güftâr-ı dürer-bârun senün

Kâmiyâ hâlî degül bir gevher-i nâ-yâbdan
Zîb-i gûş oldı sühan-sencâna eş'ârun senün

(Kâmi - G.115)

Ö.G.131.

Olur gül gül kaçan şeftâlular alsam 'izârından
Bu bâgun meyvesi evvel irişirmiş bahârından

Degüldür gûşvâr-ı la'l bir lü'lü'-yi lâlâdur
Görinür sürh yârün reng-i rûy-ı tâb-dârından

Şehâ pür-dâg sînem tâze tâze zahm-ı tîgünle
Bana yegdür cihânun gülşeninden lâlezârından

İletdün bûy-ı zülfin nâfenün bagrını hûn itdün
O miskîni çıkardun ey sabâ âhir diyârından

Yatur deşt-i belâda tâb-ı gamdan teşne-leb Yahyâ
İçürmez mi o hûnı dahı tîg-i âb-dârından
(Şeyhülislam Yahyâ – G.281)

Sevgilinin saçı; fitne çevgeni, belâ çevganı, perişan, karanlık şeklinde vasıflandırılır. Şekil olarak kıvrım kıvrımdır, dağınıktır ve siyahtır. Misk saçar ve gül kokuludur. Sevgilinin saçı için teşbih unsuru olarak fitrak, sünbül, ip, zincir, ejder, pranga kullanılır. Sevgilin saçının zincire, ipe ve prangaya benzetilmesi âşığın divâne gönlünü bağlaması ve onu zapt etmesi münasebetiyledir. Yine bu teşbih unsurları sevgilini saçının şekli, örgülü ve bilhassa uzun olmasıyla da örtüşmektedir. Sünbül, sevgilinin saçı için klasik edebiyat şairleri tarafından en çok kullanılan mazmunlardan biridir. Şekil itibariyle uzun ve karmaşık yapısı, güzel kokusu "perişan" saç ile örtüşmektedir. Fitrak ve ejder ise sevgilinin saçının uzunluğunu ifade eden diğer teşbih unsurlarıdır. Saç bahsinde sevgilin kakülü ve perçemine de değinmek istiyoruz. Çok kıvrımlı, fettân olarak tasvir edilen kakül; şekil ve koku itibariyle de sünbül ile reyhana benzetilir.

Ö.G.132.

Şûr-ı dü-âlem ol iki çeşm-i kirişme-zâ mıdır
Nâza mukaddem-i sipeh fitneye pîşvâ mıdır

Yok müjelerde türktâz gamzesi yeke-tâz-ı tâz
Bilmeziz ol sitem-gerin leşgeri der-kafâ mıdır

Zülfü şiken şiken midir tündî-i bâd-ı âhdan
Birbirini basıp gelir mevc-i yem-i belâ mıdır

Cezb-i mahabbetinle dil zerd ü nizâr olup gider
Bilmediler hakîkatin kâh mı kehrübâ mıdır

Sâye-i zülfü düştüğü yerlere Nâ'ilî gören
Fark edemez diyâr-ı Çîn memleket-i Hıtâ mıdır
(Nâ'ilî – G.53)

Ö.G.133.
Yâr açup mir'âtı bakdukça açılmış gül sanur
Aks-i la'lin sâgar-ı la'line konmuş mül sanur

Gûşe-i destârda sünbül görüp meftûn olur
Dil anı tarf-ı külâhından çıkan kâkül sanur

Çîn harâcı zülfinün bir târına olmaz bahâ
Müşterî olur dil-i şeydâ anı sünbül sanur

Nagmeler eylerken ol mahbûb-ı zîbâyı gören
Şâh-ı gülde bir yire gelmiş gül ü bülbül sanur

Tâze güllerle görüp Yahyâ nihâl-i gülşeni
Meyl ider bî-ihtiyâr ol ârızı kâkül sanur
(Şeyhülislam Yahyâ – G.67)

Ö.G.134.
Hançer-i gamzede biz çeşme-i hayvân buluruz
Günde bin kerre helâk eylese bin cân buluruz

Görürüz zülf-i perîşânı içinde ruhını
Leyletü'l-Kadrde hûrşîdi nümâyân buluruz

Turre-i kâkül-i ham-der-hamını çözdükçe
Hâk-i pâyında nice dilleri galtân buluruz

Hecr-i laliyle o gavvâs-ı yem-i eşküz kim
Sadef-i dîdede dürr yirine mercân buluruz

Murg-ı âteş-nefesüz seyr-i gülistân itsek
Gül-i ümmîdimizi ahker-i sûzân buluruz

Sanemistân-ı mahabbet ne aceb bütgededür
Küfri ol deyrde biz hem-dem-i îmân buluruz

Yoklasak mülket-i mamûre-i şir ü sihri
Taht-ı icâzda Vecdî-i Süleymân buluruz
(Vecdî – G.27)

Ö.G.135.
Gamze dil-dûz olıcak nâz u tegâfül ne belâ
Dilde sabr olmayıcak nâza tahammül ne belâ

Çîn-i ebrûya tahammül edemezken âşık
Girih-i pür-şiken-i turra-i kâkül ne belâ

Turralar gökde Hümâ saydına âmâde iken
Dil şikâr etmek içün hâke tenezzül ne belâ

Dile her mûyu bir ejder görünür ol zülfün
Nice bin ejderi bir yerde tahayyül ne belâ

Âşıka nâlesi eğlence yeter ey Nef'î
Nağme-i dilkeş içün minnet-i bülbül ne belâ
(Nef'î - G.5)

Sevgilinin en önemli fiziksel unsurlarından biri de gözüdür. Kirpik, bakış, gamze ve hatta kaş da gözün unsurları olarak kabul edilebilir. Maddi yönüyle siyah ve şehlâ olarak tasvir edilen göz; manevi olarak edâlı, işveli, büyü düzenleyen, sihirli, âşığı eziyete düşüren, şeh-bâz gibi sıfatlarla nitelendirilir. Kader bahçesinin nergisi, sarhoş, hasta, eziyet köşesi gibi teşbihler hem sevgilinin gözünün fiziksel özelliklerini hem de âşığı üzüntüye sevk eden, baygın ve mahmur görüntüsünü destekler niteliktedir.

Göz ile ilgili en önemli unsur şüphesiz sevgilin bakışı özellikle de gamzesidir. Âşık için çıldırma sebebi olan bakış, şûh ve işve-bâzdır. Katl edici Rüstem gibi âşığı yaralar, ona cefa verir. Aynı zamanda hasta cana devadır. Baygınlığı ve adeta öldürücülüğü münasebetiyle sarhoş ile ecel okuna benzetilir. Âşık için değeri ise sedef teşbihiyle öne çıkar. Gamze; şairlerin sevgili söz konusu olunca en çok üzerinde durdukları, sevgilinin mânâlı yan bakışıdır. Öne çıkan özelliklerinden biri fitne olan gamze, bu yönüyle fitne-i devran diye de nitelendirilir. Sevgilin fitneci yan bakışı, âşığın bizzat kendisinde ya da diğer âşıklar ile arasında bozulan düzene ve meydana gelen karmaşaya sebebiyet verir. Zulüm veren gamze, büyücü, hazır cevap, mahmur ve fettandır. Her fırsatta âşığı yaralayan, hatta canına bile kasteden gamze, bu yönüyle kılıç, Merîh kılıcı ve oka benzetilir. Ayrıca mahmurluğu ve ne yaptığını bilmez hali ile sarhoşa benzer. Şaire göre; göz varsa dünya sıhhatine, gamze varsa Mesîha ömrüne gerek yoktur.

Ö.G.136.

Beni hâk itdi hasret dilber-i tannâz müstagnî
Gedâ muhtâc-ı pâ-bûs u şeh-i mümtâz müstagnî

Nigâhı hufte çeşmi pür-humâr-ı câm-ı istignâ
Gönül mestâne keşf-i râzda hem-râz müstagnî

Bilüp hâl-i dilüm eyler tegâfül gamze-i şûhı
Ne tâli'dür ki râzumdan ola gammâz müstagnî

'Aceb mi almasa cânum nigâh-ı hışm ile çeşmi
Hümâ-yı bûm-ı tâli'den olur şehbâz müstagnî

Fedâ olsun metâ'-ı cân u dil müjgân-ı çeşmine
Gerekdür cân u dilden 'âşık-ı ser-bâz müstagnî

Fehîm-i sâhirem ben eylesün gamze beni ilzâm
Olur gerçi füsûndan mâlik-i i'câz müstagnî
(Fehîm-i Kadim – G.287)

Ö.G.137.

Her nigâhın ehl-i dil cân ile bâzâr ider
Devr-i hüsn-i yârde ol gamze hayli kâr ider

Gamze-i hûn-rîz ile yâr öldürür 'âşıkları
La'l-i cân-bahşı söze gelse yine inkâr ider

Çîn-i zülf-i yâre ugrarsa ider cümle nisâr
Nefha-ı miski sabâ bî-hûde niçün bâr ider

Bir nefes yanumdan ayrılmaz gam u endûh-ı derd
Hep dil-i bî-çâreye bunca cefâyı yâr ider

Ezber eyler var ise bülbül 'Atâyî şi'rini
Subha dek gülşende turmaz dersini tekrâr ider
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.92)

Ö.G.138.

Gâhi çeşm-i fitne-engîzün ki mest-i hâb olur
Üstine ditrer turur kâküllerün bî-tâb olur

Cân virürsem girye-i pür-ıztırâb-ı reşkden
Tâ kıyâmet türbetüm gird-âb-ı zîbak âb olur

Bâde def' itmek ne mümkindür gam-ı hicrânunı
Ol da cûş-ı giryeden çeşme gelince âb olur

Ârzû-yı tîr-i gamzen öldürürse 'âşıkı
Tâ-be-mahşer meşhedi fevvâre-i hûn-âb olur

Tâ ebed dâg-ı derûnı görmesün rûy-ı hazân
Her ki Şehrîveş bahâr-ı ‘aşk ile şâd-âb olur
(Şehrî – G.40)

Ö.G.139.
Çeşminden ol şûhun olur mir’ât-ı hâtır pür-şikest
Âzürde olma ey gönül ma‘zûrdur evzâ‘-ı mest

Ruhsâruna nisbet gülün yok i‘tibârı pûl kadar
Serv ü sanavber nisbeti bâlâ-kadünle oldı pest

‘Âlemleri hayrân iden her zerreyi raksân iden
Eflâkı ser-gerdân iden yek-cur‘a-i bezm-i elest

Tîr-i müjen itmez hatâ ‘uşşâka yok cây-ı rehâ
Gamzenle çeşmündür şehâ mest-i siyeh hancer-be-dest

Ruhsârı üzre Kâmiyâ müjgânı hindûlar gibi
Mihrâb-ı ebrûdan dönüp olmakdadur âteş-perest
(Kâmî – G.15)

Göze ait diğer unsurlardan biri olan kirpik, yegân yegân olarak tasvir edilirken bu özellikleriyle namaz safına benzetilir. Âşık gönlün âfeti olan kirpikler, her fırsatta âşığın gönlüne kaza ve cefâ okları atar. Onu yaralayarak, sürekli işkence yapan kirpikler, bu yönüyle hançere de benzetilir. Kaş; siyah ve kavisli olduğu için şekil itibariyle keman, hilal ve yeni aya benzetilir. Âşığa her zaman zûlüm veren kaş, cefa ve kaza okunu fırlatıp onu yaralamaktan da geri kalmaz. Şair sevgilinin sinirli olduğunda kaşlarının aldığı şekli ise harab ve secde yeri olarak nitelendirir.

Ö.G.140.
Degül müşgîn kaşun cânâ nümâyân şekl-i ebrûda
Kemânın gösterür sâhib-kıran-ı gamze bâzûda

Giriftâr olmaduk âzâde dil mi kaldı ‘âlemde
Nedür bu câzibe küllâb-ı zülf-i ‘anberîn mûda

Gönül fikr-i lebünle sînede bir ‘âlem eyler kim
O zevki itmedi Şîrîn ü Husrev kasr-ı Mînûda

Hased ol rind-i âzâde ola bezminde âmâde
Kadeh zîr-i sürâhîde sürâhî tarf-ı zânûmda

‘Azîmet-hân-ı ümmîd olmadan geçdük Mezâkî kim
Gelürdi meclise merdümlik olsa ol perî-rûda

(Mezâkî – G.369)

Ö.G.141.

Dil çâk çâk-ı gamze ‘âlem harâb-ı ebrû
Böyle kalur mı dâ’im bu pîç ü tâb-ı ebrû

Sad el-hazer ki salmış dünyâya gamze âşûb
Mestâne elde ‘üryân tîg-ı itâb-ı ebrû

Emvâc-ı bahr-ı hayret dilde olur mı sakin
Bâ’is nedür bu cevre ney ki cevâb-ı ebrû

Pâmâl-ı cışka daim zülfi tevâzu üzre
Ser-ber-firâz-ı nahvet amma cenâb-ı ebrû

Olmış hilâle perde güyâ ki pençe-i mihr
Destin hayâdan itmiş dilber nikab-ı ebrû

Çîn-i cebîn ki eyler tahrik-i naza işve
Kâbil mi dür Neşâtî dillerde tâb-ı ebrû

(Neşâtî – G.98)

Ağız ve ağza ait unsurlar olarak dudaklarda ve dişlerde de güzellikte mükemmele yakın bir görüntü çizilir. Şairler sevgilinin ağzını tasvir ederken onun en çok küçüklüğü üzerinde dururlar. Bu yönüyle ağız; mim harfine ve goncaya benzetilir. Tatlı ve şûh olarak nitelendirilen ağızdan sonra sevgilinin en çok bahsedilen fiziksel unsurlarından biri de dudaklarıdır. Şekli, rengi ve sevgilinin sözleriyle âşığın en çok dikkatini çeken fiziksel unsurlardan biridir. Rengi itibariyle şaraba ve goncaya benzetilen dudak; aynı zamanda goncaya darlığı nedeniyle benzerken, şaraba ise âşığın sevgilinin dudağını tattıktan sonra âşıkta meydana gelen sarhoşluk hâli münasebetiyle ilişkilendirilebilir. Âşığın sevgilinin dudağını tatmasından sonra âşıkta meydana gelen mutluluk hâli “canlanma” olarak tasavvur edildiği ve sevgilinin âşıkla konuşması, sevgilin dudağından dökülen sözler de âşık için çok önemli bir hadise sayıldığından adeta dirilen âşık; sevgilinin dudakları için Hz. İsâ tabiatlı ya da Mesîhâdan haber verir ifadelerini kullanır. Sevgilinin şirin dudağının tadını şairler; şerbet, şeker ve kevser olarak tanımlarken dudak için ise şeker saçar ve şeker gülüşlü ifadelerini kullanırlar. Şaire göre sevgilinin bûsesi de şeftali gibi lezizdir. Sevgilin dudağı gibi sözleri de şûh ve candandır. Dudağın

üzerindeki ben ise fındığa benzetilir. Sevgilin dişleri ise beyazlığı ve mükemmel şekli itibariyle inciye benzer.

Ö.G.142.

Femine gonce dedikçe olur ebkem ne desin
Yokdur ol gonce-i nev-hastede ham ne desin

Cünbiş-i kâmetine cilve-i reftârına dil
Demesin âfet-i âsâyiş-i âlem ne desin

Sîne-rîşân-ı tegâfül senin ey tîg-i nigeh
Demesin zahmına dâğ-ı dili merhem ne desin

Girye-kârân-ı ciğer sûhte gördükçe seni
Mâcerâ-düşmen olur eşk-i dem-â-dem ne desin

Nâ'ilînin işidip zemzeme-i güftârın
Bülbülümdür demesin ol gül-i hurrem ne desin

(Nâ'ilî – G.275)

Ö.G.143.

Gözüm ısırdı görince o la'l-i handânı
Nişanladum lebinün yaresiyle cânânı

Kim ola karşu tura hûb-rûlar içre ana
Meger ki âyînede aks-ı rûy-ı rahşânı

Tasavvur itmede mi bî-misâl tasvîrün
Ne sûret ile çıkardı ki nakşını Mâni

Cebîni çîn ile mıstarlı safhadur yazmış
Derbîr-i hüsn ana dîbâce-i gülistânı

Gazelde ol mehi Yahyâ lebiyle vasf itsün
Şekerle beslesün ol tûtî-i suhan-dânı

(Şeyhülislam Yahyâ – G.431)

Ö.G.144.

Mihr-i âlem da'vi-i hüsne dırâz etdikçe dest
Rûy-ı pür-tâbında anı ay düşürdü hor u pest

Ey sanem verir leb-i la'lin Mesîhâdan haber
Gûyiyâ hâl-i lebin bir Hindû-yı âteş-perest

Darb-ı seng-i hicr ile âyîne-i dil münkesir
Câm-ı vaslından umarlar âşık-ı hâtır-şikest

Nûş edelden câm-ı lebrîz-i mahabbetden gönül
Oldu güyâ mest-i medhûş-ı mey-i bezm-i elest

Ehl-i aşk olan çeker bu bezm-i fânîden ayağ
Nef'iyâ ger rind isen ol kûşe-i vahdet-nişest
(Nef'î - G.14)

Ö.G.145.
Hatt-ı la'lün ki odur hüccet-i i'zâz-ı Mesîh
Bârekallâh zihî nusha-i i'câz-ı Mesîh

Cûşiş-i şûr-ı lebün itdi tenûr-ı dilden
Eşk-i tufân-eserüm hâne-ber-endâz-ı Mesîh

Gül gibi feyz-i nesîm-i dem-i la'lün açdı
Gerçi bir gonca-i ser-beste idi râz-ı Mesîh

Küşte-i çeşmün olan dil olur ihyâ-düşmen
Ne belâdur ebediyyü'l-'ademe nâz-ı Mesîh

Her kaçan vasf-ı lebün yazsam olur mîm-i Fehîm
Reşk-i mîm-i dehen-i mu'cize-perdâz-ı Mesîh
(Fehîm-i Kadim – G.34)

Ö.G.146.
Harf atdılar o gonca lebün la'l-i tengine
Gül-nârı funduk eyleme agız tüfengine

'Uşşâkı zahm-ı funduk ile dâg dâg idüp
Dönderdi kûhsâr-ı mahabbet pelengine

Hâkinden itse küştesinün bâri fundugın
Kondursa murg-ı devleti bâlâ-yı sengine

Funduk mı sandı yohsa dehânındaki benin
Güncişk-i cânı remye tüfeng aldı çengine

Bir püf diyince şem'-i hayâtın söyündürür
Simurgun uçdı râheti korkup çelengine

Tarf-ı lebinde sebze-i hat sanma Sâbitâ
Ol müşg-sûde agız otıdur tüfengine
(Sâbit – G.317)

Sevgilinin bir bütün olarak yüzü, onun güzelliğinin en başta gelen unsuru sayılır. Aydınlık, pürüzsüz ve gül renkli olarak tasvir edilen yüzün aydınlığını

ifadede ay ve güneş benzetmeleri sıkça kullanılır. Yüzden sonra onunla en çok münasebeti olan güzellik unsuru yanaktır. Şairler; sevgilinin yanağının âşık için önemini vurgulamak adına yanağı, cân ve gönlün Kâ'besi olarak nitelendirirler. Yanak; pürüzsüzlüğü, yumuşaklığı ve rengiyle ele alınmakla birlikte bu yönüyle daha çok güle ve gül bahçesine benzetilir. Gevher, pâk, lâle, ayna renkli, gül renkli lâle gibi teşbihler de yanağın rengi ve dokusu hakkında ipuçları verir. Bazen sevgilinin yanağındaki benden de bahseden şair bunu, siyah ve güneş gibi aydınlık şeklinde zıtlıkları kullanarak tasvir eder. Dudak etrafında, yanakta ve çenedeki tüyler olarak adlandırabileceğimiz hatt, şekil itibariyle çemene ve elife benzetilir. Sevgilinin yüzünün ya da yanaklarının gül bahçesi olduğu düşünülürse ayva tüyleri için çemen benzetmesi dikkat çekicidir. Kokusu itibariyle misk, âbir ve anbere benzetilen hatt; bazı gazellerde renk itibariyle siyah olup çokluğu ve âşığı derde salan özelliği düşünüldüğünde belâ, belâ tufanının dalgaları şeklinde ifade edilebilmektedir.

Ö.G.147.

Ol gamzelerle hâl ü hatun ey yüzi güneş
Âşûb-ı Türk ü şûr-ı Hoten fitne-i Habeş

Benzerdi mâh-ı nev kaşuna olmasaydı zerd
Mihr öykünürdi rûyuna olsaydı lâle-veş

Dîvânelükde yan başı geldi gönül ana
Mecnûn tutardı 'aşk ile bu 'arsada güreş

Olma havâle üstine ol mâh-ı enverün
Ey mihr-i pür-fürûg ko germiyyeti tolaş

Eyler 'Atâyî eşk-i revân mâcerâyı 'arz
Gülzâr-ı kûy-ı yâre varursan önini eş

(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.108)

Ö.G.148.

Meger nutkun nesîm-âsâr-ı gülzâr-ı tekellümdür
Ki her bir gonca-i lafzun hem-âgûş-ı tebessümdür

Çemen-pîrâ-yı bâg-ı hüsn ya'nî hatt-ı sebzünle
Lebün bir rûh-ı tûtî-kısvet ü bülbül-terennümdür

İder pertev gedâ-yı kevkeb-i hâl-i siyâhundan
Sipihr-i ahter-i bahtum anunçün tîre-encümdür

Saf-ı müjgân ile tâ çîn-i ebrû secde-gâh oldı
Gubâr-ı kuhl-ı çeşmün fitneye hâk-i teyemmümdür

N'ola zehr-i sitem mestân-ı 'aşka itse mey kârın
Nigâh-ı kahr-ı çeşmün neşve-âlûd-ı terahhumdur

Fehîmün pençe-i pür-hûnı sanma feyz-i cevründen
Açılmış dâmenünde gonca-i bâg-ı tazallumdur
(Fehîm-i Kadim – G.103)

Ö.G.149.
Kâmetün nahl-i gül ruhun güldür
Zekanun âşiyân-ı bülbüldür

Ol ruh-ı âluna şebîh olalı
Gül hased-kerde-i karanfüldür

Nükhet-i zülf-i 'anber-efşânun
Gayret-efzâ-yı bûy-ı sünbüldür

'Âkıbet hükm-i in'idâm-ı femün
Gâyet-i rütbe-i te'emmüldür

Fikr-i mihr-i ruhunla endîşem
Maşrık-ı 'âlem-i tahayyüldür

Zikr-i la'l-i lebünle dil her-dem
Mazhar-ı feyz-ı neşve-i müldür

Şeh-süvârân-ı 'arsa-i hünere
Nazm-ı pâk-i Mezâkî ögdüldür
(Mezâkî – G.92)

Ö.G.150.
Ruhsârun eya gonce-dehen kâkül içinde
Bir gül gibidür kim açılur sünbül içinde

Sandum ki çıkar mihr-i cihân-tâb şafaktan
Gördükde şehâ 'aks-i 'izârün mül içinde

Sal gerdenüme zülf-i girih-gîrüni cânâ
Bir bende-i nâçizün olayum gül içinde

Şevk-i lebüne hâke düşen dâne-i eşküm
Benzer dür-i nâ-yâba ki yatur kül içinde

Bir gonceye dil baglayamaz oldı Neşâtî
Sen lâle-rûhı seyr ideli şengül içinde

(Neşâtî - G.119)

Bütün bu güzellik unsurları dışında şairler sevgilinin bir bütün olarak vücudundan, boyundan, gölgesinden ve sînesinden bahsederler. Sevgilini bedeni; nâzik, uzun ve yücedir. Sevgili öyle endamlıdır ki onun endamının güzelliğini tarife mürekkep bile yetmez. Sevgilinin boyu; uzun, güzel ve latiftir. Atlas feleğinden bile uzun olan sevgili, adeta taze bir fidanı özellikle de bir gülfidanını andırır. Şüphesiz sevgilinin boyu için en sık kullanılan teşbih unsurları servi, kıyamet ve mahşerdir. Sevgili boyunun uzunluğu ve salınışı ile serviye benzetilirken, sevgilinin yürürken uzun boyu ve endamıyla âşıkta yarattığı karmaşık etki tıpkı kıyameti ve mahşer ortamını andırmaktadır. Şairlerin sevgiliyi genel olarak nitelendirirken ay benzetmesini kullandıklarını belirtmiştik. Öyleyse sevgilinin gölgesi de ay ışığı olmaktadır. Normal şartlarda siyah olan gölge, söz konusu sevgili olunca etrafını aydınlatan bir özelliğe kavuşur. Sevgilinin beyaz olan sînesi; aşk meydanı olarak tanımlanır. Sevgilin yaşadığı yer âşıklar tarafında sürekli ziyaret edilmesi münasebetiyle Kâ'be'ye benzetilirken, çene çukuru bülbülyuvasına benzetilir.

Ö.G.151.

Giydi libâs-ı hüsni letâfet ne boy görün
Salındı serv gibi zarâfet ne boy görün

Zülf-i siyâhın eyledi ol şâh pây-mâl
Erbâb-ı dilde hüzn ü melâlet ne boy görün

Reftâra geldi kâmet-i ar'ar-hırâm-ı dost
Şimşâd u nârvende hacâlet ne boy görün

Başdan ayaga şîve vü nâz olmuş ol perî
Bî-çâre ehl-i aşkda hâlet ne boy görün

Teşrîf itdi nazmunı ol şeh kabûl ile
Yahyâ-yı müstmende inâyet ne boy görün

(Şeyhülislam Yahyâ – G.211)

Ö.G.152.

Şîve-i reftâruna öykünmez ey serv-i bülend
Sana nisbet kebgdür bürkân ayaklı derd-mend

Tutmasun âhum hazer kıl kaçma ey serv-i bülend
Halka halka dûd-ı sîne oldı müşgîn kemend

Âbda ahker söyündürdüm degül göz merdümi
İtmek içün hasta çeşmünden senün def'-i gezend

Deldi geçdi sûzen-i dil-dûz gamzen bagrumı
Hâtırumdan geçmedi ammâ o zülf-i bend bend

Ey 'Atâyî pür kılan fikr-i lebiyle gönlümi
Meclis-i rûhâniyâne eylemiş bir şîşe kand
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.25)

Ö.G.153.

Mest-i nâz oldukça çeşmün âfet-i bî-bâk olur
Dest-i gamzeyle girîbân-ı verâ' sad çâk olur

Kudsiyân reşk itmemek mümkün mıdur ol sayda kim
Rahş-ı nâzunda senün zîb-i ser-i fitrak olur

Çeşm-i mihre tûtîyâ eyler felek her rîzesin
Arzû-yı sâye-i kaddünle ol kim hâk olur

Gelse kûyundan sabâ gâhi olup 'ânber-şemim
Hâk-i pâyun zîb-bahş-ı dîde-i nem-nâk olur

Dâmen-i zülfe sunar bir gün Neşâtî pençesin
Şâneveş bir dil ki tîg-ı 'ışk ile sad çâk olur
(Neşâtî - G.30)

Ö.G.154.

Âşüfte edip dilleri nezzârelerin hep
Bir bir duyar esrârın o bîçârelerin hep

Her subh tavâf eyleyerek Ka'be-i kûyun
Bir yere gelir âşık-ı âvârelerin hep

La'lin ki olur meclis-i ervâhda mezkûr
Bir renge girer neşvesi mey-hârelerin hep

Yâd eylese dil bûs-ı leb-i tîg-i nigâhın
Hamyâze çeker sînedeki yârelerin hep

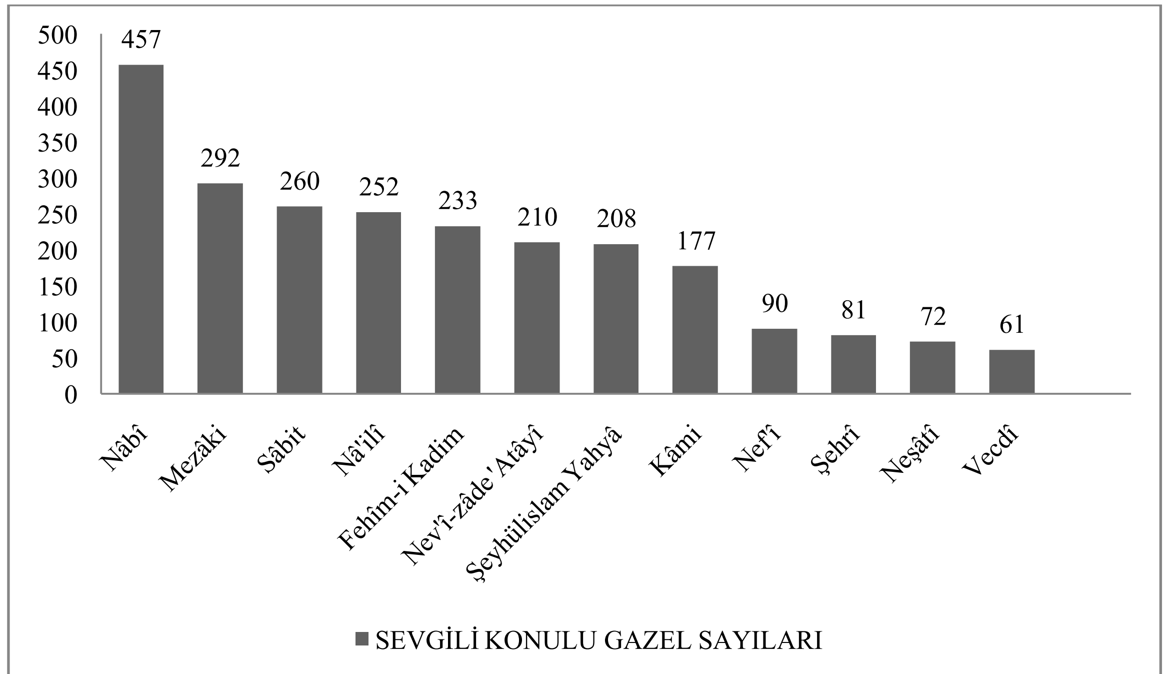
Bir âh görür kârını ey Nâ'ilî-i zâr
Ferhâda hırâş-ı dil olan hârelerin hep
(Nâ'ilî – G.15)

Akün, divan şiirindeki sevgili tipinin fiziksel özellikleriyle ilgili şunları söyler:

> "Sevgilinin üzerinde durulan bu tarafları daima göze hitap eden görünüşlerdir. **(...)** Çizilmek istenen fizik portresini uzun boylu, ince belli oluşu dışında en fazla onun büst kısmına ait unsurlar meydana getirir. Yanak, alın, saç, kaş, göz, kirpik, ağız, dudak, çene, diş, hat(yüzdeki tüy), ben ve gerdan yanı sıra boy da ihmal edilmeksizin bütün bunlar sevgilinin güzelliğini yapan başlıca unsurlar olarak parlak bir teşbih kadrosu içinde işlenir. Sevgilinin beden güzelliğinden seçilmiş bu motiflerle onlar etrafındaki teşbihler ortaya geniş bir mazmunlar dizisi çıkarır. Bu hazır çerçeve, moral tarafı gibi fizik görünüşüyle de asırlar boyunca bütün şairlerde aynı kalmış tek ve değişmez sevgili tipini çizer" (1994:416).

Nâbî 457, Mezâkî 292, Sâbit 260, Nâ'ilî 252, Fehîm-i Kadim 233, Nev'î-zâde 'Atâyî 210, Şeyhülislam Yahyâ 208, Kâmî 177, Nef'î 90, Şehrî 81, Neşâtî 72, Vecdî 61 gazelinde sevgiliye konu olarak yer vermiştir.

Grafik XV. Sevgiliyi Konu Alan Gazel Sayılarının Şairlere Göre Dağılımı

2.3.TASAVVUFU KONU ALAN GAZELLER

"*Tasavvuf'un ıstılahî manası*, kelimenin en geniş manasıyla bir *İslâm mistisizmidir*. O da: *Allah'ın rızasını kazanmak ve ebedî saadete ermek için nefsi temizlemek, ahlâkı tasfiye için, dışı tenvîr, sûret ve sireti tezkiye etmektir*. Bunları yaparken başlıca hareket noktası, İslâm'ın ana kaynakları olan *Kur'ân ve Sünnet*'dir" (Güzel, 2004:139).

Abdurrahman Güzel, tasavvufla ilgili şunları söyler:

> "*Tasavvuf*, İslâm dininin hayata geçirilmesinin özü ve ruhudur. O; aklın ürünü olan felsefenin mistik görünümü değil, vahye oturan İslâm dininin; insan ruhundaki mistik eğilim ve ihtiyaçlara cevap veren donelerinin teşkilatlı bir toplamıdır. Mistisizm, insan ruhunun *yaratıcı kudret*le doğrudan ilgi kurmasına yönelik evrensel özlem duyuşun sürekli ve değişmez belirişidir. Bir başka ifadeyle; "*mistisizm, tarihî ve psikolojik tanımları göz önünde tutulursa,* ***Yaratıcı'***yı *vasıtasızca sezmek veya* ***Yaratıcı Kudret***'e *ilişkin doğrudan tecrübelere sahip olmaktır*" (2004:153).

"Tasavvuf, Allah'ın niteliğini ve kâinatın oluşumunu "vahdet-i vücûd" (varlık birliği) anlayışıyla açıklayan dinî ve felsefî bir akımdır. Tasavvufa göre, kâinatın oluşmasına ve Allah'ın tecellî etmesine aşk sebep olmuştur. Aşk, Allah'ın zâtına ait bir vasıftır. O, Allah'ın sırrıdır ve tecellînin remzidir" (TDEA, 1977:I/ 200).

"Tasavvuf, İslâm dünyâsı'nda, sosyal hayatla geniş ölçüde birleşerek inanmış halk kütleleri arasında büyük alâka ve heyecan uyandıran bir îman, bir fikir ve irfan cereyânı ve bir aşk hâdisesi'dir" (Banarlı, 1987:115).

Banarlı tasavvufun zemininin hazırlandığı dönemi şu sözlerle ifade eder: "Daha İslâm medeniyeti'nin yayılmağa başladığı ilk asırlarda; zihnî bir tecessüs ve dînî bir heyacanla; yaradılış'ın sırlarını çözmeğe çalışan kimseler belirmiş ve bunlar birtakım inanış partileri kurmağa başlamışlardı. İslâm'ın büyük imam'larına aşırı duygularla bağlanan; onların şahısları veya mâneviyatları etrâfında bir nevî dînî-siyâsî teşekküller kuran zümreler belirmişti" (1987:116).

Pala ise tasavvufun dönemlere göre gelişimini şöyle ifade eder:

> "İslâm dininin Budist, Zerdüşt, Hıristiyan, Musevî ve Maniheistler arasında hızla yayılması, dinin özünde asla görülmeyen ancak uygulama ve dış yapıda kendini hissettiren değişik fikirlerin ortaya çıkmasına neden oldu.

> Kur'an-ı Kerim'in iç âlemine indiklerini ve özünü anladıklarını ileri süren bu tür fikirler Batınî düşünceyi ortaya koydu. Bunun yanında daha ilk dönemlerden itibaren İslâm içinde de bazı zâhitler yetişmişti. İlk sufî unvanını alan Kûfeli Ebu Hişam'dan sonra birçok ünlü sûfi yetişti. 9. yüzyılda Horasan erenleri ve Irak sufîleri iki büyük grup halinde ortaya çıktı. 10. yüzyıldan sonra ise Yunan felsefesi tasavvufta etkili olmaya başladı. Fahrüddin Razî, Farabî ve İbn Sina'dan sonra 11. yüzyılda Kuşeyrî, Gazelî gibi âlimlerin fikirleri, tasavvufun gelişmesinde önemli rol oynadı. İşte asıl tarikatlar bu dönemden sonra ortaya çıkmaya başladı. Tekkeler çoğalıp dervişlik toplumun her sahasında yayıldı. Padişahtan kula kadar her grup insan, tasavvufa meyletti. Muhiddini Arabî'den sonra bu fikirler daha da yaygın hâle geldi. Anadolu'da tasavvufun gelişmesi 13. yüzyıla rastlar. Moğol istilasından kaçan şeyhlerin Anadolu'ya sığınmaları halkın fakirlik ve zor günler yaşıyor olması, siyasî ve sosyal hayattaki entrikalar, 13. yüzyıl Anadolu'sunda yönelecek tek kapı bırakmıştı. O da tasavvuf idi. Gerek gezginci gerekse yerleşik tasavvuf kuruluşları bir anda Anadolu'yu kapladı. Yine bu yıllarda İran edebiyatının etkisi ile divan edebiyatı doğmaya başladı ve bu edebiyatta tasavvuf önemli bir yer tuttu. Dinî edebiyat bir yana; din dışı divan edebiyatı dahi tasavvuftan bir hayli su içti" (2005:24-25).

İncelediğimiz gazeller içerisinde 627 gazelde tasavvufun konu edilmesi de klasik şiirde tasavvufun ne denli önemli bir yere sahip olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Andrews'e göre "Din, Osmanlıların hayatının ve kültürünün çoğu cephesinde değişmez ve hep görülen bir unsurdur ve tasavvuf da Osmanlıların din görüşünün ayrılmaz bir parçası olmuştur" (2008:81). Öyleyse tasavvufun bir hayat ve kültür uzantısı olarak edebiyatta özellikle de şiirde görülmesi olağan bir durumdur. Nitekim tasavvuf başta olmak üzere sufî, derviş, Müslüman, şeyh, sâlik, hacı, müezzin, şeytan, ârif, abdal, velî, vâiz, gâfil, pîr, tarikat ehli, gönül ehli, belâ ehli, kemâl ehli, fazl ehli, dünyâ ehli, derd ehli, kemâl, erenler, Mevlevîler, Bektâşîler, Kalenderîler, evliyâlar, enbiyâlar, Mevlevilik, İslâm, hac, tevhid, gaflet, vahdet, duâ, tevbe, fanilik, dergâh, nefs, ihlâs, akıl, kanâat, varlık-yokluk, din-mezhep, mecaz-hakikât, dünyâ-âhiret, mânâ-sûret gibi tasavvufla ilgili unsurların da gazellerde sıkça karşımıza çıkması da bu durumu destekler niteliktedir. Tasavvufla ilgili bütün bu öğeler gazellerde doğrudan yer alabildikleri gibi dolaylı yönden birtakım benzetmelerle de gazellere konu olabilirler. Rindâne unsurlar (şarap, sarhoş,

meyhâne, pîr-i mugan vb.) gazellerde tasavvufun dolaylı olarak yer almasında şairlerin sıkça başvurduğu teşbih unsurlarındandır.

Ö.G.155.

Nice mümkin mi tahallüf ide te'sîr-i du'â
Halka-i sıdkdan oldukça cehân tîr-i du'â

Olur elbette nişânek-zen-i meydân-ı kabûl
Pençe-i ma'siyet olmazsa 'inân-gîr-i du'â

Olmasa olmaz idi tâk-ı kabûle peyvend
Lafz-ı âmîndeki nûn halka-i zencîr-i du'â

Vechi var eyleseler ehl-i du'â şerminden
Rûyına destlerin perde-i taksîr-i du'â

İtse mânend-i güvâre n'ola pür-şehd-i kabûl
Günbed-i 'âlemi feryâd-ı zenâbîr-i du'â

Âşiyân eyler ise evc-i icabetde n'ola
Lâne-i lebden uçan murg-ı hevâ-gîr-i du'â

Nâbîyâ sahn-ı zaferde ider inşâ'a'llâh
Küleh-i düşmeni endâhte şemşîr-i du'â

(Nâbî – G.9)

Ö.G.156.

Dâmânını bast itmededür hırmen-i rahmet
Döndükçe ser-i 'âleme pervîzen-i rahmet

Retk itmededür fetk-i girîbân-ı günâhı
Envârdan ibrîşim ile sûzen-i rahmet

Ne gâyeti var ne kapanur ne ider imsâk
Kasr-ı kerem-i Hak'da olan revzen-i rahmet

Çokdan kurumışdı bu hıyâbângeh-i hestî
Bilseydi hazân n'oldugını gülşen-i rahmet

Hâk olsa da Nâbî nice mümkin k'ola mahrûm
Her kim ki ola dest-zen-i dâmen-i rahmet

(Nâbî - G.22)

Ö.G.157.

Bî-hâr cürm olurdı gül-i rûy-ı magfiret
Zımnında olmasa eser-i bûy-ı magfiret

Eyler cihân-ı ma‘siyeti hem-per-i habâb
Emr itse mevc-i kemterine cûy-ı magfiret

İtmez tenezzül olsa cihân ser-be-ser günâh
Vezne ‘uluvv-ı tab‘-ı terâzû-yı magfiret

Yokdur gümân-ı cürm dükân-ı vücûdda
K’ola harîf-i kuvvet-i bâzû-yı magfiret

Mahv olmadur vazîfe-i nâ-mahremân-ı cürm
Keşf eylese nikâbını bânû-yı magfiret

Akdâm-ı küşt-gîr-i kühenden muhâldür
Olmak güşâde ‘ukde-i zânû-yı magfiret

Nâbî tahassün eyle ki olmaz halel-pezîr
Çirk-âbe-i zünûb ile bârû-yı magfiret
(Nâbî – G.24)

Ö.G.158.

Olsa te’vîl-i ‘ibâretle mü’evvel ma‘nâ
Hâtıra gelmez idi lafzdan evvel ma‘nâ

Bî- ‘ibâret yine dillerde nihân cilve ider
Olmaz olmasa bile lafz-ı mu‘attal ma‘nâ

Tâ’ir-i lâne-i ıtlâk kafes-gîr olmaz
Kayd-ı tahrîr ile olsun mı müselsel ma‘nâ

İtmez ervaha sirâyet ‘ileli ecsâmun
Harf-i ‘illetle degüldür yine mu‘tel ma‘nâ

Sûretün tefrikası itmez eser ma‘nâya
Olmaz eşkâl-i ‘ibâretle müşekkel ma‘nâ

Vüs‘at-ı ‘âlem-i ma‘nâyı kıyâs it andan
Lafz-ı mücmelde ider cilve mufassal ma‘nâ

Lüb e‘azzdur ne kadar olsa bile kışr ‘azîz
Sûretün mertebesinden olur efdâl ma‘nâ

Bâtınun hüsni olur zâhir ile cilve-nümâ
Lafz mahsûsdur ammâ ki muhayyel ma‘nâ

Feneri rûşen iden şem‘-i ziyâ-güsteridür
Nûr-ı bâtınla virür sûrete saykal ma‘nâ

Giyse ya câme-i Mısrî ya kabâ-yı ‘Acemi
Olmaz ârâyiş-i zâhirle mübeddel ma‘nâ

Sûrete itme nazar ma‘nîye bak ey Nâbî
Satr kec düşse de olmaz yine muhtel ma‘nâ
(Nâbî – G.861)

Ö.G.159.
Gîsûlarun dil almaga tedbîr itdiler
İki belükle âlemi teshîr itdiler

Sâkî-i bezmün aldılar âhir ayagını
Sofî vü şeyh savma’ada el bir itdiler

Birisi sübha aldı ele biri câm-ı mey
Gûyâ ki rind ü zâhidi tahyîr itdiler

Ol iki zülf ayak tolayup bî-sebep dile
Bir bî-günâhı beste-i zincîr itdiler

Çeşmi agardı aglamadan kaddi oldı lâm
Yahyâ’yı tâzeler gam ile pîr itdiler
(Şeyhülislam Yahyâ – G.65)

Ö.G.160.
Dem-â-dem gûşe-i mey-hânede humlar gelür cûşa
Nasîb olmadı zühhâda cihânda böyle bir gûşe

Tutalum ben garîbi lutf ile anmaga bâ’is yok
Sebeb ne ey cefâ-cû itdügün cevri ferâmûşa

Biraz dahı kalur mı ser-be-mühr ol hüsrevânî hum
Elin degmez mi (ey) pîr-i mugân bir kere ser-pûşa

Cem-i devrânı oldı câm-ı gerdânıyla dünyânun
Sipihrün seyr idün ikbâlin ol rind-i kadeh-nûşa

Nasîbüm künc-i mihnetde gam-ı gamzeyle hûn-ı dil
Kana’ât ehline Yahyâ yeter bir gûşe bir tûşe
(Şeyhülislam Yahyâ – G.344)

Ö.G.161.
Sanmanuz kim Mevlevî bî-ıztırâb eyler semâ‘
Gird-bâd-ı ‘aşk ile pür-pîç ü tâb eyler semâ‘

Gösterür ‘atşân-ı ‘aşka çeşme-i maksûdı ol
Su olan yir üzre mürg-i pür-şitâb eyler semâ‘

Bahr-ı hayret-zâ-yı ‘aşkun ugramış gird-âbına
Zevk-yâb-ı ye’si mânend-i habâb eyler semâ‘

Âteş-i ‘aşk-ı İlâhîden yakup dil şem‘ini
Hem-çü fânûs-ı hayâl-i şu‘le-yâb eyler semâ‘

Kabr-i Mevlânâda kurbân olmak ister Kâmiyâ
Âstânında berây-ı intisâb eyler semâ‘
(Kâmî – G.105)

Ö.G.162.

Bektaşî bir köçek ki perî-zâd u meh-cemâl
Dil tekyesine posyı bırakdı bi-eyyi-hâl

Hûrşîd-i lerze-nâk teb-i pâlhengidür
Yek-hafta mâhı eyledi keşkûli bî-mecâl

Âbdâl ider cihânı o çeşm-i mukahhali
Âhûlar ile ‘âlemi teshîre lâ-muhâl

Tavr-ı Kalenderîde o timsâli idemez
Hüsn-i müşahhas eylese meşşâta-i hayâl

Nâ-dîde kec-külâh u ‘abâ-pûş u sîne-çâk
Ser-tâ-be-pây ‘işvedür ol nâzenîn gazâl

Meydân-ı ‘aşk içinde nazîri görülmemiş
Ol köçek oldı çihre-i Bektaşiyâna hâl

Bu tekyegâh-ı hüsn-i melâhatda Kâmiyâ
Olsa ‘aceb mi ol sanemün şöhreti cemâl
(Kâmî – G.128)

Tasavvufta Allah(c.c)’a ulaşmanın yegâne gaye olduğu düşünülürse “O”nun bu hususdaki önemi anlaşılmış olur. Her yönden “O”nu yücelten şairler, “O”nun mekânsız oluşundan, rahmetinin, mağfiretinin ve lutfunun bolluğundan, sonu olmayan güzelliklerinden bahsederler. Bu güzelliklerin kıymetini “O”nu tanıyanların bilebileceğini, iyi huylu olmayan kimsenin “O”nun hikmetini anlayamayacağını, “O”nun mağfiretinin kul için ne kadar neşe verici olduğundan bahsederler.

Şairler, çoğu zaman tasavvuf yolunda yaşananları ve olması gerekenleri kendi başlarından geçmiş gibi anlatırlar. Kişinin bu yola girmeden önceki hâli, bu yolda yaşadıkları ve yapması gerekenleri yer yer hikemî çoğu kez latif bir üslûpla anlatma gayretindedirler. Aynı şekilde hayatla ilgili tecrübelerini de bu yolla okuyucuya aktarırlar. Bazen de soru yoluyla okuyucuya doğruyu buldurmayı hedeflerler.

Ö.G.163.

Sûretde pây der-gil olan halvetîleriz
Ma'nîde arş-menzil olan halvetlîleriz

Zâhirde ba'd-ı menzilimiz görmeniz ba'îd
Biz kurb-ı hakka vâsıl olan halvetîleriz

Rencûr-ı illet-i keder-i mâsivâya biz
Mahz-i şifâ-yı âcil olan halvetîleriz

Olduk verâ-yı bârgeh-i kurbdan habîr
Halvet-serâya dâhil olan halvetîleriz

Aldık sebak edîb-i debistân-ı aşkdan
Ders-i fenâda kâmil olan halvetîleriz

Biz zerreyiz velîk sipihr-i hakîkatin
Hûrşîdine mukâbil olan halvetîleriz

Âzâde-i telâtum-ı emvâc-ı kesretiz
Tenhâ-nişîn-i sâhil olan halvetîleriz

Az görme Nâ'ilî ne kadar bî-vücûd isek
Cân gibi feyze kâbil olan halvetîleriz

(Nâ'ilî – G.164)

Ö.G.164.

Ey vücûdun pertevindendür 'adîm olmak bana
Vâcib oldı sâye-i mihr-i kadîm olmak bana

Cevher-i zâtunla kâim bir 'arazdur lâ-mekân
Mümteni'dür hayyiz-i 'ilmün 'alîm olmak bana

'Akıl-ı kül virdün beni Cibrîl-i ma'nî eyledün
Bezm-i kurb-ı akdese lâyık nedîm olmak bana

Her tecellîden heyûlâ itdi bin sûret kabûl
Çok mıdur âyîne-i tab'-ı selîm olmak bana

Hikmetün fehm eylemez tab'-ı selîm olmayan
Lâzım oldı hem hakîm ü hem Fehîm olmak bana
(Fehîm-i Kadim – G.5)

Ö.G.165.
Sâlik bu memerün geçemez nîk ü bedinden
Tâ nîk ü bedin geçmege farkı rasadından

İllâyı idüp mahkeme-i kalbde isbât
Nefy eyleyelüm lâyı şehâdet beledinden

Yutdurdı tama' oltasını Âdeme şeytân
Avîze idüp dâneyi târ-ı hasedinden

Zehr-i hasedi düşmenün ef'î gibi gitmez
Ta çıkmayıcak rûhı kamîs-i bedeninden

Çok 'ibret alur dîde-i ashâb-ı basîret
Hengâm-ı hasâdun serilen her demedinden

Mecrûh yatar gâyeti yok şâhsüvârun
Bu ester-i bed-hûy-ı cihânun lekedinden

Sâbit bize bu zâviye-i fakr ü fenânun
Bir nermlicek geldi libâs-ı nemedinden
(Sâbit - G.272)

Ö.G.166.
Gönül kemend-i mahabbet kef-i hevâda degül
Esîr-i 'ışk-ı Hudâ kayd-ı mâsivâda degül

Bu yolda kat'-ı emel pîşvâ-yı 'ışk ister
Tarîk-i mihr ü mahabbet tarîk-i câdde degül

Ne denlü mest ise 'âşıkda derd-i ser olmaz
Şarâb-ı 'ışk humâr-âşinâ-yı bâde degül

Hemîşe ders-i mahabbet derûna mülhem olur
Ne denlü güç ise muhtâc-ı istifâde degül

Ko jende-hırkayı zâhid ki feyz-i 'ışk-ı Hudâ
Kabâ-yı sıdk u safâda olur 'abâda degül

Şümâr-ı meblag-ı râhat nice ziyâd olsun
Ki nakd-i defter-i mihnet-i ferd-nihâda degül

Mezâkiyâ gazel-i nükte-perverân-ı hayâl
Pür-isti'âre olur böyle nazm-ı sâde degül
(Mezâkî – G.285)

Ö.G.167.
Tûfân-ı pür-hurûş tenûr-ı muhabbetüz
Tennûre-pûş-ı tekyegeh-i vecd ü hâletüz

Âhir nasîb-i nâr-ı fenâdur vücûdumuz
Biz kim bürîde şâhı kühen tâk-ı mihnetüz

Mecnûnlaruz ki baş açup itmekdeyüz du'â
Bed-hâh-ı cünd-i sabr u sükûn u selâmetüz

La'liyle hattı havf u recâda kodı bizi
Medhûş-ı câm-ı 'işve vü hayrân-ı vuslatuz

Tâ kim mürîd-i pîr-i mugânuz 'Atâyî biz
Rüsvâ-yı şehr ü şöhre-i kûy-ı melâmetüz
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.98)

Ö.G.168.
Söyleşilmez çarh ile geh şöyle gâhi böyledir
Münkalibdir bu cihânın resm ü râhı böyledir

Zâhid ol rind ol hemân sûretde kalma ârif ol
Âlem-i ma'nâda hükm-i pâdişâhî böyledir

Gark eder bir noktada nûr-ı siyâha âlemi
Ârifin sermâye-i kilk-i siyâhı böyledir

Subh u şâmı fark olunmaz âsumân-ı tab'ımın
Maşrık-ı endîşemin hurşîd ü mâhı böyledir

Yalınız Nef'î değil güstâh-ı bezm-i ma'rifet
Yoklasan cümle nedîmân-ı İlâhî böyledir
(Nef'î - G.38)

Ö.G.169.
Cism-i hâk-i intisâbı neyleyelüm
Rûh-ı pâ-der-rikâbı neyleyelüm

Cürmümüz geçdi hadd-i a'dâdı
Fikr-i yevmü'l-hisâbı neyleyelüm

Biz ki bezm-i ezel siyeh-rûzuz
Pertev-i âftâbı neyleyelüm

Tutalum geçmişüz hicâb-ı teni
Cân-ı ‘âlî-cenâbı neyleyelüm

Biz ki mest-i mey-i Hudâ olduk
Şehrî artuk şarâbı neyleyelüm
(Şehrî – G.103)

Şair, bu dünyanın boş olduğuna inanır. Allah (c.c.)’a bu dünyaya ve nefsine dair gönlünde bir bağlılık kalmaması için yakarır. Nazenin ömür; sabah, akşam gaflet sarhoşluğu ve uykusuyla geçmektedir. Şairin dermanı “O”nun lutfunun elindedir. Can artık tenden sıkılmıştır.

Şairler çoğu zaman kendilerini rint ya da melâmî olarak adlandırır ve anlatırlar. Onlara göre tasavvufun özü “aşk”tır. Ancak kalbinde gerçek aşkı barındıran kişi bu yolda hakkıyla yol alabilir. Bu kişiler başkalarının kendileri hakkındaki görüşlerine değer vermezler hatta onlar tarafından kınanmak ve hor görülmek hoşlarına gider. Onlara göre sûfîler, şeyhler, zâhitler, vâizler, sâlikler ikiyüzlü ve aşktan uzak kişilerdir. Bu hususda özellikle sufîlere ve zâhitlere çatan şair, koyu dindarlığın ve riyakârlığın halkın başına bela olduğunu ve sahiplerini iki cihan saadetinden mahrum bıraktığını söyler. Sufînin gönlünde dünyaya dair hiçbir şey yoktur. Onun dünyaya meyli olmamalıdır. Onu başkalarından ayıran özelliği sırra vâkıf oluşudur. Zikir halkası olarak tanımlana sufînin elinde tesbih vardır ve yeri mihrab köşesidir. Sufî, istese de aşkın feyzini alamaz. Onun sohbetinde gönül kederli, can kaçıcıdır. Sufî, tesbih çekip ağlama esiridir. Hatta o kadar ki sufîden medet ummak şeytandan îman beklemek gibidir. Aynı şekilde şeyhlere de çatan şair, onların bir türlü keramet makamına eremediklerine dikkat çekerken rahat ve huzur içinde yaşayan şeylerden medet umulmaması gerektiğini vurgular. Rıza ve teslim yolunda olması gereken sâlik, aşkın yolunu çoktan terk etmiştir.

Ö.G.170.

Li’llâh ise va‘zında eger niyyet-i vâ‘iz
Kürsî-i semâvâta çıkar şöhret-i vâ‘iz

Cem‘iyyetinün kesretidür vâsıta-i şevk
Dem-beste kalur olmasa cem‘iyyet-i vâ‘iz

Söz yokdur eger destine mahşerde girerse
Bâlâ-yı mahâfilde olan rif‘at-i vâ‘iz

Tehdîd ü ‘itâb itmeyicek müstemi‘ine
Geçmez ‘ulüvv-i nâ’ire-i hiddet-i vâ‘iz

Ashâb-ı fazîlet ana muhtâc degüldür
Câhillere nâ-dânlaradur hıdmet-i vâ‘iz

Nâfi‘ görinür ‘âlem-i hâmûşdan el-hak
İcrâ-yı riyâ itmez ise himmet-i vâ‘iz

Satmazsa eger halka vazîfeyle nasihat
Nâbî o zamânlar bilinür kıymet-i vâ‘iz
(Nâbî – G.369)

Ö.G.171.
Rind-i mey-hârelerün ‘aklın ugurlardı müdâm
Bezm-i meyde ele geldi tutulup dün gibi câm

Bezma zâhid gelicek bezmümüzi telh itdi
Eyledi sohbeti rindân-ı mey-âşâma harâm

Basmasun sûfi-i sâlûs harâbâta ayak
Okıdur sıkleti zîrâ ki götürmez bu makâm

Safha-ı sînesine dâg-ı gamun mihr urdı
Olsa ‘aşkunla n’ola ‘âşık-ı gamdan da niyâm

Ey ‘Atâyî göricek yolda seni ol ser-keş
Bir selâmını dirîg itse gerekdür ne kelâm
(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G. 145)

Ö.G.172.
Rehne ve esbâbı rind ol geçme zâhid bâdeden
Ol sebeble hem halâs ol sıklet-i seccâdeden

Kayd-ı teşvîş-i ridâ vü subhadan bulup rehâ
Himmet-âmûz-ı ferâg ol bir dil-i âzâdeden

Ârzû-yı Kevser eyle geçme meyden zâhidâ
‘Ârif isen geç ümîd-i bahşîş-i nâdâneden

Sâde-kalb ol kim yine bî-reng ü naks-ı feyz ider
Ser-şikeste pâre-i mir’ât-ı kalb-i sâdeden

İstimâ‘ it n’iydügin sâmân-ı rindi sôfiyâ
Gel Fehîm-i mest-i ‘aşk u bî-dil ü üftâdeden
(Fehîm-i Kadim - G.234)

Ö.G.173.

Erbâb-ı dili müttehem-i âz edemezsin
Ey çarh-ı siyeh-kâse bize nâz edemezsin

Gencîne-i esrâra emîn anlama kendin
Ey hâce hazer kıl anı ihrâz edemezsin

Olsan da bu nahvetle serîrinde Sülaymân
Bir mûr-ı zâ'ifi siper-endâz edemezsin

Zâhid sakın evgârlığından mey-i aşkın
Keyfiyyetini idrâk edicek âz edemezsin

Kem havsalasın Nâ'iliyâ kendini bîbâk
Pervâne-i şem'-i harem-i râz edemezsin

(Nâ'ilî - G.270)

Ö.G.174.

Erbâb-ı gamız âşık-ı dil-dâde-i aşkız
Öldürse bizi gam yine âmâde-i aşkız

Nâz etsek olur gamze-i hûbânede gâhî
Yârân-ı tenük meşreb-i şehzâde-i aşkız

Ne turra esîr etmeğe kâdir ne girişme
Kimse bizi bend edemez âzâde-i aşkız

Cem gibi n'ola çekmez isek renc-i humârı
Rindân-ı sabûhî-zede-i bâde-i aşkız

Sûfî gibi münkir değiliz keyf-i şarâba
Biz mu'tekid-i mürşid-i seccâde-i aşkız

Yok tâkatımız kûyuna yüz sürmeğe yârin
Mestân-ı harâbâtî vü üftâde-i aşkız

Nef'î gibi mâ'il değiliz şîve-i nazma
Meftûn-ı edâ-yı gazel-i sâde-i aşkız

(Nef'î - G.51)

Şairin bu yolda yücelttiği kişiler de vardır. Velîler, ârifler, evliyâlar ve gönül ehilleri bunlardan birkaçıdır. Velîleri, İslâm dininin hâkimi olarak nitelendiren şair, gönül ehillerinin en büyük servetinin kalp zenginliği olduğunu söyler. Onların ümidi hasrettir ve murâdı murâtsızlıktır. Ârif kişi ise sözün mânâsını ve sırrını kavrar, gerçekleri şüphe götürmeyecek şekilde öğrenmeye gayret eder.

Ö.G.175.

Nûr-ı Hudâdur âyîne-i cân-ı enbiyâ
Ahkâm-ı şer'dür güher-i kân-ı enbiyâ

Çirk-i dalâli âb-ı hidâyetle mahv ider
Hâssiyyet-i vücûd-ı Hudâ-dân-ı enbiyâ

'Âlem kalurdı zulmet-i gafletde itmese
İmdâd nûr-ı sâye-i eyvân-ı enbiyâ

Pîşânî-i bihişte urur dâg-ı imtinân
Nakş-ı kudûm-ı südde-i dîvân-ı enbiyâ

Her kim olursa pey-siper-i ittibâ' olur
Ser-menzilinde nâ'il-i ihsân-ı enbiyâ

Efsûs 'ömr-i telh-mezâkân-ı 'âleme
Cîbrîl iken nevâle-keş-i hân-ı enbiyâ

Hem-seng-i istikâmet-i mîzân-ı haşrdur
Vezn-i şerî'at itmede mîzân-ı enbiyâ

İtmez kabûl seddine dâd u siteddedür
Bâzâr-ı rüstehîzde dükkân-ı enbiyâ

Nâbî egerçi her biri bir nûr-ı mahzdur
Ammâ ki pîşvâları sultân-ı enbiyâ
(Nâbî - G.1)

Ö.G.176.

Maşrık-fürûz-ı feyzdür envâr-ı evliyâ
Ser-mâye-i şuhûddur âsâr-ı evliyâ

Sad kârvân-ı gürsine-i 'aşkı sîr ider
Râh-ı Hudâ'da rîze-i esrâr-ı evliyâ

Dil-hastegân-ı 'aşka virür neş'e-i hayât
Kemter-gıdâ-yı dârû-yı ahbâr-ı evliyâ

Çeşm-i 'amâ-yı cehli ider sürme-rîz-i nûr
Keyfiyyet-i ta'alluk-ı dîdâr-ı evliyâ

İdrâk-ı çeşm mertebesinden ziyâdedür
Şân-ı bülend-zirve-i dîvâr-ı evliyâ

Çekmek sa'âdet-i dü-cihânun esâsıdur
Behr-i rızâ-yı Bârî Hudâ bâr-ı evliyâ

Ancak yine mürettib-i bâzâr-ı kevndür
Kıymet-şinâs-ı gevher-i güftâr-ı evliyâ

Vech-i kerîm-i hüsn-i İlâhîden özgeye
Olmaz güşâde dîde-i bîdâr-ı evliyâ

Ümmîd odur ki koymayalar pây-mâl-i ye's
Nâbî-i zârı feyz-i meded-kâr-ı evliyâ
(Nâbî - G.2)

Ö.G.177.

'Âlemün zevki nedür sad-kederinden gayrı
Nef'i var mı bu metâ'un zararından gayrı

Biz ki abdâl-ı Hudâyuz nesi var abdâlun
Şerha-i sîne ile dâg-ı serinden gayrı

Mîz-bâr-ı felekün lutfı nedür ehl-i dile
Bir nemek-şeş kadarı mâ-hazarından gayrı

'İbret ise garazun tâk-ı der-i kasrı gör
Nesi kalmış o şikeste-kemerinden gayrı

Nesine ragbet ider deyr-i cihânun 'ârif
Mey ile bir sanem-i 'işve-gerinden gayrı

Şimdi bir âhû-yı vahşîye esîr oldum kim
Bulmadum bir eserin reh-güzerinden gayrı

Hem dem ü hem nefes-i 'âşık-ı şeydâ kim olur
Girye-i şâm u enîn-i seherinden gayrı

Bana sor vâdî-i 'ışkı ne bilürmiş Mecnûn
Bir bilür yok bu yolı râh-berinden gayrı

Tuhfe-i nazm-ı Mezâkî n'ola olsa makbûl
Şâ'irün nesnesi yok şi'r-i terinden gayrı
(Mezâkî – G.439)

"Tasavvufta gerçekleri idrak etme (*marifet*), *kişisel bir tecrübedir*; kolektif bir yaşantı değildir; bu hal, esas itibarıyla, başkalarına anlatılamaz, paylaşılamaz. Bu, İslâm'ın temel cemaat karakterine, hatta birçok toplumsal eylemin cemaat karakterine aykırı düşen bir olgudur" (Andrews, 2008:91). Bu yönde şairler, kişinin

marifete ulaşması için birtakım öğütler verir, yol gösterirler. Âlemi anlamak için ibret gözüyle bakılması gerektiğini söyleyen şair, sûrete değil mânâya dikkat çeker. Bu yolda tevekkül ve teslimiyet en önemli aşamalardır. Gönül rahatlığı ağlamakla değil, tevekkül köşesinde oturmakla sağlanır. Nefsin cihadına karşılık tevekkül en iyi kaledir. Tevekkülün en büyük yardımcısı ise kanâattir. Bu yüzden dünyanın uzun arzu ipliği kesilmeye çalışılmalıdır. Çünkü kısmet ezel gününden beri aynıdır. Kişi hissesine düşene kanâat etmeli, Allah(c.c.)'ın hikmetli taksimine itiraz etmemelidir. Güzel ahlâk sahibi olmak, gönül kırmamak, yalan söylememek, gurur ve kibirden yüz çevirmek, ikiyüzlü olmamak, başkalarıyla ilişkilerde edepli olmak, her durumda doğru olmak ve sadece kendi nefsiyle meşgul olmak şairlerin bu yolda önemli gördükleri hasletlerdendir.

Ö.G.178.

Zâhir ü bâtına bak hây ile hûyı seyr it
Vahdet ü kesreti gör rûy ile mûyı seyr it

Mülk içinde melekûtı göreyüm dirsen eger
Lafzda ma'nîye bak nâfede bûyı seyr it

İmtiyâzun sebebin asldan istersen eger
Hâke bak dîde-i 'ibretle sebûyı seyr it

Bilmek istersen eger halk-ı cedîdün sırrın
Gülşenün nâmiyesin gör leb-i cûyı seyr it

Noktadan dâ'irenün gerdişin it istişhâd
Tohmınun za'fını gör cirm-i gedûyı seyr it

Bâd-pây-ı nefes üzre sipeh-i savt-ı hurûf
Sayd-ı ma'nâ içün eyler tek u pûyı seyr it

Mâverâ-yı felege eyle güzer ey Nâbî
Ham-ı çevgân-ı irâdetdeki gûyı seyr it
(Nâbî – G.28)

Ö.G.179.

Evvel dilüni sîh-i sadâkatde kebâb it
Bu meykededen sonra temennâyı şarâb it

Eyler çü güzer nakş-ı suver-hâne-i hestî
Bîdârlıgun nâmını hâk eyle de hâb it

Âdâb-ı ‘ubûdiyyeti eşcârdan örgen
‘Aksün bile tâ‘atver-i seccâde-i âb it

Âyîne-i idrâküni sâf eyle sivâdan
Mihmân mı gelür hâne-i nâ-pâke hicâb it

Tahtından olur çehre-nümâ ma‘nî-i ihlâs
A‘mâlüne bak hakk-i emânî-i sevâb it

Ref‘ eyle du‘â niyyetine destüni ammâ
Taksîr-i ‘ibâdetde ruh-ı şerme nikâb it

Nâbî birine bin getirür tohm-ı ümîdün
Teslîm-i tevekkülkede-i cîb-i türâb it
(Nâbî – G. 29)

Tasavvuf ve ona ait unsurların konu olarak yer aldığı gazeller ve bu gazellerin şairlere göre dağılımı şu şekildedir:

Nâbî: Tasavvuf 106, dünyâ 19, duâ 10, gönül ehli 7, sufî 6, ârif 6, velî 5, nefs 3, vâiz 3, şeyh 3, kanâat 3, sûret-mânâ 3, enbiyâlar 2, evliyâlar 2, derviş 2, kemâl 2, derd ehli 2, hakikat-mecaz 2, gâfil 1, mevlevî 1, Müslüman 1, ihlâs 1, sâlik 1, tevbe 1, hacı 1, akıl 1.

Nâ’ilî: Dünya-âlem 16, tasavvuf 15, ârif 7, gönül ehli 5, gâfiller 4, sufî 4, duâ 3, vâiz 1, kıyamet 1.

Fehîm-i Kadim: Sufî 8, gönül ehli 4, varlık-yokluk 4, ârif 4, akıl 3, tasavvuf 2, fanilik 2, din-mezhep 1, ahiret 1, dünya 1.

Sâbit: Tasavvuf 44, şeyh 18, vâiz 18, hacı 10, sâlik 8, gönül ehli 5, akıl 5, müezzin 2, derviş 2, sufî 2, şeytan 2, tevbe 1, tevhid 1, pîr 1, tarikat ehli 1, abdâl 1, İslâm 1, hac 1, dünya 1.

Vecdî: Gönül ehli 1, dünya 1.

Şeyhülislam Yahyâ: Tasavvuf 15, sufî 3, Allah(c.c.) 1, vâiz 2, şeyh 1, abdâl 1, pîr 1, dünyâ 1.

Mezâkî: Tasavvuf 20, gönül ehli 16, dünya 16, ârif 8, Mevlevîler 4, gaflet 3,sufî 1, abdâl 1, Müslüman 1, duâ 1, vahdet 1, hacı 1, vâiz 1, derviş 1, ahiret 1.

Nev’î-zâde ‘Atâyî : Tasavvuf 17, sufî 10, gönül ehli 7, dünya 4, ârif 3, derviş 3, vâiz 2, velî 1, İslâm 1, dünya ehli 1, duâ 1, kanâat 1, Bektâşiler 1, sâlik 1.

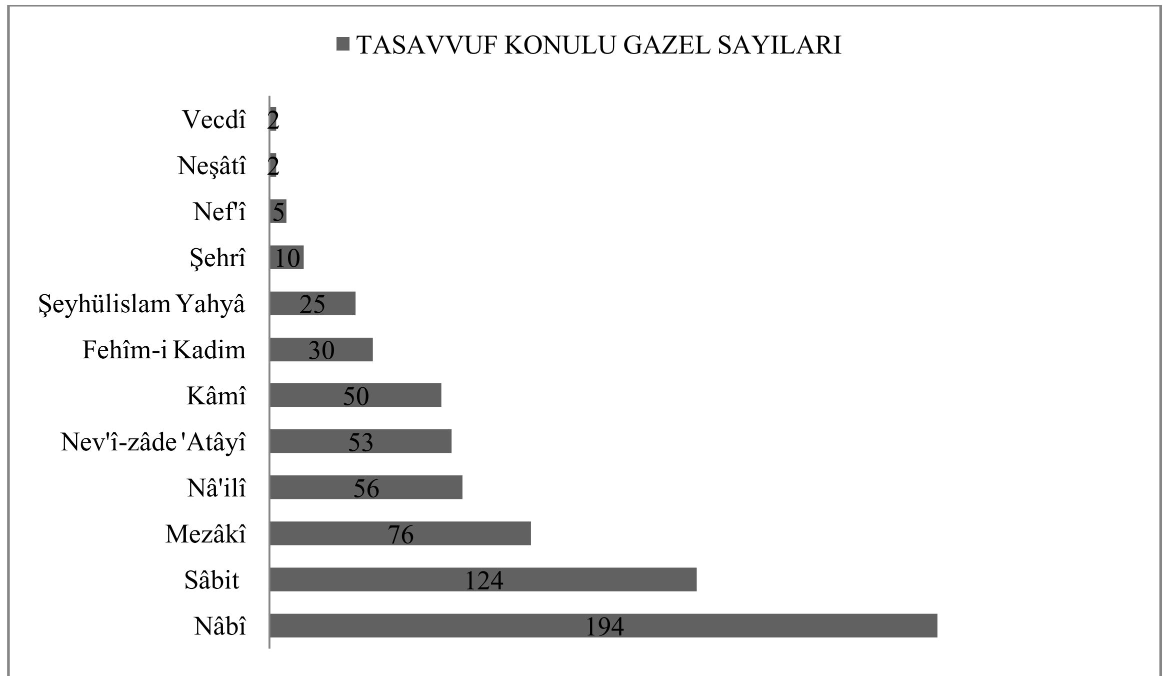
Nef’î: Sufî 3, duâ 1, ârif 1.

Neşâtî: Ârif 1, dünya 1.

Şehrî: Gönül ehli 5, tasavvuf 3, derd ehli 1, ârifler 1.

Kâmî: Tasavvuf 26, vahdet 4, duâ 3, dünya 3, gönül ehli 2, sâlik 2, akıl 2, ârif 1, Kalenderî 1, hacı 1, velî 1, vâiz 1, hakikat-mecaz 1, Bektâşî 1, Mevlevilik 1.

Grafik XVI. Tasavvufu Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.4.HİKMETİ KONU ALAN GAZELLER

"Hikmet; uzsöz, bilgelik, sebep, filozofluk, felsefe. Hayatta yol gösterecek bir değerde bulunan kısa, özlü söz. **(…)** Kâinattaki şeylerin asıllarını, mahiyetlerini anlatan bilgi" (Karaalioğlu, 1978:309); "İlim ve adaletin birleşmesinden meydana gelen yüce vasıf, edep ve ahlâka dair özlü söz, gizli sebep, fizik bilimi, düşünme melekesinin itidal hâlinde olması, uygulama ile birlikte olan bilgi; söz ve davranıştaki isabet, her şeyin en mükemmeli demektir" (Oğraş, 2004:298); "Eşyanın hakikatlerini, özelliklerini, yaratılış nedenlerini, eserlerini, etkilerini bilmek ve ona göre amel etmektir" (Pala, 2004:208).

> "Denilebilir ki Şark edebiyatının esası *hikmetli* (hikemî) ifadedir. Hadiselere, kâinata ibret gözüyle bakan şairler, zahiren gördükleri şeylerin arkasında "gözle görülmeyen"leri keşfederler. Bu anlayış en güzel ifadesini Dinî-tasavvufî edebiyat verimlerinde bulmuştur. Hikmetli sözlerin gayesi insanların

tuttukları yollardaki sakatlıkları, aksamaları ortaya dökerek insanlığı doğru yola götürmektir. İnsana has olan riya, ihtiras, aciz, hırs, tama, hased vb. gibi bütün kötü huylar hikmet sahibi edibler tarafından kınanır. Buna karşılık güzel huylar övülür. Bu özellik çok defa *pendnâme, hikemiyat, rubaî* tarzında söylenen şiirlerde görülür. Ancak gazel, mesnevî, kaside vb. türlerde söylenmiş şiirler içinde hikmetli ifadesi olan beyitlere de rastlanır. **(…)** Hikmetli ifade taşıyan şiirlerde öğretici bir üslup, rindane bir edâ, müvekkilane bir telkin, dervişane bir kanaat görülebilir. Bu ifade tarzları şiirin *hikmet*'ini, daha doğrusu hakikatleri açıkça ifade edebildiği nisbette, halkın da hislerine tercüman olacağı için pek fazla rağbet görür" (TDEA, 1977:IV/ 231).

Hikmetli ifadelerin gazellere konu olmasıyla da hikemî gazeller ortaya çıkar. Ahlakla ilgili öğütlerin, farklı hayat görüşlerinin, özdeyiş niteliğindeki sözlerin ağır bastığı gazellere hikemî gazel denir (Dilçin, 1983:112).

Şairler; incelediğimiz hikemî gazellerde aşk, âşık, sevgili, gönül, ayrılık, vuslat, gönül ehli, cân, âh, hayat, âlem, dünya, ahiret, rahmet, hakikat, mecaz, yokluk, mânâ, olgunluk, insan, vücûd, akıl, felek, ömür, zaman, edep, kanaat, şiir, şairlik, ârif, rint, şarap, nefs, zâhit, sâlik, şeyh, sofi, dost, fakir, mezhep, irfan gibi konulara dair kendi hayat görüşlerini ve tecrübelerini çoğunlukla didaktik bir tarzda dile getirirler.

Ö.G.180.

Hayât devlet-i pâ der-hevâ degül de nedür
Vücûd mevc-i bekâ der-fenâ degül de nedür

İden nigâh-ı bekâ bu nümûd-ı bî-hûde
Girîve-gerd-i hatâ-der-hatâ degül de nedür

Cihânı anlayanun çeşm-i i'tibârında
Gubâr-ı kûy-ı fenâ tûtiyâ degül de nedür

Sipâh u memlekete ihtiyâcı sâbit iken
Mülûk-ı 'âlem-i sûret gedâ degül de nedür

Mülûk-ı sâlifenün gûş iden hikâyâtın
Bilür 'arûs-ı cihân bî-vefâ degül de nedür

Esîr-i keşmekeş-i ıztırâb iken ehli
Bekâ-yı câha du'â bed-du'â degül de nedür

Ümîdvâr olıcak ebr-i nev-bahârândan
Nüzûl-ı sâ'ikadan ma- 'adâ degül de nedür

Ümîd-i lutf u mürüvvet zamâne halkından
Husûle gelmeyicek müdde‘â degül de nedür

Visâle gelse bile kârı yâr-ı bed-hûnun
Mü‘âhezât-ı kühen-mâcerâ degül de nedür

Gönül meşâbe-i rakkâs-ı sâ‘at ey Nâbî
Esîr-i gerdiş-i havf u recâ degül de nedür
(Nâbî - G.112)

Ö.G.181.

Bir dilbere dil vir ki belâdur dimesünler
Bir bâdeyi nûş it ki hatâdur dimesünler

Bir derde esîr ol ki etibbâ-yı zamâne
Vâbeste-i tedbîr-i devâdur dimesünler

Dök nakd-i sirişkün ser-i kûyında nigârun
Tâ müdde‘iyân sana gedâdur dimesünler

Laht-ı ciger ü nâleni ızhâra şitâb it
Tâ kim sana bî-berg ü nevâdur dimesünler

‘Abdî gibi âşüfte-i hubân-ı cihân ol
Nâbî sana tâ ehl-i riyâdur dimesünler
(Nâbî – G.229)

Ö.G.182.

Siriştinde anun kim nûr kalbinde kîn olmaz
Musaffâ tıynetânun tarf-ı ebrûsında çîn olmaz

Halâvet müstekîndür tab‘-ı zenbûrân-ı ahterde
Müseddes-hâne-i kevn ü mekân bî-engebîn olmaz

Sirişk-i çeşmine ehl-i nifâkun i‘timâd itme
Esâsında binânun reşh-i âb olsa metîn olmaz

Hayâlün gelse de itmez karâr âyîne-i dilde
Zemîn-i şûre de gülşen de olsa dil nişîn olmaz

Olurduk bî-ta‘ab müşrif temâşâ-yı harâbâta
Dirîgâ pâre-i mînâ-yı meydan dûr-bîn olmaz

Meyân-ı çeşm ü ebrûda nihânî güft-gûlardan
Ne denlü olsa da bî-vesvese hâtır emîn olmaz

İden hep reng ü bûy-ı bâtınîdür cilve zâhirde
Anunçün kışrı her sâde dırahtun dârçîn olmaz

Hurûf u noktadur andan cebînün anla bu râzı
Ki seng-i dâg-ı mihnetden rehâ bulmış cebîn olmaz

Sezâ-yı nâm-ı sultânî kulûb-ı pâk-gevherdür
Beyâbânda yatan her seng-i bî-kıymet nigîn olmaz

Bilen hâk-i Sitanbuldur rüsûm-ı şîve-i nâzı
Kenârun dilberi nâzik de olsa nâzenîn olmaz

Cihân 'aks-i merâyâ oldugın fehm eyleyen 'ârif
Zevâlinden zülâl-i 'âlemün endûhgîn olmaz

Sezâ tâze mahalle yapmaga beyt-i nezâyirden
Binâ-yı nazma Nâbî böyle bir nâzik zemîn olmaz
(Nâbî – G.303)

Ö.G.183.

Yek nefes zevk-i hayâtun bulamazsın bedelin
'Âlemün cümle fedâ eyler isen mâ-hasalın

Kısmetün rûz-ı ezelden müte'ayyindür hep
'Âlemün kat'a çalış rişte-i tûl-ı emelin

Lezzet-i mîve-i cennetden olur şîrîn-kâm
Suvaran eşk-i nedâmetle riyâz-ı 'amelin

Dür-i ma'nîden olan gûş-ı kabûlı mesdûd
Anlamaz eylesen îrâd cihânun meselin

Çâr dîvâr-ı fenâ-rîz-i vücûdun Nâbî
Bilen anlar dahı evvelki nefesde halelin
(Nâbî – G.551)

Ö.G.184.

Şehd-i visâlden hazer eyle sâkîm isen
İncinme zehr-i kahr-ı cefâya hakim isen

Bu çârsûda kâsid olur hôd-furûşluk
Mizân-ı i'tibârı gider müstakîm isen

Nâmahrem-i harîm-i edebsin zenân gibi
Muhtâc-ı istigase-i na'lîn-i sîm isen

Girsen de cennete yine şehvet zebûnusun
Dildâne-i tena'um-ı bâğ-ı na'îm isen

Tutmaz kanâ'at ehli müsellem gedâlığın
Kalb-i selîmin olmayıcak şeh Selîm isen

En sunma câm-ı şu'le keşân-ı mahabbete
Tersân-ı âteş-i hasebât-ı cahîm isen

Meylin bu hâkdâna cehâlet değil midir
Ey hâce âlem-i melekûtu alîm isen

Me'vâ na'îm-i rahat olur nefs ü rûhuna
Berzah-güzâr-ı vahşet-i ümmîd ü bîm isen

Kıl râst nâveg-i kader-endâz-ı himmeti
Ey cân harîf-i hamle-i nefs-i garîm isen

Nazîr bulunma aybına âlemde kimsenin
Bedhâh-ı nâkesân bile olma kerîm isen

Zehrâbe-nûş-ı ma'siyet ol Nâ'ilî gibi
Hulvü'l-mezâk-ı rağbet-i mâ'ü'l-hamîm isen
(Nâ'ilî – G.214)

Ö.G.185.

Ne bülbül ü ne çihre-perest-i gül-i bâg ol
Zâg-âne yüri râhib-i Ferhâr-ı ferâg ol

Bülbül gibi bin nagme idersen begenilmez
Makbûl ola dirsen yüri hem-hâne-i zâg ol

Pervâne mecûsî-reviş ü deyr-nişîn şem'
Hem-mezheb-i pervâne vü hem-reng-i çerâg ol

Çün gayret-i reh vâdi-i hirmân olacakdur
Tâ-key reh-i ümmîdde güm-kerde sürâg ol

Ey şîve-i âşüftegi-i zülf-i perîşân
Mecnun-revişânuz bize gel zîb-i dimâg ol

Dûzah nice bir bîhüde sûzî bana rahm it
Gel 'uzleti-i zâviye-i sîneye dâg ol

Sen dilber-i 'âşık-küşe meyl itdi Fehîm âh
Öldürmez isen cevr ile ol bî-dili sag ol
(Fehîm-i Kadim – G.189)

Ö.G.186.

Kîl ü kâl-i ‘aşkı hâmûş olmayınca bilmedüm
Sırr-ı ‘aklı mest ü medhûş olmayınca bilmedüm

‘Âlemün zevkın gedâ eylermiş ancak dünyede
Ben o zevkı hâne-ber-dûş olmayınca bilmedüm

Lezzet-i şevk-ı mahabbet niydügin pervânede
Şu‘le-i âha hem-âgûş olmayınca bilmedüm

‘Âlemi tutmış sadâ-yı na‘re-i gavgâ-yı ‘aşk
Dâglardan ser-be-ser gûş olmayınca bilmedüm

Mezheb-i rindânı bilsün mi Fehîmâ zâhidân
Ben hezârân-sâl mey-nûş olmayınca bilmedüm
(Fehîm-i Kadim – G.219)

Ö.G.187.

Dûş-ı rif’atse garaz nâsiye-sây-ı hâk ol
Zeyl-i seccâde gibi sen de nazîf ol pâk ol

Rü’yet-i şems-i hakîkatse murâdun agla
Âb-dest minşefesi gibi gözüm nem-nâk ol

Kimsenün kurcalama ‘aybını mânend-i hilâl
Belki setr itmede hem-hâsiyyet-i misvâk

Semm-i âzâra idüp şehd-i nevâzişle ‘ıvaz
Hüner oldur sana zehr olına sen tiryâk ol

Dâmenün hâr-ı mugaylân-ı hevesden kurtar
Ârzu pîrehenin yırt girîbân-çâk ol

Adını ‘aksine yazdurma misâl-i şeytân
Nakş alup hurde-şinâs-ı ‘amel-i hakkâk ol

Ne şeb-i ‘îd gibi münhemik-i isrâf ol
Subh-ı rûze gibi muttasıf-ı imsâk ol

Sâbitâ arduna at bâr-ı gam-ı dünyâyı
‘Âmil-i ‘âdet-i müstâhsene-i fitrâk ol
(Sâbit - G.232)

Ö.G.188.

Senden olmazsa ‘inâyet hâl yâ Mevlâ ne güc
Emr-i dîn gâyet de müşkil âh bu dünyâ ne güc

Öldürür mi âkibet ben rû-siyâhı bu hicâb
Ölmek âsândur velîkin haclet-i ukbâ ne güc

Sâkiyâ mey sun ki ‘aşk-ı yârdan bî-tâkatüm
Evveli âsân göründi âhiri ammâ ne güc

Mürşid-i pâkün hemân pâyına düş var ey gönül
Cümle düşvâr işleri âsân ider ana ne güc

Bir nazarla topragı bî-şekk iderler kîmyâ
Feyz-i isti‘dâd lâzımdur velî Yahyâ ne güc
(Şeyhülislam Yahyâ – G.35)

Ö.G.189.

Civân-merd-i mahabbet mübtelâ-yı dehr-i dûn olmaz
Yalancı kahbe dünyâya er oglı er zebûn olmaz

Hevâ-yı kâmet-i cânâneden kim el çeker zâhid
Livâ-yı himmet-i ehl-i mahabbet ser-nigûn olmaz

Bu şûriş çok degüldür Kays-ı câna deşt-i mihnetde
Bunun Mecnûn-ı mâder-zâdı bî-dâg-ı cünûn olmaz

Bu meclis bir neşât-ı nagme-i mihr-i mahabbetdür
Fesâne yâd olunmaz zikr-i âsîb-i füsûn olmaz

Dil-i dervîş-i hursend-i kanâ’atda tama’ n’eyler
Şeh-i mülk-i fenâda böyle nakd-i enderûn olmaz

Gelürken dâne-i top-ı gam u seng-i sitem dâyim
Bu hısn-ı cism-i fânîde dil-i âşık masûn olmaz

Güşâyiş mi bulur bâd-ı nesîm-i gonçe-perverden
O kim lâle gibi gam-hurde-i dâg-ı derûn olmaz

N’ola böyle tahammül itse cevr-i yâra ‘uşşâkı
Bu kavm içre hılâf-ı meslek-i sabr u sükûn olmaz

Tezekkür eyleyüp yâri sakın yâd itme agyârı
Miyân-ı güft (ü) gû-yı ehl-i dilde bed-sükûn olmaz

Dili sad-pâre itdi tîg-ı hasret kan revân oldı
Meger bir dem mi vardur dîde-i ter gark-ı hûn olmaz

Mezâkî böyle vâdîde ne denlü türktâz itse
Kümeyt-i kilk-i tab’-ı tîz-rev aslâ harûn olmaz

(Mezâkî – G.209)

Ö.G.190.

Se-rûze devlet ile i‘tibâra aldanma
Hazânı der-pey olan nev-bahâra aldanma

Vücûdı vâsıl-ı iksîr-i bezm-i ‘irfân it
Revâc-bahş-ı zer-i kem-‘ıyâra aldanma

Gubâr-ı reh-güzerin kıl havâle-i müjgân
Hoş-âmed ile gelen rûzgâra aldanma

Hazân vakti anılmaz bir adun ey bülbül
Bahâr mevsimi nâm-ı hezâra aldanma

Bulur mısın hele pâ-bûs-ı yâre sen ruhsat
Dürûg-ı va‘de-i bûs u kenâra aldanma

Libâs-ı hod-be-hod-ı câvidânı eyle be-dûş
Fenâ-pezîr-i ten-i müste‘âra aldanma

Tedârük eyle ‘amel nakdini bugün Kâmî
Resîd-bahşi-i rûz-ı şümâra aldanma

(Kâmî – G.186)

Ö.G.191.

Ârif ol ehl-i dil ol rind-i kalender-meşreb ol
Ne müselmân-ı kavî ne mülhid-i bî-mezheb ol

Akla mağrûr olma Eflâtûn-ı vakt olsan eğer
Bir edîb-i kâmili gördükde tıfl-ı mekteb ol

Âfitâb-ı âlem-ârâ gibi sür hâke yüzün
Kevkebe basdır cihânı hem yine bî-kevkeb ol

Lâ-mekân ol hem mahallinde yerin bekle yine
Gâh mihr-i âlem-ârâ gâh mâh-ı Nehşeb ol

Âşık ol ammâ alâyıkdan berî et gönlünü
Ne ham-ı gîsûya meftûn ne esîr-i gabgab ol

Hızra minnet çekme var sonra dil-i Nef’î gibi
Lûle-i âb-ı hayât-ı feyz ile leb-ber-leb ol

(Nef’î- G.73)

Şairler; âşık olmanın gerekleri nelerdir; dünya ve ahiret saadeti neye bağlıdır, bunun için neler yapılmalıdır; hakîki aşk nasıl olur; ârif kişi nasıl olmalıdır;

aşk ehli olmanın gerekleri nelerdir; dost nasıl olmalıdır; insanlığın nelere bağlı olduğu ve neleri gerektirdiği gibi sorulara yanıt verirken aşk, gönül, sevgili, şiir, dünya ile ilgili tespitlerde bulunur ve öğütler verirler. Kimsenin ayıbı kurcalanmamalıdır; dünyâ gamı umursanmamalıdır; zâhit, riyâyı terk etmelidir; gönül, teslimiyet ve rızadan değil, kavga ve iddiadan geçmelidir; hercâiye gönül verilmemelidir aksi takdirde âvâre olunur, derman bulunamaz ve çaresiz kalınır; kişinin kalbine kin olmamalıdır ki nûr olabilsin gibi birçok hususta şâirler, doğrudan ya da kendisine öğüt verir gibi görünerek dolaylı şekilde tespitlerini aktarırlar.

Şairler, genellikle kendi tecrübelerini dile getirirken geçmiş zaman, öğüt verirken emir kipi, tespitte bulunurken de geniş zaman kullanmayı tercih ederler. Bazen de soru cümlesiyle durumları ya da olayları sorgulamayı tercih ederler.

Ö.G.192.

Gönül âvâregân-ı aşka hergiz mesken olmazmış
Yem-i mihnetde sâhil kûh-ı gamda dâmen olmazmış

Mesîhâ terkimiş sim-i nizârı şart-ı seyyâhî
Tecerrüd pîşgehinde kayd-ı bâr-ı sûzen olmazmış

Şeb-i târik-i gamda rind-i meyhâra Kelîm-âsâ
Fürûg-ı câm-ı sahbâ gibi şem'-i Eymen olmazmış

Değildir dillerin âhı siyeh zülfünde tâb-endâz
Meğer şâm-ı garîbânda çerâg-ı rûşen olmazmış

Olurmuş âb-ı germ-i dîdeden dil Nâ'ilî pür-tâb
Mahabbet şehrini germâbesinde külhen olmazmış

(Nâ'ilî – G.176)

Ö.G.193.

Sakın pervâne bâl ü per açup şem'e yakın olma
Yanar dûşundaki ol şâl-ı kibrîtî emîn olma

Perîşân olma ey gül bülbülün âh u enîninden
Niyâz-ı bülbül-i zârı götürmez nâzenîn olma

Tutalum gözi açıklardan olmuşsın be hey zâhid
Hudâ Settârdur ta'n itme rinde 'ayb-bîn olma

Serîr-i nâz u istignâya geç devletle 'izzetle
Şeh-i hüsn ü bahâsın gayrlarla hem-nişîn olma

Cihân-ı bî-sebât içre gam u şâdî ber-â-berdür
Eger şâd olmadunsa gam degül Yahyâ hazîn olma
(Şeyhülislam Yahyâ – G.313)

Ö.G.194.

Ne yapsun kum gibi ekdâr-ı dehre bir dil-i dânâ
Bulanmaz mı hücûm-ı seyl-i mevc-engîzden deryâ

İşin dôlâb-veş suyına koymak isteyen âdem
Tehî döndürmesün bir bî-nevânun kâsesin kat'â

Bu bâgun resmidür mahsûl-ı 'âdî virmeyen bî-berg
Kühen bir câmeden çıkmaz misâl-i serv-i bâg-âsâ

Yakasın pâk-dâmen kurtarur âşûb-ı 'ukbâda
Kötek yir câme-i nâ-pâk-veş âlûde-i dünyâ

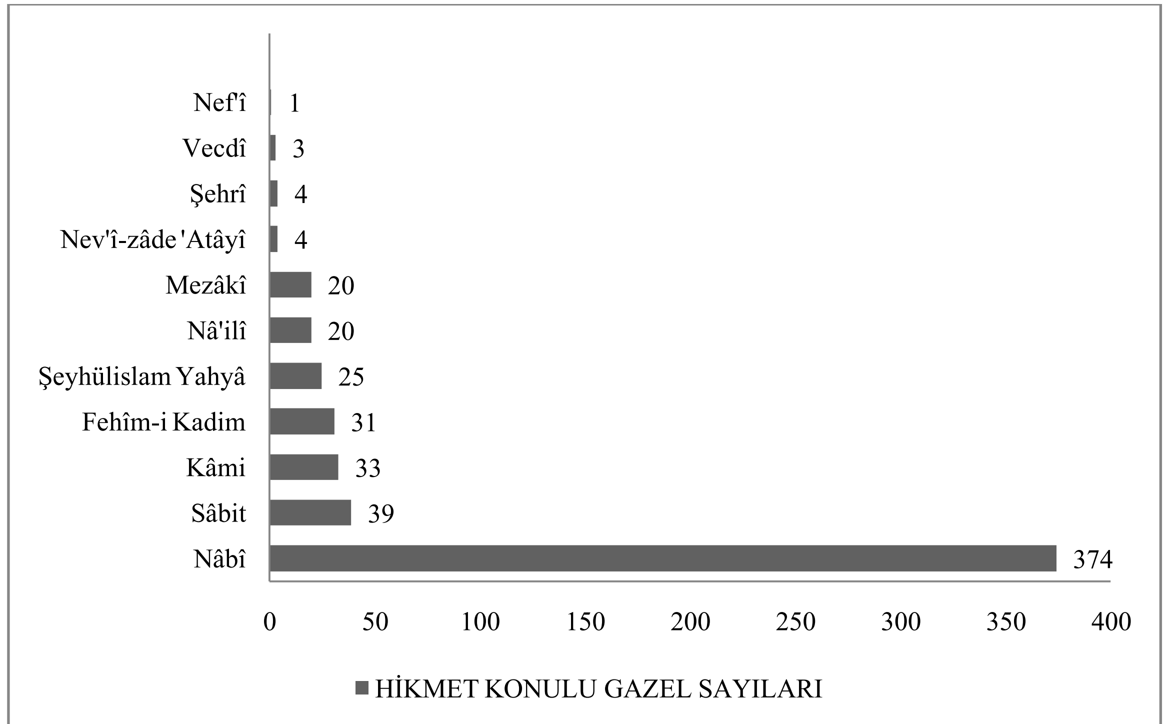
Fakîre zâd yok ârâste-hân-ı ekâbirden
Hemân çînîsi çok bir meclis-i tasvîrdür gûyâ

Tenün tesmîn idüp mânend-i şem'-i rûgenî olma
Yakarlar âgeh ol ey sâlik-i işkenbe-perver hâ

Ne esrâr-ı nihân var Sâbitâ ma'cûn-ı nazmunda
Leb-i dilber midür güldürdi heb yârânı ser-tâ-pâ
(Sâbit - G.13)

Divan şiirinde hikemî gazel denilince akla ilk gelen isim şüphesiz Nâbî'dir. İncelediğimiz gazellerin 554 tanesinde konu olarak hikmetle karşılaşırken bunlardan 374'ünün Nâbî'ye ait olması da bu durumu destekler niteliktedir. Diğer şairler ve hikmeti konu alan gazel sayıları şu şekildedir: Sâbit 39, Kâmi 33, Fehîm-i Kadim 31, Şeyhülislam Yahyâ 25, Nâ'ilî 20, Mezâkî 20, Nev'î-zâde 'Atâyî 4, Şehrî 4, Vecdî 3, Nef'î 1.

Grafik XVII. Hikmeti Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.5.RİNTLİĞİ KONU ALAN GAZELLER

Rint, lügatte şu mânâlara gelmektedir: lâubâli meşrepli, kalender, sefih, serseri, sarhoş, ayyaş; pervasız, korkusuz kişi; dinsiz, münkir; dış görünüşü kusurlu olsa da kalben ve derunî bakımdan temiz olan; İlâhî aşkla sarhoş kişi, sûfî. Eski Türk edebiyatında çok kullanılan "rint" kavramının İran edebiyatı yoluyla yaygınlık kazanmasında, eski İran kültürünün tasavvufu etkilemesi ve "züht"ü esas alan sûfiliğin pek de rağbet edilmeyen kalendermeşrepliğe dönüşmesinin etkili olduğunu savunanlar da vardır. Aslında rint (zevk ehli); dünya nimetlerine sırt çevirmeyen şairlerin, kaba sofulara karşı ardına sığındıkları bir tür âriflik mânasına da gelmektedir. Rint karakteri dış görünüşe değer vermeyen, gönül gözü ile gören, her tür baskıya karşı çıkan, disiplin ve kural tanımayan, mevki ve makama itibar etmeyen, iç dünyasına dönük, hoşgörülü, yumuşak huylu bir kişiliği temsil eder. Divan şairlerinin çoğu kendini rint olarak tanımlar ve şiirlerini de rindâne bir söyleyişle yazdıklarını ileri sürerler (TDEA, 1977:VII/ 334). "Hayatında içkinin

kokusunu bile almayan şairin divanı, buram buram içki kokabilir" (Yoldaş, 2009:145).

Şairler incelediğimiz gazellerin genelinde kendilerini rint ilan ederler ve bununla neredeyse gurur duyarlar. Rint mizaçlı ayyaş, deli yürüyüşlü yiğit rint, rindâne deli, ağzı bağlı coşkun gibi tabirlerle kendilerini tanımlarken rintliklerinin derecesini de Cem ile kıyaslarlar. Rintler; kendilerini beğenmişlik yapmaz, âlemle ilgileri kesiktir, dünya gamı ve derdi nedir bilmezler, ellerinde daima kadeh vardır, azıkları ve makam ümitleri yoktur, birbirlerine yaptıkları iyilikleri başa kakmazlar. Her sabah şarap içmek için meyhaneye giderler; meyhane köşesi, safa gülbahçesinin alanıdır ve rintlerin şâd olduğu yerdir. Rintler, burada Cem'in ruhunu şâd ederler. Rinde münasip olan saf kadeh ve şarap sürahisidir. Rint için diğer bir önemli unsur ise sevgilidir. Öyle ki rindin içtiği şaraptan zevk alması bile büyük ölçüde ona bağlıdır. Özellikle kurulan meclisler onsuz olmaz ve rint, o geldiği zaman hasretinden sıyrılarak daha çok eğlenmeye başlar.

Ö.G.195.

Neyleyüm sâgarı zîb-i kef-i yâr olmayıcak
Kim bakar âyîneye âyînedâr olmayıcak

Geçmedi hâne-i dildârı tolaşmakdan dil
Hat gelüp dâmen-i endîşeye hâr olmayıcak

'Ayş mümkin mi bu mihnetkede-i 'âlemde
Kadeh-i bâde gibi elde müdâr olmayıcak

Ne çıkar kûyını geşt eylemeden şâm u seher
O kamer-tal'at ile yolda düçâr olmayıcak

İstemez cenneti rindân-ı kadeh-keş Nâbî
Cilve-i keştî ile seyr-i hisâr olmayıcak
(Nâbî – G.390)

Ö.G.196.

Sâkî ki dergehinde gedâdur Cem-i neşât
Eyler gedâyı hüsrev-i dil-hurrem-i neşât

Degmez mi ömr-i Hızra hayât-ı Mesih ile
Dilberle bezm-i meyde geçen bir dem-i neşât

Dil şevke-sâz hecr-i dili gâhi 'ışk ile
Bir hâlet el virür ki olur ebkem-i neşât

Pejmürdedür hemişe gül-i bahtumuz yine
Olsa çekide şâm u seher şebnem-i neşât

Eyler Neşâtîyâ dili her kayddan halâs
İnkâr olur mı meyde olan ‘âlem-i neşât
(Neşâtî – G.64)

Ö.G.197.

Yâr olsa bahâr olsa dilâ câm-ı Cem olsa
Bir yerde ki her kûşesi reşk-i İrem olsa

Ol bezm-i safâ-bahşa dili olmasa mahrem
Ağyâr-ı denînin yeri çâh-ı adem olsa

Bir âleme düşsek ki elem olmasa anda
Her rind-i gedâ pâdişeh-i Cem-haşem olsa

Hîç durmasa devr etse kadeh bezm-i peyâpey
Sâkî de sürâhî gibi âlî-himem olsa

Gâhî leb-i sâkî vü gehî sâgar emilse
Yârân-ı safâ bûse ile mugtenem olsa

Âheng-i nevâ eylese uşşâk ile mutrıb
Bir yerde o meh-pâre de ehl-i negam olsa

Nef’î de gazeller dese mümtâz ü müsellem
Her birisi reşk-i reviş-i Muhteşem olsa
(Nef’î - G.117)

Ö.G.198.

Varalum cem’ olalum mey-gedede bir yere hep
Virelüm varımuzı bâde-i cân-pervere hep

Zevrak-ı mey sürelüm bir niçe sîmîn-berle
Cem gibi hükm idelüm biz dahi bahr u bere hep

Ne turur sâkî hemân sâgarı gerdân itsün
Geldi erbâb-ı safâ bezm-i sürûr-âvere hep

Böyle nâz itse n’ola mugbeçe-i bâde-fürûş
Cân vire halk-ı cihân ol büt-i meh-peykere hep

Ey Mezâkî demidür da’vî-i ‘irfân idelüm
Es-salâ nâdire-gûyân-ı sühan-küstere hep
(Mezâkî – G.27)

Ö.G.199.

Ne bezm-i bâde ne câm-ı mey ü ne sâkî var
Var ise kevkeb-i rindânun ihtirâkı var

Ne pîr-i mey-gede ne mug-beçe ne duhter-i rez
Ne zevk-i ‘işret ü ne sohbet-i telâkî var

Yıkıldı mey-gedeler hânumân harâb oldı
Ne mastaba ne revâk u ne tumturâkı var

Dürildi defter-i zevk u safâ-yı bâde-keşân
Ne nakd-i vakt-i meserret ne hôd bevâkı var

Okunmaz oldı gazeller miyân-ı meclisde
Ne nazm-ı ‘Urfî vü Tâlib ne şi’r-i Bâkî var

Çekildi neş’e-i mey bir humârı kaldı hemân
Belî safâ-yı visâlün gam-ı firâkı var

Yeter yeter geçelüm bâde ile dil-berden
Birez de nûş idelüm hûn-ı dil Mezâkî-var

(Mezâkî – G.89)

Ö.G.200.

Her kaçan bezm-i meye sâgar ile bâde gelür
Zakan u la’l-i leb-i yâr hemân yâda gelür

Ne ‘aceb cây-ı ferah-küster olur mey-hâne
Ana def’-i gam içün bende vü âzâde gelür

Ol perî-çehre gibi bûkalemûn şekl olmaz
Bezme geldükçe birer sûret-i zîbâda gelür

Gam-ı hicr-i leb-i cânâneyi takrîr itsem
Ney ü def hasret ile nâle vü feryâda gelür

Gonca-leblerle Mezâkî hele ‘işret idelüm
Vakti vardur yetişür ol gül-i ra’nâ da gelür

(Mezâkî – G.129)

Ö.G.201.

Rûz-ı ‘ıyd irdi yine oldı meh-i rûze temâm
Giceyi gündüze katup idelüm ‘ayş müdâm

Getür ey pîr-i mugân câm-ı safâ-encâmı
Bize ansız nice gündür ki safâ oldı harâm

Merhabâ eyleyelüm tolu içilsün bâde
Gurre-i ‘ıyd degül mi dil-i âvâreye câm

Sâkiyâ nakd-i dili ana görümlük virelüm
Vakti geldi alalum duhter-i rezden yine kâm

Mülk-i nazm içre bu gün sikkeyi mermerde kazup
Koyalum safha-ı âlemde ‘Atâyî eyü nâm

(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.144)

Ö.G.202.

Dem o demdür kim sabâh-ı ‘ıyd-ı hoş-eyyâm ola
‘Ayşa ruhsat câma ‘izzet sâkîye ikrâm ola

Dem o demdür kim bu nüzhetgâhda şâm u seher
Bir elünde zülf-i sâkî bir elünde câm ola

Dem o demdür kim bütân ser-mestî-i insâf olup
‘Âşıkân gül-bûse-çîn-i ‘ârız-ı gülfâm ola

Dem o demdür kim kamer-rûyân-ı ‘âşık-ârzû
Hâle-i âgûş-ı mahkûmîde bî-ârâm ola

Dem o demdür kim bu ‘ayş-âbâd-ı dünyâda hemân
Mey ola dil-ber ola Şehrî ola bayram ola

(Şehrî – G.116)

Gazellerde çoğu zaman rindin karşısında ona zıt bir karakter olan zâhit vardır ve ikisinin daima karşılaştırılması söz konusudur. “*Zâhid,* dinin zahirî yönüne bakan kişidir, dinin asıl yönünü yakalamaktan âciz olan yığınlardan da sevimsiz bir karakterdir. Dindar bir kişi olduğunu iddia eden, ama hayatın duygu yönünü reddeden, dolayısıyla dinî hakikatin batınî anlamını da reddeden bir kimsedir zâhid” (Andrews, 2008:165). Dar kalıplı bilgilere bağlı olan zâhit, daracık dünya görüşü içine sıkışıp kalmıştır ve hayatın acemisidir. Bu özellikleri onu çoğu zaman gülünç duruma düşürür (Pala, 2004:488). Riyâ ve dünyevî arzular peşinde olan zâhit; şarabın zevkinden habersizdir, rindin kıymetini bilmez. Zâhidin elinde daima tesbih vardır. Rint kadeh düzerken, zâhit tesbîh eder. Rint, zâhidi kendisine çağırır, seccadenin ağırlığından, hırka ve tesbih bağından kurtulmasını diler. Hatta sâkîden zâhide zorla şarap içirmesini içmediği takdirde ona dayak atmasını ister. Buna karşılık zâhit, rindi daima ayb ile yâd eder ve kınar. Şairler de çoğu zaman rindi zâhidin üzerinde tuttuklarını ifade ederler. Öyle ki bir rint ancak bin zâhide değişilebilir.

Ö.G.203.

Düşmedi görmek o bî-mihr ü vefâyı bu gece
Ne görür dil yine gör düşde belâyı bu gece

Zâhidâ Kevseri yarın kim içermiş görelim
Hele biz nûş edelim câm-ı safâyı bu gece

Zühdü ko gel beri yek-reng olalım rindâne
Ber-taraf eyleyelim havf ü recâyı bu gece

Bir bölük bâde-keşiz bâde-furûşun kuluyuz
Ne alur var ne satar zühd ü riyâyı bu gece

Bâde bu gûne safâ vermez idi meclise ger
Bulmasak Nef'î-i pâkîze-edâyı bu gece
(Nef'î - G.112)

Ö.G.204.

Bir câm sunup destüme ol keç-küleh-i mest
İtdi beni Cem-neşve-i bezm-i sipeh-i mest

Bir mûrı ki teh-cür'a-i mey şîr-i ner eyler
Çok mı bu kadar 'arbede-i gâh geh-i mest

Bî-bâk gider bâg-ı ser-i kûy-ı nigâra
Pür-neşter-i hâr olsa eger hâk-i reh-i mest

Mestâne 'aceb nâz u niyâzın ider ifşâ
La'l-i leb-i sâkî vü zebân-ı nigeh-i mest

Zâhid bize ta'n itme ki hem-reng-i Hıtâdur
Rûy-ı siyeh-i zerk u sevâd-ı güneh-i mest

Hum-hâne-nişîn ol yüri 'âlemde Mezâkî
Sahn-ı harem-i mey-gededür cây-geh-i mest
(Mezâkî – G.34)

Ö.G.205.

Meş'al-i câm ile 'işret bana bir zevk gelür
Câmdan hâne-i târîk-i dile şevk gelür

Gerden-i cânı hat-ı cânuma teslîm iderüm
Pehlevân-ı dile Cemden sanurum tavk gelür

Üştürân-ı gam ü endûhı hâdî-hân-ı kazâ
Hücre-i kalb-i hazîne iderek sevk gelür

Âşiyân-ı dile murgân-ı hevâdan her rûz
Bir iki çavk gider ise bir iki çavk gelür

Sâbitâ zâhid-i huffâş-nihâda ragmen
Meş'al-i câm ile 'işret bana bir zevk gelür
(Sâbit – G.74)

Ö.G.206.

Sürûd-ı bezm-i visâli figân u âha değiş
Safâ-yı vuslatı bir âşinâ nigâha değiş

Gül-i hadîka-i kâm olsa ser-be-ser âlem
Bu hârzâr-ı ta'allukda bir giyâha değiş

Tarîk-i mürşid-i seccâde-i mahabbeti tut
Hezâr zâhidi bir rind-i bâde-hâra değiş

Mukimm-i genc-i ferâğ ol şarâb gör şeb ü rûz
Fürûg-ı câmı ne hûrşîde ver ne mâha değiş

Sefîdkârî-i çeşm-i ümîdi Nâ'ilîyâ
Telâfî-i sitem-i baht-ı rû-siyâha değiş
(Nâ'ilî – G.175)

Rintlik söz konusu olunca şüphesiz en önemli unsurlardan biri meclistir. Meclis; yiyip içmek, şarkılar ve şiirler söyleyip dinlemek, hoş sohbetler etmek için toplanır. Meclisin alışıldık öğeleri arasında meyler, seçme yiyecekler, mumlar, sevgili, sâkî, müzisyenler, arkadaşlar, baharatlar ve kokular bulunur. Meclis için en ideal mekan, bahar mevsiminde mehtabın aydınlattığı bir göğün altındaki bahçedir. Bütün bu unsurlar, gelenek boyunca neredeyse her gazelde yer almıştır (Andrews, 2008:178-179). Özellikle gülbahçesi ya da akarsu kenarına kurulan bu meclislerde müzik eşliğinde şaraplar içilir ve eğlenilir. Rint için sevgiliyle bu meclislerde geçirilen her an sonsuz bir ömre bedeldir.

Meclisin en önemli unsurlarından biri şüphesiz sâkîdir. Meclisteki kişilere içki sunan kişi olan sâkînin en öne çıkan özelliği güzelliğidir. Ay ve güneş gibi güzel olan sâkî, mahmur bakar. Sâkînin yanakları da şarap gibi kırmızı ya da gül rengindedir. Saçı; şairin aşkını körüklemeye yeten sâkî, naz ile kadeh sundukça şair ona sarılmak ister. Şairin sâkî karşısındaki durumu tam anlamıyla hayranlıktır. Şair, şaraptan değil; sâkînin gülen dudağının kırmızı şarabıyla sarhoş olur. Sâkînin dudağı

şaraba, şarap da sâkîye letafet ve feyz verir. Şairin neşelenmesi için şaraba değil, sâkînin gizli gamzesinin lutfuna ihtiyacı vardır.

Ö.G.207.

Yıkılmam zûr-ı keyf-i meyle kim hayrânunam sâkî
Harâb-ender-harâb-ı nergis-i fettânunam sâkî

Müferrih bâde-i yâkût-ı reng itmez beni hayrân
Senün mest-i mey-i la'l-i leb-i handânunam sâkî

O denlü neşveye âmâdeyem kim mey degül lâzım
Hemân mevkûf-ı lutf-ı gamze-i pinhânunam sâkî

Görüp 'arz-ı niyâzum çeşmüne bildün ki mahmûram
Bir iki câm sundun bende-i 'irfânunam sâkî

Mey-i gül-gûn ile mânend-i lâle surh-rûy itdün
Zihî hüsn-i kerem şermende-i ihsânunam sâkî

Ayag-ı mâh-ı gerdûna beş egmem tâ sebû-âsâ
Perestiş-kâr-ı mihr-i sâgar-ı gerdânunam sâkî

Cünûn-ı 'aşk u mestî-i mey-i zencîrdür gerdûn
Harâbât içre ben ser-halka-i mestânunam sâkî

Surâhî gibi derdünle pür it peymâne-i 'ömrüm
Helâk-i çeşm-i sermestün olan kurbânunam sâkî

Fehîm'em ben mey ü dilberden olmam tâ-ebed fârig
Benem kim rûz-ı mahşer dest-der-dâmânunam sâkî
(Fehîm-i Kadim - G.283)

Ö.G.208.

Şarâb-ı nâb getirdikçe nîm-hâb sana
Tutar elinde kadeh mâh u âfitâb sana

Hezâr-pâre dile leblerinden et sâkî
Eğer düşerse nemek-rîzî-i kebâb sana

Muhâldir eser ol çeşm-i ser-girâna hemân
Hamîr-i mâye-i nâz olmasın şarâb sana

Bir olsa zerre-i Mirrîh ile dil-i Behrâm
Yine getirmeyeler bir nigâhta tâb sana

Nigâh-ı mestin ile bildi âşinâ itdiğin
Bakınca Nâ'ilî-i hânümân-hârab sana
(Nâ'ilî – G.8)

Ö.G.209.

Sâkî elünde rengîn-câm-ı şarâb göster
Elmâs-ı sâgar içre la'l-i müzâb göster

Destünde câm-ı sahbâ sahbâda 'aks-i rûyun
Ol âb-ı şu'le-rengi pür-âb ü tâb göster

Her dilde şevk-i rûyun pertev fürûz-ı 'ışk it
Her zerrede nümâyân bir âfitâb göster

Câm üzre gör habâbı pertev-nümâ-yı şevk ol
Ol hayme-i safâya rengîn-tınâb göster

Yek-katre-i mahabbet dünyâyı itdi sîr-âb
Teh-cür'a-nûş-ı 'ışkun mest-i harâb göster

Hep bâz-gûne ancak na'l-i semend-i 'işve
Kasd-ı vefâda itsen nâz u 'itâb göster

Düşsün şikenc-i zülfün ol hatt u hâl üzere
Ol nâfe-i ümîdi pür-müşg-i nâb göster

'Işkıyla nükte-senc ol meyl-i visâl idersen
Deryâdan iste gevher gevherde âb göster

Şimdi Mezâkî sensin faslü'l-hıtâb-ı dâniş
Her bir su'âle böyle mu'ciz-cevâb göster
(Mezâkî – G.76)

Meclisin ve rindin ayrılmaz parçası olan şarap, gazellerde fiziksel ve ruhsal tesirleriyle öne çıkar. Lâle, gül ve yakut renkli olan şarap, içenin yüzünü de lâle gibi kızartmaktadır. Can şerbeti olan şarap, içenin damarlarına kan gitmesini sağlayarak ona keyif ve neşe verir. Şarabın zevkine âlemin sermayesini feda eden şair, onun gam ve keder unutturan etkisine de değinir. Şarap, gönlün safâ bulması için olmazsa olmazdır. Gazellerde kimi zaman kadehin şarapla eşleştirilerek, benzer etkileri yaptığına şahit oluruz. Meclisin tadı tuzu olarak nitelendirilen kadehin, kederi def etmek ve gamı azaltmak gibi etkileri öne çıkarılmaktadır.

Ö.G.210.

Bitürse sebze-i ter sâye-i sebû-yı şarâb
Virür dimâg-ı dil ü câna berg-i bû-yı şarâb

Hevâ-yı germ-i elem itmiş idi huşk yine
Ter itdi vâdî-i ayş u safâyı cû-yı şarâb

Olaydı vâkıf-ı esrâr-ı hâlet-i mestî
Düşerdi hâtır-ı takvâya ârzû-yı şarâb

Olur gubâr-ı gam-ı dehr-i dûndan ârî
Düşünce âyîne-i fikre aks-i rû-yı şarâb

Yeter mukîmî-i gam nev-bahârdur min-bad
Kenâr-ı gülşen ü Vecdî vü cüst u cû-yı şarâb
(Vecdî – G.3)

Ö.G.211.

Virmesün sıklet idüp yâre kadeh-kâr kadeh
Gül gibi olmasun ol gülbüne birbâr kadeh

Şu'le-i mey ile idüp bezmde âteş-bâzî
Oldı pîrâhen-i sûzân ile devvâr kadeh

Ne tefârîk idügin gördiler ehl-i meclis
Gezdi elden ele tekrâr-be-tekrâr kadeh

Feyzden mey-kede-i dehr-i tehî kaldugına
Size yetmez mi 'alâmet şu nigûn-sâr kadeh

Sâbitâ bezm-i safâda nice teşbîh olunur
Leb-i pâkîze-i dildâra o murdâr kadeh
(Sâbit – G.52)

Ö.G.212.

Câm bir sırça sarây olmuş ki ferşi la'l-i nâb
Hücredür billûrdan şâh-ı hevâya her habâb

Pür görince sâgarı toldı derûnum şevk ile
Câmdan tâ câna te'sîr itdi tâb-ı âftâb

Bezme virdi şem'-i kâfûrî gibi nûr-ı ziyâ
Sâ'id-i sîmîn-i sâkî câm-ı zerrîn-i şarâb

Ateşîn meyle surâhî toldı sâkî kandadur
Şevk odı dilde alevlendi niçün itmez şitâb

‘Aşk ile hoş-hâl olan şeydâya anman vuslatı
Bâde-i sâfî virün Yahyâya katman ana âb
(Şeyhülislam Yahyâ – G.19)

Ö.G.213.
Pür-safâ dâ’im dili bir şûh hemdemdir kadeh
Tâ ezelden meclis-i rindâna mahremdir kadeh

Bezm-i bâğâ bir sebû-yı pür-mey ise gonca ger
Bâğ-ı bezme bir gül-i şâdâb u hurremdür kadeh

Bir tutarsa pâdişâh ile gedâyı mey n’ola
Hem sifâl-ı meygede hem tâc-ı Edhemdir kadeh

Gösterir dünyayı mir’ât-ı habâbında tamâm
Kendi başka başına bir özge âlemdir kadeh

N’ola pür-şevk etse dünyâyı dil-i Nef’î gibi
Rûzigâra yâdigâr-ı meclis-i Cemdir kadeh
(Nef’î - G.27)

“Genellikle içkiyi, içki zevkini, içki ile ilgili türlü düşünceleri, hayata karşı kayıtsızlığı, yaşamaktan zevk almayı konu olarak işleyen gazellere *rindâne gazel* denir” (Dilçin, 1983:110). Biz bu başlık altında rindin ve rindâne yaşam tarzının, şarabın, meclisin, sâkînin, kadehin, meyhânenin, pîr-i muganın, Cem’in, şarap testisinin, zâhidin konu edildiği gazelleri inceledik. Bu bağlamda 1066 gazelde rintliğin ya da rindâne unsurların konu edildiğini söyleyebiliriz.

Rint ve rindâne yaşam tarzı: Şeyhülislam Yahyâ 142, Mezâkî 116, Nâbî 85, Nev’î-zâde ‘Atâyî 75, Fehîm-i Kadim 64, Sâbit 54, Nâ’ilî 52, Kâmî 37, Nef’î 36, Vecdî 17, Neşâtî 16, Şehrî 9.

Şarap: Nâbî 15, Sâbit 14, Şeyhülislam Yahyâ 9, Nev’i-zâde ‘Atâyî 8, Nâ’ilî 5, Neşâtî 5, Fehîm-i Kadim 3, Mezâkî 3, Vecdî 2, Nef’î 2, Şehrî 2.

Meclis: Sâbit 12, Nâbî 12, Nev’î-zâde ‘Atâyî 10, Mezâkî 6, Kâmî 5, Nâ’ilî 2, Nef’î 2.

Sâkî: Sâbit 17, Nâbî 9, Nev’î-zâde ‘Atâyî 9, Nâ’ilî 5, Kâmî 4, Mezâkî 3, Şeyhülislam Yahyâ 3.

Kadeh: Sâbit 3, Neşâtî 3, Nef’î 2, Nâbî 1, Nev’î-zâde ‘Atâyî 1.

Meyhâne: Kâmî 3, Nev’î-zâde ‘Atâyî 2, Sâbit 1, Nâbî 1, Mezâkî 1.

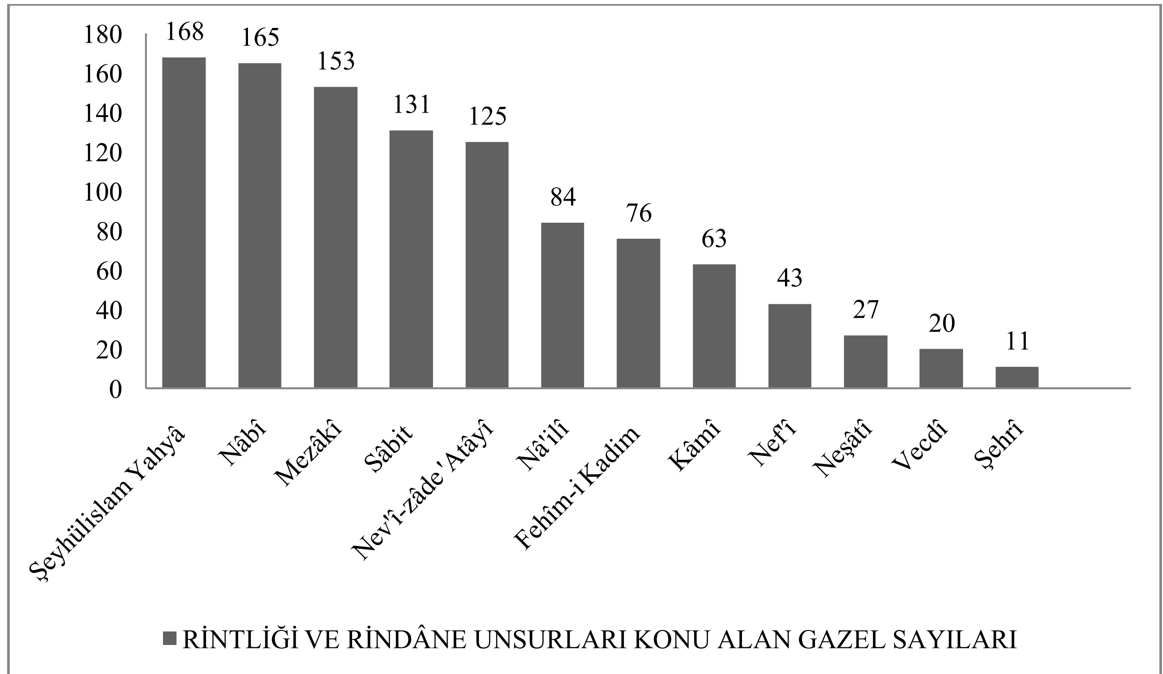
Pîr-i mugan: Sâbit 1

Zâhit: Nâbî 42, Sâbit 29, Mezâkî 24, Nâ'ilî 20, Nev'î-zâde 'Atâyî 19, Şeyhülislam Yahyâ 14, Kâmî 14, Fehîm-i Kadim 8, Neşâtî 3, Nef'î 1, Vecdî 1.

Cem: Nev'î-zâde 'Atâyî 1.

Şarap testisi: Fehim-i Kadim 1.

Grafik XVIII. Rintliği ve Rindâne Unsurları Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.6.KİŞİ TAVSİFİNİ KONU ALAN GAZELLER

Çalışmamız çerçevesinde incelediğimiz gazellere konu olan şahıslar; farklı makam ve mesleklerden olup, bu kişiler kimi zaman özelliklerinin tanıtıldığı kimi zamanda övüldüğü veya kendilerine dua edildiği gazellerde karşımıza çıkar. Bu kişileri başta şairin kendisi olmak üzere "biz" diye tanımladığı kişiler, padişahlar, devlet erkânından ya da Osmanlı soyundan kimseler, diğer şairler, dinî kimliği öne çıkan kişiler ve diğer ünlü şahıslar olarak gruplandırmamız mümkündür.

1146 gazele konu olarak bu grupta ilk sırayı şairin kendisi alır. Gazelin tamamında ya da son beyitinde kendisinden bahseden şair, bunu değişik şekillerde yapar. Kimi zaman şair, kendisinden doğrudan bahsederken kimi zaman da kendinden başkası gibi bahseder, kendine seslenir. Kendini över, kendisi gibi

davranmayanları yerer, kendine öğütler ve emirler verir. Olaylar ve kişiler karşısındaki hâlini ve durumunu sorgular. Bahtından, tecrübelerinden, isteklerinden, görüşlerinden, tercihlerinden, hâlinden kısacası "kendi"den bahseden şair, çoğunlukla sanat yönünü ön plana çıkartan satırlar kaleme alır. Kendisini tanımlarken de çoğu kez şairlik yönünü öne çıkarır. Zamanın seçkin nüktedânı, nazik mizaçlı, parlak yaradılışlı, akıllı, şiir konusunda üstad, mânâ diyarının sultanı, mucize sözlü, nazmın mühendisi şairin kendisini nitelendirdiği sıfatlardan birkaçıdır. Bu bağlamda hemen hemen her şairin kendisinden "en iyi" olarak bahsettiğine şahit oluruz. Şairler, kendilerinden iki şekilde bahsederler ki bu ya sanat yönünü yani şiirini ön planda tutma ya da sanatı dışında kalan yönlerinden bahsetme şeklinde olmaktadır.

Söz konusu klasik şiir olunca her şeyin "en mükemmel" şekilde olması icap eder ki buna şairin yazdığı şiir de dâhil olmaktadır. Çoğu zaman şairlerin gazellerinin son beyitlerinde kendilerinden özellikle de şiirlerinden bahsederken sıra dışı ifadeler ve benzetmeler kullanmaları da bunun bir gereği olarak yorumlanabilir. İnci gibi, şûh tabiatlı, büyü dolu, birçok şairi susturucu, mucizevî, temiz, hoş, sihirli, gül tabiatlı, yüksek kıymetli olarak nitelendirdiği şiirleri, şairin kendisinden yadigâr kalacak ve ölümsüz olacaktır. Bu şiir, Hz.İsâ(a.s.)'ın nefesi gibi can bağışlayıcıdır, ona kıymet biçilemez. Şair ise; hakimane sözler söylemekte, yeni mazmunlar kullanmakta, kaleminin gıcırtısı bile bülbülün nağmesini bastırmakta, şiire ruh vermekte, şiiriyle dünyaya neşe vermekte, rindâne gazel söyleyişiyle övünmekte, nazikâne gazel söylemekte ve söylediği gazeller âfâkı tutmaktadır.

Şairin sanat yönünü ifade ederken öne çıkan "özgüven"i, kendini anlattığı başka alanlarda yerini "karamsar" bir ruh hâline bırakır. Şairlik yönü dışında kendisini çoğunlukla "âşık" olarak tanımlarken sevgili ve felek karşısındaki çaresizliğinden, aczinden ve şanssızlığından yakınır. Gönlünde hiçbir şeyin rağbeti yoktur. Safâdan el çekmiştir ve gönlü gamla doludur. Kendisi için Allah (c.c.)'a dua eder.

Ö.G.214.

Bir hayât içün kazâ bilmem ne nâz eyler bana
Ben şehîd-i gamzeyem 'Îsî niyâz eyler bana

Bî-tekellüf mahrem-i halvet-sarây-ı gamzeyem
Çeşm-i şûh-ı dilberân ifşâ-yı râz eyler bana

İstemez kâlâ-yı hüsni ola târâc-ı nigâh
Perde-i zülfin anunçün nîm-bâz eyler bana

Seng-i mi'yâr-ı cünûnam ben ki sarrâf-ı hıred
Feyz-i temyîzümle 'arz-ı imtiyâz eyler bana

Şâh-ı istignâ-sipâham ben Fehîmâ çarh-ı dûn
Havf ile bin dürlü vaz'-ı dil-nevâz eyler bana
(Fehîm-i Kadim – G.6)

Ö.G.215.

Eger kaldumsa nâ-âlûde dâmânsuzlıgumdandur
Girîbân-çâksuzluklar girîbânsuzlugumdandur

Tekâsülden degül terk-i şitâbum râh-ı gülşende
Benüm reftâr-ı bî-cânâne cânânsuzlıgumdandur

Gehî bî-ihtiyâr üftâdelikler pây-ı dildâre
Degül küstâhlıkdan lîk dermânsızlugumdandur

Bana böyle perestişkârlık ashâb-ı 'ünvândan
Benüm peygûle-i 'uzletde 'ünvânsızlugumdandur

Zebân-ı bülbül ü tûtî bilür nâ-yâbdur Nâbî
Sükûtum sanma 'aczümden zebân-dânsuzlıgumdandur
(Nâbî – G.71)

Ö.G.216.

Mâ'ilim cezbe-i dîdâra hem anı severim
Bir güzel çehrede ân olsa ben anı severim

Dilerim hüsnü gibi hulku güzel cânânı
Mutlaka böyle olan şûh-ı cihânı severim

İhtiyârım gider elden göricek her yârı
Arz-ı hâle meded olmazsa nihânı severim

Sevmezem sevmezem ammâ sevicek mahbûbu
Nerede var ise bir âfet-i cânı severim

Ne kadar nâzik ü nerm olsa nigârı sevmem
Ne kadar âfet-i cân olsa cevânı severim

İhtiyâr elde değil sûfî ne dersen de bana
Severim hâsılı ol rûh-ı revânı severim

Çâre yok bir güzeli sevmemege ey Nef'î
Sana lâzım mı demek işte falânı severim
(Nef'î – G.99)

Ö.G.217.

Şebistân-ı gamum bezmümde şem-i enverüm yokdur
Fenâ dünyâda yani bir müsellem dil-berüm yokdur

Serinde herkesün bir gonce-i sîr-âbı var şimdi
Benüm bâg-ı cihân içinde bir berg-i terüm yokdur

Ne bir zahm-ı nigâh u ne esîr-i zülf-i müşgînem
Anun çün saff-ı ser-bâzân-ı aşk içre yerüm yokdur

Zer-i hâlis-ayâr itdi dili iksîr-i aşk ammâ
Ele alur anı bir dil-ber-i sîmîn-berüm yokdur

Yanup hicrân ile şem-i gam oldum vaslı yâd itmem
Metâ-ı şeb-pesendüm subha lâyık gevherüm yokdur

Nice feryâd idüp çâk-ı girîbân itmeyem ben kim
Yanumda sâkî-i gül-ruh elümde sâgarum yokdur

Sitanbula o denlü ârzû var dilde ey Vecdî
Uçardum bulsam ammâ neyleyem bâl ü perüm yokdur
(Vecdî – G.18)

Ö.G.218.

Figân ki muztarib-i pîç ü tâb u devrânam
Belâ budur ki ne zülfem ne kâfir- îmânam

Figân ki olmada hem-vâre hâtırum meksûr
Velî ne tâkat-ı ‘âşık ne ‘ahd-i hûbânam

Figân ki tâli‘üm itmez kabûl-i cem‘iyyet
Meger nezâregeh-i çeşm-i zahm-ı devrânam

Figân ki tîregî-i baht-ı tâbe-tâli‘den
Misâl-i rûşenî-i çeşm-i kûr-pinhânam

Bu gülsitân-ı hazân-perver-ı emelden dirîg
Yetîm-i gonca-i bî-reng ü bûy-ı hırmânam

Bu zât-ı pür-hüner ‘akl-ı kül-i pesend ile hayf
Mülâzim-i der-i temyîz-i kûre-fihmânam

Bu rûzgâr-ı hüner-düşmenün huzûrında
Hemân kusûrum odur kim tamâm-iz‘ânam

Gelüp bu karye-i imkâna Şehrî olduguma
Be-hakk nişân-ı hirrît dahı peşîmânam
(Şehrî – G.93)

Ö.G.219.
Lutf-ı güftârında hayran ol dehânın kim bilür
Çün kemer pür pîç ü tâb olma miyânın kim bilür

Gamzesin mestâne seyr it itme câmından su’âl
Kuhl-ı çeşmin kıl temâşâ sürmedânın kim bilür

Keşf-i râza dilde yok cür’et hücûm-ı nazdan
‘Arz-ı hâle ol şeh-i hüsnün zamanın kim bilür

Sen hele kendün tedârük üzre ol iy murg-ı dil
Kasd-ı şeh-bâz-ı dü çeşm-i cân-sitânın kim bilür

Söz Neşâtî böyle hoş-tab’âne bî-pervâ gerek
Şâ’irün i’câz ile sihr-i beyânın kim bilür
(Neşâtî – G.24)

Ö.G.220.
Güşâde-kâre dil-i ukdedâr değmez mi
Nevâzişe elin ey rûzgâr değmez mi

Aceb telâtumu var bahr-ı ahzar-ı çemenin
Bizim de hissemize bir kenâr değmez mi

Sezâ değilse de fitrâk-bendin olmağa dil
Helâkin olmağa ey şehsüvâr değmez mi

Bülend imiş tutalım sakf-ı nüh-rivâk-ı felek
Duhân-ı âh-ı dil-i pür-şirâr değmez mi

Visâle yer yoğ ise hâba varmadıkça gözün
Fesâne-gûyî-i dil bir hisâr değmez mi

Nazîre söylemeğe Nâ’ilî suhan-sencân
Bu hôş-edâ gazel-i âbdâr değmez mi
(Nâ’ilî – G.367)

Şairin "biz" diye bahsettiği kişileri konu alan gazel sayısı ise 123'tür. Bu kişilerin oluşturduğu grup, şairi de içine almak suretiyle ortak bir hayat görüşüne sahip, ortak bir paydada hareket eden, kendilerine ve topluma dışarıdan bakmasını bilen, zaman zaman kendilerini toplumdan soyutlamış, kötü olan her şeye ve herkese yüz çevirip iyiye yüzlerini dönen, şairin "biz" diye tanımladığı insanlardır. Bu kişiler kendilerini âşık, rint, fakir ve edepli olarak nitelendirmekle birlikte mal, ikbal ve devletten geçmiş, hileden habersiz insanlar olarak tanıtırlar. Her konuda görüşlerini ve özelliklerini anlattıkları gazellerde yer yer hikemî bir üslûbun hâkim olduğunu da söyleyebiliriz. Şairin bazen sadece kendisinden bahsederken ya da sevgili karşısında âşık(kendisi)-rakip ikilisini anlatmak için de "biz"i kullandığını belirtmekte fayda görüyoruz.

Ö.G.221.

Dü-şâh-ı turranı gördükçe end-bend oluruz
Gazâl-i dil gibi ser-halka-i kemend oluruz

Bütâna gamzesi ser-çeşmedür o hûn-rîzün
Silâh-ı gam kuşanup biz dahi levend oluruz

Sirişkümüzle güzer-gâhını ter eyleyelüm
Niçün kurı yire hâk-i süm-i semend oluruz

O şûh terkiye asmaz yolunda ser virsek
Ne turfe başı musîbetli derd-mend oluruz

Şu hôş-kumâş-ı nesîc-i belâgate Sâbit
Bu şâh beyt ile tamgâ-zen-i perend oluruz

(Sâbit – G.14)

Ö.G.222.

Esrâr-ı halkı hıfz bizüm kârımuz degül
Halkun derûnı da bizüm anbârımuz degül

Necm-efgen oldugı yetişür tek dur ey felek
Sevr ile çifte koşmalı anarımuz degül

Püskürme benli sînesini açmasun o gül
Fülfül-furûş-ı 'arsa-ı bâzârumuz degül

Kim basdururdı dâ'ire-i gayre dilberi
Ammâ ayagı eldeki pergârumuz degül

Mihrâb-ı dilde vesvese-i nefse uymazuz
Nefse uyan imâm da muhtârımuz degül

Humm-ı şarâb gibi mürâyî-i meclise
Evzarımuzda yükledirüz bârımuz degül

Miskâl-i zerre eylemezüz nâziş-i ‘amel
Bir veznemüz çeker anı kantârımuz degül

Ol gün ki mevc-i ‘afv ura deryâ-yı magfiret
Eşrârımuz garîk ola ahyârımuz degül

El sunmazuz o sofraya Sâbit ki gül gibi
Mahsûl-ı mâlikâne-i güftârımuz degül
(Sâbit – G.233)

Ö.G.223.
Fakr ile biz mâl nedür bilmezüz
Devlet ü ikbâl nedür bilmezüz

Kaşı ile zülfi hevâsındayuz
Mâh nedür sâl nedür bilmezüz

Ruhlarun âbın bilürüz muttasıl
Hile ile âl nedür bilmezüz

La’l-i lebündür emel-i subh u şâm
Dahı biz âmâl nedür bilmezüz

Yoluna bezl itmege varumuzı
Zerrece ihmâl nedür bilmezüz

Şehd-i lebin nûş ideli Nâbiyâ
Zehr nedür bâl nedür bilmezüz
(Nâbî - G.287)

Ö.G.224.
Gözden teraşşuh itmede nem şîşe-meşrebüz
Hûn-âbe-i cigerle egerçi leb-â-lebüz

Âlûde-tavr her ne kadar tîre-rûz isek
Teshîr-sâz-ı milket-i feyz-i dil-i şebüz

Ken‘âniyâna girye-resân olsa kârumuz
Güm-geşte-i fütâde bün-i çâh-ı gabgabuş

Oldı egerçi ‘âşıka matlab visâl-i yâr
Hicrân-keşîde ‘âşık-ı nevmîd-i matlabuz

Hâl-i mu‘anberîne olaldan rasad-nişîn
Baht-ı siyehle mazhar-ı ferhunde-kevkebüz

Yokdur şemîm-i vasluna tâb-ı dimâgumuz
Biz bûy-ı zülf-i ham-be-hamunla mutayyebüz

Ol şûh ‘aşk-ı Kâmi-i zâra dimiş mecâz
Haml itmezüz hakîkate zîrâ mücerrebüz
(Kâmî – G.88)

Padişah, devlet erkânı, Osmanlı soyuna dahil kişiler ya da saraydaki görevliler olarak Sultan Murâd, Sultan Ahmed, Sultan Osman, Cem, Vezir Ali Paşa, Sultan Ahmed’in vezirleri Ali ve Muhammed, Mustafa Paşa, Abdi Paşa, İbrahim Paşa, Sultan Mehmed’in veziri, Nişancı Paşa, Hazret-i Şâmîzâde, Re’is Efendi, Ârif Efendi, Yusûf Ağa gibi kişilerin çoğunlukla övülmek maksatlı gazellere konu olduğunu görüyoruz. Bunlar dışında özel bir isim belirtmeksizin padişah, şah, hakân, sultan, vezir ve paşa hazretleri gibi sadece ünvanlarıyla anılan kişiler de söz konusudur. Bu kişilerden çoğunlukla müzeyyel gazellerde ve mahlas beyitinden sonraki birkaç beyitte bahsedildiğini görüyoruz. Bu şekilde 76 gazelde bu isimlerin konu olduğunu söylemek mümkündür. Şairlerin bu gruptaki kişilerden özellikle padişahlardan övgüyle bahsettiklerini söyleyebiliriz. Padişahların devrindeki refah öne çıkarılarak devletin bekâsı ve padişahın uzun ömürlü olması için dua edilir. Sadrazam, vezir ve saraydaki diğer görevlilerin kişiliklerinden övgü ile bahseden şair, onlara da dua etmeyi ihmal etmez.

Ö.G.225.

Düşer mi sana ey dil dâ’im ümmîd-i vefâ itmek
Güzeller şânıdur gâhî vefâ gâhî cefâ itmek

Safâdan gayrı ben âlemde hîç (bir)nesne bilmezdüm
Beni ey aşk senden oldı gamla âşinâ itmek

Egerçi pençe-i hûrşîdsin tâb-ı melâhatle
Bizümle nice bir câna ırakdan merhabâ itmek

Ne ‘âlemdür ne hazzdur bir müferrah cây-ı hurremdür
Muvâfık bir iki yârân ile ayş u safâ itmek

Devâm-ı devlet-i Sultân Murâdı isterüz Yahyâ
Inâyet Hazret-i Allâh'dan bizden du'â itmek

Sözünde dâverâ insâf odur kim başka âlem var
Suhan mir'âtini ancak olur 'âlem-nümâ itmek

Nice pâkîze ma'nâlar hayâl itmek olur ammâ
Nice mümkin şeh-i devrân gibi nâzük-edâ itmek
(Şeyhülislam Yahyâ – G.202)

Ö.G.226.
Şehen-şâh-ı hümâyün-baht Sultân Ahmed-i Gâzî
Ki dünyâyı münevver kıldı re'y-i 'âlem-efrûzı

Kemân-ı Rüstem olmaya kepâde dest-i kadrinde
Ne kuvvetdür ki oldı himmeti bâzûsına rûzî

Felekler dönmesünler şâh-ı devrâna itâ'atden
Tokus tâsına eflâkün yeter bir tîr-i dil-dûzı

Ricâm oldur ki bin yıl pâyına yüz sürsün ey Yahyâ
Biri birinün ardınca cihânun ıyd u nev-rûzı
(Şeyhülislam Yahyâ - G.441)

Ö.G.227.
Müjde kim irdi yine hengâm-ı lutf-ı Hân Murâd
Gelsün alsun şevk ile ser-cümle nâ-kâmân Murâd

Nâ-murâdân-ı cihân gelsün murâdın istesün
Yohsa el virmez cihânda âdeme her ân Murâd

Gelmemişdür 'âleme tâ devr-i Âdemden beri
Böyle bir şâhen-şeh-i Cem-rütbe-i Hâkân Murâd

Bir Süleymân-ı civân-baht-ı bülend-ahterdür ol
Kim zamân-ı devletinde oldı ins ü cân Murâd

Bir hudâvend-i mekârim-bahşdur kim dâyimâ
Kesb ider zât-ı şerîfinden 'ulüvv-i şân Murâd

Ey Mezâkî müjde kim sad-bezl-i lutfıyla bu gün
Ber-murâd itmek mukarrerdür seni Sultân Murâd
(Mezâkî – G.51)

Şairlerin son beyitte ya da mahlas beyitinden sonra ekledikleri birkaç beyitte, kendileri ile karşılaştırmak ya da üstünlüklerini öne çıkarmak maksatlı diğer

şairlerden de bahsettiklerini görüyoruz. Toplam 20 gazelde başka şairlerin övgülerinin gazelin konularından birini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Övgüsü yapılan bu şairler arasında Şeyhülislam Yahyâ, Nâbî, Sâbit, Fehîm-i Kadim, Fahrî, Râmî Efendi, Nâ'ilî, Nef'î, Şîrâzî, Urfî, Nâmî, Molla Câmî ve şairin şiir hususundaki üstadı sayılabilir. Bu kişileri; hem kişilikleri hem de sanatlarıyla ön plana çıkaran şair, onlara övgüler yağdırır. Nâ'ilî; Nef'î'nin her sözünün mucize olduğundan, sözlerinin değerinin çok yüksek olduğundan bahsederken Şeyhülislam Yahyâ'yı pak tabiatlı, edepli, şefkatli ve sözleri gevher olarak tanımlar. Nâbî, Sâbit'in söz erbabı oluşundan her sözünün atasözü niteliğinde olduğundan bahseder. Fevzî, Nâ'ilî'yi üstat olarak kabul ederken, Şehrî de Fehîm-i Kadim'in şairliğini över ve İstanbul'un genç şairleri arasında onun kendine denk olduğunu söyler.

Ö.G.228.

Dil-i mecrûh olalı ol dür-i şehvâra sadef
Reşg eder ekşime dür çeşm-i dürer-bâra sadef

Ka'r-ı deryâ değil eylerdi yerin taht-ı serâ
Gevherin bulsa nihân etmeğe bir çâre sadef

Mihr-veş olmasa kân-ı güher-i isti'dâd
Mübtelâ olmaz idi sine-i efgâra sadef

Müsta'îd olduğu zâtında olan safvetdir
Erre-i sîne-hırâş-ı kef-i âzâra sadef

Ceyb ü dâmânını pür-gevher eder Nâ'ilîyâ
İstinâd etse kef-i hâce-i ibrâra sadef

Ebr-i nisân-ı atâ hazret-i Şeyhülislâm
Ki tutar gevherini nutkuna îsâra sadef

Dâğ-ı hûrşîdidi her dürri olaydı mensûb
Tab'-ı pâki gibi bir kulzüm-i zehhâra sadef

Tâ-be mahşer ola endîşesi erbâb-ı dilin
Silk-i nazmında olan gevher-i güftâra sadef
(Nâ'ilî – G.190)

Ö.G.229.

Yılda bir kerre görün kâ'iliz ey mâh bize
Yeter eğlence hayâlin geh ü bîgâh bize

Nükte-i sırr-ı lebinde olamaz rûh-ı Mesîh
Mahrem-i halvet-i râz-ı dil-i âgâh bize

Erdi bir mertebeye zâ'f-ı ten-i zerd ü nizâr
Kehrübâ kârın eder istese her kâh bize

Görünür pîşver-i kâfile-i Ka'be-i aşk
Yine hayretde kalan âşık-ı gümrâh bize

Oldu esbâb-ı tarab hûn-ı ciger nûş edeli
Mutrıb-ı nâle ile zemzem-i âh bize

Nâ'ilî baht-ı siyeh-kâra müdârâ güçdür
Sazkâr ola meger âh-ı sehergâh bize

Etmeziz âh-ı sehergâha da minnet olsa
İltifât-ı nazar-ı mürşid-i âgâh bize

Vahy-perdâz-ı suhan Nef'î-i sâhir ki olur
Her sözü âyet-i mu'ciz gibi dilhâh bize

Cevher-i rûh-ı suhan kim görünür mertebede
Sâha-i arşda Cibrîl ile hemrâh bize

Tengnâ-yı dü-cihân râhzen olmaz etse
Himmetin pîşrev ol ârif-i billah bize

Tâ ki â'dâya ola bezmi gam-engîz-i hased
Feyz-i ikbâl-i neşât ile tarabgâh bize

Ömrün efzûn ede Hak hem ola ol feyz-i neşât
Çâresâz-ı gam-ı pey-der-pey-i cângâh bize
(Nâ'ilî – G.303)

Ö.G.230.

Sâyeveş ey mâh-ı rûze olasın bî-âb u tâb
Kim leb-i Kevser-çekân-ı yârümi itdün serâb

Çeşm-i bîmârından artuk nâtüvânter eyledün
Gurren olsun çün hilâl-i âhirîn pâ-der-rikâb

Ey sabâh-ı 'ıyd câm-ı mihrün olmasın tehî
Kevkeb-i bahtum hilâl olmuşken itdün mâh-tâb

Bir nihâl-i gül bu denlü gül virür mi dostum
Eyledün gül-bûse-i 'ıyd ile halkı kâm-yâb

‘Aks-i ruhsârun ko meh seyr eylesün dilden dile
Pertevün gurbetzede itme misâl-i âftâb

Şehrî el-hâsıl Fehîm idi o da oldı ‘adîm
Tâze-gûyân-ı Sitanbul’da benümle hem-cevâb
(Şehrî – G.12)

Ö.G.231.
Her gice pervâneye gayzın idüp izhâr şem’
Subha dek yel mûmlarıyla gezdirür her bâr şem’

Mevlevîler gibi dönsün üstine pervâneler
Oldı Mevlânâ-sıfat mustagrak-ı envâr şem’

Her gice bir şem’-i hüsne cân eritmek mûmdur
Meclisinden sofrasın kaldırmıyor deyyâr-ı şem’

‘Işk ile aldı fitîli dün gice pervâneler
‘Arz idince âteşin ruhsâr ile dîdâr şem’

Lâ diyüp mikrâz-ı hicrân-ı şeb-i dûşîneye
Bu ‘inâdı üzre başın kesdirür her bâr şem’

Meş’aleyle Sâbitâ başında âteşler yanar
Oldı mahdûm-ı hüner-pîrâye hıdmet-kâr şem’

Ol re’îs-i ehl-i dil kim gün gibi pür-nûr olur
Yaksa râ’yinden gice bu günbed-i devvâr şem’

Hazret-i Râmî Efendi kim çerâg-ı hâs olup
Lutfı sırtından idinmiş hil’ât-ı zer-kâr şem’

Ger şebistânında bir şâmî perestâr olmış
Eylemezdi âteşi mûmı ile reftâr şem’

Şevk ile tâb-âver-i vasf olmayup yandı dili
Tab’-ı âteş-pâresinden idicek güftâr şem’

Şem’-i ikbâli fürûzân ola ta her subh ü şâm
Mihr ile mehden yakar her kulle-i kûhsâr şem’
(Sâbit – G.187)

Ahmed-i Muhtar, Hâlil, Hz.İsâ, Hz.Âli, İmâm-ı Âzâm ve Şeyh Efendi gibi kişiler de bazen gazelin tamamında bazen de birkaç beyitinde konu olmak suretiyle 6

gazelde karşımıza çıkmaktadır. Peygamberler özellikle mucizeleri ve temiz yaradılışları ile öne çıkarılıp övülürken diğer şahısların da övgüleri yapılır.

Ö.G.232.

Mû-be-mû hüsn ile âmîhtedür rûy-ı Halîl
Rû-be-rû lutf ile engîhtedür hûy-ı Halîl

Kadd-i sabrı ham ider kâmet-i dil-cûy-ı Halîl
Bülbüli ebkem ider çeşm-i suhan-gûy-ı Halîl

Keffe-i çeşmine cünbiş virüp ebrû-yı Halîl
Dil alup şîve satar turma terâzû-yı Halîl

Münkir-i ‘aşka ider mu‘ciz-i hüsnin ızhâr
Âteşîn câme miyânında gül-i rûy-ı Halîl

‘Aksidür âb-ı hayâtun görinür zulmetde
Teşne-i vasla şikenc-i ham-ı gîsû-yı Halîl

Ser-i şûrîdemüzi eyledi vakf-ı mihrâb
Hey’et-i ham-şude-i tâk-ı dü-ebrû-yı Halîl

Pîr-i efsürde iken eyledi ser-germ-i hevâ
Nâbî-i haste-dili gamze-i câdû-yı Halîl

(Nâbî - G.482)

Ö.G.233.

Cân küştesi dil bende-i fermânı ‘Ali’nün
Oldum dil ü cândan kulı kurbânı ‘Ali’nün

Kûyında nola sâye-sıfat yollara düşse
Ten hâk-i reh-i serv-i hırâmânı ‘Ali’nün

Dil murgı yuvasına döner şâh-ı gül üzre
Destinde kaçan kim tura fincânı ‘Ali’nün

Derdünle şehâ cân viricek mesnedüm üzre
Yârân yazalar küşte-i hicrânı ‘Ali’nün

Kayd eyle kulun defterüne tâ ki disünler
Ben zâre ‘Atâyî-i suhandânı ‘Ali’nün

(Nev’î-zâde ‘Atâyî – G.127)

Ö.G.234.

Dem-i firkatde çeşmüm eylemez ol giryeyi mahrem
Ya hûn-ı dille yâ laht-ı cigerle olmaya hem-dem

Tutuşduk dün tegâfülle huzûr-ı dil-rubâyîde
Vefâdârî-i düzdîde-nigehle eyledüm mülzem

Açılmaz câm-ı meyden de dil-i gam-perver-i ‘âşık
İder mi zahm-ı nâsûra-eser hâsiyyet-i merhem

İderdük Cem’den artuk câm-ı gam-fersây ile ‘işret
Harâm olmasa şer‘-i ehl-i gamda hâtır-ı hurrem

Nazîre eylemişsün tut ki Şehrî kendi za‘munca
Kabûl eyler mi nutk-ı bî-nazîr-i müftî-i âlem

O hallâl-ı mesâ’il kim dem-i müşkil-güşâyîde
Kalur engüşt-i hayret-ber-dehen rûh-ı İmâm A‘zam

Müşerref eylemiş fetvâyı fetvâ-yı şerîfânı
Misal-i dîn-i İslâm u zemîn-i Ka‘be-i Ekrem
(Şehrî – G.104)

Mecnûn, Şems, Behzâd ve İskender gazellere konu olan diğer şahıslardır. 11 gazelde bu kişilerin konu edildiğini söyleyebiliriz. Bu şahıslardan Mecnûn, dîvâne âşık oluşuyla; Şems, Mevlâna’ya olan yakınlığı ile, Behzâd mesleği ile, İskender ise kahramanlığı ve aynasıyla öne çıkar.

Ö.G.235.

Gûş itdi nây nâlelerüm nâza başladı
Dilber semâ‘-ı nâza dahı tâze başladı

Tıfl iken oldı şems ile ol meh mukâbele
‘Uşşâk ile mükâşefe-i râza başladı

Tâ oldı mevlevî o mehüm rûh-ı Şems-i dîn
Ta‘lîme dil şikârın o şehbâza başladı

Ol şûh sâz-kâr olalı mevlevîlere
Ben bînevâ-yı ‘aşkına şehnâza başladı

Âvâze-i figânumı dinletmedi nesîm
Kâfir rakîb nagme-i nâ-sâza başladı

Ey Şems-i dîn yetiş ki o hurşîd-i pür-celâl
Cevr-i Fehîm-i nâdire-perdâza başladı
(Fehîm-i Kadim – G.275)

Ö.G.236.

Mürg-ı dildür şikârı Behzâdun
N'ola sayd olsa kârı Behzâdun

Revnak-efzâ-yı deyr-i 'âlemdür
Hüsn-i nakş u nigârı Behzâdun

Bir kemândur ki 'anberîn tozdur
Ebrû-yı vesme-dârı Behzâdun

Hazer it kahramân-ı kâtildür
Çeşm-i hançer-güzârı Behzâdun

Çâr-pâreyle özge 'âlemdür
Raks-ı zîbâ-karârı Behzâdun

İder erbâb-ı 'ışkı dost-efşân
Devr-i râhat-medârı Behzâdun

Korkarın kim olur Mezâkî dahi
'Âşık-ı dil-fikârı Behzâdun
(Mezâkî – G.260)

Ö.G.237.

Mecnûn ki tahtgâh-ı mahabbetde şâh idi
Bâl-ı tuyûr farkına perr-i külâh idi

Mecnûn ki kasdi kûçe-i Leylâyı gezmeden
Nüzhetgeh-i hakikate bir gizlü râh idi

Mecnûn ki rüşenâlıgına zulmet-i gamun
Leylâ didükce şû'le-i âhi güvâh idi

Mecnûn ki nîm-sîr idi seyr-i cemâlden
Hep mâni'-i nezâre olan dûd-ı âh idi

Mecnûn ki vahş u tayr ile itmişdi üns-i tâm
Sahrâ o nâ-murâda sitemden penâh idi
(Neşâtî – G.134)

Bütün bu şahıs kadroları ve ayrıntılı olarak şairlere göre dağılımı ise şöyledir:

Nâbî: Kendisinden bahsettiği 158, "Biz"den bahsettiği 63, Hâlil 1, Cemşid 1, Sâbit 3, Padişahın damadı Âli Paşa 2, Sultan Ahmed'in vezirleri Âli ve Muhammed 1, Mustafa Paşa 1, Yusûf Agâ 1, Abdî Paşa 1, İbrahim Paşa 1, Fahrî 1, Râmî Efendi 1.

Fehîm-i Kadim: Kendisinden bahsettiği 119, "Biz"den bahsettiği 10, Hz. İsâ(a.s.) 1, Şems 1.

Sâbit: Kendisinden bahsettiği 153, "Biz"den bahsettiği 8, Sultan 2, Ahmed-i Muhtar 1, Nâbî 1, Râmî Efendi 1, Re'is Efendi 1, Ârif Efendi 1, Şeyh Efendi 1, Molla Câmi 1.

Nâ'ilî: Kendisinden bahsettiği 74, Sultan 1, Sultan Ahmed 1, Şeyhülislam Yahyâ 2, Nef'î 1.

Nev'î-zâde 'Atâyî: Kendisinden bahsettiği 59, "Biz"den bahsettiği 3, Sultan Ahmed 1, Şîrâzî 1, Padişah 1, Cem 1, Hz.Âli 1, Kays 3.

Mezâkî: Kendisinden bahsettiği 232, "Biz"den bahsettiği 16, Ahmed Paşa 5, Murâd Han 2, Hazret-i Şâmîzâde 1, Urfî 1, Vezir 1, Padişah 1, Sultan Mehmed'in veziri 1, Behzâd 1.

Şeyhülislam Yahyâ: Kendisinden bahsettiği 74, Sultan Murâd 14, Osman Hân 8, Sultan Ahmet 4, Şâh 3, Kays 1.

Nef'î: Kendisinden bahsettiği 57, Sultan Murâd 9, Ahmet Paşa 2, Padişah 1, Vezir Âli Paşa 1.

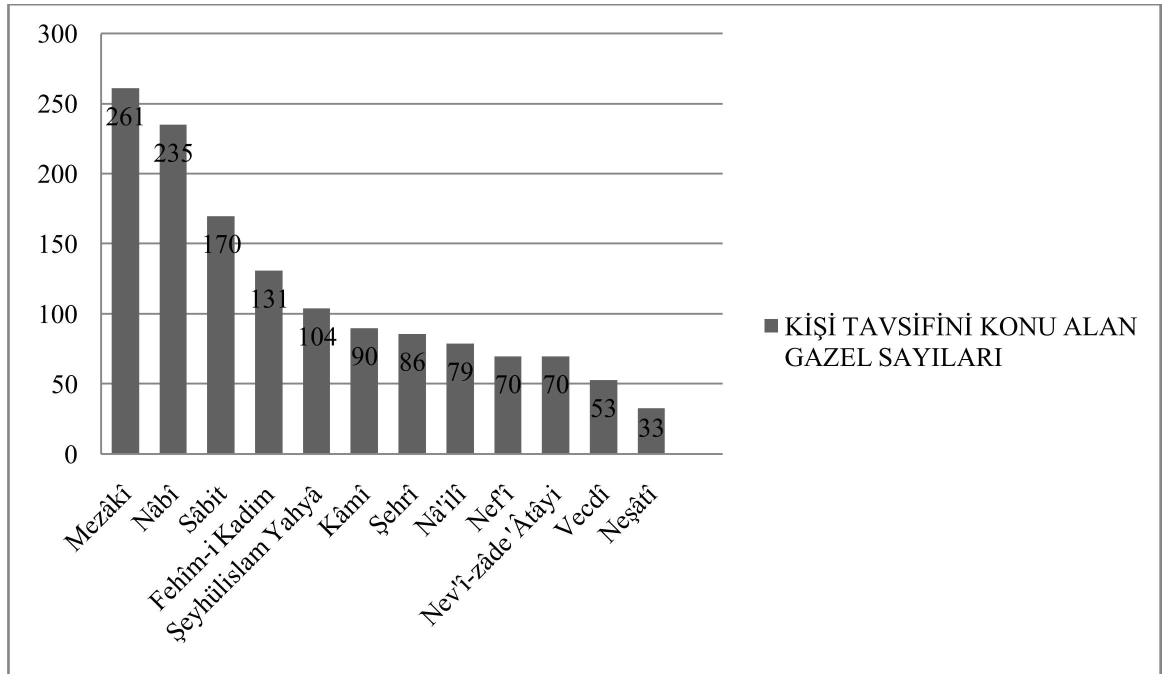
Neşâtî: Kendisinden bahsettiği 25, "Biz"den bahsettiği 5, Kays 2, Nef'î 1.

Vecdî: Kendisinden bahsettiği 48, "Biz"den bahsettiği 2, Hazret-i Şâmîzâde 1, Mecnûn 1, Üstadı 1.

Kâmî: Kendisinden bahsettiği 73, "Biz"den bahsettiği 9, Vezir 2, Nişancı Paşa 1, Nâmî 1, Nâbî 1, Sâbit 1, Hakân 1, İskender 1.

Şehrî: Kendisinden bahsettiği 74, "Biz"den bahsettiği 7, Paşa Hazretleri 1, Fehîm-i Kadim 1, Molla Câmî 1, İmâm-ı Âzâm 1, Behzâd 1.

Grafik XIX. Kişi Tavsifini Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.7.MEKÂN TAVSİFİNİ KONU ALAN GAZELLER

"Klasik Türk şiiri; kaynakları, malzemesi ve muhtevası yönünden büyük bir zenginliğe sahiptir. Şiirde konu edilen coğrafya da aynı şekilde zenginlik ve çeşitlilik gösterir. Osmanlı Devleti'nin üç kıtada geniş topraklara sahip olması yanında dünyadaki diğer ülkelerle ticarî, siyasî ve kültürel ilişkileri sebebiyle şairler birçok ülke ve şehirden söz ederler. Bu şehirler şiirde genellikle meşhur özellikleriyle birlikte yer alırlar" (Yeniterzi:301).

İncelediğimiz gazellerde de konu olarak daha çok şehirler ön plana çıkarken onu ülkeler, semtler, camiler ve manevî değeri yüksek mekânlar takip eder. Başta Halep olmak üzere İstanbul, Şâm, Rum, Medîne, Edirne, Bağdat ve Irak gazellerde konu olarak yer alan şehirlerken ülke olarak Mısır, semt olarak Üsküdar öne çıkar. Kâ'be, Ayasofya, Anadolu ve Rumeli Hisarı, hamamlar gazellere konu olan diğer mekânlar olmuşlardır. Şairler bu mekânlardan bahsederken kimi zaman doğrudan söz konusu yerin tasvirini yapmışlardır kimi zaman da iki ayrı mekânı birtakım yönlerden karşılaştırarak farklılıklarını ve benzerliklerini ifade etmişlerdir.

Edirne ve İstanbul'un uzun yıllar boyunca Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmaları münasebetiyle bu şehirlerin gazellerde konu olarak yer almaları kaçınılmaz olmuştur.

"Yüzyıllarca Osmanlı İmparatorluğunun merkezi olan İstanbul, divan edebiyatında özel bir yer alır. Tabiî güzelliği ve "âbü heva"siyle, camileri, mescitleri, sarayları, bağları, hamamları ve her türlü eğlenceleriyle, nihayet ilim ve hüner sahiplerine sığınacak yer olmak haysiyetiyle bütün dünyanın gıptasını çeken İstanbul'un, divan şairlerince övülmesi kadar tabiî bir şey olamaz" (Levend, 1944:571). Gazellerde İstanbul'un en çok öne çıkan unsuru güzelleri ve gençleridir. Bu güzellerin güzellikleri ise İstanbul'un suyundan ve toprağının lutfundan kaynaklanmaktadır. İstanbul'a bayramın gelişiyle sokaklara çıkan güzellerin At Meydanı ve Vefa Meydanı'na gelmeleri beklenir.

İstanbul'un gazellerde en öne çıkan semti Üsküdar'dır. Şair tarafından cennet bahçesi gibi rahat olarak tanımlanan Üsküdar'ın namı dillere destandır. Havasını herkes över ve gülbahçesinin safâsı çok hoştur. Rintlerin buluşma yeri olan Ayasofya ise ağırlıklı olarak manevî havasıyla gazellere konu olmuştur. Ayasofyada her yer Kur'ân-ı Kerîm sesidir ve burada yapılan dua oldukça etkilidir. İstanbul'un başka bir unsuru ise Anadolu ve Rumeli Hisarı'dır. Anadolu Hisarı feyz ile doluyken Rumeli Hisarı'nın havası gönül açıcıdır.

Ö.G.238.

Rûz-ı rûze cem' olur rindân Âyâsufiyye'de
Halka-bend-i üns olur yârân Âyâsufiyye'de

Olmadın dest-i du'â-cünbân Âyâsufiyye'de
Müşkilât-ı halk olur âsân Âyâsufiyye'de

İtmek içün fikr-i ekl ü şürbi hâtırdan be-der
'Akd-ı cem'iyyet ider ihvân Âyâsufiyye'de

Mevce-i a'mâl ider enfâs ile çehre su'ûd
Lücce-i tâ'at ider tufân Âyâsufiyye'de

Her ne denlü gayri câmi'de 'ibâdât olsa da
Olur efzûn yine sad çendân Âyâsufiyye'de

Düşmen-i dîrîn-i nefs ile cihâd-ı ekbere
Leşker-i tâ'at bulur meydân Âyâsufiyye'de

‘Andelîbân-ı bihişti şerm ile hâmûş ider
Her taraf âvâze-i Kur’ân Âyâsufiyye’de

Ferş-i berrâk-ı ruhâmın eyledükçe secdegâh
Sâf olur âyîne-i imân Âyâsufiyye’de

Pîşgâhında nevâl-i rahmeti hâzır bulur
Kim olursa sıdk ile mihmân Âyâsufiyye’de

Sahn-ı sâfında metâ‘-ı bî-dirîg-i magfiret
Bûriyâ-yı mısr ile yeksân Âyâsufiyye’de

Zühd ü takvâ saf-be-saf tertîb idüp âlâyını
Pîç-i nevbet gösterür ‘ünvân Âyâsufiyye’de

Şeb-be-şeb mânend-i kındîl-i fürûzân Nâbîyâ
İnşirâh-ı dil bulur insân Âyâsufiyye’de
(Nâbî – G.705)

Ö.G.239.
Salınsun ‘ıyd irişdi yine hûbânı Sitanbul’un
Yine ârâste olsun karâmânı Sitanbul’un

Safâlar kesb idüp uşşâk olunsun merhabâ yer yer
Vefâ meydânına gelsün cevânânı Sitanbul’un

Döner hurşîd-i âlem-tâbına gerdûn-ı gerdânun
Binüp dolaba her bir mâh-ı tâbânı Sitanbul’un

Semend-i nâzla yügrük cevânlar seyre çıksunlar
Pür olsun hûblarla At Meydânı Sitanbul’un

Bu şi’rün hak budur Yahyâ ki gâyet bî-nazîr oldı
Pesend eylerse lâyık ehl-i irfânı Sitanbul’un
(Şeyhülislam Yahyâ – G.195)

Ö.G.240.
Bâreke’llâh san behişt-i câvidândur Üsküdâr
Kim safâ-bahş-ı dil-i pîr ü civândur Üsküdâr

Bûy-ı ezhârın sabâ âfâka neşr eyler müdâm
Nükhet-efrûz-ı meşâm-ı ins ü cândur Üsküdâr

Gonca-fem cânân ile bülbül-negam rindân ile
Gül-sitân-pîrâ-yı bâg-ı kün-fe-kândur Üsküdâr

Söylenür her dem safâ-yı dil-küşâ-yı gül-şeni
Lâ-cerem dillerde böyle dâsitândur Üsküdâr

Medh ider feyz-ı hevâ-yı cân-fezâsın her kişi
Hâsılı memdûh-ı ebnâ-yı zamândur Üsküdâr

Ey Mezâkî n'ola ma'mûr olsa böyle her yeri
'İşret-âbâd-ı şehen-şâh-ı cihândur Üsküdâr

Cem-nejâd-ı muhterem Sultân Murâd-ı pür-kerem
Kim zamânında hemân bâg-ı cinândur Üsküdâr

Çekmesün bir dem elem tâ kim cihânda dem-be-dem
Gül-şen-i cennet gibi râhat-resândur Üsküdâr

(Mezâkî – G.60)

Başkent olması nedeniyle güzîde şehir olarak nitelendirilen Edirne'nin güzelliklerinden bahsedilirken Sultan Murat Han'ın şehre katkılarından da bahsedilir. Bazı gazellerde ise Edirne'nin eski halinden eser kalmadığına ve köhneleştiğine dair bilgiler yer alır.

Ö.G.241.

Gül ruhun bûyın sabâdan aldı âb-ı Edrene
Ben de bildüm ki olur erzân gül-âb-ı Edrene

Şöyle ma'mûr oldı hûbân-ı Sitânbul ile kim
Câydur bir gence her künc-i hârâb-ı Edrene

Özge 'âlem virdi lutf ile o şehr-i dil-keşe
'Alemün sultânı şâh-ı kâm-yâb-ı Edrene

Hazret-i Sultân Murâd ol şâh-ı 'âlî-kadr kim
Pây-bûsıyla mu'azzamdur cenâb-ı Edrene

Makdemiyle şöyle rif'at buldı ol şehr-i güzîn
Nüh sipihre ta'n ider şimdi kıbâb-ı Edrene

Şemme-i lutfun virüp hâsiyyet-i müşg ü gül-âb
Kadr ü kıymet bulmada âb ü türâb-ı Edrene

Anı döndermişdi pîr-i köhne-sâle rüzgâr
Hamdü li'llâh yine avd itdi şebâb-ı Edrene

Iltifâtun bir safâ bagışladı Yahyâ'ya kim
Virmeye bir meste ol hâli şarâb-ı Edrene

(Şeyhülislam Yahyâ – G.311)

Ö.G.242.

Nice dilşâd olmasınlar şeyh u şâb-ı Edrine
Şehri teşrîf etdi Şâh-ı kâmyâb-ı Edrine

Sâyesinde şenliğe yüz tutdu sertâser yine
Oldu yeksân cây-ı ma'mûr u harâb-ı Edrine

Ol kadar etdi sirâyet feyz-i hulk u meşrebi
Kevser ü müşk oldu hep âb u türâb-ı Edrine

Nükhet-i hulkuyla hoş-bûy oldu hâki ol kadar
Rûmu Çîn etdi şemîm-i müşk-nâb-ı Edrine

Meşreb-i şûhunda bir sır var ki te'sîr eylese
Zâ'il olmaz haşre dek keyf-i şarâb-ı Edrine

Yaraşır Nef'î bu şi'r-i âbdârî âleme
Ber-güzâr eylerse mânend-i gülâb-ı Edrine

Açdı hurren etdi zîra gül gibi endîşesin
İltifât-ı pâdişâh-ı Cem-cenâb-ı Edrine

Makdemiyle Edrine tahtın müşerref edeli
Oldu her iklîme gâlib âb u tâb-ı Edrine

Hazret-i Sultân Murâd-ı kâmrân kim hak vere
Eyleye devletle zevk-i bî-hisâb-ı Edrine
(Nef'î – G.118)

Osmanlı Devleti'nin en önemli merkezlerinden biri olan Halep, çalışmamız çerçevesinde şairlerin en çok bahsettikleri şehir olma özelliğini kazanır. Suyu can bağışlayıcı, havası cennet gibi olan Halep; çok güzeldir. Şehrin havası mey kadar neşe vericidir ve Irakla Acem'in havasının tersidir. Sabah rüzgârı âdeta ruh bağışlar. Bahçelerinin seyri ayrı bir safâ verir. Mevlâ, Halep'e mal ve mülk nasip etmiştir. Özellikle binaları çok güzeldir. Halep'in en güzel yanı ise, sevgilinin âşığa vuslat teklif etmesidir.

Ö.G.243.

Şarâba şerm virür âb-ı cân-fezâ-yı Haleb
Şemîm-i Cenneti mahcûb ider hevâ-yı Haleb

Leb-i bütâna olur hande-rîz-i istihzâ
Nemek-sirişte leb-i piste-i fezâ-yı Haleb

Buna hevâda ‘Irâk u ‘Acem muhâlifdür
Ki çâr faslı da nev-rûz ider sabâ-yı Haleb

Esâsı kâv-ı zemînün şikest ider şâhın
O denlü ser-be-ser-i çerhdür binâ-yı Haleb

Bihişt kanda görür hüsninün temâşâsın
Tururken âyîne-i âb-ı dil-güşây-ı Haleb

Sezâdur olmaga zeyn-i mevâlî-i ‘ulemâ
Nasîb olursa kime mansıb-ı kazâ-yı Haleb

Nesîm-i ‘âfiyetün desti şell olur Nâbî
Meded-res olmasa tedbîrine safâ-yı Haleb
(Nâbî – G.20)

Ö.G.244.
Herkesün vefk-i murâdınca Hudâ-yı müte‘âl
Şâma hüsn eylemiş ihsân Haleb’e mâl ü menâl

Şâm’da her ne kadar kaht-ı mekâsib var ise
Bulunur şehr-i Haleb’de o kadar kaht-ı cemâl

Eyleyen mâl ü menâl ile leb-â-leb Haleb’i
Eylemiş Şâm’ı dahı dil-ber ile mâl-â-mâl

Haleb içre arayub buldugını mâh-ruhân
Şâm’a var tâ ide yek merhaleden istikbâl

Başka bir hüsni de Nâbî budur ol şehrün kim
Mâh-rûyânı ider ‘âşıka teklîf-i visâl
(Nâbî – G.491)

Ö.G.245.
Mey kadar neş’e virür âb u hevâsı Halebün
Âh cennet gibi olsa-y-ıdı bekâsı Halebün

Yolı enfâs-ı Mesîhâya mı ugrar bilmem
Rûh-bahşâne eser bâd-ı sabâsı Halebün

Andırur kalbini hûbân-ı cefâ-pîşelerün
Hüsn-i sûretde metânetde binâsı Halebün

Görinür Bâg-ı İrem sahnına dek hâ’il yok
Münkeşif tâ o kadar seyr-i safâsı Halebün

Mâlik olsam hele ben üste virürdüm Şâmı
Nakd-i cennetle mezâd olsa bahâsı Halebün

Şehrî tahsîn iderüm bu gazel-i bî-bedele
Virse gönlümce nazîre şu‘arâsı Halebün
(Şehrî – G.86)

Bağdat’ın git gide güzelleşen ve yumuşayan havasından bahseden şair, Sultan Murad’ın burayı fethini diler. Güzelleri, gülbahçeleri ve erenleriyle öne çıkan Rum, Mısır’dan ve güzellerinden bahsedilen Şâm’dan daha hoştur. Kâ’be’nin ve Medîne’nin ise manevî değeri ve havası gazellere konu olmuştur.

Ö.G.246.

Sandûka-i cevâhir-i esrâr Ka‘be’dür
Gencîne-i defîne-i âsâr Ka‘be’dür

Pervânesi melekdür o şem‘-i hakîkâtün
Edvâr-ı çerhe nokta-i pergâr Ka‘be’dür

Pervâne-i tavâf kimi çeşm-dûz-ı şevk
Mirât-ı cem‘-i sâbit u seyyâr Ka‘be’dür

Zer nâvdân ü câme-i simîn-nitâk ile
Köhne pelâs-ı cürme harîdâr Ka‘be’dür

Üftâdegânı garka-i ‘afv itmemek muhâl
Bahr-ı muhît-i rahmet-i Gaffâr Ka‘be’dür

Arz-ı harem hurûşgeh-i bahr-ı feyzdür
Gird-âb-ı cezb-kerde-i enhâr Ka‘be’dür

Tahsîlgâh-ı mes’ele-i fenn-i râzdur
Mecmû ‘a-i menâsık-ı züvvâr Ka‘be’dür

Ecr-i nazar ‘ilâve-i ecr-i tavâfdur
Gevher-keş-i birîşüm-i enzâr Ka‘be’dür

Fehm-i bülend sâhibi idrâk ider yine
Beyt-i bülend ma‘nî-i esrâr Ka‘be’dür

Kalmak muhâl kîse-tehî kimse Nâbîyâ
Bahşişgeh-i ganiyy-i keremkâr Ka‘be’dür
(Nâbî – G.100)

Ö.G.247.

Maksûre-i bihişt-i hakîkat Medîne'dür
Mahrûsa-i sevâd-i nübüvvet Medîne'dür

Hâhişgeh-i metâlib-i 'ulyâ-yı feyzdür
Bârişgeh-i sahâ'ib-i rahmet Medîne'dür

Olmakla sahnı hâbgeh-i hâtemü'r-rüsül
Fass-ı nigîn-i ravza-i cennet Medîne'dür

İns ü melek akarsa n'ola rûy-mâline
Devlet-serây-ı şâh-ı risâlet Medîne'dür

Anda telâtüm eyledi bahr-ı muhît-i şer'
Cây-ı hurûş-ı mevce-i nusret Medîne'dür

Hâkinde itdi kesb-i terâvet nihâl-i dîn
Cây-ı nemâ-yı nahl-i hidâyet Medîne'dür

Hadd-i kıyâma anda irişdi livâ-yı Hak
Rif'atgeh-i ezân u ikâmet Medîne'dür

Dil-beste-i mücâverete sad hezâr reşk
Mahbûb-ı Hakk'a hâne-i hicret Medîne'dür

Sükkân-ı heft kişver-i İslâm'a Nâbîyâ
Ümmîdgâh-ı bahş-ı şefâ'at Medîne'dür
(Nâbî – G.101)

Ö.G.248.

Gün-be-gün mu'tedil olmakda hevâ-yı Bagdâd
Gayret-i ürd-i bihişt oldı şitâ-yı Bagdâd

Iltifât itse o şeh ser-be-ser ola gülzâr
Bu hevâyile bu âb ile fezâ-yı Bagdâd

Nice sultân-ı guzât olmaya Sultân Murâd
Ki cenâbına nasîb oldı gazâ-yı Bagdâd

Feth idüp makdem-i pâkiyle müşerref olıcak
Reşk-i firdevs-i berîn oldı sarây-ı Bagdâd

Dâ'imâ pâdişehe eyleye himmet Yahyâ
A'zam-ı müctehidîn ü küberâ-yı Bagdâd
(Şeyhülislam Yahyâ – G.43)

Ö.G.249.

Ol ki seyr-i gül-sitân-ı Rûmdan mahrûm olur
Gül gibi şâd olsa da bülbül gibi magmûm olur

Her ne denlü sûz-ı şevk-ı bâg-ı Rûmı saklasam
İmtidâd-ı dûd-ı âhumdan yine ma'lûm olur

Hasret-i hâl-i ruh-ı hûbân-ı Rûm il hemân
Merdüm-i çeşm-i emel bir nokta-i mevhûm olur

Gül-sitân-ı Rûma nisbet bâg-ı Mısrun bülbüli
'Andelîb-i gül-perest-i nahl-bend-i mûm olur

Mısra bizden sonra bir nâ-dân gelürse gam degül
Lâne-i şeh-bâz-ı âhar âşiyân-ı bûm olur

Ey Mezâkî Mısr u Şâmı seyr idüp şimdi gönül
Ârzû-mend-i temâşâ-yı diyâr-ı Rûm olur
(Mezâkî – G.108)

26 gazele konu olan şehir, ülke ve diğer mekânların şairlere göre dağılımı ise şöyledir:

İstanbul: Mezâkî 1, Şeyhülislam Yahyâ 1, Vecdî 1, Nev'î-zâde 'Atâyî 1.

Edirne: Şeyhülislam Yahyâ 2, Nef'î 1.

Halep: Nâbî 4, Şehrî 1, Şeyhülislam Yahyâ 1.

Rûm: Nâbî 2, Mezâkî 1.

Mısır: Mezâkî 1.

Irâk: Kâmî 1.

Bağdat: Şeyhülislam Yahyâ 1.

Şam: Nâbî 1.

Medine: Nâbî 1.

Kâ'be: Nâbî 1.

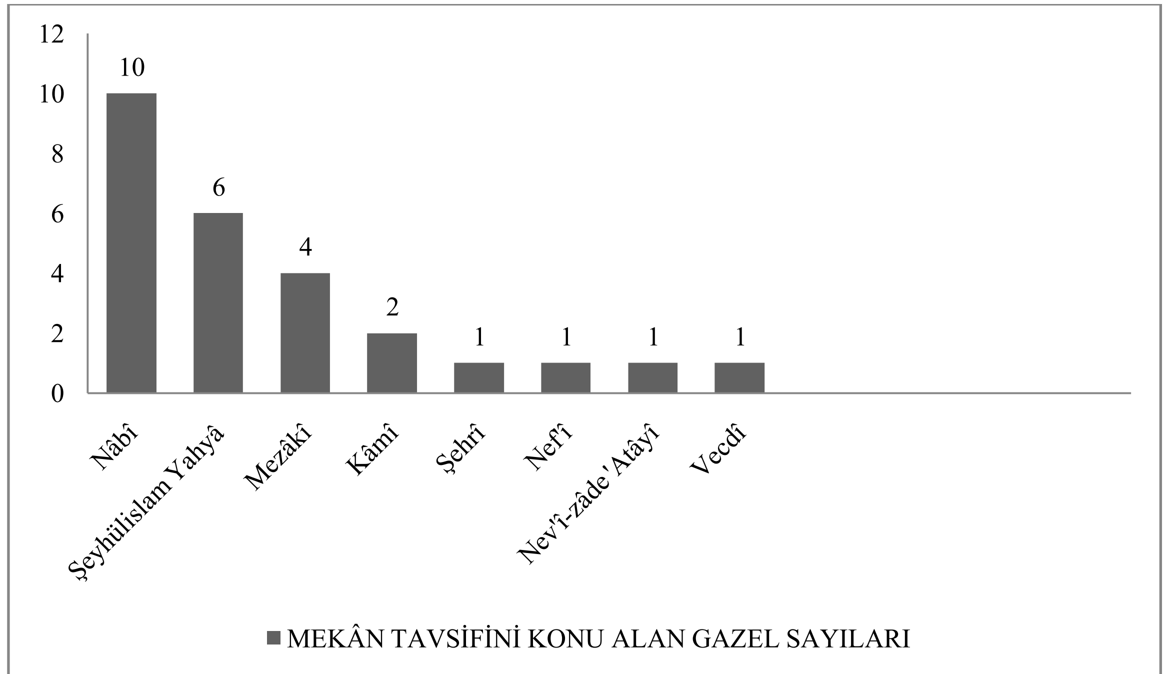
Ayasofya: Nâbî 1.

Anadolu ve Rumeli Hisarı: Kâmî 1.

Üsküdar: Mezâkî 1.

Hamam: Şeyhülislam Yahyâ 1.

Grafik XX. Mekân Tavsifini Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.8. TABİATI KONU ALAN GAZELLER

Tabiat ve tabiata ait unsurlar klasik edebiyatta kimi zaman teşbih yoluyla kimi zaman da doğrudan şiirlerde yerini almıştır. Biz bu bölümde tabiatın doğrudan tasvirini konu alan gazelleri göz önünde bulundurduk. Şairler genel olarak tabiatı anlatmanın yanında bahar, hazan, sabâ, nesim, lâle gibi daha özel tabiat unsurlarına da gazellerinde yer vermişlerdir. Genel olarak tabiatın konu edildiği gazellerde şairlerin, umumî bir doğa betimlemesi yaptıklarını görmekteyiz. Bu, bazen şairin tabiata dair bir öğeyi daha ön plana çıkararak diğerlerini bu öğe etrafında anlatması şeklinde de olabilmektedir.

Ö.G.250.

Giyinüp sürh libâs içine al üstine gül
Jâleden câmesinün dizdi le'âl üstine gül

Nahl-bend oldı meger şehr-i gülistânda nesîm
Turmadan dizmededür bir nice dal üstine gül

Sahn-ı gülzârda bir hûb kenâr-ı cûda
Câmesin tâzeleyüp serdi nihâl üstine gül

Sarınup şâl sokunmuş gül o nahl-i mevzûn
Seyr idün nice yaraşmışdur o şâl üstine gül

Hüsnine haylice magrûr göründi Yahyâ
İnledür bülbüli kalursa bu hâl üstine gül
(Şeyhülislam Yahyâ – G.219)

Ö.G.251.

Döşenüp sahn-ı gülistâna nihâli-i çemen
Yine yerlü yerine geçdi ehâlî-i çemen

Sahn-ı gül-zârda bülbül hemen efgân itsün
Buldı revnak yine güllerle havâlî-i çemen

Makdem-i Husrev-i gül gül-şeni itdi teşrîf
Ser-bülend oldı bu gün rütbe-i ‘âlî-i çemen

Her yiri meclis-i mey her tarafı pür def ü ney
Toldı rindân ile her kûşe-i hâlî-i çemen

Rûz-ı nev-rûz kadar oldı Mezâkî rûşen
Feyz-ı eyyâm-ı bahârıyla leyâlî-i çemen
(Mezâkî – G.361)

Ö.G.252.

Gülden derûn-ı lâleye düşdükce gâh tâb
Güyâ be-did olur çeh-i Nahşebde mâhtâb

Gül açdı sînesin n’ola olsa benefşe de
Ser-germi-i letâfet ile şeb-külâh tâb

Çîn-i cebîn-i gül dil-i bülbülde kor mı hûş
‘Arz-ı niyâz kande getürmez nigâh tâb

Eşcâr-ı bagdan ki düşer cûya sâyeler
Şâh-ı bahâr tigını eyler siyâh-tâb

Dil-sûz nâlelerle Neşâtî gibi yine
Bülbül cihâna salmada her subhgâh tâb
(Neşâtî – G.10)

Bahar; doğanın ve insanın canlanışı, bunun beraberinde gelen rindâne bir yaşam tarzının anlatılması şeklinde karşımıza çıkar. Bir nevi tabiatın “yeniden doğuş”u olarak nitelendirilebilen bahar, beraberinde getirdiği tazelik ve güzelliklerle insanlar üzerinde de doğada olduğu gibi bir etki yaratmaktadır. Baharın gelişiyle her türlü sıkıntısını bir kenara bırakan, dertlerini görmezden gelen şair, geçici olan bu

dönemin farkında olarak zamanın tadını çıkarmaya çalışırken etrafındaki insanları da kendisi gibi davranmaları gerektiği hususunda uyarmayı ve yönlendirmeyi ihmal etmez. Bahar aynı zamanda "aşk"ın mevsimidir ki şairler, gazellerinde bu hususa değinmeden edemezler. Hem tabiat unsuru hem de klasik şiirin vazgeçilmez aşk mazmunu olan "gül" ve "bülbül" şaire, baharın aşkı müjdeleyen yönünü ön plana çıkarmasında önemli bir destek verir. Ayrıca şair direkt olarak da baharın âşık ve sevgili üzerindeki etkilerini dile getirmektedir.

Ö.G.253.

İtmiş bahâr hamdele-gûyâ çemenleri
Olmış sücûd-ı şükre fürû nârvenleri

Feyz-i bahâr eylemiş ihyâ çemenleri
Olmış hurûşgâh-ı tebessüm dehenleri

Âzâd olup şükûfte-i bâdâm habsden
Asmış hevâya şüste idüp pîrehenleri

Cedvelli bir kitâb-ı Gülistân olup çemen
Olmış nüvişte la'li ile ser-sühanları

Bulmış hayât-ı tâze şeker-hand şükrden
Olmış nebât-rîz nebâtun dehenleri

Hem-reng-i gül-ruhân olur itdükçe 'an-karîb
Âmîziş ergavân ile berg-i semenleri

Zahm-ı firâkını çekerek berg ü bârınun
Olmışdı çâk çâk dırahtun bedenleri

Te'sîr-i i'tidâl hevâdan bulup necât
Hep dest-bürd-i deyden unutdı geçenleri

Nâbî bu ni'met olmaz idi nev-be-nev ziyâd
Ma'nâ-yı şükre olmasa dâ'ir suhanları
(Nâbî – G.844)

Ö.G.254.

Ehl-i 'aşkı çekdi bâga ârzû-yı nevbahâr
Oldı zencîr-i cünûn gûyâ ki cûy-ı nevbahâr

Var ise kıldı sabâ gîsû-yı sünbülden güzer
Her dimâgı nâfe-i mük itdi bûy-ı nevbahâr

Gonca-i gülden firâz-ı gülbüne fânûs asup
Bülbül oldı pâsbân-ı çârsû-yı nevbahâr

Gül gül olmış rûy-ı şebnem-rîzi gül-geşt itmede
Olmış ol goncam çemende âb-ı rûy-ı nevbahâr

Lâle-âsâ dâg-ber-dâg oldı cism ü dil Fehîm
Geldi nevrûz-ı cünûn oldı gulû-yı nevbahâr
(Fehîm-i Kadim – G.48)

Ö.G.255.
Nev-bahâr irdi tarâvet-dih-i bâg oldı yine
Her gül-i tâze derûn-ı dile dâg oldı yine

Giderüz zevrak-ı işretle çemenden çemene
Cûy-ı mey-hâne perendâz-ı ferâg oldı yine

Hân-kâh hâlî kalur sübha düşer ellerden
Vakt-i gül-geşt ü dem-i devr-i ayâg oldı yine

Mâh-tâb-ı felege kalmadı hiç minnetimüz
Lâleler gülşene tâbende çerâg oldı yine

Sâye-i bîdde der-i feyz-i saâdet şimdi
Şeh-per-i bâl-i hümâ per-i kelâg oldı yine

Rinde hem-sohbet olursa n'ola zâhid ki hevâ
Ülfet-âmûz-ı dil-i bülbül ü zâg oldı yine

Feyz-i nev-rûz ile ey Vecdî dil-i yârâna
Sünbül-i şir-i terün ıtr-ı dimâg oldı yine
(Vecdî – G.62)

Ö.G.256.
Fasl-ı bahâr irdi güle bülbül mülâkîdür yine
Meclis o meclis mey o mey sâkî o sâkîdür yine

Her nahl-i tâze bâgda biri birine sarılur
Zevk u safâ hengâmıdur vakt-i telâkîdür yine

Gül vaslıdur pür-şevk iden şimdi hezârı bâgda
Lâl idecek bî-çâreyi derd-i firâkıdur yine

Sâkî şarâb-ı telhüni dânâ içer nâ-dân içer
Zevkin alan bu neşvenün ehl-i mezâkîdür yine

Yahyâ kalupdur hâtırum ol pür-cefâya gerçi kim
Ammâ ki şevk-i sohbeti hâtırda bâkîdür yine
(Şeyhülislam Yahyâ – G.336)

Ö.G.257.
İrdi hengâm-ı safâ fasl-ı bahâr oldı yine
Vakt-i gül mevsim-i feryâd-ı hezâr oldı yine

Âteşîn câme ile şâhid-i gül gülşende
Hânmân-sûz-ı dil-i bülbül-i zâr oldı yine

Çeşmine tâ ki çeke sürme-i nâzın nergis
Bagda cûy-ı çemen âyinedâr oldı yine

Nergisün gonçeye seyr it nigerânın bî-bâk
Şâh-ı gül hışm ile hançer-keş-i hâr oldı yine

Bülbül-i tab'-ı Neşâtî n'ola pür-şevk
İrdi hengâm-ı safâ fasl-ı bahâr oldı yine
(Neşâtî – G.105)

Ö.G.258.
Esdi yine nesîm-i seher nev-bahârdur
İtdi cihânı tâze vü ter nev-bahârdur

Eyle nesîm-i nâleni tahrîk ey gönül
Ol gonca-i hicâbı açar nev-bahârdur

Çeşm-i terümden eyle hazer ey hayâl-i dost
Hûn-âb-ı girye cûşiş ider nev-bahârdur

Gül-berg-i şevki eyle dilâ-pâ-nisâr-ı yâr
Şâyed k'ide 'atâ-yı nazar nev-bahârdur

Lutf eyle Şehrî bir müte'essir nevâyile
Kıl 'andelîb-i zâra haber nev-bahârdur
(Şehrî – G.32)

Hazan da bahar gibi doğadaki ve insanlardaki etkileri ile ele alınmıştır. Bu kez söz konusu olan "canlılığını yitirme", dökülen yapraklarla ifade edilir. Tabiat güzelliğini ve rengini yitirmiştir. Baharın gelişiyle başlayan neşe, heyecan ve yaşama sevinci yerini yılgınlığa ve karamsarlığa bırakır. Baharla birlikte kurulan meclisler, hazanla birlikte gelen yaprak dökümü misali dağılmıştır.

Ö.G.259.

Dökilmiş berg-i ezhâr-ı dırahta kıl nazar cûda
Bahâr eyyâmı geldi şimdi bâgun yelkeni suda

Şarâbından cüdâ bir sâgar-ı sad-pâredür gûyâ
Yiriyle kalmadı reng ü letâfet reng-i ho-bûda

Düşüp pervânesi şem'i söyinmiş bezm tagılmış
Hazân evrâkını seyr eyle pây-ı nahl-ı dil-cûda

Çemenler vahşet-âbâd oldı nâleyle geçer andan
Kulak tut gâhi sür'atle akarken nagme-i rûda

Bu fasl içre 'Atâyî hem-nişîn olmaga meclis
Sürâhî gibi olmaz bana bir gönlümce âlûde
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.201)

Nesîm, sabâ ve lâle kişileştirilerek, şairin ifade ya da şikâyet etmek istediği hususlarda araç olarak kullandığı tabiat unsurları olarak gazellerde yerini alır. Güneşle birlikte tabiatın uyanması hususunda şair, bu görevi sabâya verir. Tabiatı uyandıran "sabâ"nın sonraki en önemli görevi, sevgilinin saçının kokusunu âşığa getirmektir. Zaten sabâ, sürekli sevgilinin saçıyla ilgilenir. Sabâ-sevgilini saçı ilişkisi benzer olarak nesîm için de geçerlidir. Sevgilinin saçına her daim dokunabilen nesîm, bu yönüyle âşığı kıskandırmaktadır. Âşığın gönlündeki yarayı bilerek nesîmin sevgilinin saçını okşamaya devam etmesi, âşığı muzdarip kılan bir faktör olarak karşımıza çıkar.

Ö.G.260.

Gel ey nesîm-i sabâ hatt-ı yârdan ne haber
Gelür mi kâfile-i müşg-bârdan ne haber

'Aceb kalem-rev-i gülzârı itdi mi teshîr
'Azîmet-i sipeh-i nev-bahârdan ne haber

Şemîm-i zülfine âmâdedür meşâm-ı ümîd
Ne gûne cünbişi var rûzgârdan ne haber

Mukîm-i kûçe-i yâr oldı haylî müddetdür
Dil-i belâ-keş-i nâber-karârdan ne haber

'Aceb husûle gelür hâli var mıdur Nâbî
Ümîd-i hâtır-ı ümmîdvârdan ne haber
(Nâbî – G.182)

Ö.G.261.

Zülf-i pürtâbını etdikçe güzergâh nesim
Nice bin sûziş-i dilden olur âgâh nesim

Dokunup kâkül-i pür-çînine gâhî eyler
Dilleri muztarib-i cünbiş-i nâhâh nesim

Dâmen-i turra-i ham-der-hamın elden komayıp
İttihâd-ı dil-i uşşâk ile her gâh nesim

Şu'le-i şem'-i cemâlinle çerâg-ı mihri
Gâh âh-ı dil-i pür-tâb yakar gâh nesim

Nâ'ilî zülfün o kâfir ki perîşân eyler
Etdirir dillere her lahzada bin âh nesim

(Nâ'ilî- G. 237)

Ö.G.262.

Fitneden eylemege dilleri âgâh nesîm
Tolanur tarf-ı külâhun geh ü bîgâh nesîm

Şem'-i ruhsâruna hat perde-i müşkîn çekeli
İtmege seyr-i cemâlün bulamaz râh nesîm

Eyleyen turranı her demde perîşân-ahvâl
Gâh âh-ı dil-i sevdâ-zededür gâh nesîm

Meh gibi gülleri pür-nûr ide feyz-i eseri
Âfitâb-ı ruhunı itse güzergâh nesîm

Râh-ı gülzâr-ı zamîrümden eger geçse Fehîm
Ola hurşîd gibi nûr-dih-i mâh nesîm

(Fehîm-i Kadim - G.214)

Ö.G.263.

Dâg yakmış sîne-i abdâla dâgı lâlenün
Sânki Gül Baba çerâgıdur çerâgı lâlenün

Şerhalardan sînede bir lahta lâlem var benüm
N'eylerüm âteşlere yansun ocagı lâlenün

Dîde-i 'âşık gibi bir lâle-ruhsârun müdâm
Firkatinde hûn ile pürdür çanagı lâlenün

Hâkde pejmürde gül-berg-i hazân-fersâ degül
Yarasından düşdi hûn-âlûde bâgı lâlenün

Resm-i hamr-ı bâgdan idrâr-hâr-ı feyz iken
Defter-i gülden yirin çalmış kırâgı lâlenün

Bâd-ı deyden ser-bürehne sahn-ı gülşenden kaçup
Her hevâdârı geçen atmış kapagı lâlenün

Câm-veş magrûr-ı dest-i iltifât-ı yâr olup
Şevkden yir mi basar Sâbit ayagı lâlenün
(Sâbit - G.212)

Ö.G.264.
Girih-i kâkülüne dilleri bend etdi sabâ
Kadr-i erbâb-ı dili haylî bülend etdi sabâ

Ne acep kendi de ger dâma giriftâr olsa
Dilleri dâne vü zülfün kemend etdi sabâ

Bağladı boynuna zülfünü hamâ'il yerine
Bu bahâneyle acep def-i gezend etdi sabâ

Bir gazel okudu mecmû'a-i gülden bülbül
Lehçe-i şûhunu gâyetde pesend etdi sabâ

Sohbet-i bâde içün gülşene teklîf ederek
Tab'-ı Nef'îyi de bir rind-i levend etdi sabâ
(Nef'î - G.2)

Ö.G.265.
Tokınup gülşeni âheste uyandurdı sabâ
'Andelîbi yine 'aşk ile dolandurdı sabâ

Gül-zemîn-i çemeni ebr-i bahâra suladup
Cûları mevce-i reşk ile bulandurdı sabâ

Bülbülün nâle vü feryâdını gûş itmedügin
Yüzine urdı gül-i âli utandurdı sabâ

Gösterüp gonca-i ne'şgüfteyi seng-i yadavâr
Vâdi-i gülşene bârânı boşandurdı sabâ

Basıcak ceyş-i Habeş gibi benefşe çemeni
Sûsene tîgı levendâne kuşandurdı sabâ

Zülf-i dildâra tokınmam diyerek gerçekden
Dil-i vâ-beste-i Kâmîyi inandurdı sabâ
(Kâmî – G.5)

Genel olarak tabiatı konu alan gazeller 144 ile ilk sırayı alırken onu 112 gazelle bahar(nevrûz), 9 gazelle sabâ, 3 gazelle nesîm, 3 gazelle hazan, 1 gazelle lâle takip eder. Tabiat ve diğer unsurları için şairler ve gazel sayıları şöyledir:

Tabiat: Şeyhülislam Yahyâ 58, Neşâtî 15, Nev'î-zâde 'Atâyî 14, Kâmi 12, Sâbit 11, Mezâki 10, Nâ'ilî 10, Nâbî 6, Nef'î 5, Vecdî 2, Şehrî 1.

Bahar(Nevrûz): Nev'î-zâde 'Atâyî 23, Nâbî 22, Mezâkî 22, Sâbit 16, Nef'î 6, Şeyhülislam Yahyâ 5, Fehîm-i Kadim 4, Şehrî 4, Neşâtî 3, Kâmî 3, Vecdî 3, Nâ'ilî 1.

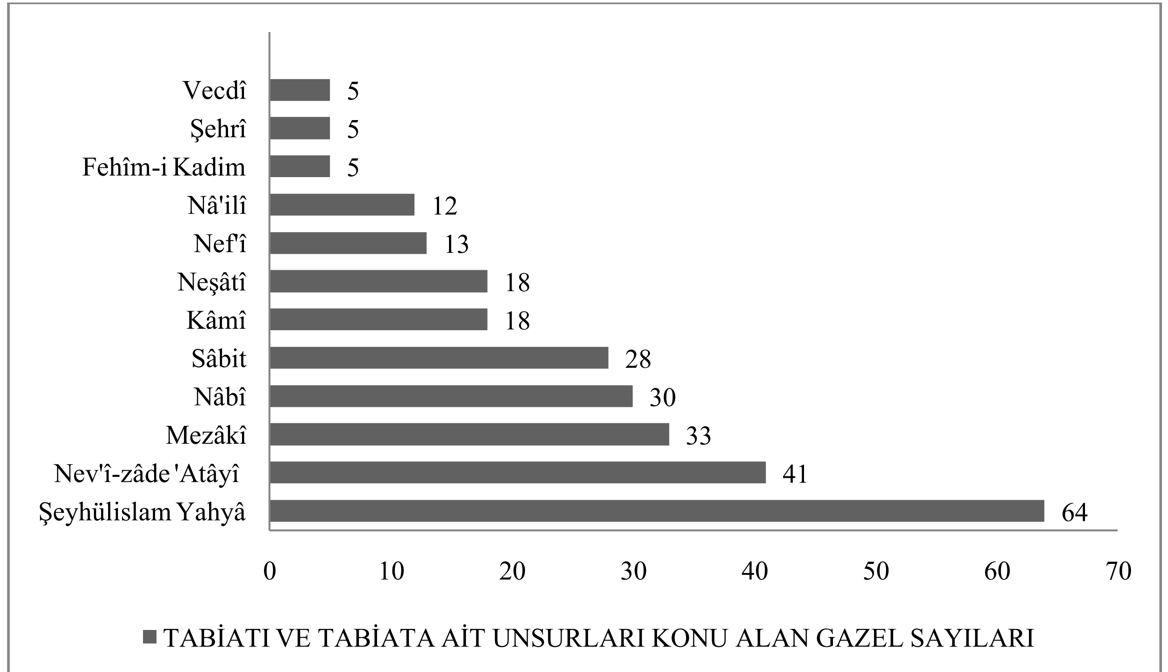
Sabâ: Kâmî 3, Nef'î 2, Nev'î-zâde 'Atâyî 2, Nâbî 1, Mezâkî 1.

Nesîm: Fehîm-i Kadim 1, Nâ'ilî 1, Şeyhülislam Yahyâ 1.

Hazan: Nev'î-zâde 'Atâyî 2, Nâbî 1.

Lâle: Sâbit 1.

Grafik XXI. Tabiatı ve Tabiata Ait Unsurları Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.9.KOZMİK UNSURLARI KONU ALAN GAZELLER

Çalışmamız çerçevesinde incelediğimiz gazellere konu olan kozmik unsurlar; felek, mehtap, seher ve Merîhtir. Bütün bunlar içinde şairler tarafından en çok tercih edilen felek; gökyüzü, semâ; baht, tâlih, kader; âlem, dünyâ (Devellioğlu,

2005:255) gibi anlamlara gelmekle birlikte klasik edebiyatta bu kelimenin daha çok baht, tâlih mânâları ön plana çıkar.

İskender Pala felek ve feleğin etkileri hususunda şunları söyler:

> "Batlamyos sisteminden çıkarılan bir düşünüşe göre dünya kâinatın merkezidir. Dünyayı dokuz felek çevreler. Bunlar, içiçe geçmiş şekilde soğan zarı gibi dünyayı çevrelemişlerdir ve dünya göğünden başlamak üzere hepsi yedi tanesi yedi gezegenin feleğidir. **(…)** Atlas feleği yirmi dört saatte bir devrini tamamlar. Bu devr (dönüş), doğudan batıya olup, diğer felekleri de döndürür. Diğer feleklerin iki türkü hareketi vardır. Biri Atlas feleğiyle birlikte doğudan batıya, diğeri de bunun aksi olarak batıdan doğuyadır. Atlas feleği dönerken diğerlerini de kendi istikametinde dönmeye zorlar. Bu dönüş büyük bir özellik taşır. Kendi istikameti dışında dönüşe zorlanan sekiz felek, insanların tâlihleri, refâh ve mutlulukları üzerinde değişken ve aksi durumlar ortaya koyar. İşte felekler üzerine şikâyet etmenin nedeni budur" (2004:149).

İncelediğimiz gazellerde şairlerin felekten bahsederken baht-ı siyâh, felek-i hîlekâr, dagal-bâz-ı felek, baht-ı zebûn, çarh-ı gaddâr, çarh-ı siyâh-kâse, çerh-i kîne-perver, nifâk-ı baht, cellâd-ı çarh, çarh-ı dûn, çarh-ı sitem-pîşe gibi terkipleri kullanmaları felekten şikâyetlerinin ne boyutta olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Çerh, çarh, baht, eflâk, sipihr gibi eşanlamlı kelimeleriyle de şiirlerde karşımıza çıkan felek; sıkıntı ve eziyet verir, vefâdan yoksundur, merhametsizdir, zalimdir. Yetim olsan dahi bağrını delecek kadar acımasızdır. Lutfu azdır, kadir kıymet bilmez, herkesi oyuncak eder, aksaklık yapar. Başı arşa değen felek, sitemkârca meşreplidir. Şair, feleğe karşı sitemkâr olsa da bir gün feleğin kendi lehine döneceğine, gün gelip kendisine verdiği cefadan ötürü utanacağına dair hep bir ümit besler, insaf dilenir. Ancak felek yaptıklarıyla şairin bu ümidini azaltmaktadır. Nitekim şair, sürekli onun gözüne görünmekte ve o da şairi gözüyle yemektedir. Âşığın âhı bile ona kâr etmez, şairi sürekli huzursuz eder. Kinci felek, gönül ehline de rahat ve izin vermez. Feleğin izzetine inanılmamalıdır.

Ö.G.266.

Dil-hâha muvâfık nice mümkin kerem-i çerh
Kâmil görinür bir gice ancak direm-i çerh

Bir zerre penâh eyleyecek sâyesi yokdur
Farz eyleyelüm zerden imiş zer- ‘alem-i çerh

Mîzân-ı hakîkat eger vezn olunursa
Hem-seng olamaz lutfına cevr ü sitem-i çerh

Remmâl-sıfat bir nice nîlî varak üzre
Çok noktası ammâ ki görinmez rakam-ı çerh

Âteşvâre benzer gibi zîr-i kademinde
Bir yirde karâr itdügi yokdur kadem-i çerh

Ref‘-i ser-i peyvend-i heves çokca hünerdür
Dil-düzd iken ârâyiş-i beytü’s-sanem-i çerh

Bir dagdaga-i mihneti tertîbe sebebdür
Mesmû‘ degül bî-garazâna ni‘am-ı çerh

Perverde idüp sonra nigûn itmeden özge
Bir gayrı görülmiş mi ‘aceb mültezim-i çerh

Nâbî kime eyler âceb ihsânını itmâm
Mâhında nümâyânter iken bîş ü kem-i çerh
(Nâbî – G.45)

Ö.G.267.

Sâde-diller kim felekden şefkat ümmîdindedir
Sernigûn peymâneden keyfiyyet ümmîdindedir

Dil nigâh-ı lutf umar bilmez ne bîrahm olduğun
Merdüm-i çeşminden insâniyyet ümmîdindedir

Olsun eczâ-yı felekden menfâ’at-cûyâ o kim
Bir avuç hâşâkdan hâsiyyet ümmîdindedir

Rûy-ı lutf-ı şîşe-bâz-ı çarhı dil görmüş gibi
Jeng dâr âyînesinden safvet ümmîdindedir

Kuvvet-i nutkun getirsin fi’l-i i’câza kalem
Sende yârân Nâ’ilî haysiyyet ümmîdindedir
(Nâ’ilî – G.56)

Ö.G.268.

Olduk remîde-hâtır-ı rencân-ı bahtımız
Yâr oldu tab’a şahs-ı girân-cân-ı bahtımız

Garkâb-ı kîrgûn-ı şeb eylerdi âlemi
Fevvâre olsa mihre girîbân-ı bahtımız

Tıfl-ı yetîm-i dil gibi hep tîre-rûz olur
Şîr-i siyeh-mekîde-i pistân-ı bahtımız

Yâ dîde yâ ciğer ya dil-i pâre pâredir
Gülçîde bâgbân-ı gülistân-ı bahtımız

Olsa hezâr pâre ciger-tûşemüz n'ola
Elmâs-rîzedir nemek-i hân-ı bahtımız

Andan değil mi hep şeb-i hecre bu imtidâd
Dest-i sabâh-ı vuslat u dâmân-ı bahtımız

Ey Nâ'ilî mülâyemet eylerse rûzgâr
Emvâc-ı selsebil ola tûfân-ı bahtımız
(Nâ'ilî – G.144)

Ö.G.269.

Lutf-ı felek ki ellere âbı şarâb ider
Dil-teşne-i mahabbete bahri serâb ider

Gamdan egerçi herkes alur hisse lîk çerh
Hep bana cân-güdâz olanı intihâb ider

Ger âh idersem âhumı gerdûn-ı şîvekâr
Ser-matla-ı sitâreme ebr-i hicâb ider

Sad âferîn sehâ-yı galat-bahş-ı dehre kim
Agyâra lutf u cevri bana bî-hisâb ider

Vecdî tahammül eyle sipihrün cefâsına
Bir gün olur ki eyledüginden hicâb ider
(Vecdî – G.10)

Ö.G.270.

Figân ki devr-i sipihrün çok inkılâbını gördük
Ne lutf-ı mâh u ne hôd-feyz-i âfitâbını gördük

Dimâg-ı dil nice hoş-bû meşâm-ı ragbet olur kim
Bu meclisün ne 'abîr ü ne hôş-gül-âbını gördük

Ne gûne bezm-i cihândan ümîd-i şevk idelüm kim
Ne lutf-ı sâkî vü ne neşve-i şarâbını gördük

Bu çeşme-sâr-ı felekden ne âb ü tâb umaruz kim
Ne zerre pertev-i mihr ü ne katre âbını gördük

Bu denlü kâveş-i vîrâne-i emel ne içündür
Ki genci refte vü biz dahme-i harâbını gördük

Suver-nümâ-yı temâsîl-i gaflet-i dil ü cândur
Gunûde-kân-ı ümmîdün hayâl-i hâbını gördük

Mezâkî görmedün el-hak felekde şimdi nazîrün
Kalem-rev-i sühanün cümle şeyh ü şâbını gördük
(Mezâkî – G.252)

Ö.G.271.
Figân ki gerdiş-i gerdûn murâd üzre degül
Benümle baht-ı zebûn ittihâd üzre degül

Gerekse Rüstem-i müfred-süvâr-ı ‘âlem ol
Ne çâre eblak-ı çarh inkıyâd üzre degül

Sipihre fâ’ide-i sad-sütûn-ı âh nedür
Binâ-yı kasr-ı felek hôd ‘imâd üzre degül

Ne denlü bülbül-i dil nagme-senc-i gül-şen olur
Zamân-ı müddet-i gül imtidâd üzre degül

‘Aceb mi Mısr-ı mahabbet olursa böyle harâb
Ki Nîl-i mihr ü vefâ izdiyâd üzre degül

Egerçi hâk-nişîn oldı ehl-i dil ammâ
‘Adû dahi hele taht-ı Kubâd üzre degül

Mezâkî gam yime bâzâr-ı ehl-i ‘irfânda
Metâ’-ı mihr ü mahabbet kesâd üzre degül
(Mezâkî – G.266)

Ö.G.272.
Vaz‘-ı nâ-sâz-ı felekden bes ki oldum bî-huzûr
Şâd olamam hâne-i dil olsa da cây-ı sürûr

İltifât itmezse erbâb-ı safâya vechi var
Devlet-i gamda dil-i şeydâyı almışdur gurûr

Tâli‘ümden şöyle me’yûsam ki itmem i‘timâd
Kevkeb-i bahtum girîbânumdan eylerse zuhûr

Ehl-i dil nûş itdügi bir katre zehr-âb-ı gamun
Nakd-i vaktin virse ecrin idemez çarh-i gubûr

Kadrimüz Şehrî n'ola fehm eylemezse rûzgâr
Biz gelince dehre oldı dîde-i iz'ânı kûr
(Şehrî – G.36)

Ö.G.273.

Harâm itdi bana devrân şu denlü zevk-ı dünyâyı
Şikest eyler elümde görse bir boş câm-ı mînâyı

Ben ol bî-tâli'em kim rûşen olmaz hâne-i bahtum
Fürûzân olsa her küncinden bin şem'-i tecellâyı

Dırâz itsün felek şimden girü dâmân-ı maksûdı
Ki ben nev-mîd olup kat' eyledüm dest-i temennâyı

Olur mikdâr-ı zerre lutfinun dünyâ kadar kahrı
Felek gönlince erbâb-ı dilün virmez tesellâyı

Virürdüm nakd-i cânı müjde-i ikbâline Şehrî
Göreydüm bir dahı ölmezden evvel rûy-ı Paşayı
(Şehrî – G.127)

Ö.G.274.

Ol serzeniş ki cevr-i felekden nümûdedür
Erbâb-ı tab'-ı kanda ise cüst u cûdadur

İtdi hilâl-i rûzeyi hançer be-dest çarh
Fermân-ı savmı tutmayanı cüst u cûdadur

Kandîli câm-ı zevk-ı sabûhîsidür sahûr
Bu bezmgâhun 'âlem-i âb-ı vuzû'dadur

Elden ayaga yok mededi ehl-i 'işretün
Tabl-ı sahûr itmege dest-i sebûdadur

Cem'-i sürûşiyân-ı felek mâh-ı rûzenün
Tebcîl u kadri hizmetine dil-rübûdedür

İrdün bu bahr-ı magfirete şimdi maslahat
Alâyiş-i güzeşte-demi şüşt ü şûdadur

Şâh-ı hayâl-i yâr güzergâhıdur derûn
Etrâf-ı dâg-ı hasret ile tûde tûdedür

Kanlar döken o çeşm-i siyeh-mesti Kâmiyâ
Mihrâb içinde mu‘tekif olmış gunûdedür
(Kâmî – G.49)

Ö.G.275.
Gönlümü her dem bir âteştir kılan pür-ıztırâb
Kim ol âteşden bir ahkerdir felekde âfitâb

Nâr-ı âhım tutdu dehri yine mahv olmaz felek
Ber-karâr olmak aceptir âteş üstünde habâb

Gelse peykân-ı hadeng-i yâr kalmaz sûz-ı dil
Gör nice teskîn eder bir külheni bir katre âb

Âbdır peykân-ı yâr ammâ gelince sîneye
Olur âteş-pâre ol dahi verir bir gûne tâb

Âb u tâb eksik değil şi’rinde ey Nef’î senin
Yâr gâhî lutf eder gibi sana gâhî itâb
(Nef’î – G.8)

Merîh, kötü tesirleri ve kusurlu oluşuyla öne çıkarken; çoğu zaman “aydınlık” ve “güzellik” unsurları ile anılan mehtâb da seher gibi genellikle kişileştirilerek şairin birtakım düşünce ve durumları ifade etmesinde araç olarak kullanılmıştır.

Ö.G.276.
Dûd-ı dildür siyeh-i hâme-i subh
Nice çıksun beyâza nâme-i subh

Yandı sûz-ı peyâm-ı âhumdan
Âteşîn şeh-per-i hamâme-i subh

Kesret-i cûş-ı hûn-ı giryemden
Oldı gül-gûn-tırâz câme-i subh

Sûziş-i mihr ile olup ser-germ
Her seher yanmada ‘imâme-i subh

Âh kim türk-tâz-ı âha Fehîm
Tengdür menzil-i dü-kâme-i subh
(Fehîm-i Kadim – G.32)

Ö.G.277.
Olur ey gamzesi şemşîr-i Mirrîh
Nigâhun bâ‘is-i te’sîr-i Mirrîh

Senün çeşmündür ancak ‘âlem-âşûb
Müneccim itmesün takrîr-i Mirrîh

Yeter dünyâya te’sîr-i nigâhun
N’ola olsa kazâ dil-gîr-i Mirrîh

Şehîd-i gamzen olmakdur murâdı
Budur takdîr ile tedbîr-i Mirrîh

Suver-pîrâ-yı ‘aks-i hışm-ı çeşmün
İder mir’âtı pür-tasvîr-i Mirrîh

Bagışla devr-i gamzende günâhın
Ki çokdur fitnede taksîr-i Mirrîh

Fehîm eylerse müjgânun tahayyül
İder şi‘rinde hep ta‘bîr-i Mirrîh
(Fehîm-i Kadim - G.36)

Ö.G.278.

Dü-çeşm-i câna hüsn-i rûyunı tasvîr ider mehtâb
Ne dirse müdde’âsın gün gibi tenvîr ider mehtâb

Çemen deryâsı süd lîmânıdur gûyâ letâfetde
Fezâ-yı hâki gark-ı cûy-bâr-ı şîr ider mehtâb

Küşûde dîde-i ‘ibretle baksa sâlik-i Hakka
Safâ-yı ‘arz-ı beyzâ kıssasın tezkîr ider mehtâb

Râ’iyyet kondurup ecsâm-ı nûrânî-i kudsîden
Harâbe-arz-ı şâmı gûyiyâ tahrîr ider mehtâb

Hurûc itse n’ola sultân-ı Bedre’ddîn-i şâmî-veş
Diyâr-ı zeng-bârı Sâbitâ teshîr ider mehtâb
(Sâbit – G.15)

Ö.G.279.

‘Aceb encüm-şümâr-ı hasrete tevkîr ider meh-tâb
Ki her mecmûna bir altundan zencîr ider meh-tâb

Bu bâzâr içre olmaz cevherîler müşterî şemse
Ki bî-pervâ kamer tarh eyleyüp iksîr ider meh-tâb

O mâhun nev-demîde hatt-ı zerdi sûretin her şeb
Dü çeşm-i ‘âşık-ı şeb-gîre hoş tasvîr ider meh-tâb

Degüldür hâle çizmiş dâ'ire eyler perî-hânı
Yine bir âftâbı var ise teshîr ider meh-tâb

Hat-ı zerdi dil-ârâ seyrin istersen eger Kâmî
Anı berg-i güle her şeb güzel tahrîr ider meh-tâb

(Kâmî – G.13)

Gazellerde kozmik unsur olarak en çok felekle karşılaşıyoruz. Felek 190, felekten şikâyet ise 94 gazelde konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Merîh 2, mehtap 3, seher 4 gazelde konu olarak yer alır. Bu rakamların şairlere göre dağılımı ise şöyledir:

Felek: Nâbî 73, Mezâkî 30, Nâ'ilî 24, Kâmi 19, Nev'î-zâde 'Atâyî 16, Sâbit 14, Şehrî 9, Vecdî 3, Şeyhülislam Yahyâ 2.

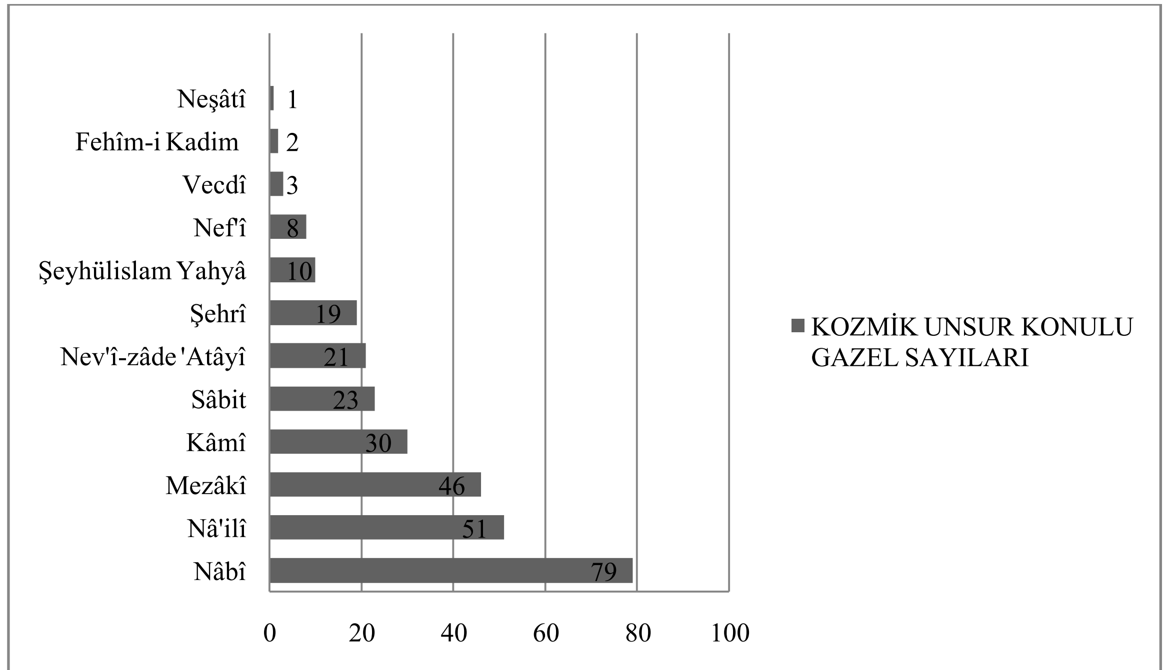
Felekten şikâyet: Nâ'ilî 27, Mezâkî 14, Şehrî 10, Kâmi 9, Şeyhülislam Yahyâ 8, Nef'î 8, Sâbit 6, Nâbî 6, Nev'î-zâde 'Atâyî 5, Neşâtî 1.

Seher: Mezâkî 2, Kâmî 1, Fehîm-i Kadim 1.

Mehtâp: Sâbit 2, Kâmî 1.

Merîh: Sâbit 1, Fehîm-i Kadim 1.

Grafik XXII. Kozmik Unsurları Konu Alan Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.10.DİĞER KONULARI KONU ALAN GAZELLER

Çalışmamızın bundan önceki bölümlerinde gazellerin aşk, sevgili, tasavvuf, hikmet, tabiat, kozmik unsurlar, kişi ve mekân tavsifi, rintlik gibi konularda yazıldığını söylemiştik. İncelediğimiz gazellerde gördük ki şairler gazelleri yazarken konu itibariyle belli bir sınır içinde kalmıyorlar. Nitekim belirlediğimiz konu başlıklarının dışında değişik birçok konuyla yazılmış gazellerle karşılaştık. Bu konular şiir, şair, kaside, ney, kudüm, güzellik, güzeller, yalan, ömür, ruh, insan, zengin-fakir, âlem, dost, hayat, câhil, devlet, kader, sıhhat, beste, riyâ, riyakâr, tevâzu, edep, heves, ümit, arzu, gösteriş, cinnet, zaman, zamane, düzenden şikâyet, bayram, Ramazan, oruç, kemer, nazar, gurbet, altın, kalem, kemer, ateş, sedef, kağıt, kahve, kırmızı, nâme gibi çeşitlilik göstermektedir.

Ö.G.280.

Dögünse müşt-i te'essüfle n'ola sîne-i 'ömr
Ki zâyi' olmadadur yok yire hazîne-i 'ömr

Bilinse kadri hayât-ı 'azîz râcihdür
Hezâr saltanata yek-dem-i kemîne-i 'ömr

Olınsa pâresinün her birisi gûş kadar
Yine felekden alınmaz tamâm kîne-i 'ömr

Tehî kalur güher-i zindegîden ahir-i kâr
Bu tîşe-kârî-i enfâs ile defîne-i 'ömr

Şikest-i seng-i kazâdan rehâ ne mümkindür
Ne denlü eyler isen hıfz-ı âb-gîne-i 'ömr

Biz âremîde-i keştî-i gafletüz ammâ
Nefes nefes cereyân üzredür sefîne-i 'ömr

Gam-ı harâbını Nâbî bilen çeker kat kat
Makâm-ı nûr-ı vücûd oldugın medîne-i 'ömr
(Nâbî - G.119)

Ö.G.281.

Ne mümkin ola nazar mâyedâr-ı tâkat-ı hüsn
Nühüfte çeşm-i dile olmasa 'inâyet-i hüsn

Egerçi hüsne sezâdur makarr-ı istignâ
Nühüfte var nazar-ı 'âşıkâna hâcet-i hüsn

Kec olsa her ne kadar ebrû-yı mu‘anber-i yâr
Olur o denlü mededkâr-ı istikâmet-i hüsn

İder gönül gibi âvâreyi esîr-i kemend
Bakılsa ancak olur cezbe-i kerâmet-i hüsn

Olur dü-tâka-i mihrâb-ı ebruvânında
O merdümün saf-ı müjgân ile cemâ‘at-ı hüsn

Rübûdesini ider miydi gayriden dil-serd
Eger ki gayret-i nâz olmayaydı ‘âdet-i hüsn

Girer mi dâmeni dest-i nigâhdan gayre
O perdelerde midür Nâbiyâ letâfet-i hüsn
(Nâbî - G.543)

Ö.G.282.
Yer yer yetişüp hûb-nefes tâze güzeller
Dünyâya salar hüsn ile âgâze güzeller

Ben başların ol dil-ber-i tannâza niyâza
Âşıklarına başlayıcak nâza güzeller

Sahrâları seyr it nice gülzâr iderler
İrince bahâra çıkıcak yaza güzeller

Olsa ne kadar hüsn ü melâhatla ser-efrâz
Öykünmeye sen dil-ber-i mümtâza güzeller

Yahyâ kola gelmezse de ammâ nice benzer
Dil mürgini sayd itmede şeh-bâza güzeller
(Şeyhülislam Yahyâ – G.113)

Ö.G.283.
Münevver tal’at-ı ferhundesi bir hûbdur bayrâm
Güneş yüzli hilâl ebrûlı bir mahbûbdur bayrâm

Ana küçük büyük bir câme-i zîbâyı hâzırlar
Aceb makbûl-i ‘âlemdür ‘aceb mergûbdur bayrâm

Görinür rûze-dâr-ı hicre ancak yılda bir kerre
Çog eglenmez gider bir dil-ber-i mahcûbdur bayrâm

Zamânında degül her gûşe hây u hûydan hâlî
Cevân-ı fitne-cû mahbûb-ı şehr-âşûbdur bayrâm

Seher yazmagiçün evsâf-ı Sultân Ahmedi Yahyâ
Güneşden zer varak peydâ ider zer-kûbdur bayrâm
(Şeyhülislam Yahyâ – G.245)

Bütün bu konular içinde en çok öne çıkanlar ise şiir ve şairdir. Şairlerin birçoğu gazelin tamamını şiire, şaire ya da şairliğe ayırmasa da birkaç beyitinde özellikle de gazelin son beyitinde bu konulara yer vermektedirler. Şiirle ya da şairlikle ilgili görüşlerini ve tecrübelerini çoğunlukla gazelin son beyitinde konu eden şair; bazen de son beyitte, yazdığı gazelin değerlendirmesini yapar. Şaire göre şiir; yüce yaradılışın kaleme telkinidir, İlâhî feyz kaynaklıdır, şairin durumuna göre şekil almaktadır. Şiir konusunda kendilerini üstat gören şairler, şairliği zor bir iş olarak tanımlarlar. Her en kadar bu işin hevesi gönüllerine düşmüş olsa da şairliğin bahtı karadır, kıymeti bilinmemektedir. Şairleri en çok üzen şiirlerinin anlaşılmaması ve kıymetinin bilinmemesidir. Şair bu durum karşısında ise, su içmeyen şerbeti ne bilir diyerek şiirinin kıymetini anlamayan kişilere tarizde bulunur.

Ö.G.284.

İltimâs eylemesün câ’ize-i güftârın
Hat-ı gayr ile gören eyledügi âsarın

Nice güncîde olur nüh varak-ı eflâke
Gayri mecmû‘ada mestûr bulan eş‘ârın

Nâfiz olmak gibidür hükmi o kişverde dahı
Şi‘rinün şehr-i digerde işiden ahbârın

Sâdegân itdüremez kırta-i gûş-ı ragbet
Gevherâsâ eser-i hâme-i bî-mikdârın

Câme-i gayri bozup ‘anteri yapmak gibidür
Nazm-ı Türkîye çevirmek ‘Acemün güftârın

Bir nice zarfdan almak gibidür dürlü ta‘âm
Eylemek halt sözinde digerün eş‘ârın

Şi‘r ü inşâyı hüner yapma degüldür Nâbî
Hüner âfâkda seyr eylemedür envârın
(Nâbî – G.550)

Ö.G.285.

Visâl içün sunar ol yâre her fütâde gazel
Dürûg-ı maslahat-âmîz olur arada gazel

O gül-ruha yüri ahvâli açacak söyle
Düşerse fursat eger oku bir güşâde gazel

'İzârı vasfına yazdukca hattını yâd it
O yâr-ı ehl-i dile 'arza kılma sâde gazel

Hevâ-yı zülf ü hatunla benefşezâre düşüp
Şu denlü bagladılar yine ol havâda gazel

Virür karâr dil-i bî-sükûna gâyetde
'Atâyî şi'ri gibi bir karâr-dâde gazel
(Nev'î-zâde 'Atâyî – G.141)

Neyin; hava dolu ve bağrının delik olmasından, insanı derinden etkileyen sesinin güzelliğinden, Mevlevîler için öneminden bahsedilirken ömrün ve zamanın; çok kıymetli olduğundan ama insanlar tarafından boşa geçirildiğinden, vakit ve saatlerin zincirle zapt edilemediğinden, akıp gittiğinden bahsedilir.

Ö.G.286.

Sarîr-i bâb-ı cennetdür nevâ-yı nây 'uşşâka
Semâ' itsün sadâ-yı feth irişdi cân-ı müştâka

Dönerler mevlevîler 'aşkdan nây urdıgınca dem
Nesîm-i nev-bahâr esdikce gerdân olan evrâka

Feleklerde meleklerde semâ' itmez mi kalmışdur
'Aceb âvâze saldı nây-ı Mevlânâ bu nüh tâka

Gönül bâgını hurrem itdi ey ney tîb-i enfâsun
Yayıldı nefha-i bâd-ı bahârî gibi âfâka

Cihânda nâydan hiç kimse incinmiş midür Yahyâ
Derûn hâli gerekmiş gayrdan tehzîb-i ahlâka
(Şeyhülislam Yahyâ – G.353)

Ö.G.287.

Gel kulak tut nâya gör feyz-i dem-â-dem n'eydügin
Anla âhınun usûl-i devr-i âdem n'eydügin

Ney degül güyâ dem-i enfâs-ı Rûhu'llâhdur
Bir nefesde bildürür sad-râz-ı mübhem n'eydügin

Gel kadem rencîde kıl dinle kudûmün nâlesin
Sen de gûş eyle sadâ-yı hayr-ı makdem n'eydügin

Bilmez illâ bikr-i ma'nâ-perverân-ı Mesnevî
Ol harîm-i muhteremde kadr-i mahrem n'eydügin

Ey Mezâkî hak budur kim ehl-i dilânlar hemân
Bir enîs-i hem-nefes bir yâr-i hem-dem n'eydügin
(Mezâkî – G.324)

Dost; kişiyi olduğu gibi seven, ayıbını görmeyen, onu destekleyen, ona yardımı dokunan kişi olarak anlatılırken güzeller; çoğu zaman etrafındakilerin perişan halini görmezden gelmekte, bazen de sevecen ve şefkatli olabilmektedirler.

Ö.G.288.

Kendimüz bildük bilelden sevmedük bir hûb dôst
Adımuz ammâ lisân-ı halkda mahbûb-dôst

Fârig olsak cây-ı âsâyiş mi korlar âdeme
Dilrübâlar fitne-cû dildârlar âşûb-dôst

Oldı pür-mevc-i vefâ âb-ı hayât-ı iltifât
Mâî hârâ kîsede gönderdi bir mektûb dôst

Levn-i rûyın gül-nümâ kâgızla iş'âr eyledüm
Oldı ammâ nüktesinden reng alup mahcûb dôst

İkisi birdür mu'azzeb eylemekde âdemi
Kevkeb-i mes'ûd-ı düşmen tâli'-i menkûb-ı dôst

Hâst-kâr-ı kenz-i mahfînün zâmîrin yokladum
Cümle mevcûdat tâlib yalınuz matlûb dôst

'Ayıbını görmez benüm nev-zâde-i tab'um seven
Dôstun 'aynında olmaz Sâbitâ ma'yûb dôst
(Sâbit – G.37)

Şairler zamane halkı, düzen ve gurbetten bahsederken şikâyet halindedirler. Eskiye dair birçok şey geride kalmıştır, zamane halkı yanlış yoldadır. Toplumda Müslüman mert kalmamıştır. Etrafta hep kör ve sağır insanlar vardır, aşktan eser yoktur. Şikâyet edilen başka bir husus ise gurbettir. Sürekli gurbette olmak kişiyi perişan etmektedir. Sevdiğinden ve yurdundan ayrı olan kişi, sabah akşam yolculuk hayaliyle yaşar. Gurbetin geceleri gariptir ve daha karanlıktır. Sıladan haber alınamaması ise kişiyi daha da perişan eder.

Ö.G.289.

Kırılmış câm-ı sahbâ meclis-i Cem kalmamış gitmiş
Hayıflar kim safâ-yı bezm-i ‘âlem kalmamış gitmiş

Çekilmiş Kays ile Ferhâd kûh u deşt-i ‘âlemden
Cihânda râz-ı ‘ışka yâr-ı mahrem kalmamış gitmiş

Kalanlar hep zebûn-ı kahbe-i dünyâ-yı fânîdür
Bu meydân içre bir merd-i müsellem kalmamış gitmiş

Meger kimden umarsın kîmiyâ-yı lutf u ihsânı
Dükenmiş vâkıf-ı iksîr-i a’zam kalmamış gitmiş

Hezâr-efsûs kim ‘âlem erenlerden olup hâlî
Ne Sührâb ü ne hod Zâl ü ne Rüstem kalmamış gitmiş

Bahâr eyyâmı geçdi vakt-i târâc-ı hazân geldi
Gül-i ra’nâ degül gül-şende şebnem kalmamış gitmiş

Mezâkî kim kalur bâkî meger bu dâr-ı fânîde
Gelenler ‘âleme bizden mukaddem kalmamış gitmiş
(Mezâkî – G.215)

Ö.G.290.

Gidüp peyk-i nesîm eglendi murg-ı nâme-ber gelmez
‘Aceb yâd illere düşdük ki asla bir haber gelmez

Peyâm-ı vasl içün oldı berîd-i dilde âmâde
Velî korkum budur kim ol dahi cânâ gider gelmez

Gice tâ subh olınca hicr ile encüm-şümârum ben
Hayâl-i hâb-ı râhat dîdeme şeb tâ seher gelmez

Gehî seng-i sitem eksük degül geh dûr-baş-ı gam
Garîbün başına gurbet diyârında neler gelmez

Hele şükrüm Mezâkî hep budur ümmîd-i vuslatla
Geçer eyyâm-ı fürkat göz yumup açmak kadar gelmez
(Mezâkî – G.205)

Tevazûnun kişi için önemine dikkat çeken şair, kendini beğenmişleri hayvan tabiatlı olarak addeder ve kişinin dünya padişahı olsa dahi tevazû göstermesi gerektiğini telkin eder. Sıhhatin değeri kaybedilince artar ve insan dertten kurtulmak için çaba harcar. Heves ve arzularının fazla olması kişiye iyi gelmez. Hevesinin içinde kalması insanı daha da üzer.

Ö.G.291.

Seyr kılsan her behâ'im-tab'-ı 'âlem hôd-pesend
Pâdişâh-ı 'âlem olsa olmaz âdem hôd-pesend

Nev-şarâbân bir kadehle lâf-ı şâhî urmada
Rind-i dürd-âşâm olmaz olsa ger Cem hôd-pesend

Bü'l-'aceb-etvâr bir dildârı sevdüm dehrde
Hem tevâzu'-kâr hem mahcûb-dil hem hôd-pesend

Nâz-perver nâzenîn nâzük-beden gül-gonca-leb
Yaraşur olsa eger ol verd-i hurrem hôd-pesend

Şi'ri i'câz olsa da fahr eylemez âdem Fehîm
Kanda bir nâ-hôş-edâ şâ'ir görürsem hôd-pesend

(Fehîm-i Kadim - G.42)

Ö.G.292.

Olmasun mu cân-ı 'âşık dâg dâg-ı ârzû
Bü'l-heves pervâneyüz bin var çerâg-ı ârzû

Kâm düşmen bülbül-i âşüfte-magzam ye's dôst
Olmadum bâg-ı cihânda hôş-dimâg-ı ârzû

Ye'sden de cân-ı hasret-perverüm me'yûsdur
Tâ ki oldum ârzû-senc-i ferâg-ı ârzû

Sad-bahâr olmış velî bir dil-şüküfte gonca yok
Bülbülânâ eyledüm gül-geşt-i bâg-ı ârzû

Vasl-ı yâr ise murâdun rû-be-râh-ı firkat ol
Vâj-gûn imiş Fehîmâ çün sürâg-ı ârzû

(Fehîm-i Kadim – G.248)

Ramazan ayının kişide yarattığı feyze dikkat çeken şair, onu en güzel ay olarak nitelendirir ve Ramazan'ın cana safâ bağışladığını, İlâhî rahmetin bu ayda âlemin üzerinde olduğunu söyler. Şairlerin kimi zaman bazı nesne veya olgulardan bahsederken sadece onların özelliklerinden bahsetmekle yetinmediklerini söyleyebiliriz. Şairler, bu nesne ve olgulardan yola çıkarak başka durumlar ya da kişiler arasında da bağlantı kurabilmektedirler. Bu nesne ve olgulardan şiirin genelinde bahsedilmesine karşılık bağlantı kuruldukları durumlar ve kişiler değişebilmektedir. Kemer, kırmızı, zincir, kağıt, ateş, oruç ve cinnet bunlardandır. Cinneti hastalık olarak tanımlayan şair; onun gece geldiğine, geldiğinde aklın geri

çekildiğine dair birtakım özellikleri sıralarken bu durumlar ile aşk arasında bağlantı kurar. Kağıdı yazı ve iletişim aracı olarak tanımlayan şair, kağıdın fiziksel ve işlevsel birçok özelliğini sevgili ve diğer şairler gibi birçok konuyla bağlantı kurarak anlatır.

Ö.G.293.

Gonca oldı la‘l-i gül-gûn cevâb-ı rûzeden
Mâh-ı tâbânum hilâl oldı hisâb-ı rûzeden

El-‘ataş- gûyân n’ola cân virse Hızır-ârzû
Kim zülâl-i la‘li huşk olmış serâb-ı rûzeden

Cezb-i bûy-ı tesliyetden kaldı kâm-ı iştiyâk
Solmış ol denlü gül-i ruhsârı tâb-ı rûzeden

Dil nice dâg olmasun sûz-ı gamundan dû sitem
Kim giriftâr-ı ‘azâb oldun sevâb-ı rûzeden

Tayy-ı evrâk eyledüm Şehrî-i hoş-meşreb-misâl
Harf-i iftârı pesend itdüm kitâb-ı rûzeden

(Şehrî – G.107)

Ö.G.294.

‘Âleme rahmet-i Hak rûha gıdâdur ramazân
Renc-i ‘isyâna şifâ câna safâdur ramazân

Hoş hevâlarda güzârende-i eyyâm oldı
Genc-i bâd-âver-i deryâ-yı ‘atâdur ramazân

Agniyâ vü fukarâ ni‘metine müstagrak
Pür-ni‘am-süfre-keş-i şâh u gedâdur ramazân

Rûhıdur leyle-i Kadr anda nihâl hem-çü bûy
Gül-i sad-berg-i hedâyâ-yı Hudâdur ramazân

Kadrini bildi melâ’ik n’ola teşrîf itse
Revnak-ı encümen-i arz u semâdur ramazân

Kiştzâr-ı gam ile vakt-i hasâd u âmâl
Harman-ı mezra‘a-i her dü-serâdur ramazân

Rûy-ı maksûd olur elbette sana cilve-nümâ
Kâmiyâ âyîne-i kalbe cilâdur ramazân

(Kâmî – G.138)

Ö.G.295.

‘Akluma itdi şebîhûn yine sevdâ-yı cünûn
Tutdı mülk-i hıredi şûriş-i gavgâ-yı cünûn

Geleyim mahşere Leylâ diyerek der-zencîr
Eyleyim Kays-ı dil-âşüfteyi rüsvâ-yı cünûn

İtme pâmâl ki Kays’un dil-i pür-dâgıdur
Gonca-i lâle-i pejmürde-i sahrâ-yı cünûn

Bîd-i mecnûndan idün tahta-i tâbûtumı kim
Beni öldürdi gam-ı zülf ü temennâ-yı cünûn

Zülf ü ebrûnı idüp cîm ile nûna teşbîh
Yazdı ser-levh-i dile menkabe-pîrâ-yı cünûn

Oldı dil cünbiş-i mâh-ı nev ebrûnı görüp
Sipeh-endâz-ı hıred ma‘reke-ârâ-yı cünûn

Dil degül kesret-i sevdân ile mecnûnun olan
Beste-i silsile-i zülfün olur pây-ı cünûn

Gördi kim silsile zâd-ı harem-i turrandur
Oldı bin cân ile dil ‘âşık-ı şeydâ-yı cünûn

Böyle kalursa dimâgun eger âşüfte Fehîm
Ne gam-ı ‘aşk kalur sende ne pervâ-yı cünûn
(Fehîm-i Kadim – G.243)

Ö.G.296.

Begüm sînen gibi gâyet sefîd ü sâfdur kâgız
Dahi bir aşagı teşbîh idersem nâfdür kâgız

‘Aceb mi ol peri-rû âfetün çeşmin kamaşdursa
Elinde ‘aks-i ruhsârı ile şeffâfdur kâgız

Zer-i surhı virürken kâgız içre dest-i dildâra
Nigâhunden tuyar germiyyetün sarrâfdur kâgız

Sana ber vech ile mektûb tahrîrine imkân yok
Sehâb-ı kasvetümden nem kapar neşşâfdur kâgız

Benüm her şi’rümi bir nüsha-ı garrâ idüp Sâbit
Suhen erbâbına san’at satar sahhafdur kâgız
(Sâbit – G.67)

Bütün bu konularla ilgili yazılmış 298 gazelin şairlere göre ayrıntılı dağılımı ise şöyledir:

Nâbî: Şiir 92, şair 8, güzeller 8, insan 7, zamane 7, heves 4, riyâ 3, hayat 3, edep 2, kader 2, ömür 2, güzellik 2, ney 1, yalan 1, kalem 1, câhil 1, devlet 1, beste 1, altın 1, kemer 1, nazar 1.

Fehîm-i Kadim: Gurbet 2, düzenden şikâyet 2, bayram 2, âlem 2, ateş 2, arzu 2, dost 1, tevâzu 1, testi 1, güzellik 1, zincir 1, kader 1, cinnet 1, gösteriş 1, ney 1.

Nâ'ilî: Düzenden şikâyet 4, insan 3, şair 2, şiir 1, sedef 1, heves 1, riyakâr 1, kaside 1, zengin-fakir 1.

Sâbit: Şiir 15, şair 5, ney 2, güzeller 2, gurbet 1, fakir 1, ruh 1, sıhhat 1, ateş 1, dost 1, ümit 1, kağıt 1, kahve 1, hayat 1, kemer 1.

Nev'î-zâde 'Atâyî: Güzeller 6, şiir 2, şair 2, devlet 2, riyakâr 2, kader 1, ney 1, zaman 1, arzu 1, gurbet 1.

Kâmî: Âlem 4, Ramazan 3, ney 2, şair 2, şiir 2, zaman 2, zamane 2, ömür 2, devlet 1, hayâ 1, emel 1, bayram 1, güzeller 1.

Mezâkî: Düzen 6, gurbet 4, şair 3, şiir 2, zaman 2, ney 2, kudüm 1, nâme 1.

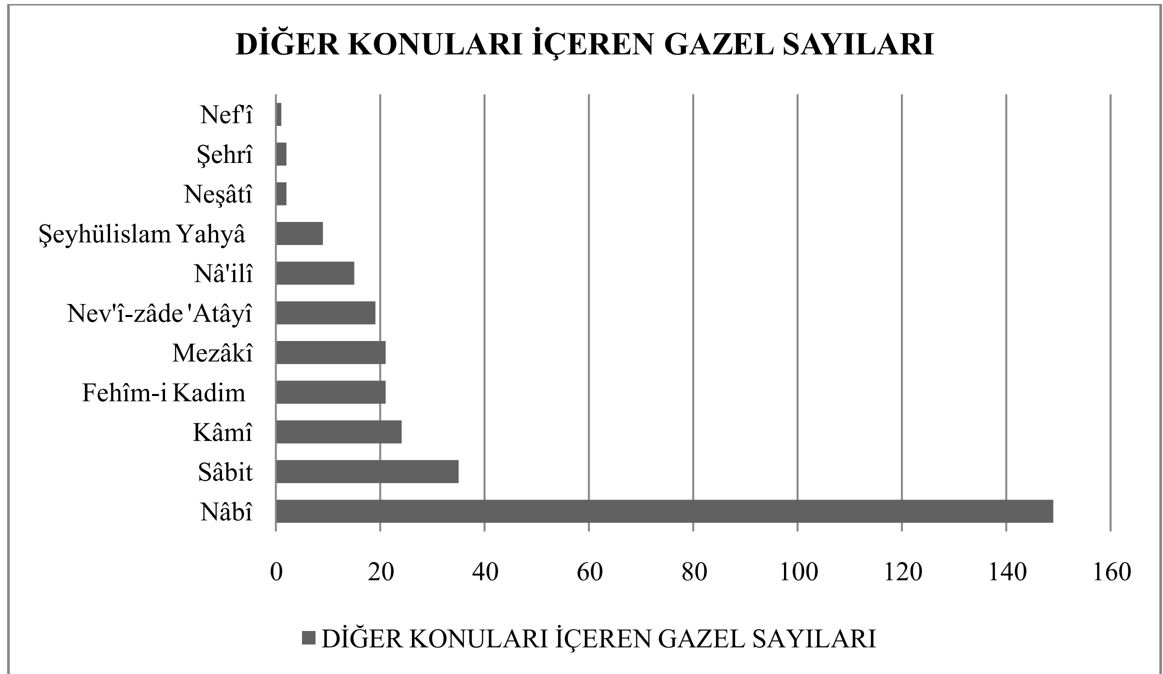
Şeyhülislam Yahyâ: Devlet 2, kırmızı 1, kağıt 1, ateş 1, güzeller 1, ney 1, hayat 1, bayram 1.

Şehrî: Âlem 1, oruç 1.

Neşâtî: İstekler 2.

Nef'î: Devlet 1.

Grafik XXIII. Diğer Konuların İşlendiği Gazellerin Şairlere Göre Dağılımı

2.11. GAZELLERDEKİ ORTAK ŞEKİL VE MUHTEVA ÖZELLİKLER

Çalışmamız boyunca 12 şaire ait 3779 gazelin şekil ve muhteva yönünden incelenmesi sonucunda ulaştığımız verilere, ilgili başlıklar altında yer verdik. Bu başlık altında ise; şekil ve muhteva bakımından çeşitli yönlerden incelediğimiz gazellerde, şairlerin söz konusu konu başlıklarıyla ilgili ortak noktaları yer almaktadır.

Beyit sayısı hususunda şairlerin 5 ve 7 beyitlik gazel sayılarının diğer gazellerine göre sayıca oldukça baskın olduğunu söylemek mümkündür. 5 ve 7 beyitlik gazel sayıları genellikle birbirine yakın olmakla birlikte 5 beyitle yazılan gazellerin Kâmî ve Mezâkî dışındaki şairlerde 7 beyitle yazılan gazellerin önünde olduğunu görmekteyiz. Söz konusu şairlerde ise 7 beyitlik gazel sayıları sayıca diğerlerinden fazladır. Ayrıca bütün şairlerin gazellerinde beyit sayısı tek olan gazellerin çift olanlardan daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. 5 beyitin altı ve 9 beyitin üstü gazeller ise sayıca oldukça azdır. 5 beyitin altında gazeli olan şairler Vecdî, Şehrî, Nev'î-zâde 'Atâyî, Neşâtî, Nâ'ilî, Nâbî, Sâbit ve Fehim-i Kadim iken 9 beyitin üstünde yazılan gazellere baktığımız zaman Neşâtî dışında bütün şairlerin 20 beyite kadar gazel yazdıklarını söylemek mümkündür. Gazeller içinde 9'un üzerinde

beyit sayısına sahip olanlara baktığımızda bütün şairler tarafından tercih edilen ortak bir beyit sayısına rastlayamıyoruz.

Çalışmamız kapsamına giren bütün şairlerin gazellerinde ağırlıklı olarak mahlas kullandıklarını ve mahlaslarına da son beyitte yer verdiklerini söyleyebiliriz. Nef'î dışındaki şairlerin bazen mahlaslarını son eklerle, seslenme nidâlarıyla ya da ikileme şeklinde kullandıklarına şahit oluyoruz. Şairler bazı gazellerinde mahlas kullanmamayı tercih etmişleridir. Buna uymayarak, bütün gazellerinde mahlas kullanan şairler Şehrî ve Nef'î'dir.

Gazel tekniği hususunda şairlerin hepsinin tercih ettiği bir gazel tekniği olduğunu söylemek mümkün değildir. Ancak müzeyyel gazel ve redd-i matla örneklerine şairlerin çoğunda rastladığımızı belirtmeliyiz. Müzeyyel gazelin Neşâtî ve Fehîm-i Kadim dışında kalan bütün şairlerde örneklerine rastlamakla birlikte redd-i matlaya Nev'î-zâde 'Atâyî dışındaki şairlerde rastlıyoruz. Bunlar dışında bazı şairleri ortak paydada buluşturan başka bir teknik ise zâtü'l- metâlidir. Bu tarzda yazılmış gazeller Kâmî, Fehîm-i Kadim, Nev'î-zâde 'Atâyî, Sâbit ve Nâbî'ye aittir.

Bütün şairlerin gazellerinde en çok kullandıkları tamlama çeşidi, Farsça ikili terkiplerdir. Onu Farsça üçlü terkipler takip ederken dörtlü ve beşli terkipler de her şair tarafından kullanılmakla birlikte sayıca ikili ve üçlü terkiplerden azdır. Farsça altılı terkipler ise Şehrî, Nâ'ilî ve Mezâkî dışındaki şairler tarafından kullanılmamıştır. Her şairin değişen sayılarda Arapça ve âtıf vavıyla kurulan tamlamalara da yer verdiğini görmekteyiz.

Bütün şairler aruz vezninin Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilâtün/ Fâ'ilün, Fe'ilâtün/ Fe'ilâtün/ Fe'îlâtün/ Fe'ilün, Mef'ûlü/ Fâ'ilâtü/ Mefâ'îlü/ Fâ'ilün, Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün/ Mefâ'îlün, Mef'ûlü/ Mefâ'îlü/ Mefâ'îlü/ Fa'ûlün, Mefâ'ilün/ Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün kalıplarıyla mutlaka gazel yazmışlardır. Bunlar dışında Fe'ilâtün/ Mefâ'ilün/ Fe'ilün kalıbı ise Neşâtî dışındaki şairlerce kullanılmıştır. Diğer vezin kalıplarında ise şairlerin tamamına yakınının ortak kullanımı söz konusu değildir.

Gazelde en önemli âhenk unsurlarından biri olan kafiye hususuna geldiğimizde çalışmamız kapsamındaki bütün şairlerin en çok tercih ettikleri kafiye çeşidinin mürdef kafiye olduğunu görüyoruz. En çok kullanılan ikinci kafiye çeşidi mücerred kafiye iken onu mukayyed kafiye takip eder. Müesses kafiyeye Vecdî,

Şehrî ve Nef'î'nin gazellerinde rastlamıyoruz. Redif hususunda bütün şairlerin ilgili bölümde belirtilen redif çeşitleriyle (kelimeden oluşan, ekten oluşan, kelime grubundan oluşan, ek ve kelimeden oluşan, ek ve kelime grubundan oluşan) gazel yazdıklarını söylemek mümkündür. Ayrıca şairlerin hepsi de bazı gazellerinde redif kullanmamayı tercih etmişlerdir. Redif konusunda kafiyede olduğu gibi şairlerin en çok tercih ettikleri redif çeşidini kesin olarak belirlemek mümkün değildir. Belirtilen redif çeşitlerinin her biri şairler tarafından farklı kullanım oranlarına sahiptir. En fazla kullanılan redif çeşidi hususunda şairlerin ortak özellikleri söz konusu olmasa da en az tercih edilen redif çeşidinin, Vecdî dışındaki bütün şairler için, ek ve kelime grubundan oluşan redifler olduğunu söylemek mümkündür.

Gazellerin konularına baktığımız zaman bütün şairler tarafından en çok tercih edilen konunun "aşk" olduğunu görüyoruz. Aşk; sevgili-âşık-mâşûk, gönül, aşkın mânevi halleri, ayrılık-vuslat, aşk kahramanları ve mazmunlar gibi incelediğimiz birçok unsuruyla birlikte hemen her şairin gazellerinde yer almaktadır. Aşkın bu unsurları içinde ise ilk sırayı, gerek maddî gerekse manevî yönleriyle gazellere en çok konu olan "sevgili" alır.

Tasavvuf konusunun yine her şairin gazellerinde az veya çok işlendiğini görüyoruz. Bununla birlikte Nâbî ve Sâbit tasavvuf hususunda öne çıkan isimler olurken Nef'î, Vecdî ve Neşâtî'nin gazellerinde bu konunun geri planda kaldığını söyleyebiliriz. Hikmet hususunda Neşâtî dışındaki bütün şairlerin az da olsa gazellerinde bu konuya yer verdiklerini söyleyebiliriz. Tasavvufta olduğu gibi burada da öne çıkan isim Nâbî iken onun dışında kalan şairlerin sayıca ondan çok uzakta olduklarını görüyoruz. Özellikle Nef'î, Vecdî, Nev'î-zâde 'Atâyî ve Şehrî'nin gazellerinde hikmetin konu olarak yer alma oranı oldukça düşüktür.

Rintlik ve rindliğe ilişkin unsurlar şairler tarafından ortalama düzeyde gazellerde konu olarak kullanılmıştır. Sâbit, Nâbî, Mezâkî ve Şeyhülislam Yahyâ gazellerinde rintliğin en çok öne çıktığı şairlerken Vecdî ve Şehrî bu konuda az sayıda gazel kaleme almış şairlerdir. Kişi tavsifinin konu olduğu gazellerin şahıs kadrosunu başta şairin kendisi olmak üzere, "biz" diye tanımladığı kimseler, padişahlar, devlet erkânından ya da Osmanlı soyundan kimseler, diğer şairler, dinî kimliği öne çıkan kişiler ve diğer ünlü şahıslar oluşturur. Bütün şairler en fazla kendilerinden bahsederler. Nâ'ilî dışındaki şairler tarafından kendilerinden sonra

gazellere konu ettikleri şahıs kadrosu “biz” diye tanımladıkları kişilerdir. Şahıs kadrosunun diğer üyeleri ise her şairin birkaç gazelinde konu olacak şekilde dağılım gösterirler. Bunlar içinde gazellere en fazla konu olanlar padişah, devlet erkânı ya da Osmanlı soyundan kişilerin oluşturduğu gruptur.

Mekân tavsifine konu olarak gazellerinde yer veren şairler; Nâbî, Mezâkî, Kâmî, Şehrî, Şeyhülislam Yahyâ, Nef’î, Vecdî ve Nev’î-zâde ‘Atâyî’dir. Bu şairlerden Şehrî dışında kalanların tamamının İstanbul ya da İstanbul’la ilişkili semt ya da mekânların birine veya birkaçına gazellerinde konu olarak yer verdiklerini söylememiz mümkündür. Tabiat hususunda şairlerin bütününün birleştiği tek tabiat unsuru “bahar” olmuştur. Her şairin baharı konu alan en az bir gazeli olduğunu söyleyebiliriz.

Felek, söz konusu şairlerin gazellerinde en fazla yer alan kozmik unsur olarak ilk sırayı alır. Felekten bahsederken çoğunlukla şairlerin “şikâyet” halinde olduklarını söylemek mümkündür. Bütün bu konular dışında da şairler gazel ya da gazeller kaleme almışlardır. Herhangi bir başlık altına alınmayan bu konular açısından en zengin çeşitlilik Nâbî’ye aittir. Neşâtî, Nef’î ve Şehrî ise bu hususta farklı konuları az sayıda tercih eden şairler olmuşlardır.

SONUÇ

Divan şiirinin en fazla tercih edilen nazım şekillerinden olan gazelin XVII. yüzyıldaki durumunun incelenmesi sonucu şu sonuçlara varılmıştır.

Gazelin şekil özelliklerine baktığımız zaman beyit sayısının en az 2 en fazla 20 olduğunu görüyoruz. Şairler bu yüzyılda daha çok tek rakamlarla özellikle de 5, 6, 7 ve 9 beyitlik gazeller yazmayı tercih etmişlerdir.

Bu dönemde şairlerin gazellerinde çoğunlukla mahlasa rastlıyoruz. İncelediğimiz gazellerin % 98.75'inde mahlas kullanıldığını görüyoruz. Şairler mahlas kullanım yönünden de farklılıklar gösterebiliyorlar. Mahlas çoğu zaman son beyitte karşımıza çıkarken bazen de sondan önceki beyitlerde mahlasa rastlayabiliyoruz. Bazı gazellerde birden fazla mahlasla karşılaşırken bazı gazellerde ise mahlasın yalın halde olmadığını görüyoruz.

Bu döneme ait gazellerin toplam 30 farklı vezin kalıbıyla 11 bahirde yazıldığını söyleyebiliriz. En fazla tercih edilen bahir % 35.80'lik bir oranla remel bahriyken onu % 29.29'luk kullanım oranıyla hezec bahri takip eder. En fazla tercih edilen vezin kalıbı % 18.49'luk oranla Fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilâtün/ fâ'ilün iken ikinci sırayı % 17.70'lik kullanım oranıyla Mef'ûlü/ fâ'ilâtü/ mefâ'îlü/ fâ'ilün vezin kalıbı alır.

Bu dönem gazellerinin kafiyeleri incelendiğinde 2408 gazel ve % 65.08'lik kullanım oranıyla en fazla tercih edilen kafiye çeşidi mürdef kafiye olmuştur. Onu 1114 gazel ve % 30.10'luk bir oranla mücerred kafiye izler. Bu kafiye çeşitlerini sırayla mukayyed ve müesses kafiye çeşitleri takip eder. Bazı gazellerde bütüne baktığımız zaman hangi kafiye türünün kullanıldığını saptayamadığımız durumlarda söz konusu gazellerin kafiyelerini kusurlu olarak nitelendirdik ve bu tarzda 79 gazele rastladık.

Şekil unsurlarından redife baktığımız zaman 3480 gazelin redifli olduğunu görüyoruz. Redifi olmayan gazellerin sayısı 299 olup % 7.99 gibi düşük bir orana sahiptir. Redif kullanılan gazellerde en fazla tercih edilen redif şekli kelime halinde olanlar olup 1130 gazelde bu tür redifle karşılaşıyoruz. İkinci olarak ek ve kelimeden oluşan redifler 967 gazelde kullanılmıştır.

Gazelleri teknik yönden incelediğimiz de ise mutavvel, müzeyyel ve zâtü'l-metâli gazel örnekleri ile karşılaşıyoruz. Bu tip gazellerde kullanım sayısına göre ilk

sırayı 63 sayı ile müzeyyel gazeller alırken onu 26 ile zâtü'-metâli gazeller ve 6 örneği ile mutavvel gazeller takip eder. 38 gazelde ise redd-i matla tekniğinin uygulandığını görüyoruz.

Gazellerde kullanılan terkipleri Arapça ve Farsça terkipler olarak gruplandırdığımız zaman Farsça terkiplerin Arapça terkiplere göre ezici bir çoğunlukta olduğunu görüyoruz. Arapça terkip kullanma oranı % 0.84 olarak belirlenirken Farsça terkipler içinde kullanım oranı en fazla olan ikili terkipler %75.95'lik bir oranla ilk sırayı alırken onu üçlü, dörtlü ve âtıf vavıyla yapılan terkipler takip eder. % 0.42'lik bir kullanma oranına sahip beşli terkipleri sayısı hayli az olan(7) altılı terkipler takip eder.

Gazelin muhtevasının incelenmesi sonucu aşk, sevgili, hikmet, tasavvuf, kişi ve mekân tavsifi, rintlik, tabiat, kozmik unsurlar ve diğer birçok konu gazellerde yer alabilmektedir. Tek bir konuyla yazılan gazel sayısı oldukça az olmakla birlikte gazellerin çoğunlukla birden fazla konuyla yazıldıklarını söyleyebiliriz. Gazel nazım şeklinin konusunu çoğunlukla aşk ve sevgili oluşturmaktadır. Aşk; âşık-mâşûk-rakip, gönül, ayrılık-vuslat, aşkın manevî hâlleri, aşk kahramaları ve mazmunlar gibi alt başlıklarıyla birlikte 6305 kez karşımıza çıkarak gazellerde en çok işlenen konu olma özelliğine kavuşur. Onu 2393 defa konu olarak tercih edilen sevgili takip eder. Sevgili gazellere maddî, manevî özellikleriyle konu olur. Sevgilinin öne çıkan en önemli özelliği "güzel oluşu"dur. Şairlerce yapılan her bir teşbih sevgilinin mükemmel güzelliğini destekler niteliktedir.

Rintlik 1066, tasavvuf 627 ve hikmet 554 gazelde konu olarak yer almaktadır. Tasavvuf ve rintlik birçok unsuruyla gazellerde yer alan çok yönlü konulardır. Kişi tavsifininin konu olduğu gazel sayıları ise 1146'dır. Gazellere konu olan kişi kadrosu oldukça kalabalık olup bu kadro; şairin kendisi başta olmak üzere, "biz" diye bahsettiği kişiler, padişah, devlet erkânı, Osmanlı soyuna dahil kişiler, saraydaki görevliler, diğer şairler, dinî yönü ağır basan şahsiyetler, tarihî kişiler ve aşk kahramanlarından oluşur. Mekân tavsifi 26 gazelde konu olarak yer almakla birlikte bu mekânlar genellikle şehir, semt ve ülkelerdir. Kozmik unsurlar 293, tabiat ise canlı tasvirleri ve teşbihleriyle 272 gazelde muhtevayı oluşturur. Gazelleri muhteva olarak incelerken oluşturduğumuz başlıkların dışında kalan konuların yer

aldığı gazel sayısı ise 298 şeklindedir. Bu konuların çeşitliliği göz önünde bulundurulursa gazelin konu yelpazesinin ne kadar geniş olduğu görülmüş olur.

Gerek işlediği konular gerekse hacminin küçüklüğü münasebetiyle yoğun bir anlamı bünyesinde barındıran gazel türü, şairlerin ustalıklarını göstermeleri için önemli bir araç olmuştur. Bütün bu özellikler gazel nazım şeklini klasik edebiyatın vazgeçilmez unsuru haline getirmiştir.

KAYNAKÇA

AÇA, Mehmet, H. GÖKALP, İ. KOCAKAPLAN (2009), *Başlangıçtan Günümüze Türk Edebiyatında Tür ve Şekil Bilgisi*, İstanbul: Kriter Yayınları.

AKKUŞ, Metin (1993), *Nef'î Divanı,* Ankara: Akçağ Yayınevi.

AKÜN, Ömer Faruk, (1994), "Divan Edebiyatı", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Cilt:9, s.389-427.

ANDREWS, Walter G. (2008), *Şiirin Sesi, Toplumun Şarkısı*, (çev. T. Güney), İstanbul: İletişim Yayınları, 5. Baskı.

ATEŞ Ahmed (1977), "Gazel", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt: 4, s.730-733.

AYDEMİR, Yaşar, H. ÇELTİK (2008), "Redife Farklı Bir Bakış: Divan Şiirinde Ön Kafiye ve Ön Redif", *Bilig Dergisi*, Yaz 2008, S.46, s.193-214.

AYDEMİR, Yaşar, H.ÇELTİK (2009), "Gazelde İkileme Redif ve İkileme Kafiye", *Turkish Studies Dergisi*, Kış 2009, Cilt: 4/2, s.79-118.

BANARLI, Nihad Sami (1987), *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: I-II.

BİLKAN, Ali Fuat (1997), *Nâbî Dîvânı*, İstanbul: MEB Yayınları, Cilt: I-II.

CHENEB MOH. BEN , "Kafiye", *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt:6, s.65.

ÇAVUŞOĞLU, Mehmed (2001), *Necatî Bey Divanı'nın Tahlili*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

ÇELTİK, Halil (2010), "Âşığın Trajik İkilemi: Vuslat ve Ayrılık", *Turkish Studies Dergisi*, Yaz 2010, Cilt: 5/3, s. 135-145.

DEMİREL, Şener (1999), "17. Yüzyıl Şairlerinden Şehrî (Malatyalı Ali Çelebi): Hayatı, Sanatı, Divanı'nın Tenkitli Metni ve Tahlili", Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, (Danışman: Prof. Dr. Sabahattin Küçük).

DEMİREL, Şener (2004), " Divan Şiirinde Redd-i Matla, *Bilig Dergisi*, Güz 2004, S.31, s.161-177.

DENY J. (1988), "Redif" , *MEB İslam Ansiklopedisi*, Cilt:9, s.665- 668.

DEVELLİOĞLU, Ferit (2005), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat,* Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 22. Baskı.

DİLÇİN, Cem (1983), *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara: TDK Yayınları.

DİRİÖZ, Meserret (1994), *Eserlerine Göre Nâbî*, İstanbul: FEY Vakfı.

GÖNEL, Hüseyin (2010), "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair", *Turkish Studies Dergisi,* Yaz 2010, Cilt:5/3, s. 208-222.

GÜZEL, Abdurrahman (2004), *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2. Basım.

İPEKTEN, Haluk (1970), *Nâ'ilî-i Kadîm Divanı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İPEKTEN, Haluk (1990), *Nâ'ilî Divanı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

İPEKTEN, Haluk (1996), "Gazel" , *TDV İslam Ansiklopedisi*, Cilt:13, s.440-442.

İPEKTEN, Haluk (2010), *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*, İstanbul: Dergâh Yayınları, 12.Baskı.

İSEN, Mustafa, M. MACİT, O.HORATA, F. KILIÇ, İ.H. AKSOYAK (2003), *Eski Türk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara: Grafiker Yayınları, 2.Baskı.

KANAR, Mehmet (2008), *Farsça- Türkçe Sözlük*, İstanbul: Say Yayınları.

KAPLAN, Mahmut (1996), *Neşâtî Divanı*, İzmir: Akademi Kitabevi.

KARAALİOĞLU, Seyit Kemâl (1978), *Ansiklopedik Edebiyat Sözlüğü*, İstanbul: İnkılap ve Aka Kitabevleri, 2. Baskı.

KARACAN, Turgut (1991), *Bosnalı Alaeddin Sâbit Divan*, Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, No: 37.

KARAKÖSE, Saadet (1994), "*Nev'î-zâde 'Atâyî Divanı Kısmi Tahlil ve Metin",* Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, (Danışman: Yrd.Doç.Dr. Hasan Kavruk).

KAVRUK, Hasan (2001), *Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı*, Erişim Tarihi: 02.04.2010.
http://www.kulturturizm.gov.tr

KURTOĞLU, Orhan (2006), "Divan Şiirinde Mahlas Değiştiren ve Birden Fazla Mahlas Kullanan Şairler", *Bilig Dergisi*, Yaz 2006, S.38, s.71-91.

LEVEND, Agâh Sırrı (1944), Divan Edebiyatı, İstanbul.

MACİT, Muhsin, U. SOLDAN (2004), *Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı,* Ankara: Grafiker Yayınları.

MERMER, Ahmet (1994), *Mezâkî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanının Tenkidli Metni,* Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi.

MERMER, Ahmet (2002), *XVII. Yüzyıl Divan Şairi Vecdî ve Divançesi*, Ankara: MEB Yayınları.

MUM Cafer (2006), “Sebk-i Horâsânî”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt:5, s.231-233.

MUM Cafer (2006), “Sebk-i Irakî”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt:5, s.233-235.

MUM, Cafer (2006), Kadı Burhaneddin’in Şiirlerinde Cinasın Yeri, *I.Türkiyat Araştırmaları Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırma Enstitüsü Yayınları.

MUM Cafer (2007), “Sebk-i Hindî”, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt:2, s.369-392.

NACİ, Muallim (1996), *Edebiyat Terimleri Istılâhât-ı Edebiyye*, Haz. Yekta Saraç, İstanbul: Risale Basın.

OĞRAŞ R. (2004), “Hikmet”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt:3, s.298.

PAKALIN, Mehmet Zeki (1983*), Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü I,* İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

PALA, İskender (2004), *Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 13.Basım.

PALA İskender (2004), “Gazel”, *Türk Dünyası Edebiyat Kavramları ve Terimleri Ansiklopedik Sözlüğü*, Cilt:3, s.18-26.

PALA, İskender (2005), *Divan Edebiyatı*, İstanbul: Kapı Yayınları.

PALA, İskender (2007), *Kitâb-ı Aşk*, İstanbul: Alfa Yayınları, 6.Basım.

PEKTAŞ, Mehmet (2010), “XIV. Yüzyıl Divan Şiirinde Şairin Sevgili Karşısındaki Konumu”, *Turkish Studies Dergisi*, Yaz 2010, Cilt: 5/3, s.479-491.

SARAÇ, Yekta (2010), *Klâsik Edebiyat Bilgisi Biçim-Ölçü-Kafiye*, İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 3. Baskı.

SEFERCİOĞLU, Mustafa Nejat (2001), *Nev’î Divanı’nın Tahlîli*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2.Baskı.

TÂHİR-ÜL MEVLEVÎ (1994), *Edebiyat Lügatı*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

TİMURTAŞ, Faruk K. (2005), *Osmanlı Türkçesine Giriş I*, İstanbul: Alfa Yayınları, 22.Baskı.

TOLASA, Harun (2001), *Ahmed Paşa’nın Şiir Dünyası*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2.Baskı.

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANSİKLOPEDİSİ – Devirler/ İsimler/ Eserler/ Terimler, İstanbul: Dergâh Yayınları, Cilt: I-III-IV-V-VII.

ÜZGÖR, Tâhir (1991), *Fehîm-i Kadim Hayatı, Sanatı, Dîvânı ve Metnin Bugünkü Türkçesi*, Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı:44.

YAĞCIOĞLU, Songül Aydın (2010), "Fuzûlî ve Bâkî Divanlarında Aşk Anlayışı ve Sevgili Tipi", *Turkish Studies Dergisi*, Yaz 2010, Cilt:5/3, s.559-587

YENİTERZİ, Emine, "Klasik Türk Şiirinde Ülke ve Şehirlerin Meşhur Özellikleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S.15, s.301-334.

YILDIRIM, Ali (2009), *Kâmî Dîvânı (Edirneli Efendi Çelebi), Hayatı, Sanatı, Eserleri ve Divanının Tenkitli Metni*, Ankara: MEB Yayınları.

YOLDAŞ, Kâzım (2009), "Şeyhülislâm Yahyâ Dîvânı'nda Aşk Şarabı", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, S.22, s.139-152.